

Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

На правах рукопису

ЯВОРСЬКИЙ АНДРІЙ ЮРІЙОВИЧ

УДК 811.161.2'282.3(477.8)

**АКТУАЛІЗАЦІЯ ПОЛІСЬКИХ ГОВОРІВ
У СУЧАСНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

Дисертація на здобуття
наукового ступеня кандидата філологічних наук

Науковий керівник:
Громик Юрій Васильович,
кандидат філологічних наук, доцент

Луцьк – 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕРИТОРІАЛЬНО ЗДИФЕРЕНЦІЙОВАНІ ЕЛЕМЕНТИ В МОВІ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ОБ’ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЙ	12
1.1 Теоретичні засади вивчення діалектизмів у мові художньої літератури ...	12
1.2 Дослідження поліських лінгвальних елементів у мові письменників XIX – початку XX ст.	16
1.3 Дослідження поліських говорів у художньому тексті XX – початку XXI ст.	23
Висновки до розділу 1	31
РОЗДІЛ 2. ЗАХІДНОПОЛІСЬКИЙ ГОВІР У СУЧАСНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ	34
2.1 Волинськополіська говірка в романах Володимира Лиса	34
2.1.1 Фонетичний рівень.....	34
2.1.2 Морфологічний рівень	45
2.1.3 Синтаксичний рівень	55
2.1.4 Лексичний рівень	56
2.2. Підляська говірка в поезії Юстини Королько	66
2.2.1 Фонетичний рівень.....	66
2.2.2 Морфологічний рівень.....	76
2.2.3 Синтаксичний рівень	85
2.2.4 Лексичний рівень	88
Висновки до розділу 2	97
РОЗДІЛ 3. СЕРЕДНЬОПОЛІСЬКИЙ ГОВІР У СУЧАСНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ	100
3.1 Середньополіська говірка в романах Миколи Закусила	100
3.1.1 Фонетичний рівень	100
3.1.2 Морфологічний рівень	116

	3
3.1.3 Синтаксичний рівень	130
3.1.4 Лексичний рівень.....	132
3.2 Середньополіська говірка у творах Олександра Кулеша	142
3.2.1 Фонетичний рівень	142
3.2.2 Морфологічний рівень.....	152
3.2.3 Синтаксичний рівень	160
3.2.4 Лексичний рівень	162
Висновки до розділу 3	163
РОЗДІЛ 4. СХІДНОПОЛІСЬКИЙ ГОВІР У РОМАНІ ВОЛОДИМИРА ДРОЗДА	
«ЛИСТЯ ЗЕМЛІ»	166
4.1 Фонетичний рівень	166
4.2 Морфологічний рівень.....	170
4.3 Синтаксичний рівень	176
4.4 Лексичний рівень	179
Висновки до розділу 4	189
ВИСНОВКИ	191
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	200
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	203

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

біл. – білоруський
відм. – відміна
гебр. – гебрейський
Д. в. – давальний відмінок
дв. – двоїна
діал. – діалектний
дієвим. – дієвідміна
дійсн. сп. – дійсний спосіб
ж. р. – жіночий рід
З. в. – знахідний відмінок
К. в. – кличний відмінок
крим.-тат. – кримськотатарський
лит. – литовський
М. в. – місцевий відмінок
м'як. гр. – м'яка група
майб. ч. – майбутній час
мин. ч. – минулий час
міш. гр. – мішана група
мн. – множина
наказ. сп. – наказовий спосіб
Н. в. – називний відмінок
нім. – німецький
одн. – одинина
ос. – особа
пол. – польський
пор. – порівняйте
псл. – праслов'янський
Р. в. – родовий відмінок

рос. – російський
рум. – румунський
с. р. – середній рід
староукр. – староукраїнський
стсл. – старослов'янський
тв. гр. – тверда група
теп. ч. – теперішній час
т. с. – те саме (значення)
тур. – турецький
уг. – угорський
фр. – французький
ч. р. – чоловічий рід

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Взаємодія літературної мови і діалектів – важлива теоретична і практична проблема функціонування національної мови. Один із її виявів – використання в художніх текстах діалектизмів, які за посередництвом художньо-естетичної функції мови впливають «на динаміку стильових норм, а також на загальнолітературну норму» [72, с. 198]. В. В. Грещук зазначив, що «вивчення мови белетристики у її зв'язках із місцевими говорами має не тільки самодостатню цінність, воно важливе також для з'ясування співвідношення і взаємодії літературно-нормативного і територіально-діалектного» [66, с. 347]. З'ясування індивідуально-авторської специфіки використання поліських лінгвальних елементів у сучасному художньому тексті необхідне для повного уявлення про тенденції діалектно-літературної взаємодії загалом та на сучасному етапі розвитку мови і літератури зокрема.

Авторитетні дослідники Полісся М. В. Никончук (Ник., с. 3) та В. М. Мойсієнко [137, с. 87] зауважили, що поліські говірки до початку 90-х рр. ХХ ст. майже не були відображені в літературі. Якщо вплив північноукраїнської мовної стихії якоюсь мірою відчутний у творах Лесі Українки, Ганни Барвінок, С. В. Васильченка, Ф. Одрача, П. О. Куліша, П. Г. Тичини, О. П. Довженка, М. Я. Олійника, П. П. Маха, то він обмежений лише окремими вкрапленнями. На відміну від, наприклад, гуцульського говору, жоден із поліських діалектів упродовж ХІХ ст., а фактично й майже все ХХ ст. не був системно представлений в українській літературі. У цьому контексті заслуговує на увагу зацікавлення письменників північноукраїнськими говірками, яке в Україні посилювалося, по суті, лише в кінці 80-х рр. ХХ ст., особливо виразно – від початку 90-х рр.

На Підляшші (Республіка Польща) і Берестейщині (Республіка Білорусь) це зацікавлення виявилось трохи раніше у зв'язку з тим, що молоді поети – носії українських говірок усвідомили свою мовну окремішність від поляків та білорусів, тому стали шукати самовираження в художньому слові. Оскільки не всі такі автори ототожнювали себе з українською нацією та українською літературою,

було проголошено навіть наміри створити нові літературні мікрмови – «пудляську мову» на основі підляських говірок у Польщі та «їтвєжу володу» на основі берестейсько-пінських говірок у Білорусі. Цими мікрмовами започаткували видання художніх, зрідка науково-популярних книг, створили сайти у всесвітній мережі та тематичні сторінки в періодиці, виконали переклади деяких творів класиків літератури і навіть Святого Письма. Щоправда, рух за створення таких мікрмов невдовзі затих, не знайшовши підтримки ні серед місцевого українського населення, ні від польської чи білоруської влади, ні з боку України. Водночас і в 2000-х рр. деякі поети на Північному Підляшші продовжують творити архаїчною українською говіркою, зокрема С. Сачко, Ю. Королько, М. Сарнацька та ін. Більшість же місцевих українських письменників тепер видають твори літературною українською мовою.

В Україні зацікавлення поліським мовленням виявилось у зв'язку із прагненням авторів підкреслити творчу індивідуальність. Північноукраїнська мовна стихія, яка досі мало була освоєна літературою, відкривала митцям якісно нові художні засоби. У 1987 р. з'явився журнальний варіант роману В. А. Лазарука «Світязь», у якому представлено елементи західнополіського говору. У 1992 р. надруковано перший том роману В. Г. Дрозда «Листя землі», що засвідчив майстерне використання рис східнополіського діалекту. У проміжку від 1991 р. до 2000 р. опубліковано вісім поетичних збірок відомого дослідника Полісся М. В. Никончука, який за посередництвом своїх текстів ознайомив читачів із середньополіським говором. У кінці 1990-х рр. мовлення мешканців Правобережного Полісся активно використав М. І. Закусило в романах «Грамотка скорблячих» (1997 р.) та «Книга плачів» (1999 р.). На початку 2000-х рр. середньополіський діалект увів у свої прозові збірки «На хуторі Курина Сліпота» та «Колодязько» О. М. Кулеш. У 2003 р. опубліковано другий том роману В. Г. Дрозда «Листя землі» з колоритним східнополіським говором. У 2012 р. вийшла друком повість В. Г. Даниленка «Сонечко моє, чорне й волохате», де мовлення однієї епізодичної героїні стилізоване під середньополіський діалект (щоправда, героїня з'являється лише один раз в невеликому фрагменті тексту). У

романах «Століття Якова» (2010 р.), «Іван і Чорна Пантера» (2012 р.), «Соло для Соломії» (2013 р.), книзі «Із сонцем за плечима. Поліська мудрість Пелагеї» (2014 р.) В. С. Лис використав західнополіський говір. Усе це дає підстави констатувати актуалізацію північноукраїнських діалектів у сучасному художньому тексті, а отже, й досліджувати основні тенденції цього явища.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація пов'язана з науковою темою «Поліфункційний статус української мови в синхронії та діахронії» кафедри історії та культури української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Тему затверджено вченою радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 6 від 27 грудня 2012 р.), уточнено вченою радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 12 від 25 червня 2015 р.).

Мета дисертаційної праці – з'ясувати тенденції і закономірності використання поліських діалектів у сучасному художньому тексті. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**: 1) узагальнити теоретичні напрацювання вчених у галузі діалектно-літературної взаємодії загалом та у вивченні поліських мовних елементів у белетристиці зокрема; 2) визначити твори сучасної української художньої літератури (1991–2015 рр.), які засвідчують актуалізацію поліських лінгвальних елементів різних рівнів; 3) шляхом суцільної вибірки сформувати корпус використаних авторами поліських говіркових одиниць та систематизувати їх за рівнями мовної системи; 4) прокоментувати виявлені в текстах діалектизми з погляду походження; 5) з'ясувати семантику північноукраїнських лексичних діалектизмів та окреслити основні тематичні групи діалектної лексики, а також групи з погляду походження; 6) визначити загальні тенденції використання поліських лінгвальних явищ у сучасному художньому тексті; 7) простежити індивідуально-авторську специфіку застосування північноукраїнських говіркових елементів у художніх текстах.

Об'єкт дослідження – твори сучасної художньої літератури, в мові яких представлено поліські говіркові елементи. **Предметом дослідження** обрано

північноукраїнські фонетичні, морфологічні, синтаксичні та лексичні явища в текстах письменників кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст.

Методи дослідження. Дослідження фактичного матеріалу проведене в аспекті синхронії методом лінгвістичного опису із властивими йому прийомами зовнішньої (діалектні явища певного рівня досліджено у зв'язку з елементами інших мовних рівнів та з позамовними явищами) та внутрішньої (для інвентаризації, диференціації та класифікації лінгвальних елементів) інтерпретацій. Для встановлення специфіки поліських фонетичних, морфологічних, лексико-семантичних явищ застосовано зіставний метод (порівняння фактів північноукраїнських діалектів та літературної мови). Частково використано прийоми внутрішньої та зовнішньої реконструкцій (залучення мовних елементів різної давності та матеріалу споріднених мов із метою з'ясувати походження поліських діалектизмів), а для визначення семантики лексичних діалектизмів – компонентний аналіз.

Джерельна база – ті художні твори сучасних письменників, у яких найбільш повно і системно представлено поліські говіркові риси різних мовних рівнів. Охоплено період із 1991 р. до 2015 р. Опрацьовано романи «Століття Якова», «Іван і Чорна Пантера», «Соло для Соломії», книгу «Із сонцем за плечима. Поліська мудрість Пелагеї» В. С. Лиса, романи «Грамотка скорблячих» та «Книга плачів» М. І. Закусила, збірки прози «На хуторі Курина Сліпота» та «Колодязько» О. М. Кулеша, роман «Листя землі» В. Г. Дрозда, поетичні твори Ю. Королько. У публікаціях, окрім того, висвітлено фрагментарне використання деяких північноукраїнських діалектних явищ в основному фонетичного характеру в повісті В. Г. Даниленка «Сонечко моє, чорне й волохате» [186; 198], а також у поезії письменниці з Підляшшя М. Сарнацької [193]. Шляхом суцільної вибірки північноукраїнських різнорівневих лінгвальних елементів з усіх опрацьованих текстів укладено картотеку, яка налічує більше 15000 одиниць. Художні твори, опубліковані до 1991 р., у цій роботі не розглянуто. Не стали об'єктом дослідження й поетичні тексти М. В. Никончука та С. Сачко через те, що вони ґрунтовно проаналізовані іншими вченими.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше переконливо окреслено загальні тенденції та індивідуально-авторську специфіку використання північноукраїнських різнорівневих мовних елементів у сучасному художньому тексті, визначено склад, ступінь представлення та функції поліських діалектизмів, прокоментовано їх із погляду походження, встановлено характер зв'язку мови кожного письменника з його рідним говірковим середовищем. Великий за обсягом фактичний матеріал виразно засвідчив закономірності застосування північноукраїнських лінгвальних явищ у сучасному художньому тексті.

Теоретичне значення праці полягає в розвитку й поглибленні окремих теоретичних положень про статус діалектизму як стилістичної категорії та основи літературної норми, про функції діалектизмів у художньому тексті. Відомості про специфіку контактування і взаємозв'язку народної і літературної мов доповнено інформацією про вияви діалектно-літературної взаємодії на матеріалі північних українських говорів. Зроблені теоретичні узагальнення та використані принципи аналізу поліських діалектизмів відкривають перспективи для нових наукових досліджень, присвячених проблемам діалектно-літературної взаємодії.

Практичне значення роботи. Дібраний та опрацьований фактичний матеріал може бути використаний в узагальнювальних працях з історії української літературної мови, української діалектології, лінгвостилістики, в практиці викладання відповідних навчальних дисциплін у вищій школі, а також у зведеному словнику поліських говорів.

Особистий внесок здобувача. Усі матеріали й результати дослідження – наслідок самостійної праці дисертанта. Праць, написаних у співавторстві, немає.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри історії та культури української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, апробовано в доповідях на 15 наукових конференціях різного рівня, з-поміж яких: а) *міжнародні*: «Філологія XXI століття» (Харків, 2013), «Грамматичні та семантичні аспекти функціонування мовних одиниць» (Ніжин, 2013), «Польські, білоруські, російські та українські літературні зв'язки» (Луцьк, 2013),

«Інноваційні процеси в лексиці та граматиці української мови» (Луцьк, 2013), «Українська мова поза межами України» (Люблін, 2013), «Леся Українка і національна література» (Луцьк, 2013), «Взаємодія етнічних і планованих мов у контексті європейської інтеграції» (Луцьк, 2013), «Польська культура в контексті волинського тексту» (Луцьк, 2014), «Мова та література у полікультурному просторі» (Львів, 2015), «Лінгвостилістика ХХІ ст.: стан і перспективи» (Луцьк, 2015); б) *всеукраїнські*: «Сучасні орієнтири філологічної науки» (Херсон, 2012), «Лінгвостилістика ХХІ ст.: стан і перспективи» (Луцьк, 2013), «Мова і вірш» (Луцьк, 2013), «Масова комунікація: історія, сьогодення, перспективи» (Луцьк, 2013, 2014).

Публікації. Основні положення і результати дослідження висвітлено в 17 наукових публікаціях, зокрема 10 – у виданнях, що затверджені МОН України як фахові, 4 – в наукових журналах, які індексовані в наукометричних базах, із них 1 – в закордонному періодичному виданні.

Структура й обсяг дисертації. Дослідження складається зі вступу, в якому обґрунтовано вибір теми та її актуальність, сформульовано мету і завдання роботи, визначено методи, об'єкт і предмет дослідження, окреслено його наукову новизну, теоретичну і практичну цінність, чотирьох розділів («Територіально здиференційовані елементи в мові художньої літератури як об'єкт лінгвістичних студій», «Західнополіський говір у сучасному художньому тексті», «Середньополіський говір у сучасному художньому тексті», «Східнополіський говір у романі Володимира Дрозда “Листя землі”»), висновків, у яких узагальнено результати роботи, списку використаних джерел (20 позицій), списку використаної літератури (218 позицій). Повний обсяг дисертації – 228 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕРИТОРІАЛЬНО ЗДИФЕРЕНЦІЙОВАНІ ЕЛЕМЕНТИ В МОВІ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЙ

1.1 Теоретичні засади вивчення діалектизмів у мові художньої літератури

Поняття діалектизму як стилістичної категорії та основи літературної норми розглядали П. Ю. Гриценко [38; 39], С. Я. Єрмоленко [72; 73]. Функції діалектизмів у мові художньої літератури простежували Д. В. Бондаренко [18], С. Я. Єрмоленко [72; 73], А. С. Зеленько [82], Є. Г. Тичина [176] й ін. Загальні проблеми взаємодії літературної мови і територіальних діалектів осмислювали М. А. Жовтобрюх [78], І. Г. Матвіяс [128; 129; 131; 132] та ін.

Визначаючи поняття *діалектизм*, учені протиставляють говіркові мовні явища кодифікованим одиницям літературної мови, як-от: «Діалектизм (від грец. *διáλεκτος* – наріччя, говір) – позанормативний елемент літературної мови, що має виражену діалектну... віднесеність» [38, с. 146]. У зв'язку з цим П. Ю. Гриценко висловлює методологічні зауваження до вивчення діалектних одиниць у мові художньої літератури попередніх епох. Учений наголошує, що «на початковому етапі розвитку нової української літературної мови використання діалектних одиниць не було чітко регламентоване, зумовлювалося мовним досвідом письменника, нерідко мало риси мовного натуралізму» [38, с. 146]. Загалом же у творах минулих століть ідентифікація якогось явища як діалектизму можлива тільки на тлі тодішнього внормованого варіанта загальнонаціональної мови. Отже, від власне діалектизмів, наполягає П. Ю. Гриценко, треба відрізнити ті лінгвальні одиниці, які в конкретний період мали статус нормативних у регіональних варіантах літературної мови – наддніпрянському, галицькому, закарпатському, буковинському, пряшівському [38, с. 146].

Розуміння діалектизму як історично мінливого явища обґрунтувала С. Я. Єрмоленко [72, с. 199]. Дослідниця наголошує, що в художніх текстах ХІХ ст. статус і функції діалектизмів були іншими, аніж у сучасній літературній

мові. «Оскільки для зазначеного періоду розвитку літературної мови художній стиль був основою формування літературної норми і завдяки писемній практиці визначав цю норму, то й діалектизми становили неодмінну частину лексичної системи літературної мови...» [72, с. 198]. У ХХ ст. і на початку ХХІ ст., на думку С. Я. Єрмоленко, поняття діалектизму треба розглядати вже у зв'язку зі стильовими нормами, тобто як сплановану стилізацію, що передбачає певну реакцію читача. «Діалектизми, – стверджує дослідниця, – набувають статусу стилістичних засобів, що збагачують, урізноманітнюють не лише *художній*, а й *розмовний стиль* [виділення авторки. – А. Я.] літературної мови» [72, с. 198].

А. С. Зеленько визначив такі функції діалектизмів у мові художньої літератури: комунікативну, етнографічну та експресивно-виразову [82, с. 39]. Комунікативна функція полягає в тому, що «письменник, вживаючи діалектні елементи рідного йому говору чи наріччя у мові персонажів і авторській мові, свідомо чи несвідомо використовує їх замість слів літературної мови» [82, с. 39]. Суть етнографічної та пов'язаної з нею етнічної функцій у тому, що «лексичні діалектизми передають певні відомості про матеріальну культуру жителів тієї чи іншої місцевості», а «фонетичні, морфологічні, словотворчі та синтаксичні елементи діалектного мовлення вказують на їх етнос» [82, с. 39]. Експресивно-виразову функцію діалектизмів у художніх текстах використовують «з метою типізації та індивідуалізації мови персонажів, щоб якнайглибше охарактеризувати реальну дійсність, відображену в художньому творі» [82, с. 39]. Такого самого погляду на місце і функції діалектизмів у художньому тексті дотримуються інші вчені. Зокрема, С. Я. Єрмоленко відзначала, що «діалектизми виконують функцію розмовних елементів, відтворення природного колориту спілкування людей» [72, с. 200], «живе діалектне слово підпорядковане змалюванню народних характерів, життєвих ситуацій, у яких розкриваються ці характери» [72, с. 204]. Подібно й Г. О. Козачук стверджувала: «Вживання діалектизмів у мові художнього твору має бути завжди обумовлене або зображенням реалій, що пов'язані з тією територією, яку описує автор, або відтворенням усного мовлення персонажів» [114, с. 52].

Дослідники відзначають, що «діалектизми віддзеркалюють процес адаптації літературною мовою територіально здиференційованих елементів діалектної мови чи регіональних варіантів літературної мови» [38, с. 146]. Першим ступенем цієї адаптації С. Я. Єрмоленко називає письмову фіксацію діалектних елементів у художньому дискурсі [72, с. 199]. «Художньо-стильова норма мотивує використання діалектизмів як художнього засобу, який урізноманітнює мову персонажів, виявляє локальний колорит художньої оповіді, індивідуалізує стиль письменника й стилізує комунікативні жанри» [72, с. 200]. У зв'язку з цим П. Ю. Гриценко вважає, що саме художній твір – площина активної взаємодії літературної мови й говорів, канал збагачення літературної мови діалектними елементами [39]. Г. О. Козачук зауважила, що художній стиль не просто фіксує позалітературні мовні елементи, але може й активізувати їх настільки, що вони здатні стати літературною нормою [114, с. 52]. Цьому твердженню цілком відповідає висновок П. Ю. Гриценка, що усталене вживання слів і словоформ як діалектизмів, відповідне опрацювання їх у словниках і граматиках – передумова поступового переходу цих одиниць до нормативних [38, с. 147].

П. Ю. Гриценко визначає два типи художніх текстів як такі, що займають проміжне становище між діалектним і літературним мовленням, а саме: а) тексти, які насичені говірковими елементами і свідомо стилізовані під певний діалект, проте зберігають орієнтацію на літературну норму; у творах цього типу «на тлі нормативних для літературної мови елементів говіркові риси оцінюються як діалектизми»; б) тексти, які орієнтовані не на літературну мову, а на діалект; на позначення творів такого типу вчений використовує термін ««олітературнений» діалект» та акцентує на тому, що в таких текстах відсутня диференціація одиниць на діалектні і нормативні для літературної мови, а отже, говіркові риси не можна кваліфікувати як діалектизми [38, с. 146].

Подібно й І. О. Ніколаєнко в сучасній українській літературі розмежувала два способи використання говіркових елементів. Перший пов'язаний із тим, що «діалектне мовлення сприймається нині вже як не відступ від літературної норми, а як рівноправний вияв національного мовлення, мовотворчий і комунікативний

потенціал якого значний». У зв'язку з цим відроджено традицію «„олітературення” діалектів, коли діалектне мовлення піддається літературній обробці» [152, с. 224], письменники творять літературу, орієнтуючись на діалект. На матеріалі творчості Петра Біливоди, який пише вірші східнословобожанською говіркою, дослідниця робить висновок «про значний духовний і поетичний потенціал живого мовлення», розглядає «діалектне мовлення як повноцінний засіб спілкування, випробуваний століттями» [152, с. 224]. Інший спосіб діалектно-літературної взаємодії ілюструють ті письменники, які за традицією української класичної літератури в художні твори вводять лише окремі діалектні слова [152, с. 224].

В. В. Грещук за мірою і характером використання територіальних діалектів (зокрема гуцульського) в художніх текстах виділяє чотири типи літературно-діалектної взаємодії [66]. Для першого типу характерні окремі вкраплення діалектизмів у літературну мову художнього твору [66, с. 348]. Другий тип представляють такі художні твори, «в яких у канву літературної мови інкрустовано стилізоване під певну говірку мовлення персонажів» [66, с. 351]. Третій тип «теж має ознаки літературно-діалектної диглосії», проте «літературною мовою в художніх творах такого типу є її західноукраїнський варіант, в якому чимало ознак південно-західного наріччя» [66, с. 355]. Четвертий тип літературно-діалектної взаємодії – це явище, коли «за літературну мову править діалект», «авторська мова, як і мова персонажів, повністю ґрунтується на територіальному діалекті» [66, с. 356]. Автори таких текстів достатньо повно і послідовно передають усі діалектні риси, за винятком хіба окремих фонетичних, відображення яких забезпечує фонетична транскрипція. Саме такого типу тексти П. Ю. Гриценко називає «олітературеним» діалектом.

Указані типи (особливо два останні) взаємовідносин місцевих говірок і мови художніх творів переконливо заперечують стереотип, що діалектна мова, на відміну від літературно-нормативної, існує тільки в усній формі.

1.2 Дослідження поліських лінгвальних елементів у мові письменників XIX – початку XX ст.

Упродовж XIX – початку XX ст. окремі особливості говірок поліського наріччя в українській художній літературі найбільшою мірою маніфестували П. О. Куліш та Леся Українка.

Зв'язок мови творів П. О. Куліша зі східнополіським діалектом простежено у працях Т. І. Должикової [70; 71], О. П. Кумеди [117; 118; 119; 120; 121; 122; 123; 124; 125], І. Г. Матвіяса [130]. У роботах Т. І. Должикової, як і І. Г. Матвіяса, відзначено, що П. О. Куліш у своїй літературній практиці орієнтувався на загальноукраїнські мовні особливості, проте східнополіський лінгвальний колорит у його творах усе ж відчутний. При цьому говіркові риси в мові письменника, наголосила Т. І. Должикова, не варто трактувати як стилізацію: вони цілком природний вияв народнорозмовної стихії, в якій сформувався автор [71].

Елементи східнополіських говірок у художніх текстах П. О. Куліша проаналізовано в спеціальних працях О. П. Кумеди. Дослідниця простежила виразний вияв у текстах письменника рідного йому східнополіського говору, до того ж на всіх мовних рівнях. Наприклад, проаналізувавши відображення в першодруках специфіку східнополіської рефлексії *ě, О. П. Кумеди зробила висновок, що «письменник зазнав впливу східнополіського говору», проте, з огляду на «непоодинокі приклади вагань між рефlekсами е та і (як у наголошеній, так і в ненаголошеній позиції), а також усунення у фольклорних записах специфічних рис рефлексії *ě, властивих північному наріччю» [122, с. 70], зберігав орієнтацію на весь україномовний простір. У процесі розгляду рис консонантизму в мові П. О. Куліша дослідниця так само відзначила неусталеність, варіантність у передачі багатьох слів і словоформ, яку пояснила варіюванням відповідних одиниць у східнополіських говірках [124, с. 66]. Рисам локального мовного докiлля, за спостереженнями О. П. Кумеди, письменник надавав перевагу і на морфологічному рівні [119; 125]. Водночас у творах П. О. Куліша спостережено всього кілька східнополіських лексичних регіоналізмів, окрім того, кільканадцять лексем, які на той час відомі і в інших українських говорах та активно

використовувані іншими письменниками [121]. О. П. Кумеда цілком виправдано акцентувала на тому, що творчість П. О. Куліша припала на період, коли нова українська літературна мова не була цілком унормованою, а отже, в його текстах неможливо розділити літературні та діалектні елементи. Окрім того, письменник вивчав народну мову різних регіонів під час етнографічно-фольклористичних експедицій, тому міг використовувати різнодіалектні одиниці, принаймні лексичні [121, с. 31–32].

Леся Українка – перша авторка, яка в художній літературі використала елементи західнополіських говірок, до того ж, як не раз відзначали дослідники її мови, виявила високу художню майстерність у відтворенні народнорозмовної стихії. Про «окремі риси, переважно лексичні, поліських (зокрема західнополіських, волинських) говорів... в мові Лесі Українки в її оповіданнях і в п'єсі “Лісова пісня”» [77, с. 89] принагідно зауважив ще в 1955 р. Ф. Т. Жилко. Учений сформулював мету, через яку письменниця вдалася до використання народнорозмовної лексики: «Надати місцевий колорит західного Полісся своїм творам» [77, с. 89]. У наступній праці – «Говори української мови» – в 1958 р. Ф. Т. Жилко зробив наголос на тому, що «найбільш помітно в літературній мові західнополіські або волинські риси виявилися в Л. Українки» [76, с. 46], а також навів кільканадцять місцевих слів та словоформ, які письменниця використала в оповіданнях і в «Лісовій пісні» [76, с. 46–47].

Перше спеціальне ґрунтовне дослідження місцевої лексики Волинського Полісся («волинізмів») у творах Лесі Українки виконав і опублікував у 1957 р. В. Ф. Покальчук [163] (у 1958 р. – у варіанті тез [162]). Учений справедливо визнав, що «діалектизми в українській літературі до Лесі Українки зустрічаються часто, але їх мовна база обмежувалась переважно говорами середньої Наддніпрянщини. До того ж, характер діалектизмів і прийоми їх використання позначалися випадковістю і примітивізмом, бо не було ще тоді розроблених настанов для їх вживання і не ставилося питання про функцію діалектизмів у літературному творі. Такі мовні засоби застосовували тоді здебільшого стихійно, під впливом оточення і рідше зі стилістичною метою для відображення місцевого

колориту» [163, с. 60]. Натомість Леся Українка не пішла «уторованою дорогою використання діалектних особливостей виключно південно-східного типу, українську народну мову вона черпнула багато глибше, захопивши й говори знайомого й дорогого їй Волинського Полісся і взагалі Волині» [163, с. 61]. В. Ф. Покальчук при цьому справедливо наголошує, що у використанні волинськополіських лінгвальних елементів у художній літературі Леся Українка, по суті, була першою, а отже, вона «сміливий новатор, який розширив і мовну базу діалектизмів, і їх добір» [163, с. 61]. Майстерність відображення авторкою волинської розмовної стихії, на думку вченого, виявилася в тому, що «не було у Лесі Українки ні колекціонування діалектизмів, ні стихійного їх вживання... Непомітно для читача вводить вона у літературній переробці діалектні елементи, лексичні, синтаксичні або фонетико-морфологічного типу, з метою відповідного збагачення взагалі української літературної мови і, зокрема, щоб надати своїм творам більшої колоритності і глибшої емоціональної експресивності» [163, с. 62], а отже, «основним для неї є... не протокольний запис діалектизмів, а стилістичне їх вживання» [163, с. 62], «Леся Українка вийшла далеко за межі вживання суто провінціальних засобів мовлення» [163, с. 75], «її “волінізми” це взагалі народна мова в її волинському варіанті» [163, с. 75]. За підрахунками Г. Л. Аркушина, в художніх текстах Лесі Українки В. Ф. Покальчук виокремив і проаналізував «три десятки лексичних діалектизмів, 3 семантичних, 17 словотвірних та багато фонетичних» [5, с. 135], але чимало говіркових слів «не попали в поле зору цього дослідника» [5, с. 136].

Народнорозмовну основу «Лісової пісні» в 1963 р. відзначили літературознавці І. О. Денисюк та Л. І. Міщенко: «Треба тільки дивуватись, як точно поетеса зберегла в своїй пам'яті всі деталі лексики, фразеології, інтонації мови, чутої переважно в дитинстві» [68, с. 74]. Вони ж наголосили на художній майстерності й обережності, з якими в драмі-феєрії використано місцеву лексику: «Леся Українка уникає вузьких діалектизмів, говіркових слівець непобутового характеру (їх набагато більше в оповіданні з життя волинського Полісся “Приязнь”» [68, с. 75], а отже, «до “Лісової пісні” не треба ніякого словничка

діалектизмів» [68, с. 74]. І. О. Денисюк та Л. І. Міщенко, окрім того, сформулювали три цілі використання Лесею Українкою мови волинського Полісся: «для передачі місцевого колориту, для типізації та індивідуалізації персонажів», «для збагачення української літературної мови взагалі» [68, с. 74].

Упродовж 1970–1980 рр. опубліковано, по суті, лише одиничні спеціальні розвідки про західнополіські мовні елементи в художній мові Лесі Українки. У 1972 р. статтю про лексичні діалектизми в прозових творах Лесі Українки підготувала Г. О. Козачук [116]. У 1985 р. надруковано статтю Л. В. Голоюх [29], в якій проаналізовано діалектизми в драмі-феєрії «Лісова пісня» й помічено, що місцева лексика, використана авторкою, відображає реалії життя волинських поліщуків. У 1986 р. невелику розвідку про варіантність форм прикметників і дієслів, а також службових і незмінних слів у «Лісовій пісні» опублікував А. А. Сагаровський [169], який зауважив, що джерелами варіантів для Лесі Українки слугували тогочасна фольклорно-літературна мова та говірки північного заходу України; використання ж тієї чи тієї форми підпорядковане було вимогам ритму, розміру та рими.

Виразне зацікавлення лінгвостилістів народнорозмовними елементами в мові Лесі Українки помічене з 1990-х рр. Наприклад, у 1991 р. у своїх спостереженнях над текстом і мовою «Лісової пісні» Л. П. Демчук та О. П. Карпенко, наголошуючи, що «мова творів Лесі Українки була максимально наближена до літературної норми», все ж визнали, що «в автографі й першодруках “Лісової пісні” можна знайти ряд фонетичних та морфологічних діалектизмів», що «мова письменниці відзначалася впливом північно-поліських говорів» [67, с. 24], а також навели окремі перейняті з мовлення поліщуків елементи фонетичного рівня та словозміни. Про «Лісову пісню» як «прекрасне мовне явище» [19, с. 27] 1996 р. висловилася Л. І. Бондарчук. Дослідниця в мові твору простежила такі елементи народнорозмовної стихії, як діалектну, розмовну, просторічну і застарілу лексику, а в результаті зауважила: «Самобутність лексики, звертання, ритмічні наголоси у групах складів, ритмізуюча точна рима наближають віршований текст до народнопісенного» [19, с. 29].

У 2009 р. ґрунтовну працю про лінгвістичні раритети, зокрема й діалектизми, в збірці Лесі Українки «На крилах пісень» опублікувала С. К. Богдан [17]. Дослідниця відзначила, що вже в цій – першій – поетичній збірці «були закладені основи особливого, шанобливого ставлення Лесі Українки до рідного слова загалом, а передусім – до слів “меншовартісних”, завжди поціновуваних нею, хоч традиційно позначених у лексикографічних джерелах як “розм.”, “діал.”, “рідко”, “нар-поет.”, а отже, гіпотетично безперспективних, позбавлених будь-яких надій на повноцінний статус у мовній системі» [17, с. 487].

Кілька розвідок про народнорозмовну основу художньої мови Лесі Українки в кінці 90-х рр. – на початку 2000-х рр. підготувала Л. В. Бублейник. У 1998 р. дослідниця в невеликій статті простежила «мовні барви Волинського Полісся в художній прозі Лесі Українки» [23], у 2000 р. цій же темі вона присвятила вже цілий розділ у навчальному посібнику «Особливості художнього мовлення» [22], а у 2001 р. в окремому дослідженні простежила вияви народної мовної стихії в листуванні Лесі Українки [24].

У 1998 р. започатковано цикл спеціальних діалектологічних розвідок про різнорівневі елементи говірок Волинського Полісся в мові Лесі Українки та фіксацію цих явищ у сучасних говірках окресленого ареалу. Наприклад, у 1998 р. з'явилася ґрунтовна стаття Г. Л. Аркушина про словотвірні діалектизми (відсубстантивні суфіксальні іменники) у творах Лесі Українки та їхні західнополіські відповідники [1]. Інші два дослідження про зв'язок художньої мови Лесі Українки із говірками Волинського Полісся Г. Л. Аркушин опублікував 1999 р. В одному з них описано регіональну специфіку словотвору антропонімів в оповіданнях Лесі Українки на волинську тематику, а також наведено сучасні західнополіські паралелі до використаних письменницею дериватів [10]. В іншій статті учений прокоментував прослідки означеного артикля в західнополіських говірках, а також простежив вияви цього унікального граматичного явища у творах Лесі Українки [9]. У 2003 р. Г. Л. Аркушин підготував спеціальне дослідження про словотвір займенників в оповіданнях Лесі Українки на волинську тематику та в драмі-феєрії «Лісова пісня» [11]. Учений відзначив високу художню

майстерність авторки у використанні народнорозмовних елементів: «Письменниця вміло відтворює мовлення поліщуків, але не сліпо наслідує чи копіює його, а скрупульозно відбирає потрібні вирази, слова та форми, тому репліки дійових осіб звучать невимушено і природно» [11, с. 369].

У монографії «Народна лексика Західного Полісся», що побачила світ у 2014 р. [5], Г. Л. Аркушин виокремив підрозділ «Леся Українка і говірки». Учений справедливо зазначив, що «західнополіським говіркам “пощастило” менше в художній літературі, ніж іншим діалектам», але «з усіх письменників саме Леся Українка найбільше використовувала у творах західнополіські слова, щоправда, часто їх називаючи *волинськими* [виділення автора. – А. Я.]» [5, с. 131]. Г. Л. Аркушин спостеріг, що «найбільше діалектизмів, характерних для Волинського Полісся, ужито в прозових творах письменниці, де дійовими особами виступають корінні жителі поліського краю» [5, с. 132–133]. Дослідник, щоправда, зауважив, що навіть у мовленні персонажів поліські слова і форми вживані непослідовно», на основі чого зробив висновок: «Письменниця не копіювала мовлення поліщуків, а тільки за допомогою декількох “штрихів”, тобто говіркових слів, передавала найхарактерніші особливості» [5, с. 133]. Г. Л. Аркушин суттєво поповнив той реєстр вжитих письменницею західнополіських діалектизмів, який ще в кінці 1950-х рр. окреслив В. Ф. Покальчук. Відзначено, що Леся Українка вдало використала багато лексичних діалектизмів, які допомогли їй описати побут і господарювання поліщуків та індивідуалізувати їхнє мовлення; в її творах чимало й семантичних, фонетичних, словотвірних, морфологічних діалектизмів; регіональну специфіку виявляють навіть антропоніми.

У 1998 р. опубліковано розвідку Ю. В. Громика про розмовні та діалектні варіанти прислівників у творах Лесі Українки [62]. Аналізуючи художні, принагідно й епістолярні тексти письменниці, дослідник підкреслив: «Вирісши на Поліссі, Леся Українка ніколи не цуралася поліської мовної стихії; чимало поліських регіоналізмів, як свідчить, наприклад, епістолярна спадщина поетеси, були звичними для її побутового мовлення» [62, с. 57]. Як і в інших працях, акцентовано на тому, що в художніх текстах нема сліпого чи механічного

копіювання народнорозмовної стихії. Використання авторкою діалектних елементів чітко підпорядковане певним стилістичним настановам: «У говірці поліщуків вона вдумливо шукала нові виразові засоби, – ненав’язливо і тонко введені в контекст поліські словесні вкраплення трапляються у її творах часто» [62, с. 57]. У 1999 р. опубліковано статтю Р. С. Омельковець про використані у творах Лесі Українки назви лікарських рослин [158]. Дослідниця з’ясувала, що більшість цих найменувань досі активно вживані в західнополіських говірках. У 2008 р. про західнополіські фразеологізми, вжиті в епістолярній спадщині Лесі Українки, та сучасну фіксацію їх у говірках краю писала З. С. Мацюк [133]. У 2009 р. діалектні явища іменної словозміни в прозових творах і фольклорних записах Лесі Українки проаналізувала Р. С. Зінчук [87]. Простеживши в сучасних говірках Волинського Полісся відповідники до більшості позанормативних із погляду сучасної літературної мови слівформ, дослідниця зробила висновки, що «оригінальна мовна палітра художнього мислення Лесі Українки... позначена помітним впливом народнорозмовної традиції», «Лєся Українка добре знала місцеву говірку й апелювала до живомовних елементів поліської стихії в художніх роздумах» [87, с. 558]. У 2011 р. статтю про «волинізми» у творах Лесі Українки опублікувала Н. С. Дмитренко [69]. На жаль, авторка просто переказала, а то й цілком скопіювала без належного оформлення основні положення вже згадуваної праці В. Ф. Покальчука. Невеликі дослідження про діалектну основу мови Лесі Українки упродовж 2000-х рр. готували студенти, зокрема у 2001 р. В. П. Яручик – про діалектизми в листах Лесі Українки з Колодяжного [200], О. Л. Бегаль – про діалектизми в художніх текстах письменниці [13] та ін.

Інше бачення місця й ролі елементів західнополіської говірки в художній мові Лесі Українки, а саме в «Лісовій пісні», запропонував у 2001 р. авторитетний дослідник Полісся В. М. Мойсієнко в статті «Звідки родом дядько Лев» [137]. Учений, аналізуючи секрети успіху драми-феєрії, визнав, що «одним з головних чинників було напрочуд органічне вплетення у канву твору полісько-волинських типажів», проте «попри виразно регіональний характер твору, на рівні лінгвальному він наближається до ідеально українськомовних. Намагання

дослідників знайти в драмі щось мовнополіське швидше можна трактувати як – віддати належне Майстру. Адже не може твір, написаний про Полісся, де відображені поліські архетипи, бути зовсім вільний від поліської мовної домішки» [137, с. 87]. За спостереженнями вченого, власне західнополіські діалектизми всіх рівнів у «Лісовій пісні» обмежені «бодай десятком утворень», а «із небагатьох діалектних утворень..., що носять переважно загальнополіський характер, кілька – вузьколокального поширення. Це *кловня* та *шіпля*» [137, с. 88]; більшість же інших територіально здиференційованих елементів – рідні для Лесі Українки наддніпрянські слова, які справді були звичними в тодішньому варіанті літературної мови. Це дало вченому підстави підсумувати: «Стверджувати, що Леся Українка використала у своєму творі мову Волинського Полісся, буде аж занадто сміливо» [137, с. 87], а «дядько Лев – справді поліщук-волиняк, який хоч і говорить середньонаддніпрянським діалектом української мови, все ж народився і жив на Ковельщині. Із Жаборицею його може пов'язувати хіба що *кловня*, яку він бере на риболовлю» [137, с. 88].

Висновок В. М. Мойсієнка про в основному наддніпрянський характер мови «Лісової пісні» підтверджує також зіставлення цього тексту із творами сучасних письменників, які використали поліську говірку значно активніше і послідовніше, наприклад, В. Г. Дрозда, М. І. Закусила, В. С. Лиса, В. Лазарука, О. М. Кулеша та ін. Окрім того, в сучасних дослідженнях художніх текстів попередніх століть варто брати до уваги серйозне методологічне зауваження, висловлене П. Ю. Гриценком [38, с. 146]: у текстах певного часу оцінка якогось явища як діалектизму можлива лише в контексті тогочасних (але не сучасних – кінця ХХ ст. чи початку ХХІ ст.) норм літературної мови. Висновок В. М. Мойсієнка цю методологічну настанову враховує.

1.3 Дослідження поліських говорів у художньому тексті ХХ – початку ХХІ ст.

У 1971 р. Г. О. Козачук [114] із погляду відображення діалектної стихії критично оцінила дві книги своїх сучасників – повість М. Я. Олійника «Велика Глуша» (1965) та поетичну збірку П. П. Маха «Поклін Джоконді» (1968).

Дослідниця зазначила, що обидва письменники використали окремі елементи говірки Волинського Полісся, і простежила різновиди діалектизмів, їхнє місце та доцільність у мовній системі творів. Зауважено, що М. Олійник та П. Мах виправдано вжили діалектизми в діалогах персонажів, відтворивши в такий спосіб місцевий мовний колорит. Захоплення діалектизмами в авторській мові, вживання лексем із непрозорою семантикою, непослідовність у відтворенні звукової структури слова дослідниця не схвалила, визнала це виявом неохайності, порушенням норм художнього стилю [114, с. 56].

Повість М. Я. Олійника «Велика Глуша» як приклад невдалого використання діалектизмів у художньому творі 2014 р. кваліфікував Г. Л. Аркушин [5, с. 146–147]. Учений підкреслив: автор не уродженець села, про яке пише, а говірка йому чужа. У зв'язку з цим письменник непослідовно вживає діалектну лексику та словоформи, використовує такі діалектизми, які в мовленні мешканців цього населеного пункту та й загалом на Західному Поліссі не відомі [5, с. 146].

Зацікавлення письменників поліською говіркою в Україні виявилось з кінця 1980-х рр. – початку 1990-х рр., проте предметом лінгвістичного осмислення стало лише в кінці 1990-х рр. – у 2000-х рр. У 1987 р. на сторінках журналу «Жовтень» надруковано роман-есе В. А. Лазарука «Світязь», у який автор «сміливо уводить поліське мовлення та поліський фольклор, навіть подавши паспортизацію» [5, с. 137]. Г. Л. Аркушин у монографії «Народна лексика Західного Полісся» високо оцінив майстерність письменника у відображенні західнополіського мовлення: «Зважаючи на те, що як фонетичні, так і лексичні говіркові особливості добре збережені протягом багатьох століть... автор своєрідно “реконструює” присвітязькі говірки XVI–XVII і XIX ст.» [5, с. 137].

Від початку 1990-х рр. північноукраїнські лінгвальні елементи активно використав у своїх творах авторитетний дослідник Полісся М. В. Никончук. У кожній із 8 поетичних збірок автора – «Веселе весілля» (1991), «Зворини» (1992), «Незгаркамінь» (1993), «Грезно» (1996), «Її величність жінка» (1999),

«Тріумфальна арка» (2000), «Шиндрики да миндрики: Книга поліського гумору» (2000), «Голгофа» (2000) – науковці простежують глибинний зв'язок із Поліссям.

Т. І. Ольховик у 1997 р. у спеціальній розвідці проаналізувала специфічну лексику середньополіських говірок на матеріалі перших трьох збірок М. В. Никончука [157]. Дослідниця наголосила на бажанні самого автора «не переобтяжувати літературну мову діалектизмами, а створювати поезію лише з окремими місцевими словесними вкрапленнями» [157, с. 145]. Зауважено, що М. В. Никончук використав діалектизми навіть у назвах збірок, щоб «підкреслити життєдайність і важливість поліських витоків» [157, с. 145]. Загалом же в перших трьох книгах, за спостереженнями Т. І. Ольховик, ужито майже сім десятків поліських лексем, які називають особливості місцевості, рослинний світ, поняття із бортництва, побутові предмети, знаряддя праці, споруди тощо. У підсумку дослідниця відзначила «тонке відчуття автором природної пропорційності і доцільності діалектизмів, які є важливим засобом художнього відтворення місцевого колориту, особливостей побуту, звичаїв, зрештою, мови рідного для нього Полісся» [157, с. 149].

Колоритні «полісизми» в мові М. В. Никончука спостеріг В. В. Халін [180]. Діалектна лексика, стверджує дослідник, допомогла поетові відтворити самотність древлянської землі. В. В. Халін, щоправда, висловив побажання упорядникам майбутніх видань супроводжувати вірші М. В. Никончука спеціальними коментарями чи додавати до збірок міні-словники з тим, щоб читач розумів не тільки значення діалектизмів, але й авторський задум загалом.

Ґрунтовне дослідження поліських лінгвальних елементів на матеріалі восьми поетичних збірок М. В. Никончука виконала у 2010 р. Г. І. Гримашевич [32]. В аналізованих текстах вона простежила чимало діалектизмів усіх мовних рівнів, але їхня кількість в окремих збірках неоднакова: найбільше специфічних поліських лексем помічено в книгах «Зворини», «Грезно», «Її величність жінка», «Шиндрики да миндрики», найменше – у виданнях «Тріумфальна арка» та «Голгофа». Водночас у поетичній мові М. В. Никончука відзначено і пояснено домінування лексичних та семантичних діалектизмів і меншу кількість

фонетичних та морфологічних. Г. І. Гримашевич зауважила, що лише частину «полісизмів» автор сам пояснив після віршів, а читачеві, який не проживає на Поліссі, важко зрозуміти більшу кількість лексем. Аналіз поліських лінгвальних елементів у мові М. В. Никончука дозволив зробити висновок, що його «поетична творчість... свідчить про глибоку любов її автора до Полісся», що «цей давній край органічно входив у ество вченого», що «поліське слово... вигравало в його поезії всіма кольорами веселки, виринали з глибини тисячоліть» [32, с. 348].

У 2011 р. особливості західнополіської говірки активно використав волинський прозаїк В. С. Лис у романі «Століття Якова». Перші спроби аналізу говіркових елементів у мові цього твору належать І. О. Ніколаєнко. В одній зі своїх статей того ж 2011 р. [155] дослідниця схарактеризувала окремі лексичні діалектизми, використані В. С. Лисом, і зробила такі висновки: мова автора динамічна – від рафінованої літературної до живої народної, яка домінує в діалогах та описах; діалектні лексеми у творі цілком виправдані, бо репрезентують культурні традиції та побут поліщуків; В. С. Лис у романі «Століття Якова» виявив себе справжнім майстром слова [155, с. 227]. В іншій статті у 2012 р. І. О. Ніколаєнко описала найбільш виразні західнополіські фонетичні та морфологічні явища, які зауважені в цьому ж творі, і повторила свій висновок, що «письменник виявив особливу майстерність у відтворенні живих діалогів, місцевого колориту» [154, с. 154].

Функції діалектизмів у романі «Століття Якова» В. С. Лиса у 2013 р. простежила Л. С. Спанатій. Дослідниця відзначила, що письменник «уміло вплітає в тканину твору місцеві назви широковідомих чи локальних реалій, його характерна оповідь ґрунтується на особливому синтаксисі та ритмомелодиці фрази» [174, с. 111]. Л. С. Спанатій висловила думку, що наявність у романі великої кількості специфічної лексики не створює бар'єра для сприйняття оповіді, бо «діалектні елементи вводяться... у спеціальних контекстах або ж використовуються такі діалектизми, які структурно близькі до загальноновживаних нормативних лексем» [174, с. 111]. Дослідниця, визначаючи функції діалектизмів, помітила, що вони «зупиняють на собі увагу читача, змушують заглибитися і в

мову твору, і в змальований навколишній світ», «часто... позначають специфічні місцеві реалії, розширюючи уявлення читача про умови життя, побут поліщуків» [174, с. 111]. Із погляду походження, за спостереженнями Л. С. Спанатій, в романі представлено як архаїчні діалектні явища, так і запозичення.

Спеціальне дослідження про полонізми в мовно-поетичній картині світу В. С. Лиса на матеріалі роману «Століття Якова» у 2014 р. виконала Л. Й. Пулатова. Дослідниця зазначила, що «твір містить надзвичайно виразний місцевий колорит, який передається в тому числі й через мову, увиразнюючи ідіолект автора», а індивідуальний лексикон В. С. Лиса нараховує велику кількість полонізмів [164, с. 230]. Щоправда, як полонізми Л. Й. Пулатова кваліфікує і традиційні для західнополіського мовлення фонетичні чи морфологічні варіанти загальноновживаних слів на зразок *мнєсо*, *памнєть*, *вечором* та ін. [164, с. 230]. Окрім того, не розмежовано звичні для щоденного мовлення поліщуків полонізми та випадки принагідного цитування польських фраз або ж репліки самих поляків.

На матеріалі творів В. С. Лиса «Століття Якова» та «Соло для Соломії» специфіку відображення західнополіської мовної стихії простежив Г. Л. Аркушин [5, с. 139–147]. Учений відзначив усі різновиди діалектизмів, а також місцеві okazionalizmi, прислів'я та приказки, прокоментував специфічну адаптацію запозичень. Виявлено й такі слова та деривати, які в західнополіських говірках досі не були зафіксовані. Проаналізовано способи пояснення значень лексичних діалектизмів: коментарі чи літературні відповідники в тексті, виноска внизу сторінки. Щодо останнього способу висловлено критичні зауваження, бо «пояснення непродумані, оскільки цифра, що відсилає до виноска, стоїть над словом, ужитим у тексті не в початковій формі і головне слово в поясненні теж не в початковій формі»; відсутні наголоси [5, с. 144]. Значення окремих слів не пояснене і з контексту не зрозуміле. Уживання говіркових слів та словоформ у романі «Століття Якова» дослідник мотивує тим, що розповідь ведеться від імені головного героя, уродженця села *Загорєни* (сучасне Згорани) [5, с. 139–140]. Така «паспортизація» дозволила прискіпливо проаналізувати використання діалектизмів. Помічено велику варіантність форм, непослідовність чи неточність

передачі певних фонетичних процесів, зловживання перекладеними російськими фразеологізмами, неуніфікованість написань говіркових слів; виявлено навіть лексеми та словоформи, які в згоранській говірці взагалі відсутні [5, с. 141–142]. Водночас Г. Л. Аркушин наголосив, що «ці суттєві зауваження не знижують загалом непогане використання говіркових слів, оскільки автор таким чином передав (“увіковічнив?”) особливості рідної говірки» [5, с. 143], «ці два романи В. С. Лиса досьгодні найкраще і найповніше подають волинсько-поліську лексику в українській художній літературі» [5, с. 146].

У 2015 р. опубліковано невелику студентську статтю М. Перковської про найвиразніші західнополіські фонетичні діалектизми в романі В. С. Лиса «Соло для Соломії». Молода дослідниця ствердила, що «мова роману... побудована на основі західнополіського говору, оскільки у творі відзначаємо всі виділені діалектологами фонетичні особливості» [161, с. 33]. За спостереженнями авторки, фонетичні діалектизми найчастіше представлені в мовленні персонажів.

У кінці 50-х рр. ХХ ст. на території Північного Підляшшя поети В. Швед, Я. Чиквін, Н. Артимович, прозаїк В. Петручук започаткували традицію писати художні тексти місцевою українською говіркою. У 70-х рр. ХХ ст. підляською говіркою, рідше – українською літературною мовою з багатьма підляськими вкрапленнями почали творити І. Боровик, С. Сачко, І. Киристюк. У 1980-х рр. цю традицію підтримали Ольга Підляшанка, Є. Овсянюк-Мартинюк, Ю. Баєна, П. Киристюк, Ю. Гаврилюк, І. Хващевський, С. Троц, Ж. Жабінська та ін.; їхні твори публікували рукописний альманах «Наш голос», згодом – тижневик «Наше слово» та його додаток «Наша культура», видання «Українські календарі» й ін. [202, с. 71],

Творчість кількох письменників із Північного Підляшшя з мовознавчого погляду досліджував М. Лесів, зокрема в монографії «Українські говірки в Польщі» [127, с. 400–410]. Учений зазначив, що на початку ХХ ст. українською підляською говіркою писав М. Янчук, який навіть мріяв про створення літератури на основі підляських говірок та підготував відповідний правопис [127, с. 400–401]. В одному з віршів цього автора М. Лесів зауважив небагато власне підляських рис:

рефлекси *o, *e, *ě, *e, *y, деякі лексичні полонізми. Більше говіркових елементів різних мовних рівнів учений простежив у поетичних творах письменників, які увійшли в літературу в 1980-х р. і загалом писали українською літературною мовою, зокрема С. Сидорука [127, с. 401–403] та І. Киризюка [127, с. 403–404]. М. Лесів відзначив також спроби творити в 1980-х р. поезію цілком підляською говіркою, зокрема подав як приклади окремі тексти Ю. Гаврилюка [127, с. 404–405] та Ж. Жабінської [127, с. 408]. Учений також високо оцінив брошуру Ю. Гаврилюка «Пропозиції запису підляських діалектів» (1988 р.), у якій запропоновано передавати підляське мовлення на письмі засобами української графіки [127, с. 409–410]. Окреме дослідження [126] М. Лесів присвятив аналізу поетичних збірок С. Сачко – авторки, яка «свідомо, принципово і послідовно» [126, с. 358] пише вірші підляською говіркою, тобто використовує підляське мовлення як літературну мову. У текстах поетеси зауважено виразні особливості підляської говірки на всіх мовних рівнях.

Проблему «підляські говірки і літературна мова» розглянув Г. Л. Аркушин у монографії «Народна лексика Західного Полісся» [5, с. 172–189]. Серед авторів, які використали підляську говірку як літературну мову чи окремі елементи підляської говірки в українській літературній мові, відзначено М. Янчука [5, с. 173–174], Ж. Жабінську [5, с. 175–176], С. Сидорука [5, с. 176–177], С. Сачко [5, с. 177], Ю. Гаврилюка [5, с. 178–179], І. Киризюка [5, с. 180], Ю. Королько [5, с. 180–181], В. Альбічука [5, с. 182–184]. У цій самій праці Г. Л. Аркушин критично оцінив спробу створення літературної підляської мікромови, яку реалізували брати Максим'юки, створивши сайт svoja.org [5, с. 184–188]. Серед недоліків цього проекту вчений відзначив такі: так званий польсько-підляський словник подає слова лише на літеру *a*, до того ж він укладений із порушенням вимог до лексикографічних праць; для позначення на письмі підляського мовлення запропоновано латинську графіку, щоправда, непослідовно і невпорядковано вжито польські, чеські і словацькі літери, запроваджено надрядкові знаки тощо. Більш зручною для передачі підляського мовлення

Г. Л. Аркушин, як і М. Лесів, визнав брошуру «Пропозиції запису підляських діалектів», видану 1988 р.

У монографії «Народна лексика Західного Полісся» Г. Л. Аркушин умістив розділ «Берестейські діалектизми в художній літературі» [5, с. 147–160]. Учений відзначив, що одну з найдавніших фіксацій специфічної лексики берестейсько-пінського Полісся подав польський письменник Ю. І. Крашевський ще в 1-ій пол. XIX ст. [5, с. 147]. У XX ст., за спостереженнями Г. Л. Аркушина, місцеві лексичні діалектизми використали І. Хміль у спогадах-розповідях «Українське Полісся» [5, с. 148–150], Т. Шоломицький (Федор Одрач) у книзі «Наше Полісся» і в романі «Щебетун» [5, с. 150–152] та відомий дослідник берестейських говірок Ф. Д. Климчук у віршах [5, с. 156–158]. Г. Л. Аркушин відзначив також спроби Ф. Д. Климчука перекласти берестейською говіркою твори відомих світових письменників та Святе Письмо. Такі переклади, опубліковані 2010–2012 рр., кваліфіковано як намагання «рідну говірку “піднести” до рангу літературної мови» [5, с. 160–172]. Г. Л. Аркушин критично оцінив спробу створення у 80–90-х рр. XX ст. у Білорусі на основі місцевих українських берестейсько-пінських говірок нової літературної мови – так званої ятвязької володи. Відзначено, що натхненником цієї ідеї був М. М. Шелягович [182], а втілювали її через діяльність товариства «Полісьсе» й газету «Збудінне». 1990 р. у Мінську навіть було проведено спеціальну науково-практичну конференцію («*Жітвјежа (поліська) штудіјно-прахтыцька конфырээнция*»), яка покликана була визначити перспективу створення західнополіської (ятвязької) автономії та утвердити статус західнополіської (ятвязької) літературної мови. В основу цієї мови були взяті українські говірки Пінського та Іванівського районів Брестської області Білорусі, водночас «творці володи», за спостереженнями Г. Л. Аркушина, використовували значну кількість спотворених іншомовних слів та неологізмів. Для новоствореної мови було запропоновано кириличну графіку і фонетичний принцип правопису, проте кодифікатори досить непослідовно і плутано викладали орфографічні правила [5, с. 168–170]. Г. Л. Аркушин зауважив: «На перших порах М. Шеляговича досить відчутно підтримували насамперед вихідці із Західного

Полісся, бо сподівалися, що це хоч якоюсь (навіть найменшою!) мірою зупинить процес росіянізації» [5, с. 171]. Проте в підсумку так званий ятвязький проект виявився політичною грою, мета якої – відволікти населення Берестейщини від українства [5, с. 172].

Свої міркування щодо проекту західнополіської («русинсько-поліської») літературної мікрмови в 1990-х рр. висловив відомий російський учений М. І. Толстой [178]. Науковець виклав історію цієї ідеї, назвав авторів, які, на його думку, творять «русинсько-поліською» мовою, і навіть подав кілька зразків таких текстів. Загалом М. І. Толстой із зацікавленням сприйняв проект М. Шеляговича й оцінив його як перспективний: «Полесско-русинский эксперимент, который, вероятно, постепенно перестанет быть экспериментом, интересен тем, что он производится в культурном ареале Slavia Orthodoxa, для которого существование малых литературных языков было до недавнего времени не характерно» [178, с. 505], «“полесско-русинский” язык – пока только опыт, опыт интересный, демонстрирующий вторичное отталкивание от литературного языка в восточнославянской среде» [178, с. 506]. Про західнополіський літературномовний проект писали й білоруські славісти, зокрема Г. О. Цихун [181], який 1990 р. позитивно оцінив цю ідею, але вже 2001 р. визнав, що М. М. Шелягович у процесі створення західнополіської мікрмови не врахував деякі загальнотеоретичні положення та соціолінгвістичні чинники, зловживав архаїзмами, вузьколокалізмами та індивідуальними неологізмами [181, с. 27].

Проект західнополіської літературної мікрмови – цікавий лінгвістичний експеримент, проте його перспективи без підтримки з боку українських мовознавців та місцевого населення виявилися непевними.

Висновки до розділу 1

Вивчаючи говіркові елементи в мові художньої літератури, науковці трактують діалектизм як поняття історично мінливе. У текстах класичної літератури певне явище як діалектизм кваліфікують тільки в контексті тогочасних норм літературної мови: ті територіально здиференційовані лінгвальні одиниці, які

в конкретний період були звичними в регіональних літературних стандартах, діалектизмами не вважають. У літературі ХХ ст. діалектизми розглядають уже як суто стилістичну категорію, як елемент свідомої стилізації під говірку. У цій якості вони виконують комунікативну, етнографічну та експресивно-виразову функції.

Поліські говірки в класичній українській художній літературі маніфестували П. О. Куліш та Леся Українка. Східнополіські лінгвальні риси в мові П. О. Куліша аналізували І. Г. Матвіяс, Т. І. Должикова, О. П. Кумеда, які відзначали, що в текстах автора ХІХ ст. неможливо розділити літературні та діалектні елементи. Вивчення народнорозмовних рис у художній мові Лесі Українки має більшу традицію, а найґрунтовніші дослідження в цій галузі з'явилися упродовж 1990–2000-х рр. (Г. Л. Аркушин, В. М. Мойсієнко, Л. В. Бублейник, С. К. Богдан, Р. С. Омельковець, Ю. В. Громик, Р. С. Зінчук, З. С. Мацюк та ін.). Висновки вчених в основному зведені до того, що територіально здиференційовані одиниці займають чільне місце в текстах авторки, найперше в оповіданнях на волинську тематику та в «Лісовій пісні». Щоправда, дослідники мови Лесі Українки в основному кваліфікують конкретні мовні явища як діалектизми, зіставляючи їх із нормами сучасної української літературної мови, а не з тодішнім літературним стандартом.

Упродовж ХХ ст. поліську говірку в художню літературу вводило обмежене коло письменників, відповідно їй досліджень у цій царині небагато. Г. О. Козачук критично оцінила спроби М. Я. Олійника та П. П. Маха відобразити північноукраїнську стихію. Увага до поліської говірки в письменників, а відповідно й зацікавлення науковців цією темою зросли в 1990–2000-х рр. Т. І. Ольховик, В. В. Халін, Г. І. Гримашевич дослідили поліські лінгвальні елементи в поетичних збірках М. В. Никончука. І. О. Ніколаєнко, Л. С. Спанатій, Л. Й. Пулатова простежили колорит Західного Полісся в одному з романів В. С. Лиса. М. Лесів аналізував творчість тих письменників із Північного Підляшся, які творять говіркою чи літературною мовою з використанням багатьох діалектних елементів. Найбільш ґрунтовні напрацювання в цій галузі має

Г. Л. Аркушин: учений простежив поліські елементи у творах Лесі Українки, В. А. Лазарука, В. С. Лиса та ін., українських письменників із Підляшшя й Берестейщини, осмислив феномен підляської та західнополіської мікромов тощо.

Основні положення розділу 1 викладено в таких публікаціях: «Теоретичні засади вивчення діалектизмів у мові художньої літератури» [191], «Територіально здиференційовані елементи в мові Лесі Українки як об'єкт наукових студій» [192].

РОЗДІЛ 2

ЗАХІДНОПОЛІСЬКИЙ ГОВІР

У СУЧАСНІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

2.1 Волинськополіська говірка в романах Володимира Лиса

Романами «Століття Якова», «Іван і Чорна Пантера», «Соло для Соломії», книгою «Із сонцем за плечима. Поліська мудрість Пелагеї» В. С. Лис увів у сучасну художню літературу говірку рідного села Згорани на Волині.

2.1.1 Фонетичний рівень. У творах В. С. Лиса представлено особливості західнополіської рефлексії **o*, **e* в новозакритих складах. На місці **o* в наголошеній позиції в кількох словоформах простежено [и]: *вин* «він» (СЯ, с. 23), *стильки* «стільки» (СЯ, с. 90; ІЧП, с. 223), *стилько* «стільки» (ІЧП, с. 98), *тільки* «тільки, лише» (СЯ, с. 12; ІЧП, с. 12; СС, с. 235), *тільки* «т. с.» (СЯ, с. 18; ІЧП, с. 93; СС, с. 90), *килько* «скільки» (СЯ, с. 49; СС, с. 42), *килько* «кілька» (СЯ, с. 186; ІЧП, с. 66), так само в закінченні *-ив* < **-овь* Р. в. мн. іменника ч. р.: *писив* (СС, с. 283), у флексії *-ий* < **-ои* М. в. одн. порядкового числівника *одна* – *на їдний ниточці* (СЯ, с. 191). В інших випадках **o* в цій позиції представлено рефлексом [і], навіть у книжній за походженням лексемі *Біг* (СЯ, с. 213; ІЧП, с. 210; СС, с. 14). У словоформах *пішивки* (СС, с. 223), *на ворітьох* (СЯ, с. 183), *крілик* (ІЧП, с. 96) розвиток **o* в [і] відображено у відкритому складі. Нечасті випадки вживання [о] на місці наголошеного **o* на зразок *спокойними* (СС, с. 86), *посамовольнічала* (СС, с. 294), *моцним* (СЯ, с. 106), *пудпольного* (СЯ, с. 50), *кончилося* (СС, с. 164) та ін. в говірках волинського Полісся можна пояснити аналогією чи чужомовними впливами.

Збереження ненаголошеного **o* В. С. Лис передає в прийменнику і префіксі **отъ*: *одходять, од однього* (СЯ, с. 21), *одчинена* (СС, с. 38), *одвекли* (СС, с. 227), *одмиєшся* (СЯ, с. 151), *од свеї* (СЯ, с. 26), *час од часу* (ІЧП, с. 11), *одкрила* (ІЧП, с. 173), зрідка – в інших випадках: *война* (СЯ, с. 138), *по війні* (СС, с. 230), *у войну* (СС, с. 41), *вредность* (СЯ, с. 190), *окно* (СЯ, с. 194), *родня* (СС, с. 358) та ін. Частіше на місці **o* в таких складах, окрім **отъ*, представлено [у]: *на вуйні* (СС,

с. 229), *вуйни* (СЯ, с. 147), *вуйні* (ІЧП, с. 210), *до кунця* (СС, с. 153), *Дмитрувська* (СС, с. 100), так само в закінченні Р. в. мн. іменників ч. р. -ув < *-овь: *родув* (СС, с. 21), *полякув* (СС, с. 99), *самольотув* (СЯ, с. 94), *стройматир'ялув* (СС, с. 227), у структурі префіксів *по-*, *до-* в словах *пуйшов* (СЯ, с. 47; ІЧП, с. 295; СС, с. 86), *пуйшла* (ІЧП, с. 210; СС, с. 41), *пуйди* (ІЧП, с. 295), *пуйду* (ІЧП, с. 297), *пужди* (СЯ, с. 30), *пуждіте* (СЯ, с. 111), *дуйшов* (СЯ, с. 181), *дуйду* (ІЧП, с. 291), *дуждався* (СС, с. 160) та ін., в префіксі і прийменнику **подь*: *пудпольного* (СЯ, с. 50), *пуд порогом* (ІЧП, с. 227), *з-пуд землі* (ІЧП, с. 213), *з-пуд граници* (СС, с. 340) та ін. Розвиток **o* > [y] незалежно від наголосу стався в похідних від псл. **poslě*, де не було редукованого, занепад якого спричинив би якісну зміну **o* (ЕСУМ, т. 4, с. 414–415): *пуся* «після, потім» (СС, с. 206), *опуся* «т. с.» (ІЧП, с. 213), *пуслезавтра* (СЯ, с. 34), *пуся смерти* (ІЧП, с. 213), *пуся війни* (СЯ, с. 87), *пуся кохання* (СС, с. 234) та ін. Часом на місці ненаголошеного **o* простежено [и]: *пидведеш* (СЯ, с. 207), *у білим халаті* (СЯ, с. 184), *потим* (ІЧП, с. 220; СС, с. 86), щоправда, в останньому випадку можливий вплив із боку пол. *potym* (ЕСУМ, т. 4, с. 542). Аналогія сформувала звукову структуру префіксів у словах *підуйшли* (СЯ, с. 194), *пудойшла* (СС, с. 95), *пудуйшов* (СС, с. 158), *подуствали* (СС, с. 285), *надийшла* (СЯ, с. 199) й под., де *піду-*, *пудо-*, *пуду-*, *поду-* < **подь-*, *нади-* < **надь-*.

Серед відмінних від літературної мови рефлексів **e* в закритому складі позначено лише наголошений лабіалізований [o]: *жонка* (СЯ, с. 106), а в сполучнику *ниж* «ніж» (СС, с. 238) < **neže* (ЕСУМ, т. 4, с. 97) – [и]. Нетипові рефлекси **e* в словоформах на зразок *сельські* (СС, с. 196), *женську* (СС, с. 21), очевидно, відображають чужомовний вплив.

Із-поміж специфічних рефлексів **ě* В. С. Лис обмежено фіксує лише монофтонг [и]. У наголошеній позиції [и] < **ě* представлено після депалаталізованого [ц'] у прикметнику *циле* (СЯ, с. 190) і лише один раз у закінченні М. в. одн. іменника II відм. тв. гр.: *у сели* (СС, с. 338), щоправда, в інших випадках вживано *в (у) селі*, отже, можна допускати неточність у відтворенні поліського мовлення чи помилку. Частіше [и] трапляється в ненаголошеній позиції: *дивчета* (СС, с. 60), *дивчетами* (СС, с. 97), *дитей* (СЯ,

с. 224), *симня* (СЯ, с. 224; СС, с. 213), *в симні* (СС, с. 236), *в сим'ї* (СС, с. 140), *симню* (СС, с. 101), так само в закінченні Д. в., М. в. одн. іменників I та II відмін тв. гр.: *дівци* (СС, с. 360), *Соломци* (СС, с. 99), *у хати, у ступи* (СЯ, с. 175), *в сільради* (СЯ, с. 229), *по шкіри* (ІЧП, с. 223), *у школи* (ІЧП, с. 39), *у казци* (СС, с. 273), *у райони* (СС, с. 227), *на хронти* (СС, с. 230). Номени к'яти «квіти» (СЯ, с. 44; ІЧП, с. 267), *із к'ят* (СС, с. 236), *к'ятами* (СС, с. 57), *повят* «повіт» (СС, с. 54) та численні росіянізми на зразок *столетіє* (СЯ, с. 204), *звєстіє* (СЯ, с. 188; СС, с. 205), *месность* (СС, с. 56), *нівєста* (СС, с. 206), *партейний з'езд* (СС, с. 286), *мелкі* (СС, с. 286) відображають чужомовні (польські та російські) впливи.

Ілюстровано й рефлексію ненаголошеного **ę*, зокрема його розвиток в [e]: *памнєть* (СЯ, с. 230; ІЧП, с. 210), *двадцєть* (СЯ, с. 26), *виходєть* (ІЧП, с. 220), *порєтувати* (СЯ, с. 90), *порєтувала* (СС, с. 77), спорадично навіть у зворотних дієсловах, як-от: *всілисє* (СЯ, с. 22), *тримайсє* (СЯ, с. 235), *заплутавсє* (СС, с. 34), рідше – в [i]: *двайцїть* (СЯ, с. 204; СС, с. 183), *двайцїтретїй* (СЯ, с. 105). Цю рису письменник передає непослідовно, пор.: *памнять* (СС, с. 38) і *памнєть* (СЯ, с. 230; ІЧП, с. 210), *двадцєть* (СЯ, с. 26) і *двайцїть* (СЯ, с. 204; СС, с. 183).

Тільки словоформами *другімі* (ІЧП, с. 65), *пійнути* (ІЧП, с. 67), *відімості* (ІЧП, с. 10), *красавіца* (ІЧП, с. 266) відображено збереження **i* після губних (у випадку *відомості*, де [i] також після [д], можливий російський вплив). Невеликою кількістю прикладів маніфестовано розвиток **у* в [i] після задньоязикових та фарингального: *з другімі* (ІЧП, с. 65), *по-руські* (СЯ, с. 194), *по-англицькі* (ІЧП, с. 66), *Руській* (ч. р.) (ІЧП, с. 93).

Натомість В. С. Лис активно ілюструє обниження наголошеного [и] незалежно від його походження до [e]: *ме* (СЯ, с. 23; ІЧП, с. 213), *живей* (СС, с. 148), *топетися* (СЯ, с. 23), *влюбетися* (СЯ, с. 22), *забели, вбети* (ІЧП, с. 213), *робети* (СЯ, с. 211; СС, с. 143), *воне* (СЯ, с. 21; ІЧП, с. 213; СС, с. 37), *оддале, з теми* (СЯ, с. 22), *приснелася* (ІЧП, с. 220), *буле* (ІЧП, с. 214; СС, с. 142), *молелася* (СС, с. 213), *прийшле* (ІЧП, с. 210), *ходети* (ІЧП, с. 221) та ін. Цей процес може супроводжувати м'якшення попереднього приголосного, за нашими спостереженнями, найчастіше губного, задньоязикового й фарингального: *ме* (СЯ,

с. 21), *вэйшов* (СЯ, с. 23), *купєти* (СЯ, с. 157), *мєлий* (СЯ, с. 149), *зачіпєли* (СЯ, с. 51), *гувурєти* (СЯ, с. 36), *дугувурєти* (СС, с. 86), *гувурєли* (СЯ, с. 157; ІЧП, с. 214), *заважкєй* (ІЧП, с. 100), *пукєнути* (СЯ, с. 134), *за гєнчого* (СЯ, с. 22) та ін., хоча й *пригостєти* (СЯ, с. 50), *командєром* (СЯ, с. 35), *богатирє* (СЯ, с. 23), *плічєма* (ІЧП, с. 185). Допускаючи паралельні написання на зразок *ме / мє* «ми», треба сподіватися, В. С. Лис ілюструє варіантність таких структур у говірці, а не власну неточність чи неухажність.

У ненаголошеній позиції відображено підвищення артикуляції [e] до [и]: *мині* (СЯ, с. 22; ІЧП, с. 185; СС, с. 18), *минє* (СЯ, с. 178; ІЧП, с. 214; СС, с. 247), *тибє* (СЯ, с. 26; ІЧП, с. 295; СС, с. 247), *сибє* (ІЧП, с. 214; СС, с. 269), *типерка* (СЯ, с. 18; ІЧП, с. 40; СС, с. 288), *пониділок* (СЯ, с. 147), *див'єтє* (СЯ, с. 200), *Питро* (СС, с. 148), *Ступан* (СС, с. 40) та ін.; майже послідовно в частці *не > ни*, пор.: *нихай* (СЯ, с. 34; СС, с. 11), *нивжє* (ІЧП, с. 65; СС, с. 98), *нима* (СЯ, с. 185; СС, с. 209), *ни боліло* (СЯ, с. 175), *ни типерка*, *ни завтра*, *ни пуслєзавтра* (СЯ, с. 34), *ни пуйду* (СС, с. 169) тощо. Після [й], рідше після шиплячих, задньоязикових та бокового [л] ненаголошене [e] може більшою мірою підвищувати артикуляцію – до [і]: *знаїтє* (ІЧП, с. 309; СС, с. 205), *знайи* (СС, с. 247), *знайця* (ІЧП, с. 267), *вибачєйт'єся* (СС, с. 325), *зачіпєли* «зачепили» (СЯ, с. 51), *бєз попереджіння*, *на плічє* (СЯ, с. 22), *окіянах* (СЯ, с. 44). Нетипова для місцевої говірки реалізація фонемі [e] в лексемах *ляйтінант* (СЯ, с. 194), *аліганцька* «елегантна» (СЯ, с. 117) зумовлена їхнім чужомовним характером.

Наголошене [e] після передньоязикових перед будь-яким твердим приголосним заступається звуком [o], що супроводжує м'якшення попереднього консонанта: *казьоночки* (СС, с. 15), *в льохких* (СЯ, с. 175), *у легєнях-льохких* (ІЧП, с. 17), *розведьонка* (ІЧП, с. 44), *Сьомка* (СЯ, с. 44) – варіант імені *Семен*; пор. також *всьо* (СЯ, с. 210; ІЧП, с. 223). У деяких випадках [e] після [ц], [с], [н] та [й] збережене, не зазнає лабіалізації до [o], зокрема в займенникових словоформах *єго* (СС, с. 41; СЯ, с. 149; ІЧП, с. 225), *у єго* (СС, с. 37), *за нєго* (СЯ, с. 150), *до нєго* (СЯ, с. 22), *до нєго* (СЯ, с. 22), *єму* (СС, с. 59), *цєго* (СЯ, с. 34; СС, с. 95), *в цєму*

(ІЧП, с. 46; СС, с. 265), *на цьому* (ІЧП, с. 211), а також у структурі *семій* «сьомий» (СЯ, с. 184). Явище відображено непослідовно, пор.: *пуля цього* (СС, с. 244).

Проілюстровано підвищення і звуження артикуляції наголошеного [а] після м'яких приголосних до [е]: *п'єть* (ІЧП, с. 211; СС, с. 174), *привезаний* «прив'язаний» (СС, с. 87), *дєдька* (СС, с. 92), *дєкую* (ІЧП, с. 59; СС, с. 236), *тєжко* (ІЧП, с. 96; СЯ, с. 147; СС, с. 269), *вєти* (ІЧП, с. 13; СС, с. 291), *мнєсо* (СЯ, с. 68; ІЧП, с. 222), *рївнєтися* (СЯ, с. 22), *вимовлєти* (СЯ, с. 179), *гарєчий* (СЯ, с. 49; ІЧП, с. 184), *цвєшкү* (ІЧП, с. 16) та ін.; так само після історично м'яких шиплячих: *чєсом* (СС, с. 136СЯ, с. 199), *вїбачєй* (СЯ, с. 73), *крїчєли* (СЯ, с. 178), *дївчєта* (СС, с. 60), *заважєй* (СЯ, с. 131), *зважєли* (СС, с. 324), *спїшєть* (СС, с. 285) та ін. В одиничних випадках [а] в цій позиції звужується до [і]: *щїстя* (СЯ, с. 40; ІЧП, с. 287; СС, с. 237), *щїстє* (СС, с. 207).

Засвідчено посилення лабіалізації й підвищення артикуляції ненаголошеного [о] до [у]. Це явище В. С. Лис передає як у переднаголошених складах: *пумнєтуха* «товчена картопля» (ПМП, с. 100), *кумпанїю* (СС, с. 58), *купєрація* (СЯ, с. 12; СС, с. 54), *мумєнт* (СЯ, с. 21), *гүворить* (СС, с. 37), *гүворають* (СЯ, с. 187), *пүговорїмо* (СЯ, с. 186), *пүкєнути* (СЯ, с. 134), *чулүвїк* (СЯ, с. 149), *пүпало* (СЯ, с. 150) та ін., так і в післянаголошених: *Якүвє* (СЯ, с. 180), *дохтур* (СС, с. 45), *дохтурка* (СЯ, с. 16), *трахтура* (ІЧП, с. 18), *дїрєхтур* (ІЧП, с. 220), *тїлївїзурї* (ІЧП, с. 221) та ін. Голосний [у] на місці [о] під наголосом у формі *мүвите* «мовите, говорите» (СЯ, с. 50), очевидно, результат впливу з боку польської форми 2 ос. мн. теп. ч. дієслова *tówić – tówicie*. У випадку *бомажкою* (СС, с. 55) збережено ненаголошене [о] (ЕСУМ, т. 1, с. 294–295).

В іменниках *богатурє* «багатирі» (СЯ, с. 23), *топчан* (СС, с. 201) у першому складі представлено [о] замість [а] в літературних відповідниках. Ненаголошений [о] перед складом із наголошеним [а] внаслідок регресивної асиміляції може обнижувати артикуляцію до [а]: *салдацька* (СЯ, с. 36), *салдацьких* (СС, с. 195). Так само в словоформах *самашєдші* (СС, с. 38), *шамашєдша* (СЯ, с. 154), *шамашєдшими* (СЯ, с. 148) заступлення [у] > [а] (очевидно, через стадію [о]) в першому складі відображає результат асиміляції до наступного [а]. Серед інших

особливостей вокалічної системи волинськополіських говірок В. С. Лис ілюструє збереження [у] в лексемі *замуж* (ГЧП, с. 210; СС, с. 236).

Відображено особливості консонантної системи волинськополіських говірок, зокрема відмінності в навантаженості м'яких (пом'якшених) варіантів приголосних. Наприклад, перед наголошеним [е] як позиційним варіантом [и] в пом'якшених варіантах часом реалізуються губні: *ме* (СЯ, с. 21), *вейшов* (СЯ, с. 23), *купети* (СЯ, с. 157), *мелій* (СЯ, с. 149), *зачіпели* (СЯ, с. 51), задньоязикові й фарингальний: *такєх* (СЯ, с. 184), *ланкє* (СС, с. 219), *заважкєй* (ГЧП, с. 100), *пукенути* (СЯ, с. 134), *за генчого* (СЯ, с. 22) та ін. Спорадично в цій позиції передано м'якість деяких передньоязикових: *зувурели* (СЯ, с. 157; ГЧП, с. 214), *зувурети* (СЯ, с. 36), *богатурє* (СЯ, с. 23), *пригостети* (СЯ, с. 50), *командєром* (СЯ, с. 35). Вторинну м'якість простежено й у групах [г'і] < *гы, [к'і] < *кы: *з другімі* (ГЧП, с. 65), *по-руські* (СЯ, с. 194), *по-англіцькі* (ГЧП, с. 66), *Руській* (ч. р.) (ГЧП, с. 93), натомість словоформу *агитацію* (СЯ, с. 210) з огляду на структуру [ги] замість [г'і] можна вважати гіперкоректною. В. С. Лис маніфестує збереження історичної м'якості шиплячих у ряді позицій: *дивчєта* (СС, с. 60), *вибачєй*, *вибачєйте* (СЯ, с. 73), *вибачєїтьє* (СС, с. 325), *чєсом* (СЯ, с. 199), *до чєсу* (СЯ, с. 179), *кричєли* (СЯ, с. 178), *спішєть* (СС, с. 285), *джичєть* (ГЧП, с. 100), *блищєть* (ГЧП, с. 267), *щє* (СЯ, с. 149), *заважєли* (ГЧП, с. 173), *чужєго* (СЯ, с. 146), *щістє* (СС, с. 207), *на плічє* «на плече» (СЯ, с. 22), *плічєма* (ГЧП, с. 185) та ін. М'якість передньоязикових передано і в тих складах, де наголошене [е] заступається звуком [о]: *всьо* (СЯ, с. 210; ГЧП, с. 223), *у легєнях-льохких* (ГЧП, с. 17), *в льохких* (СЯ, с. 175), *розведьонка* (ГЧП, с. 44), *Сьомка* (СЯ, с. 44), а також у словах *штурі* «чотири» (СЯ, с. 23), *лямпу* (СЯ, с. 233), *холєра* (СЯ, с. 15), *жалько* (СЯ, с. 146). Більшість приголосних зберігають історичну м'якість перед рефлексами *є: *двадцєть* (СЯ, с. 26), *двайціть* (СЯ, с. 204; СС, с. 183), *двайцітретій* (СЯ, с. 105), *виходєть* (ГЧП, с. 220), *порєтувати* (СЯ, с. 90), *порєтувала* (СС, с. 77). Губні в цій позиції зазнали ствердіння, яке призвело до розвитку додаткової артикуляції, пор.: *памнять* (СС, с. 38) і *памнєть* (СЯ, с. 230; ГЧП, с. 210). М'якість приголосних у випадках *поздоровлєніє* (СЯ, с. 204), *осадніков* (СЯ, с. 146), *єнкаведісти* (СЯ,

с. 147), *ляйтінант* (СЯ, с. 194), *лямпочка* (СС, с. 284), *укривательство*, *недоносительство* (СЯ, с. 224), *аліганцької «елегантної»* (СЯ, с. 117), *Пьотра* (СЯ, с. 31) пов'язана тільки з чужомовним походженням відповідних слів.

Натомість ствердіння приголосних, в основному передньоязикових, представлене перед [и]-рефлексом ненаголошеного *ѣ: *дивчєта* (СС, с. 60), *дивчєтами* (СС, с. 97), *дитєй* (СЯ, с. 224), *симня* (СЯ, с. 224; СС, с. 213), *в симні* (СС, с. 236), *в сим'ї* (СС, с. 140), *симню* (СС, с. 101), *дівци* (СС, с. 360), *Соломци* (СС, с. 99), *у хати* (СЯ, с. 175), *у ступи* (СЯ, с. 175), *в сільради* (СЯ, с. 229), *по шкіри* (ІЧП, с. 223), *у школи* (ІЧП, с. 39), *на сонци* (СС, с. 56), *у казци* (СС, с. 273), *у райони* (СС, с. 227), *на хронти* (СС, с. 230), рідко – перед наголошеним рефлексом *ѣ: *циле* (СЯ, с. 190), *у сєли* (СС, с. 338). Наслідки депалаталізації [ц'] зауважено і в інших умовах: *з-пуд граници* (СС, с. 340), *німци* (СЯ, с. 152; СС, с. 158), *хлопци* (ІЧП, с. 279; СС, с. 99), *красавіца* (ІЧП, с. 266), *пенциї* (СЯ, с. 190), *гинформация* (СС, с. 230), *капаляция «капітуляція»* (СС, с. 159), *циєї ночі* (СЯ, с. 106), *в цим пєклі* (СЯ, с. 160), *з циєю* (СЯ, с. 19) тощо. Твердість [ц'], [с'] передано й у тих складах, де зберігається [е] без чергування з [о]: *цєго* (СЯ, с. 34; СС, с. 95), *в цєму* (ІЧП, с. 46; СС, с. 265), *на цєму* (ІЧП, с. 211), *семій «сьомий»* (СЯ, с. 184).

Із-поміж інших особливостей консонантної системи волинськополіських говірок В. С. Лис відображає свистячу африкату [ц] у сполучнику, частці *ци* (СЯ, с. 29; ІЧП, с. 10; СС, с. 195), а також похідних *цималі* (СЯ, с. 204), *цимало* (СЯ, с. 150), пор. староукр. *ци* «чи», псл. *сѣ «т. с.» (ЕСУМ, т. 6, с. 242); збереження щілинного [з] у словоформах *звоню*, *звонила* (СЯ, с. 230), *звоніте* (СЯ, с. 190); заступлення звука [ф] сполукою [хв] або одиничним [х]: *хвямілія* (ІЧП, с. 271), *канхвету* (ІЧП, с. 296), *конхвети* (СС, с. 283), *конхветами* (ІЧП, с. 67), *хронт* (СС, с. 68), *на хронти* (СС, с. 230), *кохтину* (СС, с. 58); ствердіння [р']: *з лагєра* (СЯ, с. 178), *бурака* (СС, с. 195); непослідовність чергування задньоязикових із шиплячими перед суфіксом *-ин* у присвійних прикметниках: *смїх Олькин* (СЯ, с. 228). Часом трапляється явище стягнення подовжених приголосних: *двайцітретій* (СЯ, с. 105), *коло Стрїтеня* (СЯ, с. 105), *значиця* (СЯ, с. 149), *знаця* (СС, с. 142; ІЧП, с. 12), *впорасця* (ІЧП, с. 287), *волнуєця* (ІЧП, с. 297), *дивєця*

(ПМП, с. 107), *дивляця* (ПМП, с. 11), *ни забереся* (ІЧП, с. 68), *вдягася* (ІЧП, с. 278), *голєчки* (ІЧП, с. 302) та ін. Наявність [ж] в іменнику *ріжниця* «різниця» (СС, с. 199) свідчить про польський вплив, пор. пол. *różnica* «т. с.» (MSJP, с. 815).

Простежено чимало випадків використання протетичного [г]: *Гартем* (СС, с. 158), *Гандрій* (СЯ, с. 190), *гонук* (СЯ, с. 224), *гонучка* (СС, с. 284), *гонучко* (СС, с. 95), *гонученьку* (СЯ, с. 191), *горати* (СС, с. 87; СЯ, с. 180), *по гулиці, на гулицю* (СЯ, с. 107), *гомачка* (СЯ, с. 128), *гамериканка* (ІЧП, с. 227), *гінвалід, гінваліцька* (ІЧП, с. 278), *ганетитного* (СС, с. 279), *гінформація* (СС, с. 230), дуже часто – у формах займенника *інший*: *гинший* (ІЧП, с. 295), *гинше* (СЯ, с. 45; ІЧП, с. 222), *гиншу* (СС, с. 220), *гинші* (СЯ, с. 211; СС, с. 224), *гиншого* (СС, с. 142), *генчого* (СС, с. 115), *за генчого* (СЯ, с. 22), *гинчого* (СЯ, с. 197), *в гинчих* (СЯ, с. 208) та под. Натомість протези [в] та [й] представлено одиничними прикладами: *за вугол* (СЯ, с. 194), *у воці* (СС, с. 105), *вочима* (СС, с. 86), *вочах* (ІЧП, с. 215), *вучишся* (СС, с. 328), *Їгорем* (СЯ, с. 22). Водночас простежено варіант *окно* (СЯ, с. 194), в якому протеза не розвинулась. Відсутня протеза й у звуковій структурі прийменника та префікса *од*: *одходять, од одного, од якоїсь навади* (СЯ, с. 21), *оддале* (СЯ, с. 22), *одчетися, од часу* (ІЧП, с. 11), *од гною* (ІЧП, с. 13), *оддати* (ІЧП, с. 68), *одкрила* (ІЧП, с. 173), *одкривала* (ІЧП, с. 185) тощо.

Чимало фонетичних явищ зумовлені комбінаторними звуковими модифікаціями. Простежено кілька різновидів асимілятивних змін, зокрема прогресивну суміжну асиміляцію за способом творення [нш] > [нч]: *генчого* (СС, с. 115), *за генчого* (СЯ, с. 22), *гинчого* (СЯ, с. 197), *в гинчих* (СЯ, с. 208), [нс] > [нц]: *пенцію* (СЯ, с. 204; ІЧП, с. 11), *пенцію* (ІЧП, с. 184), *пенції* (ІЧП, с. 12), *пенції* (СЯ, с. 190; ІЧП, с. 267), *пенцій* (СЯ, с. 204), [мй] > [мн']: *м'ясо* (ІЧП, с. 8), *м'єсо* (СЯ, с. 68), *памнять* (ІЧП, с. 99; СС, с. 38), *напамнять* (ІЧП, с. 315), *памнєть* (СЯ, с. 236; ІЧП, с. 210), *з памняті* (СЯ, с. 193), *запамнятала* (СЯ, с. 187), *симня* (СЯ, с. 224; СС, с. 213), *симню* (СС, с. 101), *в симні* (СС, с. 236), *пумнєтуха* «товчена картопля» (ПМП, с. 100), [мл] > [мн]: у *Любомні* (СС, с. 25), *за Любомнем* (СЯ, с. 204); регресивну суміжну асиміляцію за способом творення [д'н'] > [н':]: *сьоннє* «сьогодні» (СЯ, с. 34; ІЧП, с. 223; СС, с. 507), за дзвінкістю [пл'] > [бл']: *блєшку*

(ІЧП, с. 58; СС, с. 24), *блєшки* (СС, с. 161), *блєшках* (ІЧП, с. 19), *блєшкою* (ІЧП, с. 227), *блєшчину* (СС, с. 58), за глухістю [бч] > [пч]: *пчолі* (СС, с. 116), *пчіл* (СС, с. 250), пор. псл. **бьщєла*, **бьщєла* (ЕСУМ, т. 1, с. 157–158). Результатом асиміляції за способом творення та за глухістю стали словоформи *сусіцька* (ІЧП, с. 98), *сусіцькій* (ІЧП, с. 186), *сусіцького* (ІЧП, с. 232), *сусіцькі* (СЯ, с. 230), *сусіцьких* (СС, с. 86), *інваліцьку* (ІЧП, с. 11), *гінваліцька* (ІЧП, с. 278). Шляхом регресивної суміжної асиміляції за способом творення та стягнення подовженого шиплячого [шч] > [ч:] > [ч] склалася звукова структура займенника *чо* (ІЧП, с. 222), пор. також *чо б* (ІЧП, с. 142). Одзвінчення кінцевого приголосного представлено в іменникові *гриб* «грип» (можливо, через деетимологізацію і зближення з *гриб* «нижча безхлорофільна рослина»).

Словоформи *самашедші* (СС, с. 38), *самошествіє* (СС, с. 234) засвідчують результат регресивної суміжної асиміляції за способом творення [сш] > [ш:] з наступним стягненням подовженого приголосного; у випадках *шамашедша* (СЯ, с. 154), *шамашедшими* (СЯ, с. 148) відбулася ще й регресивна дистанційна асиміляція за способом творення [с..ш] > [ш..ш]. Депалаталізований свистячий у структурі чужомовної лексеми *сюрприз* (СЯ, с. 233; СС, с. 219) міг постати як наслідок дистанційної регресивної асиміляції за твердістю [с'..р] > [с..р].

Зі змін дисимілятивного типу виявлено регресивну суміжну дисиміляцію за місцем і способом творення [д'ц'] > [йц']: *двайцять* (СЯ, с. 61), *двайцїть* (СЯ, с. 204; СС, с. 183), *двайцяти* (ІЧП, с. 211), *двайцєтий* (СС, с. 86), *двайцїтретїй* (СЯ, с. 105), *трийцяти* (СЯ, с. 198), [т':] > [йт']: *знайтя* (ІЧП, с. 296), за способом творення [н'к] > [йк]: *малейку* (СЯ, с. 230; СС, с. 167), [чт] > [шт]: *штурі* (СЯ, с. 23), *штури* (СЯ, с. 25; СС, с. 47), *штурьох* (СЯ, с. 175), *штурма* (СС, с. 193), *штурнадцятєро* (ІЧП, с. 41), [кт] > [хт]: *дохтур* (СС, с. 45), *дохтурка* (СЯ, с. 16), *дохтура* (СЯ, с. 198), *дохтуром* (СС, с. 269), *прахтику* (СЯ, с. 199), *продухтів* (СЯ, с. 150), *трахтура* (ІЧП, с. 18), *дирехтур*, *дирехтуриха* (ІЧП, с. 220), у *дирехтура* (ІЧП, с. 222), *дирехтурова* (ІЧП, с. 215), *подирехтурствував* (ІЧП, с. 268), [мл'] > [вл']: *до Любовля* (СЯ, с. 105), [д'б] > [йб]: *свайби* (ІЧП, с. 151), [жм] > [жм]: *жмелик* (СС, с. 34), *жмелики* (СС, с. 37), *жмеликів* (СС, с. 35), *жмелїйки* (СС,

с. 33), [ʒ] > [нж]: *спінжака* «піджака» (СС, с. 285); прогресивну суміжну дисиміляцію за способом творення [шв] > [шм]: *шмидкий* (СЯ, с. 12), *шмидко* (ІЧП, с. 278; СС, с. 110), *шмидше* (ПМП, с. 14), [вй] > [вл']: *здоровля* (СЯ, с. 13; ІЧП, с. 59; СС, с. 38), *здоровле* (СС, с. 101), [мн'] > [мл']: *не сумлівайся* (ІЧП, с. 92), *сумліватися* (ІЧП, с. 221), *сумліваються* (СС, с. 112), *засумлівався* (ІЧП, с. 224), *сумління* «сумніви» (СС, с. 196); регресивну дистанційну дисиміляцію за способом творення [р..р] > [л'..р]: *у калідорі* (ІЧП, с. 281), *палікмахер* (ІЧП, с. 224), [л..л'] > [н..л']: *анкоголіком* (ІЧП, с. 58). У результаті накладання різних позиційних звукових змін склалася звукова структура словоформи *ахтанабілю* (СС, с. 222).

Із рідної говірки В. С. Лис перейняв чимало слів та словоформ, що відображають прагнення економити зусилля в процесі мовлення. Найбільше виявлено випадків синкопи, зокрема випадіння в середині слова одиничного приголосного перед іншим приголосним: *зусім* (СЯ, с. 92; ІЧП, с. 66; СС, с. 193), *тико* (СЯ, с. 52; ІЧП, с. 10; СС, с. 11), *стико* (СЯ, с. 175), *кіко* (СЯ, с. 175; ІЧП, с. 281), *скіко* (СЯ, с. 186; ІЧП, с. 12; СС, с. 198), *скико* (ІЧП, с. 185; СС, с. 93), *кікось* (СС, с. 228), *мона* (СЯ, с. 87; ІЧП, с. 12; СС, с. 206), *потрета* (ІЧП, с. 100), *патрета* (ІЧП, с. 291), *приєджа* (ІЧП, с. 220), *мандарики* (ІЧП, с. 93), *фельшер* (СС, с. 269), *тидень* (СЯ, с. 92; СС, с. 201), *звідки тидні* (СЯ, с. 190; СС, с. 234), *тидня* (СЯ, с. 187), *тиднем* (СС, с. 153); рідше – одиничного приголосного між голосними: *каете* (СЯ, с. 188), *кауть* (СЯ, с. 105; ІЧП, с. 213; СС, с. 153), *мауть* (ІЧП, с. 308) < *мабуть*; звукосполюки чи складу: *тра'* «треба» (СЯ, с. 16; ІЧП, с. 209), *сьонне* «сьогодні» (СЯ, с. 34; ІЧП, с. 223; СС, с. 50), *мациклета* (ІЧП, с. 221), *знаця* (ІЧП, с. 12; СС, с. 142), *капаляція* «капітуляція» (СС, с. 159). Водночас звукова структура поліського слова може зберігати звук, який унаслідок синкопи втрачено в багатьох інших говорах та в літературній мові: *майбуть* (СЯ, с. 44; ІЧП, с. 35; СС, с. 112), *тогді* (СЯ, с. 179; ІЧП, с. 42; СС, с. 206), *тогдішня* (СЯ, с. 26), *альбо* (СЯ, с. 50; ІЧП, с. 225; СС, с. 200) тощо. Збережено кореневе [й] також у дієслівних словоформах на зразок *пуйшов* (СС, с. 24), *пуйшла* (СС, с. 134), *пуйшло* (СС, с. 206), *пуйду* (СС, с. 140), хоч і непослідовно: *пушла* (СС, с. 158).

Простежено апокопу, зокрема опускання кінцевого складу: *тре'* (СЯ, с. 21; ІЧП, с. 12; СС, с. 213), *чо' (чо)* (СЯ, с. 220; ІЧП, с. 278), *нічо'* (СЯ, с. 54; ІЧП, с. 20; СС, с. 142), *ничо* (СС, с. 213), *дечо'* (СЯ, с. 149), *мо'* (СЯ, с. 35; ІЧП, с. 7), *гля* (ІЧП, с. 206) < *глянув, бре'* (СЯ, с. 36) < *брежете, ни бре* (ІЧП, с. 221; СС, с. 297) < *не брешу, ди* (ІЧП, с. 315; СС, с. 21) < *дивись, мов* (СЯ, с. 152) < *мовляв, нидай-бо', ни дай-бо, ни дай-Бо* (ІЧП, с. 151; СС, сс. 55, 38) < *не дай Боже*; рідше – одиничного кінцевого приголосного: *зара* (СЯ, с. 228; ІЧП, с. 22; СС, с. 231); одиничного кінцевого голосного: *додом* (СЯ, с. 191; ІЧП, с. 223; СС, с. 166), *не хоч* «не хоче» (СЯ, с. 12). Спорадично представлено афезу – відпадіння початкового голосного: *все'дно* (СЯ, с. 161; ІЧП, с. 223), *се'дно* (СЯ, с. 175), *вакуацію* (СС, с. 121), *ніверситету* (СЯ, с. 52), *ніверситеті* (СС, с. 359), *шилон* (СЯ, с. 158), *дікалоном* (ІЧП, с. 227), *дікалони* (СС, с. 247), *тілігенське* (ІЧП, с. 68), *люмінієва* (СС, с. 202). У випадку *вдразу* (ІЧП, с. 11) можна говорити про часткову афезу [о] > [в]. Гаплогію – випадіння одного з двох однакових голосних – ілюструє іменник *куперація* (СЯ, с. 12; СС, с. 54). Результатом скорочення і стягнення конструкції *присягаю святому Богу* стала алегроформа *присяй-бо* (СЯ, с. 181; ІЧП, с. 151), *прійсяй-бо* (ІЧП, с. 38), *присяй-бі* (СЯ, с. 230), *присій-бо* (СС, с. 17), що вживана як вигук для потвердження чого-небудь, для запевнення в чомусь.

Поряд зі спрощеннями та скороченнями представлено й епентезу – вставлення неетимологічних приголосних. Наприклад, у словоформах *окіян* (СС, с. 43), *окіянах* (СЯ, с. 44), з *Лагосу* (ІЧП, с. 302), *по радіві* (СС, с. 278) неетимологічний консонант розвинувся між двома голосними. Поява секундарного приголосного можлива і в інших позиціях, так само в чужомовних словах: *револьверт* (СЯ, с. 195; СС, с. 63), *мондель* «модель» (ІЧП, с. 221), *мигдалі* «медалі» (СС, с. 294), пор. ще: *мигдалю* (СС, с. 284). У випадках *ліворуція* (СЯ, с. 110) засвідчено результат дистанційної метатеми [р..л'] > [л'..р]; *до фершала* (СС, с. 270), *фершалка* – дистанційної метатеми [л'..р] > [р..л]; *гамазин* (СС, с. 54), *гамазини* (СС, с. 294), *гамазинні* (ІЧП, с. 279) – дистанційної метатеми [м..г] > [г..м]. Дієслово *гарнізувати* «організувати» (СС, с. 220) відображає афезу й метатезу. Наслідок накладання кількох комбінаторних звукових змін

можна вбачати в лексемі *к'яти* «квіти» (СЯ, с. 44; ІЧП, с. 267) (пор. також форми *к'ятами* (СЯ, с. 191; СС, с. 57), *к'ят* (СС, с. 236)), яку сам автор трактує як полонізм. Адаптація польського *kwiaty* на ґрунті української говірки, очевидно, передбачала депалаталізацію [в'] перед рефлексом *ѣ, у зв'язку з цим – розвиток епентези [й], а згодом – спрощення в консонантній групі [квй] > [кй]: *кв'ати > *квй'ати > кй'ати.

2.1.2 Морфологічний рівень. Із метою створення ефекту природного діалектного мовлення В. С. Лис використовує чимало морфологічних особливостей волинсько-поліських говірок. Деякі локальні особливості відмінювання іменників ж. р. показано на прикладі форм одн. іменників І відм.: в Д. в., М. в. у формах тв. гр. засвідчено закінчення *-и* – рефлекс ненаголошеного *ѣ: *дівци* (СС, с. 360), *Соломци* (СС, с. 99), *у хати*, *у ступи* (СЯ, с. 175), *в сільради* (СЯ, с. 229), *по шкіри* (ІЧП, с. 223), *у школи* (ІЧП, с. 39), *у казци* (СС, с. 273), *у райони* (СС, с. 227), *на хронти* (СС, с. 230); за зразком тв. гр. оформлені іменники з основою на депалаталізований [ц]: *красавіца* (ІЧП, с. 266), *з-пуд граници* (СС, с. 340), *до больниці* (СС, с. 272), *по гулиці* (СЯ, с. 107); в О. в. виявлено форму іменника м'як. гр., яка відображає результат аналогічного вирівнювання за схемою тв. гр.: *із бабцьою* (СЯ, с. 192), а також словоформу *Іллею* (СС, с. 229), яка за аналогією до інших відмінків ілюструє м'якість кінцевого приголосного основи. З місцевих явищ словозміни іменників ж. р. III відм. використано давнє закінчення *-и* у формах Р. в. та М. в.: *до старости* (СЯ, с. 12), *до смерти* (СЯ, с. 230; СС, с. 139), *жало смерти* (СЯ, с. 231), *провісника смерти* (СЯ, с. 179), *в його смерти* (СС, с. 168), *од здогадливости* (СС, с. 56), *на сповіди* (СЯ, с. 231), *у тій Сибіри* (СЯ, с. 181) та ін.

Зауважено кілька діалектних явищ словозміни іменників ч. р. та с. р., зокрема форми М. в. одн. іменників II відм. тв. гр. із переважно ненаголошеною флексією *-и* < *ѣ: *у сели* (СС, с. 338), *у райони* (СС, с. 227), *на хронти* (СС, с. 230). Наслідок ствердіння [ц'] та [р'] відображено у формах М. в. *на сонци* (СС, с. 56), Р. в. *з лагера* (СЯ, с. 178). Виявлено також зумовлену аналогією флексію *-ові* в М. в. одн. іменників-назв неістот: *по льодові* (СЯ, с. 145), *на сінові* (СС, с. 100).

Флексія О. в. одн. іменника м'як. гр. *двогтьом* (СС, с. 31) ілюструє вирівнювання за зразком тв. гр. Збережено закінчення іменників с. р. м'як. гр. на зразок *весілле* (СЯ, с. 34; СС, с. 119), *підвіконне* (СЯ, с. 177), *столітте* (СЯ, с. 183), *житте* (СЯ, с. 150; ІЧП, с. 66), *змаганне* (СС, с. 106), *щісте* (СС, с. 207), *платте* (СС, с. 225; ІЧП, с. 151), *вітання* (СЯ, с. 229), *поторочче* (СЯ, с. 17; СС, с. 197), також в О. в. одн.: *платтєм* (ІЧП, с. 314), *зіллем* (ІЧП, с. 220), *життєм* (СС, с. 49), *процанням* (СС, с. 293), *попружжєм* (СС, с. 205), *Сплиннем* (СЯ, с. 108). Мабуть, фонетично зумовлене закінчення *-е* представлене і в іменниках IV відм. на зразок *дитє* (СС, с. 212), *тилє* (СС, с. 328), *панє* (СС, с. 19). Словоформа *пліче* «плече» (СЯ, с. 22) ілюструє збереження історичної м'якості шиплячого. У формі М. в. одн. *у вікну* (СЯ, с. 191) можна вбачати наслідок вирівнювання за зразком структур *у ліжку*, *у саду* чи *под*.

У формах Н. в. мн. простежено зумовлену обниженням артикуляції [и], [і] флексію *-е*: *богатире* (СЯ, с. 23), *ланке* (СС, с. 219); наслідок ствердіння [ц']: *німци* (СЯ, с. 152; СС, с. 158), *хлопци* (ІЧП, с. 279; СС, с. 99). Закінчення *-а* у формі Н. в. мн. *дохтура* (СЯ, с. 198) відображає вплив із боку форм мн. с. р. або дв. ч. р. Зауважено словоформи Р. в. мн. з монофтонгами [и], [у] відповідно до *о у флексії: *псив* (СС, с. 283), *родув* (СС, с. 21), *полякув* (СС, с. 99), *самольотув* (СЯ, с. 94), *стройматир'ялув* (СС, с. 227). Форма ж О. в. мн. *плічєма* (ІЧП, с. 185) засвідчує подвійну флексію. Специфіку словозміни множинних іменників простежено на прикладі форми *люде* (СЯ, с. 145; ІЧП, с. 214) із закінченням *-е*, перенесеним із колишніх основ на приголосний, а також паралельних флексій *-ох*, *-ех* у М. в.: *в грудєх* (СС, с. 153), *на воротєх* (СЯ, с. 107), *на ворітьох* (СЯ, с. 183).

В. С. Лис ілюструє також інше, ніж у літературній мові, родове значення іменників: *поперечний бальок* (СС, с. 123), *чоколяди носити* (СС, с. 198), *у тій Сибіри* (СЯ, с. 181), *у тій Сибєрі* (СС, с. 169), *ціла літра* (СЯ, с. 94), *хліб з повідлюю* (ІЧП, с. 279), *чорну портфєлю* (СС, с. 219), *у вашу ахтанабілю* (СС, с. 222), *не получиши прем'я* (СС, с. 238), *для мого гладішка* (СС, с. 193). У випадку *потороч* (СЯ, с. 20), *з потороччю* (СЯ, с. 19), *потороччя* (СЯ, с. 20), *поторочче* (СЯ, с. 17) виявлено родову варіантність: іменник має значення то ж. р., то с. р.

Простежено флективну варіантність субстантивів зі збереженням значення роду: *чорніша болєзня* (СЯ, с. 199), *сиза блєкїть* (СЯ, с. 46). Виявлено форми непрямих відмінків чужомовних слів, які в літературній мові кваліфіковані як невідмінювані: *гістапах* (ІЧП, с. 220), *в кїні* (СС, с. 307), *панєю* (СС, с. 47). Відмінності супроти літературних відповідників у морфемній структурі ілюструють іменникові форми *щавусик* «щавель» (СЯ, с. 146), *гладушика* «гладишки, глека» (СС, с. 35), *хлопак* «хлопець» (СС, с. 21), *черваки* «черв'яки» (СС, с. 184), *сумління* «сумніви» (СС, с. 24), пор. *сумліваютьсѧ* «сумніваються» (СС, с. 112), *дитисько* «дитина» (СС, с. 174), *жизня* «життя» (СС, с. 161).

Із явищ ад'єктивної словозміни відтворено повні нестягнені форми Н.-З. в. ж. р., с. р. та мн.: *страшная сила* (СЯ, с. 35), *простая жінка* (ІЧП, с. 102), *царствіє небесное* (ІЧП, с. 213), *такое сурйозное* (ІЧП, с. 248), *чужєї очі* (ІЧП, с. 222), *золотєї яблчка* (СС, с. 218), *мої дорогєї рїднїї* (СС, с. 154), *червонїї ружї* (СС, с. 236); стягнену форму Н. в. мн. із закінченням *-и*: *бабця й самї не ради* (ІЧП, с. 214); форму М. в. одн. ч. р. у *білим халатї* (СЯ, с. 184) з рефлексом [и] відповідно до *о; специфічні форми Р. в. одн. ч. р. *чужєго чоловіка* (СЯ, с. 146), *костюма блищущєго* (ІЧП, с. 281), які засвідчують історичну м'якість шиплячого та (очевидно, як результат польського впливу) колишню флексію м'як. гр.; форму Р. в. одн. прикметника тв. гр. *страшнєї похоронки* (СС, с. 169) із колишнім закінченням м'як. гр., що з'явилося тут за аналогією; словоформи Н. в. ч. р. *живєй* (СС, с. 148), *заважкєй* (ІЧП, с. 100) із наслідком обниження артикуляції [и] до [є]; структури з *другїмі* (ІЧП, с. 65), *Руськїй* (ч. р.) (ІЧП, с. 93) зі збереженим *і після губного та розвитком *гы, *кы в [г'і], [к'і]. Результат вирівнювання за зразком тв. гр. простежено в оформленні прикметника *будного (дня)* (ІЧП, с. 225).

Відмінності супроти літературних відповідників у морфемній структурі ілюструють прикметникові форми *щавушиний* «щавлевий» (ПМП, с. 174), *бабоцькї* «бабські» (ПМП, с. 151), *п'янізний* «дуже п'яний» (СЯ, с. 220), *остатнї* «останні» (СС, с. 196), *цїльних* «цілих» (СС, с. 227), *буднїчний* «будній» (СС, с. 38), *манюпуньої* «малесенької» (СС, с. 24), *алїганцька* «елегентна» (СС, с. 223), пор.

також специфічну форму вищого ступеня порівняння *хужіші* (СС, с. 195), утворену від прикметника **худь* «поганий».

Найбільш повно й послідовно передано відмінності супроти літературної мови у фонетичному оформленні, морфемному складі та словозміні займенників. У формах Р. в., З. в. займенників 1 ос. та 2 ос. одн., а також у формі Д. в. займенника 1 ос. одн. засвідчено підвищення артикуляції [e] > [и] в першому ненаголошеному складі: *мине* (СЯ, с. 178), *тибе* (СЯ, с. 34), *тибе* (СЯ, с. 26), *сибе* (СС, с. 185), *міні* (СЯ, с. 22; СС, с. 52). Займенник 1 ос. мн. представлено варіантами *ме* (СЯ, с. 23), *ме* (СЯ, с. 21), які відображають обниження артикуляції наголошеного [и] до [e], а в другому випадку – ще і вторинне м'якшення губного в цих фонетичних умовах. Займенник 2 ос. мн. виявлений у варіанті *ви-те* (СЯ, с. 13; ІЧП, с. 9; СС, с. 225), який пов'язують «зі старою формою 2 особи множини теперішнього часу допоміжного дієслова *быти*, що виступала у відповідній формі перфекта, а в більшості південно-західних українських говорів збереглася як особова енклітика *-s'te (-ste)* при дієсловах минулого часу 2 особи множини» [53, с. 288].

Ряд відмінностей супроти літературної мови простежено у формах предметно-особових займенників. Наприклад, в Н. в. й Р. в. мн. відображено обниження артикуляції [и] > [e] в наголошеній позиції: *воне* (СЯ, с. 21), *у нех* (СЯ, с. 187). Займенник ч. р. в Н. в. засвідчує відмінний від літературного відповідника рефлекс *o: *вин* (СЯ, с. 23). У формі Р. в., З. в. в особовому та присвійному значеннях він представлений варіантом *его*: *его відлупила, не видко его* (ІЧП, с. 221), *его знаю* (ІЧП, с. 215), *его вб'ю* (СС, с. 37), *его привезу* (СС, с. 50), *его пам'ять* (СЯ, с. 149), *его жінки* (СС, с. 37), *могилку его* (СС, с. 41), після прийменника з'являється приставний [н]: *більше в него* (СС, с. 16), *за него трималися* (СЯ, с. 150), *до него горнеться* (СЯ, с. 22). Д. в. представлений формою *ему*: *ему тре* (ІЧП, с. 221), *ему носити* (СС, с. 59). Ці структури з огляду на збереження голосного [e] можна вважати архаїзмами [55, с. 135]. Предметно-особовий займенник ж. р. маніфестовано архаїчною формою Д. в. *ей*, пор.: *ей у груди вбети* (ІЧП, с. 213). У Р. в., З. в. простежено можливість появи приставного

[н] незалежно від наявності прийменника, отже, за аналогією: *відучив неї* (СЯ, с. 192), *неї назвала* (СЯ, с. 199), *не їж неї* (ІЧП, с. 295), *неї не лякайся* (ІЧП, с. 295), *навчу неї* (ІЧП, с. 43), *гонимо неї* (ІЧП, с. 305), *неї знає* (ІЧП, с. 288), *викликає неї* (СС, с. 103), *неї любили* (СС, с. 169), *ждав неї* (СС, с. 135). У випадках *єї бити* (СС, с. 38), *єї поїть* (ІЧП, с. 221), *вкраду єї* (СЯ, с. 38), *єї так назвіте* (СЯ, с. 189), *єї чоловіка* (СЯ, с. 110) в особовому та присвійному значеннях використано форму Р. в. ж. р. *єї* – рефлекс старої форми Р. в. зі збереженням [е] в першому складі [53, с. 289].

Відповідно до особливостей рідної говірки в присвійному значенні В. С. Лис використовує не тільки звичні форми Р. в. предметно-особового займенника ж. р. *єї, неї*, але й похідні, утворені шляхом поширення структури *неї* суфіксом *-н-*: *неїн муж* (СС, с. 97), *неїн страх* (СС, с. 36), *Ростик неїн* (ІЧП, с. 288), *неїна голова* (ІЧП, с. 102), *неїна родичка, неїна мати* (ІЧП, с. 215), *неїна гуска* (СС, с. 156), *з неїної дитини* (ІЧП, с. 39), *неїне лице* (ІЧП, с. 186), *за неїним тілом* (СЯ, с. 57), *неїні слова* (СЯ, с. 53), *родичі неїни* (ІЧП, с. 221), *очі неїни* (СЯ, с. 26), *з неїних очей* (СС, с. 197) та ін.

Передано також специфічні стягнені форми непрямих відмінків присвійних займенників *мій, твій, свій*, що склалися шляхом випадіння звукосполюки [ой], пор. у Р. в.: *брата свего* (159), *до свего сина* (СЯ, с. 160), *меї хати* (ІЧП, с. 68), *свеї допитливості* (СЯ, с. 26), *свеї обіцянки* (СЯ, с. 183), *свеї пантери* (ІЧП, с. 174), *свеї хати* (ІЧП, с. 41), *свеї вчительки* (ІЧП, с. 236), *сестри свеї* (СС, с. 137), *свеї волі* (СС, с. 198), *свеї цікавості* (ІЧП, с. 213); в О. в.: *мею Улянкою* (СЯ, с. 21), *мею, твею* (СЯ, с. 26), *мею правнучкою* (ІЧП, с. 215), *твею мамою* (СС, с. 58), *свею рукою* (ІЧП, с. 10), *свею машиною* (ІЧП, с. 93), *зі свею жінкою* (СЯ, с. 55), *з Мариною свею* (СЯ, с. 95); у М. в.: *в мему письмі* (СС, с. 153), *у свему колодязі* (СС, с. 262), *у свему селі* (СЯ, с. 209; СС, с. 180), *у свему хліві* (ІЧП, с. 13) тощо. У словосполученні *мому охвермі* (ІЧП, с. 221) стягнена форма Д. в. займенника *мій* засвідчує опускання складу [йе]. У випадках *мамї твеї* (СЯ, с. 186), *у своєї Расеї* (СЯ, с. 175) позначено стягнену форму Д. в. та нестягнену форму М. в., що відображають результат аналогії до форм Р. в. займенників.

Великою кількістю прикладів В. С. Лис відтворює відмінності супроти літературної мови в оформленні та словозміні займенників *цей, той*. Відповідно до *той* у романі використано варіант *теї*, пор.: *на теї час* (СЯ, с. 150), який міг розвинутися з *тои* за аналогією до *сеи* «цей». Активно представлено членні нестягнені форми Н. в., З. в. ж. р. і с. р.: *цяя людина* (СС, с. 62), *цяя шалава* (ІЧП, с. 311), *тая морока* (СЯ, с. 19), *тая дружба* (СЯ, с. 22), *тая дівка* (СЯ, с. 52), *тая чоколядниця* (ІЧП, с. 220), *тая совіця* (ІЧП, с. 232), *сюю новину* (СЯ, с. 150), *за цюю довгу ніч* (СЯ, с. 176), *тую сучку* (СЯ, с. 185), *тую вдяганку* (ІЧП, с. 185), *цеє місце* (ІЧП, с. 213), *цеє вино* (ІЧП, с. 94), *тоє пригадував* (ІЧП, с. 17), *тоє казав* (СС, с. 52), *про теє говорили* (СЯ, с. 22), *теє бачать* (СЯ, с. 185) тощо. Виникають сумніви в існуванні говіркових форм *цея* «ця», *цею* «цю», *тея* «та», як-от: *цея полячка* (СЯ, с. 146), *цею ніч* (СЯ, с. 180), *цею жінку* (ІЧП, с. 236), *тея відьмачка* (СС, с. 21). Повні нестягнені форми Н. в., З. в. мн. ілюструють обниження артикуляції голосного в першому складі до [e]: *цеї місця* (ІЧП, с. 213), *цеї приступники* (СЯ, с. 34), *цеї хлопци, теї слова* (ІЧП, с. 279), *теї юдеї* (СС, с. 62), *теї упиряки* (ІЧП, с. 223), *теї псиська* (ІЧП, с. 206), *теї богатире* (СЯ, с. 23), *теї деревця* (СЯ, с. 26), *теї відмовилися* (СЯ, с. 199), *на теї жарини* (СЯ, с. 151) тощо. Форми Р. в., Д. в., М. в. займенника *цей* засвідчують збереження голосного [e] в першому складі без чергування його з [o]: *цего коня* (СЯ, с. 104), *цего поліціянта* (СЯ, с. 50), *цего дармоїда* (СЯ, с. 34), *цего разу* (СС, с. 199), *цему гостю* (СЯ, с. 83), *в цьому житті* (ІЧП, с. 46), *у цьому кабінеті* (СС, с. 265), *на цьому світі* (ІЧП, с. 211). За аналогією до *цего* (можливо, також під впливом польської мови) виникла форма Р. в. займенника *той*: *тего Вергуна* (СЯ, с. 23), *тего хлопця* (СС, с. 206), *в того чоловіка* (СС, с. 49). У формі О. в. займенника *цей* простежено наслідок ствердіння [ц']: *в цим пеклі* (СЯ, с. 160). В. С. Лис використав стягнені форми Р. в. займенників ж. р.: *цеї руки* (СС, с. 95), *цеї неділі* (СЯ, с. 149), *цеї жінки* (ІЧП, с. 241), *цеї ночі* (ІЧП, с. 223; СЯ, с. 34), *з теї армії* (СЯ, с. 142), *теї любові* (СЯ, с. 22), *теї стугняви* (ІЧП, с. 16), *теї посуду* (ІЧП, с. 98), *теї дівчини* (ІЧП, с. 46), *теї сосни* (ІЧП, с. 234), *теї невісточки* (ІЧП, с. 222), *теї хати* (ІЧП, с. 214), *теї хлібини* (ІЧП, с. 206). Виявлено стягнену форму О. в. *цею вирвою* (СС, с. 183).

Нестягнені форми Р. в., О. в. займенника *ця* ілюструють результат ствердіння свистячої африкати: *циєї ночі* (СЯ, с. 106), *з цією потороччю* (СЯ, с. 19). Займенник *ці* в М. в. виявлено у варіанті з результатом депалаталізації [ц'] та обниження артикуляції голосного до [e]: *у цейх Загорєнах* (СЯ, с. 50); очевидно, структура *цейх* склалася через аналогію до форми Н. в. мн. *цеї* «ці». У формах непрямих відмінків займенника *ті* позначено розвиток [и] > [e]: *тех відправляють* (СЯ, с. 145), *з теми багатириями* (СЯ, с. 22).

Із народного мовлення В. С. Лис перейняв указівні займенники з основою *там-*, яка вказує на більшу віддаленість об'єкта: *тамтий бік* (СС, с. 193), *тамтий світ* (СЯ, с. 197), *на тамтім боці* (СЯ, с. 145), *з тамтого боку* (СЯ, с. 176), *з тамтого світу* (ІЧП, с. 175), *тамтої суботи* (СС, с. 360), *тамтої війни* (СЯ, с. 23), з указівною часткою *то-*, яка вказує на меншу віддаленість: *тотий шваб* (СЯ, с. 138), *пантери тотії* (ІЧП, с. 46), *в тотему селі* (СЯ, с. 50), а також з указівною часткою *-о (-во)*: *перед тимо* (СЯ, с. 191), *тим'о, чоколядом обмазана* (ІЧП, с. 220), *отая впертість* (ІЧП, с. 209), *отакєї-во* (СС, с. 160).

Зафіксовано членні нестягнені форми ж. р. та с. р. займенників *такий, який*, пор.: *такая ж худюща* (ІЧП, с. 220), *такую одпуцу* (ІЧП, с. 226), *такую красу* (СС, с. 141), *такое сурйозное* (ІЧП, с. 248), *такєс багацтво* (ІЧП, с. 185), *такії вредні* (СЯ, с. 190), *якеї родичі* (ІЧП, с. 221), *якеї ружі* (СС, с. 236); останній приклад відображає обниження голосного в другому складі до [e]. Це ж явище, а також вторинну м'якість задньоязикового відображено у формі Р. в. займенника *такі*: *такєх шкап* (СЯ, с. 184). Форма Р. в. займенника ж. р. *така* у випадках *такєї жінки* (СС, с. 195), *такєї пори* (СС, с. 154) відображає закінчення *-еї*, співвідносно з історичною флексією прикметників м'як. гр.

Займенники *скільки* (СЯ, с. 15; ІЧП, с. 65), *кілько* (ІЧП, с. 40; СС, с. 196), *килько* (СЯ, с. 49), *скіко* (ІЧП, с. 12; СЯ, с. 186), *скико* (ІЧП, с. 185), *кіко* (ІЧП, с. 281) як відповідники загальноновживаного питального *скільки*; *стильки* (СЯ, с. 90; ІЧП, с. 223), *стилько* (ІЧП, с. 98), *стико* (СЯ, с. 175) як відповідники вказівного *стільки*; *кілько* (ІЧП, с. 21), *килько* (СЯ, с. 186; ІЧП, с. 66), *кіко* (СЯ, с. 175) як відповідники неозначеного *кілька*, окрім варіювання суфіксальних сегментів *-ки /*

-ко / -ка та необов'язковості префікса *с-*, показують можливість синкопи в групі приголосних [л'к] та рефлексії **о* як [и], пор. також *кікось* «скількись» (СС, с. 228). Виявлена специфічна форма Р. в. займенника *скільки – скільких* (СС, с. 136), де закінчення *-их* могло постати за аналогією до займенникових форм на зразок *тих, таких, яких*.

Із-поміж інших відмінностей В. С. Лис фіксує появу приставного [г] та прогресивну суміжну асиміляцію за способом творення [нш] > [нч] у варіантах лексеми *інший*: *гинше місце* (СЯ, с. 181), *знав й гинше* (СЯ, с. 45), *гинших пригощав* (СЯ, с. 95), *гинчого* (СЯ, с. 197), *в гинчих* (СЯ, с. 208), *за генчого* (СЯ, с. 22); історично закономірну частку *ни-* в структурі заперечних займенників: *никто* (СЯ, с. 29; ІЧП, с. 15; СС, с. 234), *никому* (СС, с. 281), *никого* (ІЧП, с. 206), *ничого* (СЯ, с. 24; СС, с. 168), *ниняка* (ІЧП, с. 183), *нинякого* (ІЧП, с. 296; СС, с. 213); апокопу у формах Р. в. займенників *ніщо, дещо: нічо'* (СЯ, с. 54), *нічо* (ІЧП, с. 60; СС, с. 142), *ничо* (ІЧП, с. 60; СС, с. 213), *дечо'* (СЯ, с. 149); специфічну демінутивну форму Р. в. заперечного займенника *ніхто: никогісько* (ІЧП, с. 222); запозичену з польської мови форму Р. в. займенника *ніщо: ніц* (СЯ, с. 52; ІЧП, с. 42; СС, с. 112); частку *-ся* в структурі неозначених займенників: *щося розказуй* (СС, с. 19), *щося збрешу* (ІЧП, с. 184), *якіся змагання* (СЯ, с. 230); займенники *всейкий* (ПМП, с. 12), *кождий* (СЯ, с. 182), *жадним* (СС, с. 182), *жєдного* (СС, с. 218), *нашенський* (ІЧП, с. 296); займенник *всякий* у формі Н. в. мн. із флексією *-и*: *люди всяки* (ІЧП, с. 221).

У тексті роману засвідчено деякі відмінності супроти літературної мови у фонетичному оформленні числівників. Наприклад, із місцевої говірки В. С. Лис узяв числівники-полонізми *їден* (СЯ, с. 12; ІЧП, с. 60; СС, с. 21), *їдна* (СЯ, с. 182; ІЧП, с. 42; СС, с. 207), *їдне* (СЯ, с. 45; ІЧП, с. 10; СС, с. 137), пор. також *на їдній* (СЯ, с. 199), *їдного* (ІЧП, с. 41; СЯ, с. 199), *їдним* (ІЧП, с. 43), *їдну* (ІЧП, с. 176), *все їдно* «однаково, байдуже» (СЯ, с. 12) та под. Інші відмінності в оформленні числівників зумовлені звуковими закономірностями говірки. З особливостей діалектної словозміни числівників використано повну нестягнену форму порядкового числівника ж. р. *другії* (СЯ, с. 197); зумовлені аналогією до

відповідних форм прикметників м'як. гр. структури *семій* «сьомий» (СЯ, с. 184) та *од одного* (СЯ, с. 21); специфічні форми Р. в. та О. в. одн. числівника *одна – їднеї* (ІЧП, с. 97; СЯ, с. 36), *їднею* (СС, с. 87), де закінчення *-еї, -ею* співвідносні з колишніми флексіями Р. в. прикметників м'як. гр.; форму М. в. числівника *одна – на їдний ниточці* (СЯ, с. 191), де в наголошеному закритому складі засвідчено рефлекс [и] на місці *о.

Специфіку західнополіського дієвідмінювання засвідчено архаїчними формами 2 ос. мн. наказ. сп. на зразок *благословіте, пуждіте* (СЯ, с. 111), *пождіте* (СС, с. 206), *глядіте, звоніте* (СЯ, с. 190), *мовчіте* (СЯ, с. 196), *візьміте, несіте, похороніте* (СЯ, с. 197), *пустіте* (ІЧП, с. 149; СС, с. 210), *молотіте* (ІЧП, с. 226), *відпустіте* (ІЧП, с. 287), *одчиніте* (СС, с. 185), *живіте* (ІЧП, с. 312) та ін.; формами 3 ос. теп. ч. і простого майб. ч. *видіт* (СС, с. 19), *виздоровіют* (СС, с. 101) зі збереженим кінцевим [т]; архаїчною формою 1 ос. одн. простого майб. ч. *помогу* (СС, с. 179) зі збереженим [г] у кінці основи. З архаїчним явищем дієслівної словозміни можна пов'язати сегмент *-сь*, кілька разів помічений у структурі прислівників та службових слів: *коли-сь ви благословити не проти* (СЯ, с. 111), *вчорась перед весіллям Тиміш напився* (СЯ, сс. 33–34), *щобись ти спитала* (СЯ, с. 13), *забіг, абись попрощатися* (СС, с. 151) та ін. Імовірно, *-сь* – успадкована від колишнього перфекта особова енклітика, яка фіксована в західній частині волинськополіських говірок (побіля Західного Бугу) [2, с. 122–123], щоправда, в текстах В. С. Лиса вона вживана безвідносно до особи і числа, що може відображати руйнування колись стрункої системи перфектних форм або ж свідчити про неточність у передачі народного мовлення. Енклітикою 3 ос. мн. є сегмент *-те* у випадку *Чули-те, ото як стріляли, то ж то Захарка вбили* (СС, с. 147), *він же, мабуть, представлений у структурі займенника 2 ос. мн. ви-те* (СЯ, с. 13; ІЧП, с. 9; СС, с. 225).

В. С. Лис використав також деякі фонетично зумовлені інновації: зворотні дієслова на зразок *всілисє* (СЯ, с. 22), *тримайсє* (СЯ, с. 235), *заплутавсє* (СС, с. 34), які ілюструють рефлексію ненаголошеного **ε* > [e]; форми теп. ч. дієслів І дієвідм. з розвитком після [й] тематичного голосного [e] в [i]: *знаїте* (ІЧП, с. 309;

СС, с. 205), *знайш* (СС, с. 247), *знайця* (ІЧП, с. 267), *вибачється* (СС, с. 325); форми 3 ос. мн. дієслів II дієвідм. з розвитком [а] > [е] після історично м'яких приголосних: *спішеть* (СС, с. 285), *джичеть* (ІЧП, с. 100), *блищеть* (ІЧП, с. 267), *сплеть* (СС, с. 266), *палахкотеть* (СС, с. 47); форми мн. мин. ч. на зразок *віддйшло* (СЯ, с. 194), *оддале* (СЯ, с. 22), *прийшло* (ІЧП, с. 210), *пушло* (СС, с. 224), *віддйшло* (СЯ, с. 194), які відображають обниження артикуляції наголошеного [и] до [е]; словоформи *будите* (СЯ, с. 230), *бориться* (СЯ, с. 230) з типовим для волинськополіських говірок розвитком [е] > [и] в ненаголошеній позиції та ін. Стягнення подовжених приголосних представлено у випадках *волніруєся* (СС, с. 252), *заберєся* (ІЧП, с. 68), *вдягаєся* (ІЧП, с. 278), *ни справляєця* (СС, с. 220), *значиця* (СЯ, с. 149), *знаця* (СС, с. 142; ІЧП, с. 12), *дiveця* (ПМП, с. 107), *дiveця* (ПМП, с. 11) та ін. Відмінності супроти літературних відповідників у морфемному складі ілюструють дієслівні форми *загледувати* «заглядати» (СС, с. 21), *полічити* «полікувати» (ІЧП, с. 10).

Відтворюючи говіркові особливості в морфемному складі прислівників, В. С. Лис активно використовує дериват *тута* (ІЧП, с. 101; СС, с. 112); формально демінутивні структури *тутка* (СЯ, с. 44; СС, с. 114), *типерка* (ІЧП, с. 40; СЯ, с. 48; СС, с. 136), *типерки* (ІЧП, с. 225), *теперички* (ІЧП, с. 13), *типеричка* (ІЧП, с. 65), *тамика* (СС, с. 50), *тамечки* (ІЧП, с. 11; СЯ, с. 103), *тутечки* (ІЧП, с. 36; СЯ, с. 45; СС, с. 213), *тутоньки* (ІЧП, с. 60), *такечки* (ІЧП, с. 43), *тудечки* (ІЧП, с. 60), *зновика* (ІЧП, с. 10; СЯ, с. 13; СС, с. 13), *ондечки* (ІЧП, с. 228), *завтречки* (ІЧП, с. 223), *троньки* «трохи» (СЯ, с. 228), *злецько* «зле» (СС, с. 41); архаїчні форми займенникових прислівників: *когда* «коли» (СЯ, с. 111), *нікди* «ніколи» (ІЧП, с. 11; СС, с. 169), *нігди* «т. с.» (СЯ, с. 190), *всіди* «завжди» (ІЧП, с. 232), *завсіди* «т. с.» (ІЧП, с. 232; СЯ, с. 145; СС, с. 212), *навсігди* «назавжди» (ПМП, с. 158), *тогді* (ІЧП, с. 42; СЯ, с. 179), *куда* (СЯ, с. 224; СС, с. 236); полонізм *юж* «уже» (СЯ, с. 50); уживає заперечні прислівники із часткою *ни-*: *ніколи* (СЯ, с. 104; СС, с. 199), *ниде* (СЯ, с. 230), *ниак* (ІЧП, с. 97), а також неозначені із часткою *-ся*: *колися* (ІЧП, с. 10; СС, с. 188); поширює прислівникові основи вказівною часткою *-о* (*-во*): *тако* (ІЧП, с. 19; СЯ, с. 145), *отако* (ІЧП, с. 7; СС,

с. 17), *таково* (ІЧП, с. 184; СС, с. 308), *отако-о* (СЯ, с. 190), *тамо* (СЯ, с. 158), *там-о* (СС, с. 338) тощо. Використано місцеві адвербативи *мусово* «конче, обов'язково» (СС, с. 279), *далє* «далі» (СС, с. 148), *далий* «т. с.» (ПМП, с. 14), *шуткома* «жартома» (СС, с. 158), *встидно* «соромно» (СС, с. 184), *привельми* «дуже» (СС, с. 19), *раз-два* «дуже швидко» (ІЧП, с. 278), *троньки* «трішки» (СЯ, с. 228), *тріньки* «т. с.» (ІЧП, с. 315), *кронечки* «т. с.» (ІЧП, с. 311), *лучче* «краще» (ІЧП, с. 45), полонізм з *малєнства* «змалку» (СС, с. 101), росіянізми *воще* «взагалі» (ІЧП, с. 278), *самолічно* «особисто» (ІЧП, с. 224), пор. також *самоліч* «т. с.» (СС, с. 37).

2.1.3 Синтаксичний рівень. У романах В. С. Лиса відтворено деякі відмінності в оформленні службових слів. Вони в основному пов'язані з регулярними фонетичними процесами. Окрім того, збережено розділовий сполучник та питальну частку *ци*, пор.: *Али в нашій родині ніхто ніколи не йшов проти батька ци матері* (СЯ, с. 29); *Ци не хоче повернути в своє кодро цю порятовану дівчину?* (СЯ, с. 79). Як архаїзми можна кваліфікувати і розділовий сполучник *альбо*, який не зазнав синкопи, пор.: *Ци Господь вам альбо дідько молоко п'яної кози подарував?* (СЯ, с. 59), *вийдуть альбо посидять* (СС, с. 55); прийменник *крме* «крім», пор.: *Він погоджувався взяти обох чи хоча б одну з доньок, крме Ольки* (СЯ, с. 191), *крме Руфини* (СС, с. 53); єднальний сполучник *ни...ни*, пор.: *Ніколи, ни теперка, ни завтра, ни пуслезавтра, Яшка ни зачеплять* (СЯ, с. 34).

Із рідної говірки В. С. Лис перейняв прийменник *окромля* «крім», пор.: *окромля Кукурічок* (ІЧП, с. 19); заперечну частку *нє*, явний полонізм, пор.: *Нє, голова не крутилася* (СЯ, с. 52), *Семенішину хату став рахувати, а нє – палузка стирчить* (ІЧП, с. 12); сполучник, частку *хотя* «хоч, хоча», пор.: *Летіла, генби птаха, хотя і велика, а легка* (СС, с. 18), *І весілля мусить бути, ну, вінчення хотя б* (СС, с. 47); підсилювальну частку *навить*, пор.: *Навить витяг далі тіло* (СЯ, с. 182); підрядний умовний сполучник *коби*, зокрема і в значенні частки: *Сама не повірила, кобись од Уляни Стрейчиської не почула* (ІЧП, с. 220), *Коби ж то знаття, що приїде ця пані* (ІЧП, с. 228), *Коби чого не лучилося* (СС, с. 21), *Коби ж*

можна було братові й сестрі женитися (СС, с. 118); специфічні порівняльні сполучники, частки *гейби, геньби (гень би, генби), геть би, нав би*, пор.: *гейби вчуся* (ІЧП, с. 89), *гейби на шашликах закопчена* (ІЧП, с. 222), *гей би не зовсім чорна* (ІЧП, с. 220), *геть би ображене дитя* (СЯ, с. 112), *гень би буряк червоний* (ІЧП, с. 62), *Уляся зусім гень би дівка* (СЯ, с. 22), *геньби у нього хтось лецата запхнув* (СЯ, с. 150), *летіла генби птаха* (СС, с. 18), *нав би біблейський апостол* (СЯ, с. 50) тощо. Засвідчено також формально демінутивний суфікс у структурі вигуку *ой*: *Ойєчки, та він у тебе геть заснув* (ІЧП, с. 62). Зі специфікою говіркового мовлення пов'язане часте вживання прийменника *по* «після»: *По сварці... за хатою на лавочці сиділа* (СС, с. 209), *І ото по війні сюда, в наші краї, направили* (СС, с. 230).

У творах В. С. Лиса простежено випадки, коли підмет виражено іменниками на зразок *мама, тато, бабуся*, але означення, присудки, займенникові еквіваленти мають форми мн. (так звана пошанна множина): *мама тинер стали гинишими, як буле* (СС, с. 56), *мама живі й здорові* (ІЧП, с. 21); *мама не сплять* (ІЧП, с. 71); *мамуня твої помруть* (ІЧП, с. 18); *мати таки його до столу покликали* (ІЧП, с. 89); *сказали тато* (СС, с. 200); *мусять тато почути, як тужить за ними Іван* (ІЧП, с. 175); *бабуся казали, бабуся перехрестилися* (ІЧП, с. 213), *бабуся покійні самі бачили* (СС, с. 17) тощо. Часом такі форми вжито з іншою стилістичною метою – підкреслити улесливість мовця, його запобігання перед представниками влади: *завітали сам голова* (СС, с. 219).

2.1.4 Лексичний рівень. Із метою створення ефекту природного говіркового мовлення В. С. Лис часто використовує специфічну лексику. Кілька діалектизмів простежено серед назв одягу й суміжних понять, зокрема полонізми¹ *маринарка* «чоловічий піджак» (пол. *marynarka* «чоловіча куртка» (MSJP, с. 421)), пор.: *Те, що під маринарку піддягають, латав* (СЯ, с. 59), *То хоч картуза одінь. І маринарку* (ІЧП, с. 184), *Маринарка, правда, тіснуватою виявилася* (СС, с. 285); *майтки, майтечки* «трусички» (пол. *majtki* (MSJP, с. 413)), пор.: *Добре, що вона хоч*

¹ Як полонізми кваліфікуємо слова, запозичені безпосередньо з польської мови, а також слова, запозичені з інших мов за польським посередництвом.

сьогодні майтки вдягла та нові (СС, с. 233), Тільки старе, геть вибруднене платтячко, а під ним, вочевидь, давно не міняні майтечки, трусики, як туперка кажуть (СЯ, с. 18); станік «безрукавка» (пол. *stanik* «бюстгалтер» (MSJP, с. 878)), пор.: Соломія соромливо куфайку та станіка, а там і кофтину підняла (СС, с. 18); пацьори «намисто» (пол. *raciorki* «чотки, намисто» (MSJP, с. 591)), пор.: Калина цілу торбу добра приніс – і посуд, і рушники, і пацьори (СС, с. 104). У цій же групі виявлено іменники *шальоха* – назва великої вовняної хустки, похідну від *шаль*, пор.: А тоді вже сказала – нащо пані така добра, нащо, то ж вельми дорога шальоха (СЯ, с. 109), Мама Панаска і собі розкішну хустку-шальоху за теї гроші дармові справила (ІЧП, с. 267), З-під квітчастої хустки-шальохи виднілося густе пшеничне волосся (СС, с. 160); *пальчатка* «рукавички з відділеннями для кожного пальця», мотивований словом *палець*, пор.: Можете до нього доторкнутися. Ви ж у пальчатках (ІЧП, с. 235); *попруга* «чоловічий шкіряний ремінь», збірний *попружжє*, що продовжують псл. **prōgъ* «смуга, край» (ЕСУМ, т. 4, с. 615), пор.: Їден раз тико мене Юрчик мій попругою сперезав (СС, с. 193), Тиша міцним попружжєм оповила хату (СС, с. 205).

У кількох випадках використано місцеві назви меблів, кухонного начиння, побутового приладдя, зокрема полонізми *люстро* «дзеркало» (пол. *lustro* (MSJP, с. 399)), пор.: Наче втікаючи од думок, він став вдивлятися в люстро (СЯ, с. 52), Блищєть, як люстро (ІЧП, с. 278); *поренжа* «поручні» (пол. *poręcz* (MSJP, с. 675)), пор.: Такий би він красівий був, з поренжами (ІЧП, с. 19); *бутелька* «пляшка» (пол. *butelka* (MSJP, с. 72)), пор.: Він у нас добрий... особливо, як бутельку казьоночки ци й самогоночки занести (СС, с. 15); а також *куфер* «скриня для одягу» (пол. *kifer* (MSJP, с. 368)), пор.: Свої пошиті одєжини берегла у куфері й тільки іноді перебирала (СЯ, с. 130).

Із назв знарядь праці зафіксовано діалектизм *городник* «дерев'яна лопата для скопування землі», пов'язаний із *город*, пор.: Руки, як два городники (СС, с. 193). Простежено кілька назв зброї, зокрема у значенні «рушниця» – росіянізм *ружжє*, пор.: Опусту ружжє й пропусти весілля (СЯ, с. 40), германізм (ЕСУМ, т. 1, с. 486) *гвер*, пор.: Вже й до колиски підуйшли, гвера наставили (СЯ, с. 194), Раз на

вечорниці забіг, жартома гвера наставив (СС, с. 90); лексема *скоростріл*, пов'язана зі *скорий, стріляти*, вжита на позначення кулемета, пор.: *Строчить, як із скоростріла* (СС, с. 204).

Поліська транспортна лексика представлена лексемами *крипа* «човен» (пол. *kryra* «баржа» (MSJP, с. 361)), пор.: *Місяць, що пливе небом, як крипа без весел* (СЯ, с. 37), *То човен, крипа така велика* (СС, с. 43); *таксувка* «легковий автомобіль» (пол. *taksówka* (MSJP, с. 930)), пор.: *Машина-таксувка спинилася, ну й шофйор вилазить* (ІЧП, с. 220); *самольот* «літак» (пол. *samolot* (MSJP, с. 830)), пор.: – *Самольот! – щосили зарепетував Іван* (ІЧП, с. 175), *Час од часу в небі гуркотять самольоти* (СС, с. 109).

Серед найменувань страв, напоїв зауважено лексеми *гомачка* «сир, розтертий зі сметаною», пов'язану з дієсловом *мачати* «умочати», пор.: *Улюбленою ж стравою цих селян на свята була гомачка* (СЯ, с. 128), *пумнєтуха* «товчена картопля», пов'язану з *пом'яти*, пор.: *Пумнєтуху на молоці (пюре) вживати при хворобі нирок, печінки* (ПМП, с. 100); семантичний діалектизм, за походженням – слов'янський архаїзм (ЕСУМ, т. 5, с. 670) *тук* «жир зі смаженого сала», пор.: *Їжею були кисле й свіжовидоєне молоко (в кого були корови), зрідка шкварки, себто печене сало, хліб, вмочений у тук* (СЯ, с. 128); можливо, спотворений полонізм *лагодзінки* «ласощі», пор.: *Пані – молоденька жінка – наказала, що купувати: мнєсо, ковбаски, всілякі там лагодзінки* (СЯ, с. 68), *Поклав припасені для звірини лагодзінки на лавочку* (ІЧП, с. 205), *Сміхочки з торби висипає, а ще всякі лагодзінки* (СС, с. 105); діалектизм *самограй* «самогон», мотивований *сам, грати*, пор.: *Пообіцяли блєшчину самограю та добру закуску* (СС, с. 58).

У тематичній групі назв рослин В. С. Лис використав полонізми *без* «бузок» (пол. *bez* (MSJP, с. 42)), пор. гру слів: *Ви ще припомните добрим словом Федося Беза. Він ще вам пахнутиме* (СС, с. 260); *трускавки* «полуниці» (пол. *truskawka* (MSJP, с. 954)), пор.: *По трускавки лісові ходив* (ІЧП, с. 220); *димка* «сорт кушової цибулі» (пол. *дутка* (MSJP, с. 166)), пор.: *Невістка посеред роботи – саджання бульби ци висаджування димки – на яблуні та сливи задивляється* (СС, с. 20);

семантичні діалектизми *горох* «квасоля», пор.: *Луциха... луцила горох, як помісцевому звали також квасолю* (СС, с. 16); *бульба* «картопля», пор.: *Ну, а далі звична круговерть, вже не смерті, а життя: оранка, сівба, садіння бульби, полоття й косовиця* (СЯ, с. 145), *Тамечки вже скоро бульбу треба садити* (ІЧП, с. 301), *Як уже бульбу садили... почала розмову про себе* (СС, с. 114); *бакун, бакунець* «тютюн (загальна назва, а не назва конкретного сорту)», пор.: *Що, бакун має пропадати?* (СЯ, с. 13), *Він і бакунця лишив* (СС, с. 137); *ведмеді* «ожина», пор.: *Усе поросло чагарником – терен, лоза, ведмеді* (СЯ, с. 87), *Соломія сказала, що по-їхньому ції ягоди ведмедями зуться* (СС, с. 234); також ще кілька місцевих назв якихось рослин, як-от у реченнях: *І цвідрубал, і кропивицю лісову, розмай-траву, і квітушку цибуляну* (СЯ, с. 20), *І Соломія тепер прокладає стежку од тих джмелиних нір до дивних квіток із ще дивнішою назвою – жмелійки* (СС, с. 33). Як найменування гарбузового насіння використано семантичний діалектизм *диньки*, пор.: *Вони садили диньки по бульбі* (СС, с. 211).

Із західнополіських фаунономенів у романах представлено полонізми *боцюн* «лелека» (пол. *bocian*, діал. *bociiń* (ЕСУМ, т. 1, с. 239–240)), пор.: *Неїна печаль схожа на довгоногого боцюна* (СЯ, с. 182), *Я теперка як боцюн* (ІЧП, с. 7), *Гуси, як і журавлі, як і боцюни, приносять весну* (СС, с. 109), також похідні *боцюник* «т. с.», *боцьониха* «самка лелеки», *боцюнячий* «лелечий», пор.: *Ти ж тако хтіла, доню, аби таку боцюник приніс* (СС, с. 269), *Підбита на їдну ногу боцьониха* (ІЧП, с. 176), *Пахло... вечором, що весну приніс, як не на боцюнячих, то шпачиних крилах* (СС, с. 95); *дзік* «дивий кабан» (пол. *dzik* (MSJP, с. 175)), пор.: *Кого хочеш – вибирай: зайця або дзіка* (ІЧП, с. 35), *Ціле стадо диких свиней, дзіків, вибігло* (СС, с. 131); *малпа* «мавпа» (пол. *małpa* (MSJP, с. 416)), пор.: *– Малпа, – здивовано проказав Іван* (ІЧП, с. 291). Серед ентомологічних назв використано семантичний діалектизм *прусак* «тарган», пор.: *Той їхній коняка щось міні прусаками смердів* (СС, с. 238), та найменування *петрусь* «комаха сонечко», яке, як і діал. *петрик* «т. с.», постало шляхом зближення діал. *бедрик* «т. с.» із власними іменами *Петрик, Петрусь* (ЕСУМ, т. 4, с. 361–362), пор.: *Матусю, дивись, на мою ручку сів петрусь* (СС, с. 30).

Специфіку поліського рельєфу підкреслює лексичний діалектизм *ружок* «ліс-острівець, урочище серед болота», пор.: *Заболочені ліски, ружки, гайки з'їла меліорація* (СЯ, с. 227), *Коло Грицьового ружка лежить* (СС, с. 144). За значенням цей номен можна було б зіставити з лексемою *ріжа* «галявина, що врізається клином у ліс», яку, щоправда, пов'язують із дієсловом *різати* або з *рідкий* (через значення «розріджений ліс») (ЕСУМ, т. 5, с. 90); з огляду на фонетичне оформлення західнополіського деривата більш імовірний зв'язок його з лексемою *ріг*. Цю ж групу представляє номен *калабаня* «невелика водойма», пор.: *Верба... росте на краю городу, коло калабані* (СС, с. 84), який вважають результатом контамінації слів *ковбаня* і діал. *калабатина*, похідного від *кал* «бруд, грязь, болото» (ЕСУМ, т. 2, с. 345). Діалектизм *ланке* «широке поле», мабуть, пов'язаний із *лан*, пор.: *На ланке, де ото сходи буряків оглядали... завітали сам голова* (СС, с. 219).

У тематичній групі назв людей за фізичними, психічними та іншими ознаками виявлено лексичні запозичення *кобіта* «жінка» (пол. *kobieta* (MSJP, с. 318–319)), *менцизна* «чоловік» (пол. *mężczyzna* (MSJP, с. 432)), пор.: *Дами і менцизни, кобіти і двоє таких різних чоловіків вийшли з машини* (ІЧП, с. 232); *охверма* «недолуга, нездатна людина» (пол. *oferma* (MSJP, с. 556)), пор.: *І на що він вродився такою охвермою* (ІЧП, с. 43); *файний* «гарний, симпатичний» (пол. *fajny* (MSJP, с. 192)), пор.: *Файна дівка була в Луцяху* (СС, с. 17); *контетний* «самовпевнений, самозадоволений» (пол. *kontent* (MSJP, с. 338)), пор.: *Якби ж вона тико хоч раз дурного батька послухала, така красива та контетна* (СС, с. 87); *затєнтій* «впертий» (пол. *zacięty* (MSJP, с. 1098)), пор.: *Він тихий, али чєсом як зірветься. Затєнтій він...* (СС, с. 136); церковнослов'янiзм (ЕСУМ, т. 6, с. 42) *вредний* «нечемний», пор.: *І не обмию, й ни заплачу, як будите такіі вредні* (СЯ, с. 190); росiянiзм *пойнятливий* «тямущий», пор.: – *Я пойнятливий, прийсй-бо...* (ІЧП, с. 38). За фонетичними ознаками як росiянiзми можна кваліфікувати й лексеми *дєвка* «дівчина», пор.: *Ну, на дєвку схожий?* (ІЧП, с. 11), *нiвєста* «наречена», пор.: *У мене нiвєста вже є* (ІЧП, с. 63), *плімянник* «племінник», пор.: – *Все мона, плімяннику!* (ІЧП, с. 15). Помічено й інші діалектизми в основному із

прозорою мотивацією: *зурочник, зурочниця* «назви людини, яка може вректи», пор.: *Може, там стоїть хто під вікном, який-небудь зурочник чи зурочниця її дитини* (СС, с. 27); *політок* «підліток», пор.: *Никому й не признавалася, бо ж політок* (СС, с. 182), *Матері в поділ ткнувся, чого вже давно не робив, бо політок як-не-як* (СЯ, с. 23); *любовальниця* «коханка», пор.: *З маринарки та туку сміялася. Зі слова «любовальниця»* (СЯ, с. 187); *перебиранці* «ряджені», пор.: *Щедрий вечір... привів до хати Троцюків, по-вуличному Зозуликів, перебиранців* (СС, с. 11); *вирва* «негідниця (?)», пор.: *І тая вирва, Варочка їхня* (СС, с. 193); етимологічно неясний прикметник *оцибенський* «фальшивий, нещирий», пор.: *Мало, мало тобі дурної, оцибенської Руфки?* (СС, с. 207).

Кількома говірковими словами представлена тематична група «анатомічні та фізіологічні назви і суміжні поняття». Наприклад, використано лексему *льошки* «легені», субстантивований прикметник у формі мн., пор.: *Той смалив тютюн, як холеру, нажив болячку в льохких* (СЯ, с. 175); лексичний архаїзм (ЕСУМ, т. 2, с. 205) *жолудок* «шлунок», пор.: *Часом жолудок поболює* (ГЧП, с. 10). В. С. Лис послуговується також семантичними діалектизмами *груба* «вагітна», пор.: *Я груба, Яську* (СЯ, с. 32), *Певно, зновика груба* (СС, с. 13); *понести* «завагітніти», пор.: *Понесла наша дочка од вашого сина. Третій місяць, як груба вже* (СС, с. 205). Як синоніми-евфемізми до слова *пронос* використано лексеми *швидкий, шмидкий*, пор.: *Він давно вже не п'є молока, бо ж одне розстойство од того, швидкий нападає, та то Ольга так вимовляє, а він каже по-їхньому, загоренськи – шмидкий* (СЯ, с. 12). У цьому ж контексті засвідчено слово *розстройство* «розлад органів травлення», очевидно, росіянізм. Перелік росіянізмів продовжують *болезня* «хвороба», пор.: *Не, таки чорна, за ніч чорніша болезня* (СЯ, с. 199); *болезнений* «хворий», пор.: *Ни можу, у мене голова болезнена* (ГЧП, с. 18); *болезний* «т. с.», пор.: *Га, Іваночку, болезний ти, а тако п'єш* (ГЧП, с. 100). Із цією групою лексики пов'язані дієслова *хорувати* «хворіти», що пов'язане з *хора* «хвороба» < псл. **chor-* (ЕСУМ, т. 6, с. 200), пор.: *А Ступан все хорує?* (СС, с. 40); *видіти* «бачити», що пов'язане з псл. **viděti* «дивитися», пор.: *Вже все твоя*

царівна нероджена видіт і чує (СС, с. 19); етимологічно неясне *оклематися* «видужати», пор.: *Може, оклемається та ще полетить* (СС, с. 112).

Серед дієслів, які позначають емоційні стани, почуття людини, відзначено діалектизми *довгарати* «мучити, бентежити», що, мабуть, пов'язаний із *горіти*, пор.: *Бачу, щось тобі довгарає* (СС, с. 125); *розпасіюватися* «розгніватися», пов'язаний із семантичним діалектизмом *пасія* «злість», пор.: *Вона всміхнулася і зовсім не розпасіювалася* (ІЧП, с. 247), також похідне *розпасійований* «розгніваний», пор.: *Розлючений, розпасійований чи розлючено-розпасійований Георгій Семенович ледь не розчавив чийсь гуску* (ІЧП, с. 217). У значенні «погребувати, погидувати» використано дієслово *погрумічати*, пор.: *Не забув, як загорєнське сало пахне? Не погрумічаєш?* (СС, с. 342), *Думаю, не погрумічаєте, прийдете* (СЯ, с. 44); паралель біл. діал. *грумечачь* «гребувати» (Тур., т. 1, с. 229) зіставляють із лит. *grūmti* «намінати», *grōmaloti* «пережовувати» (ЭСБМ, т. 7, с. 302). На жаль, автор не пояснив значення етимологічно неясного дієслова в реченні *Ти тико спокійно, подруго, не крендишися* (СС, с. 219).

Виявлено кілька дієслів звуконаслідувального походження, об'єднаних спільною семою 'говорити', зокрема *затарандорити* «набридливо повторювати те саме», пор.: *Затарандорила то Ольга – мусите дожити* (СЯ, с. 176); *жвандіти* «набридливо говорити», пор.: *І не сокори. Не жванди* (СЯ, с. 197), також похідне *жвандлива* «така, що набридливо говорить» (ПМП, с. 172); *галайкувати* «кричати», пор.: *То не мішай. І не галайкуй* (СЯ, с. 188). Лексему діал. *сабанити* «сварити», пор.: *На них сабанить бабуся* (СС, с. 14), *Мама за те на нього сабанила* (ІЧП, с. 11), *Олька посабанила, побушувала* (СЯ, с. 59), відому і в інших говорах, визнано етимологічно неясною (ЕСУМ, т. 5, с. 158).

У групі дієслів зі значенням руху простежено лексему *сагонити* «швидко йти», пор.: *За нею слідом розмашисто сагонить, майже біжить, її біда* (ІЧП, с. 143), *Бач, куди посагонили...* (СЯ, с. 136), *Рвучко відірвалася й швидко посагонила* (СС, с. 166); можливе зіставлення з діал. *саганістий* «довгоногий (про коня)», яке визнано богемізмом (ЕСУМ, т. 5, с. 161). Дієслово *втарагунити* «підняти й покласти, докладаючи зусиль», *втарагунитися* «вилізти», пор.:

Понатуживившись, як коло доброї колоди, на ліжко втарагунив (СЯ, с. 17), *По драбині витарагунився на горище* (ІЧП, с. 13), належить до полонізмів (пол. *targać* «смикати, тягти, рвати» (MSJP, с. 932)). Лексема *шкіндиляти* «шкандибати», пор.: *То я назад мимо Жорикової хати й прошкіндиляла* (ІЧП, с. 222), очевидно, афективне утворення, що постало шляхом контамінації дієслів *шкутьільгати*, *шкандибати*. Трапляється звуконаслідувальне утворення *монькатися* «повільно щось робити», пор.: *Чо монькаєшся, Іване, вдягаєся, як мокре горить* (ІЧП, с. 278); слов'янський архаїзм *попудити* «прогнати» (псл. **pōditi* «гнати, переслідувати» (ЕСУМ, т. 4, с. 627)), пор.: *А ще раз попудять, то дідька лисого утретє в обойму попадеш* (СС, с. 307).

Суспільно-політична термінологія представлена історизмами-полонізмами *осаднік* «польський колоніст», пор.: *Вивозять тико цілі сім'ї, де всі поляки, та й то тико панів осадніков* (СЯ, с. 146); *жолнеж* «солдат польського війська», пор.: *Візьми собі, жолнеж, на куриво, сказала сестра* (СЯ, с. 68); *солтис* «сільський староста», пор.: *Той із солтисом дружить* (СЯ, с. 47); *постерунок* «відділок поліції», пор.: *Мені щось наче затьмарило розум, – скаже він пізніше в поліцейському постерунку* (СЯ, с. 37), *Із садка, що навпроти советського постерунку, стріляли* (СС, с. 148); *гміна* «найменша адміністративна одиниця в Польщі», пор.: *Його викликали в район – волость по-колишньому, по-царськи, по-польськи – гміна* (СС, с. 54); росіянізмами *власті* «влада» (СС, с. 169), *совіщаніє* «нарада» (СС, с. 251), *участковий* «дільничний» (СС, с. 273), *награди* «нагороди» (СС, с. 358), *граждани* «громадяни» (СЯ, с. 210), *государський* «державний» (СЯ, с. 204), *преступники* «злочинці» (СЯ, с. 34), *советський* «радянський» (ІЧП, с. 8), *сільсовет*, *сельсовет* «сільська рада» (СЯ, 223; СС, с. 148), *колхоз* «колгосп» (СЯ, с. 210) та ін.; семантичним діалектизмом *питомий* «корінний, споконвічний», пор.: *У питомій, як вони казали, польській Польщі, служили вояки зі «східних кресів»* (СЯ, с. 99); також лексемами *турміян* «в'язень» (очевидно, дериват від *тюрма*), пор.: *Не могли в тяму поліщуки взєти, як то мона безневинних, ще не засуджених людей, хай і турміянів, з самострілів косити* (СЯ, с. 147); *гринси*

«таємні повідомлення, листи для повстанців» (етимологічно неясне), пор.: *Ті їхні грипси до лісу носила?* (СС, с. 246).

Абстрактна лексика представлена полонізмом назвисько «будь-яка назва», пор.: *В тайзі, на березі великої річки Об. Коротке дивне назвисько* (СЯ, с. 223); росіянізмами чи церковнослов'янізмами *положеніє* «становище, положення» (СС, с. 213), *приветствіє* «привітання» (СС, с. 17), *воздержаніє* «утримання» (СС, с. 39), *заявленіє* «заява» (СС, с. 196), *зазреніє* «докір» (СС, с. 196), *наваждєніє* «мана» (СС, с. 201), *вредность* «шкідливість» (СЯ, с. 190), *врем'я (время)* «час» (СЯ, с. 170), *звєстіє* «звістка» (СЯ, с. 188; СС, с. 205), *указаніє* «вказівка» (ІЧП, с. 278), *роздуміє* «роздуми» (ІЧП, с. 278), *побєда* «перемога» (СС, с. 161), *волнєніє* «хвилювання», *переживаніє* «переживання», *содроганіє* «здригання» (ІЧП, с. 185), *причитаніє* «голосіння» (ІЧП, с. 185), *укривательство* «приховування», *недоносительство* «неінформування» (СЯ, с. 224), *поздоровленіє* «привітання» (СЯ, с. 204), *прощаніє* «прощання» (СС, с. 100), *столетіє* «сторіччя» (СЯ, с. 204), *средства* «кошти» (ІЧП, с. 315), *особеній* «особливий» (СЯ, с. 190), *лічний* «особистий» (СЯ, с. 190), *остальній* «інший» (СЯ, с. 222), *польза* «користь» (ІЧП, с. 17), *пользительний* «корисний» (ІЧП, с. 185); також лексемами *навада* «привид, мана», пор.: *Швидко-швидко, наче од якоїсь навади втікала* (СЯ, с. 20), *здерубок* «учинок», пор.: *Але все село гуде про твій, хлопче, вар'ятський здерубок* (СЯ, с. 50) та ін.

В. С. Лис у романах використав кілька народних назв місяців: *мартець* «березень», пор.: *Мартець тико на дворі* (ІЧП, с. 278); *марець* «т. с.», пор.: *Марець прийде – спасу нема од того нявкоту* (СС, с. 16); *май* «травень», пор.: *В маю стали хрущі вилітати* (СС, с. 20). Одиначні лексичні діалектизми виявлено і в інших тематичних групах лексики. Із рідної говірки В. С. Лис перейняв архаїзм *лучитися, случитися* «трапитися», що продовжує псл. **lučiti* «цілитися; потрапити» (ЕСУМ, т. 3, с. 316), пор.: *Коби чого не лучилося* (СС, с. 21), *Я й ни знаю, як то сталося, случилося* (СС, с. 216); семантичний діалектизм *могилки* «кладовище», пор.: *Той похід на могилки Яків робив кожнісінького року за два тидні до року нового* (СЯ, с. 190), *І шлях до могилок під лісом* (ІЧП, с. 97); також

деривати із прозорою мотивацією *лупень* «побої», пов'язаний із *лупити* «сильно бити», пор.: *Зара я вам лупня дам* (СС, с. 12); *палуза* «різка», «палиця», мабуть, похідне від загальноновживаного *лоза*, пор.: *А палузою чи рукою по лицю, по головошці або плечах – можна* (ІЧП, с. 38); дієслово *учварити* «утнути, виробити», очевидно, пов'язане із *чвара, чвари*, пор.: *Я тій видрі таке учвару* (СС, с. 38).

Реєстр використаних В. С. Лисом полонізмів продовжують лексеми, які не віднесено до згаданих тематичних груп: *криж* «хрест, пам'ятник на могилі» (пол. *krzyż* (MSJP, с. 364)), пор.: *Крижа на татовій могилі файного кам'яного справлю* (ІЧП, с. 185); *дзюрка* «дірка» (пол. *dziurka* (MSJP, с. 176)), пор.: *Та всіх забрала старша Іванова сестра Нюра, яку Іван прозиває Нюрка – розпатлана дзюрка. Або Нюрка – не зашита дзюрка* (ІЧП, с. 9); *шпацер* «прогулянка» (пол. *spacer* (MSJP, с. 864)), пор.: *А після того ганебного шпацеру відводив жінку до неїних батьків* (СС, с. 140); *шпацирувати* «прогулюватися» (пол. *spacerować* (MSJP, с. 864)), пор.: *На третій день по селу солдати шпацирували по двоє* (СС, с. 148).

Перелік перейнятих із мовлення поліщуків росіянізмів можна поповнити іменниками *отдел* (СС, с. 181), *месность* «місцевість» (СС, с. 56), *плен* «полон» (СС, с. 182), *крепленіє* «кріплення» (СС, с. 57), *стройка* (СС, с. 203), *стройматир'яли* «будівельні матеріали» (СС, с. 227), *учоба* «навчання» (ІЧП, с. 277), *больниця* «лікарня» (ІЧП, с. 284), *должность* «посада» (СС, с. 198), *свайба* «весілля» (ІЧП, с. 151), *царствіє* «царство» (ІЧП, с. 213), мабуть, також *годок* «рік» (ІЧП, с. 213) та ін.; дієсловами *пощитати* «вирішити» (СЯ, с. 14), *здіватися* «знущатися» (СЯ, с. 20), *придлагати* «пропонувати» (СС, с. 227), *вищитати* «вирахувати» (СС, с. 17), *щитати* «вважати» (СС, с. 19), *розволноватись* «розхвилюватися» (СС, с. 17), *сочувствувати* «співчувати» (СС, с. 159), *ошибатися* «помилятися» (СЯ, с. 210), можливо, також *запомнити* «запам'ятати» (СЯ, с. 189) та ін.; прикметниками *безпридєльний* «безмежний» (СС, с. 196), *женський* «жіночий» (СС, с. 21) та ін.; сполучником *тоїсть* «тобто» (СС, с. 252) тощо. Деякі з наведених слів можуть бути лексичними архаїзмами.

Часом письменник показує наслідки суттєвої видозміни, спотворення іншомовних слів. Так, результат модифікації рос. *сумасшедший* засвідчено у

випадку *шамашедший* «божевільний», пор.: *Більшість загоренців вважали сімейство Бубенців варіятами, шамашедшими* (СЯ, с. 148). Подібно на основі словоформи рос. *волнуешься* склався варіант *волніруєся* «хвилюєшся» (СС, с. 252). Унаслідок зближення чужомовних лексем *траур* і *трактор* постала структура *трахтур* «траур», пор.: *Той-во, трахтур ци як там, ну де плакати тре', об'явили* (СС, с. 278).

У книзі «Із сонцем за плечима. Поліська мудрість Пелагеї» письменник подав невеличкий словник (140 одиниць) діалектизмів і новотворів, очевидно, оказіоналізмів, які він чув від своєї бабусі (ПМП, с. 48–57). Частина з тих слів він використав у романах (*аліганцький, боцюнець, ведмеді, гомачка, горох, груба, грумичати, диньки, довгарати, жвандіти, здерубок, криж, крипа, куфир, лагодзінки, любовальниця, мایتки, неїн, оцибенська, пацьори, петрусь, політок, пумнєтуха, попруга, ружок, сабанити, сагонити, тук, шмидко*).

2.2 Підляська говірка в поезії Юстини Королько

Ю. Королько – поетеса з Північного Підляшшя (Республіка Польща), яка пише місцевою українською говіркою, як і її мати С. Сачко. Вірші були надруковані в часописі Союзу українців Підляшшя «Над Бугом і Нарвою» 1997 р., у двох числах щорічника «Український літературний провулок» – за 2006 р. та 2007 р. Із літературознавчого погляду творчість Ю. Королько позитивно оцінили І. Ігнатюк [102, с. 180] та Б. Столярчук [175, с. 33–34]. Якщо перший критик вдався лише до стриманого означення «дуже гарна поезія» [102, с. 180], то Б. Столярчук зробив спробу літературного портрета авторки, відзначивши при цьому й колорит її поетичного мовлення: «Її вірші окутані теплою і ніжною говіркою» [175, с. 33].

2.2.1 Фонетичний рівень. Підляські говірки, як і інші говори поліського наріччя, від решти українських діалектів відрізняє найперше специфіка рефлексії давніх голосних. Поезія Ю. Королько виразно відображає цей процес. Відповідно до **o* в новозакритих складах під наголосом виступає дифтонг [*uo*]: *туолько* (ЯТО, с. 117; ВЗР, с. 37; В, с. 11), *муой* (ЯТО, с. 118; ВЗР, с. 24), *дуом*

(ЯТО, с. 120; ВЗР, с. 45; В, с. 11), *буоль* (ЯТО, с. 121; ВЗР, с. 22), *куот* (ЯТО, с. 120), *спокуойно* (ВЗР, с. 38), *буольши* (ВЗР, с. 19), *Буог* «Бог» (ВЗР, с. 25), *нуоч* (ВЗР, с. 19; В, с. 11), *злуосьць, пуозно* (ВЗР, с. 26), *без шипуов* (ВЗР, с. 42), *з рукавуов* (ВЗР, с. 43), *богуов* (ВЗР, с. 27), *муоцнуй, нуог, скуончимо, пуд луожком* (ВЗР, с. 21), *крижуов* (ВЗР, с. 33), *гуосць, на луожкові* (В, с. 11) тощо. За аналогію в кількох випадках дифтонгічний рефлекс **о* засвідчено у відкритому складі під наголосом: *мнуого* «багато» (ВЗР, с. 32) < **тъного* (ЕСУМ, т. 3, с. 490), *скуора* «шкіра» (ВЗР, с. 31) < **skora* (ЕСУМ, т. 5, с. 280), *скуору* (ВЗР, с. 34). Одиницними прикладами представлено інші рефлекси наголошеного **о*, зокрема монофтонги [о]: *порог* (ВЗР, с. 43), *окна* (ВЗР, с. 22, 44), *в голубой* (ЯТО, с. 117), [у]: *самобуйствах* (ВЗР, с. 37).

Дифтонг [уо], зумовлений аналогією до наголошеної позиції, зрідка трапляється в закритих ненаголошених складах: *в куонціе* (ВЗР, с. 26), *муоцніей, гриешникуов* (ВЗР, с. 32), *по сонечной* (ЯТО, с. 118). Значно частіше на місці **о* в ненаголошеному новозакритому складі помічено [о]: *окно* (ЯТО, с. 118), *скритосьць* (ВЗР, с. 21), *радосьцьою, добраноч* (ЯТО, с. 119), *конця* (ВЗР, с. 27), *вошла* (В, с. 11), *не познаю* (ВЗР, с. 29), зокрема послідовно в префіксі та прийменнику *од (от)*: *одкопаних* (ВЗР, с. 19), *одміериті* (ВЗР, с. 37), *од середіни* (ВЗР, с. 40), *од вітру, откриваю* (ВЗР, с. 43), *одворочуюсь, одгадав* (ВЗР, с. 44), *открити* (ВЗР, с. 45), *одказаті* (ВЗР, с. 35), *од початку* (ЯТО, с. 120), *отказ, од ключа* (ЯТО, с. 121), *одбудовалісь* (В, с. 11) тощо. Виправдане збереження [о] в префіксі *одо-*, де перше [о] у відкритому складі, а друге [о] секундарне – з **ъ*: *одорве* (ВЗР, с. 39).

На місці ненаголошеного **о* часто фіксовано монофтонг [у]: *на кунціе* (ВЗР, с. 24), *захуд* (ВЗР, с. 39), *спокуй* (ВЗР, с. 40), *крокув* (ВЗР, с. 40), *макув* (ВЗР, с. 19), *з тварув* (ВЗР, с. 28), *волосув* (ВЗР, с. 45), *алфавітув* (ВЗР, с. 20), *по каждом* (ЯТО, с. 117), *в воздушнум* (ЯТО, с. 120), *в каждом* (ЯТО, с. 121), *манкетув* (ЯТО, с. 121), зокрема послідовно в префіксі та прийменнику *пуд*: *пуд місяцьом* (ВЗР, с. 19), *пуд подушкі, пуд столом, по пудлозі* (ВЗР, с. 36), *пуд кроками, пудносіт, пуд повіскою, пудсуну* (ВЗР, с. 41), *пудшіте, пудвесті* (ВЗР, с. 30), *пудбітим, пуд серце*

(ЯТО, с. 118), *спуд ковдри* (ЯТО, с. 119) тощо. У випадку *кунець* (ВЗР, с. 41) поява [у] у відкритому складі зумовлена аналогією. У прислівникові *потим* (ЯТО, с. 118; ВЗР, с. 28) відповідно до ненаголошеного *о простежено монофтонгічний рефлекс [и], можливо, під впливом пол. *potym*, біл. *потым* (ЕСУМ, т. 4, с. 542).

Позиційних варіантів сучасного [о], зокрема ненаголошеного, в поезії Ю. Королько, по суті, не представлено. Очевидно, в підляській говірці, якою послуговується авторка, [о] вимовляється чітко незалежно від наголосу. Виявлено, щоправда, дві словоформи, у структурі яких засвідчено заступлення ненаголошеного [о] звуком [а]: *аксамітна* (ВЗР, с. 32), *скланяю* (ЯТО, с. 117), але вони, без сумніву, відображають вплив польської чи білоруської мов (пор. пол. *aksamitny*, *skłaniać*, біл. *аксамітны*, *скланяць*).

На місці *е в новозакритих складах у ненаголошеній позиції простежено [е]: *понел* (ВЗР, с. 32), *осень*, *промень* (В, с. 11), хоча можливий і лабіалізований [у] (графічно ю), очевидно, зумовлений аналогією до словоформ із відповідним рефлексом *о: *навилют* (ВЗР, с. 32), *в літньому*, *з пальцюв* (В, с. 11). У наголошеній позиції в нових закритих складах відповідно до *е засвідчено дифтонги [іє], [іе]: *постіель* (ВЗР, с. 19), *щієм* «щем» (ВЗР, с. 21), *щільно* (ВЗР, с. 23), хоча після [й] простежено також лабіалізований дифтонг [уо], що постав за аналогією: *по твоюом* (ЯТО, с. 117), *по моюом* (ВЗР, с. 38), *в юом* (ЯТО, с. 120), *в моюой* (ВЗР, с. 30). Розвиток [уо] із секундарного [е] < *ь у словоформі *слюоз* (ВЗР, с. 38) можна пояснити тільки дією аналогії.

У підляських говірках боковий [л] перед [е] зберігає м'яку вимову: *телефонові* (ЯТО, с. 117), *шелест* (ЯТО, с. 118; ВЗР, с. 21), *шелестіт*, *сплетяні* (ВЗР, с. 30), *летімо* (ЯТО, с. 120), *злетімость* (ЯТО, с. 119), *летієвши* (ВЗР, с. 31), *зелень* (ЯТО, с. 120; ВЗР, с. 34), *в зелені* (ЯТО, с. 120; ВЗР, с. 19), *але* (ЯТО, с. 120; ВЗР, с. 41), *плечи* (ВЗР, с. 19), *недалеко* (ВЗР, с. 23) тощо. У цій самій позиції засвідчено збереження історичної м'якості африкати [ц']: *сонце* (ЯТО, с. 119; ВЗР, с. 25), *мієсьце* (ЯТО, с. 119), *серце* (ЯТО, с. 118). М'якшення перед [е] інших приголосних представлено хіба що у випадках *інєй* (ВЗР, с. 39), *озера* (ВЗР, с. 35) та *манкетув* (ЯТО, с. 121).

Кількома прикладами відображено розвиток перед твердим приголосним голосного [e] в [o]. У підляських говірках цей процес супроводжує збереження м'якої вимови більшості передньоязикових консонантів: *будьонна* (ВЗР, с. 42), *зельони, зельоне* (ВЗР, с. 33), *замкньони* (ВЗР, с. 35; В, с. 11), *віетьор* (ВЗР, с. 19; В, с. 11), пор. також *всьо* (ЯТО, с. 118; ВЗР, с. 38), але шиплячі та вібрант у цій позиції стверділи: *берози, непрошони* (В, с. 11), *шопотом* (ВЗР, с. 23), *рожови* (ВЗР, с. 25), *чорстви, чорствієє* (ЯТО, с. 121), *зчорствієє* (ВЗР, с. 40). Натомість форма Н. в. мн. іменника *вечір – вечера* (ЯТО, с. 117) – в позиції перед твердим приголосним зберігає [e] без його заступлення звуком [o]. Розвиток у ненаголошеній позиції [e] > [и] маніфестовано лише у випадку *щиміт* «щемить» (ВЗР, с. 19).

Відповідно до **ě* в наголошеній позиції в основному представлено дифтонг [je]: *повієкі, цієли сьвієт, вієрую* (ЯТО, с. 117), *лієта, сьпієв, повієкою, цьвієт* (ЯТО, с. 118), *бієли, цьвієтом, вієчне, сьвієжи, мієсьцє, зусієм, при сьвієтлові, слієд* (ЯТО, с. 119), *в вієри, вієримо, помалієй, чоловієка, хотієла* (ЯТО, с. 121), *звієр, сільнієй, досьпієли, хотієлось, тієло, хлієб, чорствієє, успієті, вбієгчи, незамієтно* (ЯТО, с. 121), *насмієшкі, тієні, вієчносьцьою* (ЯТО, с. 122), *умією, глубієй, заплієсьняни, вієчни* (ВЗР, с. 24), *чоловієка, тієня, чоловієк* (ВЗР, с. 25), *з колієн, стієни, цьвієта* (ВЗР, с. 27), *муоцнієй, всієх* (ВЗР, с. 32), *тієло* (ВЗР, с. 33), *бієдни, лієс, пуд повієкою, слієпо, о стієни, лієт, сьвієт* (ВЗР, с. 39), *од вієтру, мієсець, вієчносьть, усьмієшкі* (ВЗР, с. 43), *лієс, мієсьця, влієієв* (В, с. 11) тощо. Цей самий рефлекс **ě* під наголосом наявний в іменних закінченнях, зокрема Д. в. одн.: *мніє* (ЯТО, с. 117), *тобіє* (ВЗР, с. 41), *собіє* (ВЗР, с. 42); М. в. одн.: *в глубініє* (ЯТО, с. 117), *в тішиніє* (ВЗР, с. 42), *в тьміє* (ВЗР, с. 39), *в головіє* (ВЗР, с. 30; В, с. 11), *на століє* (ЯТО, с. 121; В, с. 11), *в тепліє* (ВЗР, с. 41), *на кунціє* (ВЗР, с. 24), *в кунціє* (ВЗР, с. 26), *при мніє* (ВЗР, с. 37), *при тобіє* (ВЗР, с. 20); Н. в. та З. в. мн.: *кішініє* (ВЗР, с. 24), *гуліціє* (ВЗР, с. 35), *яблініє* (ВЗР, с. 45), *простиніє* (ЯТО, с. 119), *пніє, паліє* (ЯТО, с. 121), *дніє* (ВЗР, с. 19, 43), *муравліє* (ВЗР, с. 20), *каменіє* (ЯТО, с. 121; ВЗР, с. 32), Р. в. одн.: *мертви калєндару дніє* (10, с. 25), *мякіш земліє* (10, с. 41) тощо.

Після вібранта в позиції під наголосом натомість послідовно вживано дифтонг [іє], що відображає ствердіння приголосного: *криесла* (ЯТО, с. 119), *на криеслах* (ВЗР, с. 24), *стриели, стариеється* (ЯТО, с. 120), *стариеюсь* (ВЗР, с. 44), *постариев* (ВЗР, с. 38), *на встріечу* (ЯТО, с. 121), *гриех* (ВЗР, с. 42), *гриешнікуов* (ВЗР, с. 32), *риекі* (В, с. 11). Цей самий рефлекс в іменних закінченнях виявлено після шиплячих та [р], зокрема у формах М. в. одн.: *в ночие* (ЯТО, с. 118; ВЗР, с. 23), *в норие* (ВЗР, с. 45), Р. в. одн.: *на порогові дуише* (ЯТО, с. 122), Н. в. та З. в. мн.: *пазурие* (ВЗР, с. 31, 42), *ужие* (ВЗР, с. 20), *крижие* (ВЗР, с. 31) тощо. Лише в кількох випадках на місці наголошеного *ѣ наявний монофтонг [е]: *целі* «цілі» (ВЗР, с. 30), *чародей* (ВЗР, с. 34), *лені, лені* «ліпше» (ВЗР, с. 33), а також [а] після м'якого приголосного: *сярку* (ВЗР, с. 35), *бляском* (ЯТО, с. 117; ВЗР, с. 21), *одбляск* (ВЗР, с. 21). Припускаємо, що такі рефлекси фіксують наслідки впливу інших мов, зокрема польської (пор. пол. *lepiej, siarka, blask*) та російської або білоруської (пор. рос. *цель, чародей*, біл. *цэль, чарадзеі*).

У ненаголошеній позиції *ѣ представлено в основному монофтонгом [і], як і в літературній українській мові. Інші рефлекси ненаголошеного *ѣ трапляються зрідка. Монофтонг [и] виявлено в основному після стверділого вібранта [р]: *рико* (ВЗР, с. 38), *стрилялі* (ВЗР, с. 43), *гришат* (ВЗР, с. 32), *зогришит* (ЯТО, с. 118), *встрічаю* (ЯТО, с. 120, 122), *трищат* (ВЗР, с. 33); в одиничних випадках також після депалаталізованих [ц] і [т]: *циловавшись* (ЯТО, с. 122), *стикає* (В, с. 11). Дифтонг [іє], що міг бути зумовлений аналогією до позиції під наголосом, простежено хіба що у випадках *по тілах* (ВЗР, с. 37), *поїезда* (ВЗР, с. 19). Монофтонг [а] після м'якого приголосного представлено тільки у формах дієслова *сідати*: *сядают* (ВЗР, с. 19), *осядає* (ВЗР, с. 23).

У поезії Ю. Королько спостережено монофтонг [і], що походить із давнього *і, після губних: *з комінка, глублиніе* (ЯТО, с. 117), *розвіднюєш, наступіш, пудбітим, наполовіну* (ЯТО, с. 118), *днямі* (ЯТО, с. 119), *щиміт, спіхають, дівішся* (ВЗР, с. 19), *стієнамі* (ВЗР, с. 21), *оставіті* (ВЗР, с. 22), *золотимі полямі* (ВЗР, с. 27), бокового [л]: *клічеш* (ЯТО, с. 117), *розліюцьця, лисьце* (ЯТО, с. 118), *близько* (ЯТО, с. 120), *колі* (ЯТО, с. 122; ВЗР, с. 39), *злізуют, попалісь* (ВЗР, с. 23), *долінах*

(ВЗР, с. 28), *велікі* (ВЗР, с. 42), *пілі*, *стрилялі*, *пахлі* (ВЗР, с. 43), *поплилі*, *лісьце*, *пліта* (В, с. 11), передньоязикових проривних [д], [т]: *тіхо* (ЯТО, с. 117; ВЗР, с. 38), *сплошиті*, *кляскаті*, *одін артист*, *всходіт* (ЯТО, с. 118), *затірає*, *виставаті*, *оттісне* (ЯТО, с. 119), *мутіт*, *одінока*, *биті* (ЯТО, с. 120), *дівішся* (ВЗР, с. 19), *дікі*, *пудходіш* (ВЗР, с. 20), *входім*, *зобачиті*, *любіті* (ВЗР, с. 41), *одбудоватісь*, *тішина*, *чуті*, *заходіт*, *дівюсь*, *гладіт* (В, с. 11), передньоязикових щілинних [з], [с]: *зімни* (ЯТО, с. 120; ВЗР, с. 39), *сільніей* (ЯТО, с. 121), *просімо*, *сіто* (ВЗР, с. 29), *сіні*, *пудносіт* (ВЗР, с. 41), *сільне* (ВЗР, с. 42), носового [н]: *пронікає* (ЯТО, с. 118), *лініво* (ЯТО, с. 122; ВЗР, с. 44), *ходніках* (ВЗР, с. 23), *наснілось*, *сніться* (ВЗР, с. 36), *зініць* (ВЗР, с. 39), *ніщу* (ВЗР, с. 41), *кніжку* (В, с. 11). Лише словоформа *пудшіте* (ВЗР, с. 30) показує збереження *i після шиплячого. У випадках *павутієнє* (ЯТО, с. 118), *павутієня* (ВЗР, с. 39), *розлієти* «розлитий» (ВЗР, с. 44) на місці *i дифтонг [іє] постав, очевидно, за аналогією до структур із рефlekсами *ě.

Давні сполуки *гы, *кы, *хы розвинулися в [г'і], [к'і], [х'і]: *рукі*, *повієкі*, *свєічкі*, *вовкі*, *тяжкіх* (ЯТО, с. 117), *крокі*, *ногі* (ЯТО, с. 119), *дорогі* (ЯТО, с. 121, 122), *ракі*, *насмєішкі* (ЯТО, с. 122), *вигінают* (ВЗР, с. 19), *глухі крик*, *дікі* (ВЗР, с. 39), *думкі*, *в рукі* (ВЗР, с. 40), *глубокі сон* (ВЗР, с. 41), *згінают* (ВЗР, с. 34), *кініт* (ВЗР, с. 35), *огуркі* (ВЗР, с. 36), *коти-посідухі* (ВЗР, с. 23), *хілюсь* (ВЗР, с. 33) тощо.

Кореневий вокалізм у словоформах *глубокі* (ВЗР, с. 41), *вглуб* (ЯТО, с. 122), *глубініє* (ЯТО, с. 117) відображає рефлекс псл. *glob-, паралельного до псл. *glyb- (ЕСУМ, т. I, с. 523). Натомість у формах дієслів *біті* (ЯТО, с. 120; ВЗР, с. 38), *біло* (ВЗР, с. 35), *забіті* (ВЗР, с. 40) збережено псл. *by- без розвитку його в бу- (ЕСУМ, т. 1, с. 309).

На місці переважно ненаголошеного *e простежено монофтонг [e], перед яким приголосний може зберігати історичну м'якість: *погледає* (ЯТО, с. 120), *погледаєш* (ВЗР, с. 35), *пригледаюсь* (ВЗР, с. 33), *пригледаємся* (ВЗР, с. 45), *загледаю* (ВЗР, с. 25), *загледают* (ВЗР, с. 121), *перелекани* (ВЗР, с. 19), *іме* (ВЗР, с. 44), а може виступати у своєму депалаталізованому варіанті: *загледає* (ВЗР, с. 33), *паметь* (ВЗР, с. 39), *паметі* (ВЗР, с. 31, 39, 42), *мієсець* (ВЗР, с. 43; В, с. 11),

місеця (ВЗР, с. 29), *місецьом* (ВЗР, с. 19), *на місецьові* (ВЗР, с. 29) тощо. У багатьох випадках **ę* рефлексує як [’а], губні перед ним майже послідовно зберегли свою пом’якшену вимову: *вязи* (В, с. 11), *мягка* (ВЗР, с. 44), *мякіш* (ВЗР, с. 41), *змятих* (ВЗР, с. 45), *змята* (ЯТО, с. 118), *помятих* (ВЗР, с. 36), *девяти* (ВЗР, с. 32), *терпят* (ВЗР, с. 27), *скрипят* (ВЗР, с. 30), *благословят* (ВЗР, с. 43), *ломяться* (ВЗР, с. 31), *зубяться* (ВЗР, с. 38) тощо. Пом’якшені варіанти губних засвідчено й у структурі дієприкметників на зразок *розставяни* (ВЗР, с. 23), *вижлобяних* (ВЗР, с. 23), *приготовяне* (ВЗР, с. 30), *розчепяних* (ВЗР, с. 45), *загубяни* (ВЗР, с. 20), *згубяних* (ЯТО, с. 118), *оправяних* (ВЗР, с. 37), *вилюбяни* (ЯТО, с. 118).

Пом’якшену вимову губних за аналогією до форм 3 ос. мн. *терпят, скрипят* та под. поширено й на форми 1 ос. одн. теп. ч.: *терплю* (ВЗР, с. 26), *любю* (ВЗР, с. 19), *спю* (ВЗР, с. 36), *дівюсь* (ВЗР, с. 24; В, с. 11). Щоправда, паралельно фіксовано й варіанти *люб’ю* (ВЗР, с. 25), *сп’ю* (ВЗР, с. 37), *голубью* (ВЗР, с. 44), де результат ствердіння губних виявлено в епентезі [й], яка витіснила давню [л’], очевидно, через аналогію до відомих у частині західноукраїнських діалектів форм 3 ос. мн. на зразок *л’убйат’, спйат’, голубйат’* [105, с. 310]. Подібного походження й дієслівна форма *сильє* (ЯТО, с. 118).

Тексти ілюструють специфіку рефлексії в підляській говірці ненаголошеного редукованого **ь* у позиції після сонорних [р], [л], зокрема не тільки закономірний розвиток звукосполук **рь, *ль* у [ри], [ли]: *в кривавум* (ВЗР, с. 28), *дрижат* (ЯТО, с. 117), *яблїніє* (ВЗР, с. 45), але й можливість появи сполучень [ро], [ло]: *в кровавум* (ВЗР, с. 32), *глатаю* (ВЗР, с. 32), очевидно, за аналогією до наголошеної позиції або ж у результаті впливу російської мови (пор. рос. *кровавый, глотать*). Давні сполуки **or, *ol, *el* перед приголосним мають відмінні від літературної української мови рефлeksi хіба що в словоформах *оглошеннях* (ВЗР, с. 21), *млєчним* (ЯТО, с. 120), де відчутно вплив польської фонетичної системи (пор. пол. *mleczny, ogłoszenie*), а також у прикметникові *разни* «різний» (ВЗР, с. 30), що запозичений із російської мови (пор. рос. *разный*).

Відомо, що в давньоруську добу на межі префіксальної і кореневої морфем *ъ та *і шляхом взаємної асиміляції злилися в *ы, як-от: *отъ-ишьли > одышли [105, с. 190–191]. Саме такий результат цього процесу збережено в підляській говірці: *пудиді* (ВЗР, с. 24) < *подъ-иди, *одидеш* (ВЗР, с. 27) < *отъ-идьшь, *пудидеш* (ЯТО, с. 118) < *подъ-идьшь, *взшов* (В, с. 11) < *съ-ишьль. Щоправда, один раз у цій позиції засвідчено (і): *пудідеш* (ЯТО, с. 118) < *подъ-идьшь. Мабуть, сліди подібного явища можна вбачати й у звуковій структурі словоформи *здимі* «зніми» (ВЗР, с. 32), пор. староукр. *сымають* [105, с. 191].

Словоформа *огуркі* (ВЗР, с. 36) засвідчує збереження голосного [у] без заступлення його звуком [і], як у літературному відповідникові (ЕСУМ, т. 4, с. 153). У підляських говірках коренева [у] може бути підтримуване впливом польської (пор. *ogórek*) та білоруської (пор. *агурок*) мов.

Аналізовані художні тексти відображають відмінності в частотності окремих приголосних. Наприклад, послідовно передано редукцію [й] у флексіях Н. в. та З. в. прикметників та дієприкметників ч. р., як-от: *голуби цьвіет, змучани воздух* (ЯТО, с. 118), *цїели сьвіет* (ЯТО, с. 117), *чорстви хліб* (ЯТО, с. 121), *вієчни огонь* (ВЗР, с. 24), *бієли цьвіет* (ВЗР, с. 45), *нови час* (ВЗР, с. 21), *глухі крик* (ВЗР, с. 38), *червони лієс, застигли навуц* (ВЗР, с. 39), *гуоркі мак* (ВЗР, с. 40) тощо. Опускається [й] на початку кореневої морфемі після префікса, що закінчується на голосний: *приде* (ВЗР, с. 37), *вошла* (В, с. 11), *примаєш* (ВЗР, с. 30). В іменниках с. р. м'як. гр. відображено стягнення подовжених консонантів: *навутиєнє* (ЯТО, с. 118), *насієнє* (ВЗР, с. 28), *цілованє* (ВЗР, с. 20), *ворожиєнє* (ВЗР, с. 23), *убранє* (В, с. 11), *змерканє, змерканя* (ВЗР, с. 43), *на змеркані* (ВЗР, с. 24), *питанямі* (ВЗР, с. 29), *оглошенях* (ВЗР, с. 21), *без перестаня* (ВЗР, с. 41), *од лганя* (ВЗР, с. 41) тощо. В іменниках *платьє* (ВЗР, с. 43), *більйо* (ВЗР, с. 29) збережено [й] після [т'], [л'] без наслідків асиміляції, що найвірогідніше пояснювати впливом російської мови (пор. рос. *платье, бельё*).

Процес депалаталізації шиплячих ілюструють словоформи *тисячи* (ВЗР, с. 40), *очи* (ЯТО, с. 188; ВЗР, с. 19), *стражи* (ВЗР, с. 23), *плєчи* (ВЗР, с. 19), *ужие* (ВЗР, с. 20), *крижие* (ВЗР, с. 31), *ночи* (ВЗР, 43), *в ночие* (ЯТО, с. 118; ВЗР, с. 23),

при ночі (ВЗР, с. 42), *уночі* (ВЗР, с. 36), *хучией* (ВЗР, с. 22), *ворожиене* (ВЗР, с. 23), *щцельно* (ВЗР, с. 23) тощо. Натомість у дієприкметниковій формі *пудшіте* (ВЗР, с. 30) збережено пом'якшену вимову шиплячого перед **i*. Наслідки ствердіння вібранта [p'] позначено не тільки перед рефlekсами **ě* на зразок *криесла* (ЯТО, с. 119), *стрилялі* (ВЗР, с. 43), *постариев* (ВЗР, с. 38), *встричаю* (ЯТО, с. 120, 122), *гришат* (ВЗР, с. 32), *риекі* (В, с. 11) та ін., але й перед іншими голосними, як-от: *повіетре* (ВЗР, с. 38), *до господара* (ЯТО, с. 121), *на днові мора* (ВЗР, с. 43), *повторає* (ВЗР, с. 31), *набракає* (ВЗР, с. 41), *говору* (ВЗР, с. 37), *говорат* (В, с. 11), *згораті* (ВЗР, с. 32), *горат* (ВЗР, с. 19, 27), *згорат зори, віерат* (ВЗР, с. 28), *переговоруют* (ВЗР, с. 19), *двери* (ВЗР, с. 43), *календару* (ВЗР, с. 25) тощо.

У випадках на зразок *гуосьць* (В, с. 11), *скритосьць* (ВЗР, с. 21), *куосьць* (ЯТО, с. 117; ВЗР, с. 31), *злуосьць* (ВЗР, с. 26), *віечносьці* (ВЗР, с. 34), *віечносьцьою* (ЯТО, с. 122), *старосьцьою* (ВЗР, с. 24), *пропасцьою* (ВЗР, с. 33), *лісьце* (ЯТО, с. 118; В, с. 11), *щасьце* (ВЗР, с. 43), *з щасьця* (ВЗР, с. 30), *посьціеране* (ВЗР, с. 43), *дасьць* (ВЗР, с. 39) розвиток [т'] > [ц'] відображає не чужомовний вплив, а результат суміжної прогресивної асиміляції за способом творення в групі [с'т'] > [с'ц']. Звукова структура словоформ *неправдзівих* (ЯТО, с. 122), *правдзиви*, *дзюркі* (ЯТО, с. 121), *дзюрку* (ЯТО, с. 119), *дзюраве* (ВЗР, с. 29), *жице* (ВЗР, с. 31; В, с. 11), *жиця* (ВЗР, с. 37), *по жицьові* (ВЗР, с. 31), де в іншому оточенні помічено заступлення проривних [д'], [т'] свистячими африкатами, без сумніву, свідчить про їхнє запозичення з польської чи білоруської мов (пор. пол. *prawdziwy*, *dziurka*, *dziurawy*, *życie*, біл. *праўдзівы*).

Відповідно до української африкати [ʒ] можливе вживання фрикативного [з], зокрема відзначено збереження [з] у словоформах *звонк* (В, с. 11), *по звонкові* (ВЗР, с. 21), *гузік* (ВЗР, с. 40), пор. псл. **zvon-* (ЕСУМ, т. 2, с. 55), псл. **guz-* (ЕСУМ, т. 1, с. 612–613). Словоформи *скуора* (ВЗР, с. 31), *скуору* (ВЗР, с. 34) зберігають зв'язок із псл. **skora* (ЕСУМ, т. 5, с. 280), отже, на противагу літературному українському відповідникові *шкіра* зберігають початкове сполучення [ск] без переходу його в [шк]. Натомість розвиток [ск] > [шк]

представлено у формах *шкла* (ВЗР, с. 34), *шкляних* (ЯТО, с. 117), *шклянкою* (ЯТО, с. 121). Займенник *што* (ЯТО, с. 118; ВЗР, с. 19, 39) та підрядний сполучник *што* (ВЗР, с. 32), пор. також похідні займенник *штось* (ВЗР, с. 21), прислівники *на што* (ВЗР, с. 29), *штораз* (ВЗР, с. 29), *што дня* (ЯТО, с. 119; ВЗР, с. 19), *што поранок* (ВЗР, с. 44) тощо, зберігають зв'язок із псл. **čьto* (ЕСУМ, т. 6, с. 512–513): після занепаду редукованого консонантна група [чт] зазнала регресивної дисиміляції за способом творення, наслідком чого стала звукосполука [шт].

Специфіка звукового оформлення дієслів *допчеш*, *придоптую* (ВЗР, с. 29), припускають учені, не відображає якусь модифікацію структури загальноновживаних відповідників *топчеш*, *притоптую*, а пов'язана з псл. **dьbьtati* (ЕСУМ, т. 2, с. 110), до якої зводять і пол. *deptać* «топтати» (MSJP, с. 127). У такому випадку підляські і польська форми засвідчують асиміляцію за глухістю в групі [бт] > [пт] після занепаду слабкого редукованого. Словоформа *мгла* (ВЗР, с. 44), *за мглою* (ВЗР, с. 30) супроти літературного відповідника *мла* (*імла*) показує відсутність спрощення сполуки трьох приголосних, яка склалася після повної редукції слабкого *ь, пор. псл. **тъgla* (ЕСУМ, т. 3, с. 488–489). Така форма в підляських говірках може бути підтримувана впливом інших мов (пор. пол. *mgła*, біл. *імгла*, рос. *мгла*). Звукове оформлення лексем *менч* (ЯТО, с. 121), *найменч* (ВЗР, с. 44) відображає прогресивну суміжну асиміляцію за способом творення в групі [нш] > [нч]. У випадку *ковкаєш* «ковтаєш» (ВЗР, с. 28) зміна [т] > [к] могла бути зумовлена прогресивною дистанційною асиміляцією за місцем творення [к..т] > [к..к]. У дієсловах, що історично належали до I дієвідм. й мали інфінітивний корінь на задньоязиковий, у формах 1 ос. одн. теп. ч. відсутні наслідки заступлення задньоязикових (фарингального) шиплячими: *лгу* (ВЗР, с. 36), *бігу* (ЯТО, с. 122; ВЗР, с. 23). В українській мові такі форми визнано архаїчними [179, с. 175]. Появу протетичного приголосного, зокрема [г], простежено хіба що в континуантах псл. **ulica* (ЕСУМ, т. 1, с. 439): *гулицю* (ВЗР, с. 26), *на гулиці* (ВЗР, с. 25), *гулиціє* (ВЗР, с. 35), *гулицях* (ВЗР, с. 22). Натомість відсутність протези констатовано в словоформах *окно* (ЯТО, с. 118), *окна* (ВЗР, с. 44), *уха* (ЯТО, с. 121), *огня* (ЯТО, с. 117), *в огньові* (ВЗР, с. 30).

Відмінне від літературних відповідників фонетичне оформлення лексем *карузеля* (ВЗР, с. 42), *карузелі* (ВЗР, с. 20), *претенсиях* (ВЗР, с. 37), *філзофія* (ВЗР, с. 30), *вульканами* (ВЗР, с. 35), *фалшивих* (ЯТО, с. 122), *криштал* (ВЗР, с. 42), *лямпи* (ЯТО, с. 119), *мільоном* (ВЗР, с. 20) пов'язане з запозиченнях їх із польської мови, пор. польські *karuzela*, *pretensja*, *filozofia*, *wulkan*, *falszywy*, *kryształ*, *lampa*, *milion*.

2.2.2 Морфологічний рівень. Ю. Королько відтворила чимало морфологічних особливостей підляської говірки. Мабуть, найбільш повно й системно передано локальні особливості субстантивної словозміни. У Н. в. та З. в. одн. відзначено специфіку формотворення іменників с. р. м'як. гр., які зберігають давнє [104, с. 87] закінчення *-e*: *щастє* (ВЗР, с. 22), *здоров'є* (ВЗР, с. 22). У кінці основи перед флексією, зокрема і в непрямих відмінках, відображено стягнення подовженого приголосного: *павутієнє* (ЯТО, с. 118), *насієнє* (ВЗР, с. 28), *цілованє* (ВЗР, с. 20), *ворожиєнє* (ВЗР, с. 23), *убранє* (В, с. 11), *тепла змерканя* (ВЗР, с. 43), *на змеркані* (ВЗР, с. 24), *питанямі* (ВЗР, с. 29), *оглошенях* (ВЗР, с. 21), *без перестаня* (ВЗР, с. 41), *од лганя* (ВЗР, с. 41), розвиток [с'т'] > [с'ц'] унаслідок прогресивної асиміляції за способом творення: *щасьцє* (ВЗР, с. 43), *лісьцє* (ВЗР, с. 24; ЯТО, с. 118; В, с. 11), *з щасьця* (ВЗР, с. 30) тощо. Словоформи *платьє* (ВЗР, с. 43), *більйо* (ВЗР, с. 29), очевидно, запозичені з російської мови (пор. рос. *платье*, *бельё*), *жицє* (В, с. 11) – з польської (пор. пол. *żucie*). Іменники *сонцє* (ВЗР, с. 25; ЯТО, с. 119; В, с. 11), *мієсьцє* (ЯТО, с. 119), *серцє* (ЯТО, с. 118) засвідчують збереження м'якої вимови свистячої африкати перед [e], *повітре* (ВЗР, с. 22) – депалаталізацію [r']. В іменникові *імє* (ВЗР, с. 44) представлено або специфічну рефлексію ненаголошеного **ę* як [e], або результат вирівнювання за зразком субстантивів с. р. м'як. гр. на *-e*. Серед іменників ч. р. та ж. р. відмінності супроти літературної мови виявлено в субстантивах, які в кінці основ відображають розвиток [с'т'] > [с'ц']: *гуосьць* (В, с. 11), *скритосьць* (ВЗР, с. 21), *куосьць* (ВЗР, с. 31; ЯТО, с. 117), *злуосьць* (ВЗР, с. 26), *вічньосьці* (ВЗР, с. 34), *старосьцьою* (ВЗР, с. 24), *пропасцьою* (ВЗР, с. 33)

тощо. Іменник *тіень* «тінь» у підляській говірці має граматичне значення ч. р.: *сухі тіень* (ВЗР, с. 21), *свуйоу тіень* (ВЗР, с. 28), *в тіеньові* (ВЗР, с. 22).

Локальні особливості форм Р. в. одн. показано на прикладі іменників ч. р., які ілюструють більшу частотність флексії *-а (-я)*: *перед брамою рая* (ВЗР, с. 26), *двери рая* (ВЗР, с. 33), *бляском огня* (ЯТО, с. 117), *з горизонта* (ЯТО, с. 118); іменників ч. р. та с. р. м'як. гр., які відображають ствердіння вібранта [р']: *до господаря* (ЯТО, с. 121), *на днові мора* (ВЗР, с. 43); іменників ч. р. та с. р. м'як. гр., які мають закінчення, що відповідають наголошеним дифтонгічним рефлексам **ѣ*: *мякіш земліе* (ВЗР, с. 41), *на порогові душіе* (ЯТО, с. 122), *мертви календару дніе* (ВЗР, с. 25); іменників ж. р. з основами на [г], [к], [х], у яких виявлено розвиток **гы*, **кы*, **хы* в [г'і], [к'і], [х'і]: *з дороги* (ЯТО, с. 122), *лівеї ногі* (ВЗР, с. 28), *пуканьом усміешкі* (ВЗР, с. 43); іменників ж. р. III відм., які зберігають давнє [104, с. 113] закінчення *-и*: *смерти голоса* (ВЗР, с. 21), *до пувночи* (ВЗР, с. 25), *завтрашней ночи* (ВЗР, с. 20). У випадку *в тіеньові любові* (ВЗР, с. 22) форма Р. в. іменника *любов*, очевидно, запозичена з російської мови.

У Д. в. діалектну специфіку виявляють лише іменники ж. р., які у флексії в позиції під наголосом мають дифтонгічний рефлекс **ѣ*: *на злуосьць судьбіе* (ВЗР, с. 26). В О. в. одн. іменники ж. р. м'як. гр. представлені у формах із флексією *-ою*, що перенесена із тв. гр.: *земльою* (ВЗР, с. 26), *долоньою* (ВЗР, с. 42), *пустиньою*, *за клуньою* (ВЗР, 19), *крапльою* (ВЗР, с. 39), *кропльою* (ЯТО, с. 118). Таке ж закінчення поширено на відповідні форми іменників III відм.: *кровльою* (ВЗР, с. 32; ЯТО, с. 118), *радосьцьою* (ЯТО, с. 119), *пропасцьою* (ВЗР, с. 33), *перед старосьцьою* (ВЗР, с. 24), *перед завісьтьою* (ВЗР, с. 34), *перед смертьою* (ВЗР, с. 36), *ночою* (ВЗР, с. 37). Іменники ч. р. та с. р. м'як. гр. внаслідок аналогії до форм тв. гр. отримали флексію *-ом*: *больом*, *огньом* (ВЗР, с. 30), *дньом* (ВЗР, с. 31), *пуд місяцьом* (ВЗР, с. 19), *куньцьом* (ВЗР, с. 20), *перед полудньом* (ВЗР, с. 43), *перед скварцьом* (ВЗР, с. 117), *щастьом* (ВЗР, с. 41), *пуканьом* (ВЗР, с. 43), *сонцьом* (ВЗР, с. 19), *пуд серцьом* (ВЗР, с. 20).

У М. в. одн. в іменниках усіх родів, які в літературній мові мають флексію *-і*, засвідчено наголошене закінчення, що відповідає дифтонгічному рефлексу **ѣ*:

в голові (ВЗР, с. 30; В, с. 11), по стороні (ВЗР, с. 33), в тишині (ВЗР, с. 42), в глибині (ЯТО, с. 117), в темі (ВЗР, с. 39), на столі (ЯТО, с. 121), в теплі (ВЗР, с. 41), в кунці (ВЗР, с. 26), на кунці (ВЗР, с. 24), а вібрант [p'] і шиплячі в кінці основи стверділи: в ночі (ЯТО, с. 118), в норі (ВЗР, с. 45). В іменниках ч. р. та с. р. простежено більшу супроти літературної мови частотність флексії *-ові*, яка виходить далеко за межі назв істот: в *воздухові*, в *бляскові* (ВЗР, с. 26), на *крижові* (ВЗР, с. 27), в *сьміхові* (ВЗР, с. 28), в *ротові* (ВЗР, с. 29), в *снові* (ВЗР, с. 23), по *телефонові* (ЯТО, с. 117), в *театрові* (ЯТО, с. 118), на *луожкові* (В, с. 11), при *світлові* (ВЗР, с. 21; ЯТО, с. 119), в *люстрові* (ВЗР, с. 30), на *днові* (ВЗР, с. 35). За аналогією це ж закінчення поширилося на відповідні форми іменників м'як. гр.: на *місецьові* (ВЗР, с. 29), в *огньові* (ВЗР, с. 30), в *танцьові* (ВЗР, с. 34), на *крайові* (ВЗР, с. 35), в *тіньові* (ВЗР, с. 22), в *сонцьові* (ВЗР, с. 27; ЯТО, с. 122), по *жицьові* (ВЗР, с. 31).

У нечисленних формах К. в. простежено лише результат депалаталізації вібранта [p'] у кінці основи: *мертви календару дні* (ВЗР, с. 25).

В іменниках ч. р. та ж. р., які в літературній мові мають флексію *-і*, у формах Н. в. та З. в. мн. в наголошеній позиції представлено закінчення, що відповідає дифтонгічному рефлексу **ě*: *гулиці* (ВЗР, с. 25, 35), *кішені* (ВЗР, с. 24), *простині* (ВЗР, с. 22; ЯТО, с. 118), *камені* (ВЗР, с. 32; ЯТО, с. 120), *дні* (ВЗР, с. 19), *муравлі* (ВЗР, с. 20), *пні*, *палі* (ЯТО, с. 120), причому [p'] та шиплячі перед цією флексією депалаталізовано: *пазури* (ВЗР, с. 31), *крижисі* (ВЗР, с. 33), *ужисі* (ВЗР, с. 20). У ненаголошеній позиції після стверділих шиплячих та вібранта простежено закінчення *-и*: *зори* (ВЗР, с. 28), *двери* (ВЗР, с. 22, 29; ЯТО, с. 119; В, с. 11), *очи* (ВЗР, с. 19; ЯТО, с. 118, 119), *ночі* (ВЗР, 43), *стражи* (ВЗР, с. 23). Натомість в іменниках, які в цій відмінковій позиції в літературній мові мають флексію *-и*, позначено збереження **i*: *діти* (ВЗР, с. 22), *люди* (ЯТО, с. 121), а також розвиток звукосполук **гы*, **кы*, **хы* в [г'і], [к'і], [х'і]: *ноги* (ВЗР, с. 26; ЯТО, с. 119; В, с. 11), *), дороги* (ВЗР, с. 23; ЯТО, с. 121), *повікі* (ВЗР, с. 22; ЯТО, с. 117), *пташки* (ВЗР, с. 20), *бутелькі* (ВЗР, с. 22), *насміешкі* (ЯТО, с. 122), *рієкі* (В, с. 11), *полапки* (ВЗР, с. 23), *жуки* (ВЗР, с. 45), *вовкі* (ЯТО, с. 117), *ракі*, *коти-посідухи*

(ВЗР, с. 23). Іменники ч. р., крім того, засвідчені з закінченням *-а*: *ліса* (ВЗР, с. 28; В, с. 11), *города* (ВЗР, с. 35), *голоса* (ВЗР, с. 21), *вечера* (ВЗР, с. 23; ЯТО, с. 117), *кольора* (ЯТО, с. 118), *віска* (ЯТО, с. 121), яке трактоване як колишня двоїнна флексія або результат аналогії до форм с. р. [64, с. 107]. Трапляється структура *люде* (ВЗР, с. 36; ЯТО, с. 121).

У формах Р. в. мн. в іменниках ч. р. наявні флексії, що відображають різні рефлекси **о* в історичному закінченні **-овъ* [104, с. 104], а саме: в наголошеній позиції – дифтонг: *богуов* (ВЗР, с. 27), *з садуов* (ВЗР, с. 28), *крижуов* (ВЗР, с. 33), *зо снуов*, *без снуов*, *воротнікуов* (ВЗР, с. 36), *без шипуов* (ВЗР, с. 42), *з рукавуов* (ВЗР, с. 43), *слідуов* (ЯТО, с. 119), а в позиції без наголосу – монофтонг [у]: *з тваруов* (ВЗР, с. 28), *крокуов* (ВЗР, с. 21), *макуов* (ВЗР, с. 19), *алфавітуов* (ВЗР, с. 20), *крукуов* (ВЗР, с. 20), *черевікуов* (ВЗР, с. 24), *волосуов* (ВЗР, с. 45), *із манкетуов* (ЯТО, с. 121). Флексія *-юв* < **-евъ* [104, с. 104] у випадку *з пальцюов* (ВЗР, с. 42) ілюструє рефлексію ненаголошеного **е* в [у] перед твердим приголосним. Окрім того, за аналогією до вказаних форм ч. р. флексії *-уов* (*-юов*), *-юв* поширилися на відповідні форми с. р. та ж. р.: *з деревуов* (В, с. 11), *од початку питаніюов* (ЯТО, с. 120), *простинюов* (ВЗР, с. 20), *з долонюов* (ВЗР, с. 33), *покручаних долонюов* (ВЗР, с. 20), *долоніуов* (ВЗР, с. 23). Іменники ж, які в літературній мові в цій відмінковій позиції мають закінчення *-ей*, у підляській говірці засвідчені у формах, співвідносних із Н. в. мн.: *ясних тієні* (ЯТО, с. 122), *нових люді* (ВЗР, с. 35), *із поля люді* (ВЗР, с. 26), *сон з очі* (ВЗР, с. 27), *твоїх плєчи* (ВЗР, с. 19), *заказаних дєвери* (ВЗР, с. 33), *до твоїх дєвери* (ВЗР, с. 21), *скрипом дєвери* (ЯТО, с. 118). Діалектна специфіка форм О. в. мн. пов'язана хіба що зі збереженням у підляській говірці **і* після губних: *днямі* (ЯТО, с. 119), *усамі* (ЯТО, с. 120), *фалямі* (ЯТО, с. 122), *стієнамі* (ВЗР, с. 21), *слідамі* (ВЗР, с. 23), *дорогамі* (ВЗР, с. 25), *меблямі* (ВЗР, с. 26), *полямі* (ВЗР, с. 27), *над крижамі* (ВЗР, с. 30), *вульканамі* (ВЗР, с. 35), *з заходамі* (ВЗР, с. 37), *крокамі*, *променямі* (ВЗР, с. 41), *з буднямі* (ВЗР, с. 45), *іголкамі*, *деревамі* (В, с. 11) тощо.

У системі формотворення прикметників, дієприкметників та порядкових числівників відзначено збереження нестягнених флексій у ж. р., с. р. і мн., але

тільки в наголошеній позиції: *земля сухая* (ВЗР, с. 28), *як дурная* (ВЗР, с. 35), *старое цілованє* (ВЗР, с. 20), *золотое я* (ВЗР, с. 26). Натомість у формах ч. р. відображено редуцію кінцевого (й): *пудходіш як живи* (ВЗР, с. 20), *нови час* (ВЗР, с. 21), *квасни смак* (ВЗР, с. 29), *пусти ломот* (ВЗР, с. 30), *руовни оддых* (ВЗР, с. 31), *терньови вінець* (ВЗР, с. 32), *червони ліес* (ВЗР, с. 39), *біели цьвіет* (ВЗР, с. 45), *змучани воздух* (ЯТО, с. 119), *замкніони сьвіет* (В, с. 11), *сон забороняни*, *заспани оддых* (ВЗР, с. 24), *з'їеджани час* (ВЗР, с. 25), *несплошани воздух* (ВЗР, с. 27), *злапани час* (ВЗР, с. 27), *набракняни зельони час* (ВЗР, с. 33), *девяти місяець* (ВЗР, с. 32), а паралельно й розвиток звукосполук *гы, *кы, *хы в [г'і], [к'і], [х'і]: *сухі тіень* (ВЗР, с. 21), *жежскі віетьор* (ВЗР, с. 24), *глибокi сон* (ВЗР, с. 41), *високі вяз* (В, с. 11). Діалектну специфіку форм ч. р. простежено також у М. в., де засвідчено типову для підляського ареалу видозміну ненаголошених флексій *-омь > -ум, *-емь > -юм: *в кровавум віночкові* (ВЗР, с. 32), *в кривавум сьміехові* (ВЗР, с. 28), *в жешкум піскові* (ВЗР, с. 42), *в червонум сонцьові* (ВЗР, с. 27), *в воздушнум пространстві* (ЯТО, с. 120), *в охриплум танцьові* (ВЗР, с. 34), *на запилянум тварові* (ВЗР, с. 38), *в ліетнјум небі* (ВЗР, с. 31).

У формах ж. р. відмінності від літературної мови простежено в Р. в. та М. в. У Р. в. помічено колишню флексію м'як. гр.: *завтрашней ночи* (ВЗР, с. 20), наслідок вирівнювання слівформ тв. гр. за зразком м'як. гр.: *лівеї ногі* (ВЗР, с. 28), *до четвертеї* (ВЗР, с. 43), а паралельно і вторинне м'якшення задньоязикового перед [e]: *солодкєї води* (ВЗР, с. 28). У М. в. відображено закінчення -уой, -уй, що маніфестують різні, в основному залежні від наголосу рефлексії *о: *в голубуой глублине* (ЯТО, с. 117), *по сонечнуой дорозі* (ЯТО, с. 118), *по моцнуй каві* (ВЗР, с. 21), *по другуй стороні* (ВЗР, с. 33).

Відмінності у формах мн. можна звести до наявності нестягнених флексій в наголошеній позиції: *старіі пніе*, *старіі простиніе* (ЯТО, с. 120), *риекі голубіі* (В, с. 11), але стягненої флексії -и в позиції без наголосу: *кульгави дніе* (ВЗР, с. 19), *біели простиніе* (ВЗР, с. 22), *хороши рожови очи* (ВЗР, с. 25), *такіі хороши* (ВЗР, с. 27), *боси ногі* (ВЗР, с. 26), *нови сліди* (ВЗР, с. 29), *нови дома* (ВЗР, с. 35), *червони ракі* (ЯТО, с. 122), *зельони сльози* (ВЗР, с. 33), *необдумани учинкі* (ВЗР, с. 22),

зачаровани стражи (ВЗР, с. 23), зсохли трави (ВЗР, с. 24), похіляни крижисе (ВЗР, с. 31), вилюбяни простиніе (ЯТО, с. 118), двери открыти (ЯТО, с. 119), простиніе біели і штивни (ЯТО, с. 120), перши ворота (ВЗР, с. 44), а після задньозязикових та фарингального – *-i*: дікі муравліе (ВЗР, с. 20), тіхі сні (ВЗР, с. 22), тіхі плями (ВЗР, с. 26); до збереження **i* в закінченнях О. в.: мутнимі очима, золотимі полямі (ВЗР, с. 27), повнимі смоли (ВЗР, с. 35), сосновимі іголками (В, с. 11); до розвитку **кы, *гы* > [к'і], [г'і] у формах М. в.: в тяжкіх поворотах (ЯТО, с. 117), на другіх хмарах (ВЗР, с. 21).

Деякі відмінності супроти літературної мови простежено в системі дієслівного формотворення. Функцію показника інфінітива у зв'язку зі збереженням **i* виконує суфікс *-ті*: сплошиті, кляскаті (ЯТО, с. 118), виставаті (ЯТО, с. 119), биті (ЯТО, с. 120), думаті, збунтоватісь, протягнуті, успіеті, бачиті, заточиті (ЯТО, с. 121), обідіті, виті, оставіті (ВЗР, с. 22), вернутісь (ВЗР, с. 24), признатісь (ВЗР, с. 38), обачиті (ВЗР, с. 39), повернуті, спротивлятісь, забиті, розтінаті (ВЗР, с. 40), признатісь, обернуті (ВЗР, с. 42), прислухатісь (ВЗР, с. 43), курчитісь (ВЗР, с. 44), одбудоватісь, чуті (В, с. 11) тощо. Інфінітивні основи, які закінчуються на фарингальний [г], поширені суфіксом *-чи*: стерегчи (ВЗР, с. 34), вбіегчи (ЯТО, с. 121). Специфічне інфінітивне утворення *поможті* (ВЗР, с. 24), можливо, відображає тенденцію до вирівнювання дієслівної основи в базовому варіанті **помогті* за формами теп. ч., які мають розвиток [г] > [ж] перед голосними переднього ряду, на зразок *поможеш, помози*.

Збереження **i* відображено й у відповідних флексіях різних форм, зокрема в дієсловах II дієвідм. теп. ч. та майб. ч. у 2 ос. одн.: пудходіш (ВЗР, с. 20), дівішся (ВЗР, с. 19), наступіш (ЯТО, с. 118), розломіш, поблагословіш (ВЗР, с. 40), винагородіш (ВЗР, с. 42), в 3 ос. одн.: пудносіт (ВЗР, с. 41), щиміт (ВЗР, с. 19), ходіт (ВЗР, с. 36), виходіт (ВЗР, с. 40), всходіт (ЯТО, с. 118), сніться (ВЗР, с. 36), в 1 ос. мн.: просімо (ВЗР, с. 29), ходімо (ВЗР, с. 36), вертімо (ВЗР, с. 27), топімся (ЯТО, с. 122), злетімось (ЯТО, с. 119); у всіх дієсловах мин. ч. у формах мн.: попалісь (ВЗР, с. 23), заздростілі, ошукалі (ВЗР, с. 36), поплилі, скрипнули,

одчинілись (ЯТО, с. 118; В, с. 11); у формах 2 ос. одн. наказ. сп. на зразок *поймі* (ВЗР, с. 42), *подиді* (ВЗР, с. 24), *здимі* (ВЗР, с. 32) тощо. У флексіях 3 ос. одн. теп. ч. та майб. ч., окрім збереження *i, а також у відповідних формах 3 ос. мн. відзначено тверду вимову кінцевого [т]: *пудносiт* (ВЗР, с. 41), *щимiт* (ВЗР, с. 19), *кiпiт* (ВЗР, с. 35; В, с. 11), *мутiт* (ЯТО, с. 120), *блудiт* (ВЗР, с. 28; В, с. 11), *ходiт* (ВЗР, с. 36), *виходiт* (ВЗР, с. 40), *всходiт* (ЯТО, с. 118), *вiесiт*, *лежит*, *заходiт*, *гладiт* (В, с. 11), *кружат*, *топочут* (ВЗР, с. 20), *кричат* (ВЗР, с. 22), *вiерат* (ВЗР, с. 28), *скапуют*, *будуют*, *стають*, *загледають* (ЯТО, с. 121), *падають*, *опадають*, *б'ють*, *ростут*, *говорат* (В, с. 11) тощо. Окрім того, форми 3 ос. мн. теп. ч. дієслів II дієвідм. засвідчують збереження пом'якшеної вимови губних у кінці основ: *тернят* (ВЗР, с. 27), *скрипят* (ВЗР, с. 30), *благословят* (ВЗР, с. 43), *ломаються* (ВЗР, с. 31), *губяться* (ВЗР, с. 38). За аналогією до цих структур пом'якшену вимову губних поширено й на форми 1 ос. одн. теп. ч.: *тертю* (ВЗР, с. 26), *любю* (ВЗР, с. 19), *спю* (ВЗР, с. 36), *дiвюсь* (ВЗР, с. 24; В, с. 11). Щоправда, паралельно фіксовано й варіанти *люб'ю* (ВЗР, с. 25), *сп'ю* (ВЗР, с. 44), *голубью* (ВЗР, с. 44), де результат ствердіння губних виявлено в епентезі [й], а не [л'], як у літературній мові. Подібного походження й форма *сипьє* (ЯТО, с. 118). У дієсловах, що історично належали до I дієвідм. й мали інфінітивну основу на задньоязиковий, у формах 1 ос. одн. теп. ч. відсутні наслідки заступлення задньоязикових і фарингального шиплячими: *лгу* (ВЗР, с. 36), *бігу* (ЯТО, с. 122; ВЗР, с. 23). В українській мові такі форми визнано архаїчними [179, с. 175].

Відмінності супроти літературної мови простежено в оформленні дієприслівників. Очевидно, за традицією місцевої говірки поетеса творить дієприслівники з суфіксом *-вши* від інфінітивних основ недоконаного виду: *губяться в їх очи не умівши признатись* (ВЗР, с. 38), *коб кричавши могла розбіті серця* (ВЗР, с. 34), *дотикавши долонью обернуті в криштал* (ВЗР, с. 42), *душаться дихавши* (ВЗР, с. 21), *пронікаємо себе летієвши крилом* (ВЗР, с. 31).

У структурі пасивних дієприкметників відповідно до суфікса *-ен-*, представленого в літературній мові, в підляській говірці зауважено в наголошеній позиції фонетичний варіант *-он-*, що засвідчує наслідок лабіалізації [e] > [o]:

замкньони (ВЗР, с. 35; В, с. 11), *непрошони* (В, с. 11), а в ненаголошеній – варіант *-ан-*, що міг скластися не фонетично, а внаслідок аналогії до дієприкметників на *-н-*, похідних від дієслів з інфінітивними основами на *-а-*: *зблуджана, покручених, викручених* (ВЗР, с. 20), *переходжаних* (ВЗР, с. 21), *вижлобляних* (ВЗР, с. 23), *створана* (ВЗР, с. 31), *отуляна* (ВЗР, с. 33), *переповняне, несповняним, виворожану* (ВЗР, с. 37) тощо. Поетеса зрідка використовує також активні дієприкметники мин. ч. з суфіксом *-ви-*: *стукавших* (ВЗР, с. 20), *отікавшие* (ВЗР, с. 30).

Ю. Королько передає специфіку займенникового формотворення. Займенники I та II осіб одн. в Д. в. та М. в. мають флексію, що відповідає дифтонгічному рефлексу наголошеного **ě*: *мніе* (ЯТО, с. 117; ВЗР, с. 22, 31), *во мніе* (ВЗР, с. 20), *тобіе* (ВЗР, с. 33), *при тобіе* (ВЗР, с. 20). Варіант *мніе*, окрім того, зберігає зв'язок із формами *мьнѣ, мънѣ* [104, с. 137]. У 3 ос. відзначено архаїчну форму Р. в., З. в. предметно-особового займенника ж. р. *єї* < *кѣ* [104, с. 152], пор. *захочеш єї* (ВЗР, с. 40), *єї нема* (В, с. 11). У предметно-особових займенниках, окрім того, відображено збереження **i* у флексії О. в. мн.: *їмі* (ВЗР, с. 21), відсутність приставного [н] після прийменника у формах непрямих відмінків: *в його* (ВЗР, с. 33), *до їх* (ВЗР, с. 28), *перед їмі* (ВЗР, с. 21), а в словоформі *в юом* «у ньому» (ЯТО, с. 120) < *вън юмь* [104, с. 149] ще й лабіалізований дифтонг на місці **e* в наголошеному закритому складі.

У групі присвійних займенників відмінності супроти літературної мови пов'язані в основному зі специфікою підляської рефлексії давніх голосних, зокрема **o* у формах ч. р. *мій, твій, свій*: *муой чоловіек* (ВЗР, с. 25), *муой чоловіече* (ВЗР, с. 26), *сон муой* (ВЗР, с. 24), *день муой* (ЯТО, с. 118), *твуой погляд* (ВЗР, с. 41), *свуой тіень* (ВЗР, с. 28), **ě* у формах мн. *мої, твої, свої*: *моїе очи* (ВЗР, с. 29), *моїе сади* (ВЗР, с. 27), *моїе люде* (ЯТО, с. 121), *моїе сліди* (ВЗР, с. 29), *твоїе таїни* (ВЗР, с. 25), *твоїе очи* (ВЗР, с. 44), *своїе полапкі* (ВЗР, с. 23), **e* в наголошеному закритому складі у формі М. в. займенника ж. р. *моя*: *в моюой головіе* (ВЗР, с. 30). Відзначено форму Н. в. та З. в. мн. займенника *наш* з історично закономірним закінченням *-и* або результатом ствердіння шиплячого:

наши руки (ВЗР, с. 30), *наши стопи* (ЯТО, с. 119), *наши тайни* (ЯТО, с. 120), форму О. в. займенника ж. р. *наша* з архаїчною флексією *-ею*: *перед старосьцьою нашею* (ВЗР, с. 24), стягнену форму Р. в. займенника ж. р. *моя*: *меї долоні* (ВЗР, с. 37).

Специфіка формотворення вказівних займенників передана в основному через нестягнені форми ж. р., с. р. та мн.: *тая паметь, такая малюсінька* (ВЗР, с. 33), *я такая* (ЯТО, с. 117), *зобачиті тоє* (ВЗР, с. 41), *про тоє* (ВЗР, с. 29), *не тоє* (ВЗР, с. 37), *тоє што родіться* (ВЗР, с. 39), *такое мієсьце* (ЯТО, с. 119), *тії тисячи* (ВЗР, с. 32), *такіі хороши* (ВЗР, с. 27), а також зрощення *сієти* «цей», пор.: *на сієти раз* (ВЗР, с. 23), *примаси сієте* (ВЗР, с. 30). Відображено дифтонгічний рефлекс **o* у формах М. в. займенників ч. р. *той, такий*: *в туом танцьові* (ВЗР, с. 34), *в такуом віночкові* (ВЗР, с. 32), а також стягнену форму О. в. займенника ж. р. *та*: *биті тею* (ВЗР, с. 38).

Відзначено також вживання дериватів *нехто* (ВЗР, с. 21), *некого* (В, с. 11), у структурі яких частка *не-* розвинулася фонетично з варіанта **ně-*, полонізмів *ніц* «нічого» (ВЗР, с. 23, 31, 35) та *кажду* «кожну» (ВЗР, с. 41) (пор. польські *nie, każdy*), займенника *што* (ВЗР, с. 37) < **što* (ЕСУМ, т. 6, с. 512–513) та похідного *штось* (ВЗР, с. 21), означального займенника *все* у варіанті *всьо* (ВЗР, с. 23, 32), нестягненої форми займенника ж. р. *яка – якая* (ВЗР, с. 30) тощо. Займенник *котрий* представлено архаїчними [104, с. 135] формами ж. р. *котора* (ВЗР, с. 35), *котоною* (ВЗР, с. 38), у множині – *катори* (ВЗР, с. 21), *в каторих* (ВЗР, с. 28), *каторимі* (ВЗР, с. 26). У формах Р. в. одн. ж. р. *катореї* (ВЗР, с. 41), *самеї* (ВЗР, с. 22) представлено результат аналогічного вирівнювання за зразком прикметників м'як. гр.

Відмінності в оформленні та словозміні кількісних числівників передано лише спорадично: *девяти* (ВЗР, с. 32), *тисячи* (ВЗР, с. 40), *вієримо обидвоє* (ЯТО, с. 120), *на обієдві сторони* (ВЗР, с. 40). Із-поміж інших морфологічних особливостей говірки відзначено специфічні форми вищого ступеня порівняння прислівників: *муоцнієй* (ВЗР, с. 32), *помалієй* (ЯТО, с. 120), *сільнієй* (ЯТО, с. 121),

глубіей (ВЗР, с. 24), *хучией* (ВЗР, с. 22), *далей* (ВЗР, с. 35), *лені, лені* (ВЗР, с. 33) тощо.

2.2.3 Синтаксичний рівень. Відмінності супроти літературної мови в структурі словосполучень наявні в тих конструкціях, компоненти яких об'єднані зв'язком керування. У народному мовленні залежне слово може мати форму іншого, ніж у літературній мові, відмінка, що відображено й у поетичних текстах Ю. Королько. Наприклад, у словосполученнях *мур тієні* (ЯТО, с. 122), *показуєш люді* (ВЗР, с. 35), *із поля люді* (ВЗР, с. 26), *одкришиши з очі* (ВЗР, с. 27), *за клуньою плєчи* (ВЗР, с. 19), *дотик дєвери* (ВЗР, с. 33), *запукаю до дєвери* (ВЗР, с. 21), *скрипом дєвери* (ЯТО, с. 118) на місці очікуваних форм Р. в. мн. залежних іменників представлено форми З. в., співвідносні з Н. в. мн. У випадку *прислухатісь шорохові* (ВЗР, с. 43) замість очікуваної форми Р. в. залежного іменника вжита форма Д. в., у словосполученні *заздростілі всього* (ВЗР, с. 36) замість М. в. – форма Р. в.

Інший тип діалектних відмінностей у підрядних словосполученнях пов'язаний з говірковими варіантами загальноновживаних прийменників, а також прийменників, які в літературній мові відсутні або вживані для вираження інших відношень. У словосполученнях *виходжу міжду люде* (ВЗР, с. 36), *танцюю міжду крижамі* (ВЗР, с. 34) зауважено прийменник *міжду*, який вважають запозиченням із церковнослов'янської мови (ЕСУМ 3, 472). Із рідної говірки поетеса перейняла прийменник *о*, який використовує в словоформах З. в. та М. в. як еквівалент загальноновживаного *про*: *просімо о лєпше завтра* (ВЗР, с. 29), *забуває о смерті* (ВЗР, с. 31), а також у словоформах З. в. відповідно до загальноновживаного *об*: *розбівається о стієні* (ВЗР, с. 40), *потикаюсь о твоє очі* (ВЗР, с. 44), *розбіваються о дніє* (ВЗР, с. 19). Поетеса часто послуговується прийменником *по*, зокрема в словоформах М. в. у значенні «після»: *по каждум твоюом телєфонові* (ЯТО, с. 117), *поранок встає по звонкові будільніка і муоцной каві* (ВЗР, с. 21), *завтра по заходові а хучией може по пувночі сяду перед тобою* (ВЗР, с. 22), *голубіт дотикі по ночних марах* (ВЗР, с. 21), *ніхто в тебе не вступіт по пувночі* (ВЗР, с. 25), *закриваю очі по смерті* (ВЗР, с. 25). Окрім того, *по* в поєднанні зі

словоформами М. в. іменників виступає й відповідно до загальноновживаного *за*, як-от: *по свієтлові познаю дуом* (ВЗР, с. 26), *по кроках не познаю уже тебе* (ВЗР, с. 29).

Деякі відмінності супроти літературної мови виявлено в складнопідрядних реченнях. Місцева специфіка може виявлятися в уживанні тих сполучних засобів, які в українській літературній мові загалом чи саме в такій функції невідомі. Наприклад, підрядне речення мети до головного часто приєднане сполучником *коб* «щоб», що постав у результаті зрощення займенникової основи **ko-* та частки *б < *бы*, пов'язаної з формою 2–3 ос. одн. сигматичного аориста від **byti* (ЕСУМ 2, с. 476): *не шевельну рукою коб не сплошиті* (ЯТО, с. 118), *моїе люде стают на пальці коб бачиті менч* (ЯТО, с. 121), *загледают через дзюркі од ключа коб вбіегчи незаміетно* (ЯТО, с. 121), *хотіела би биті тобою... коб виті і не обідіті самеї себе* (ВЗР, с. 22), *розоб'ємо бутелькі на наших головах коб так само думаті* (ВЗР, с. 22), *боюсь коб дівівся* (ВЗР, с. 34), *валіцьця всьо коб одбудоватісь* (В, с. 11), *виходжу на порог коб прислухатіся* (ВЗР, с. 43), *падаю... коб свієтло ліечило карузелі покручаних долонюв* (ВЗР, с. 20). Сполучник *коб* відповідно до загальноновживаного *щоб* можливий у структурі підрядного з'ясувального речення: *молюсь коб в туом танцьові нога не наступіла на тієнь* (ВЗР, с. 34). Значно частіше в складі підрядних з'ясувальних речень трапляється сполучник *же* «що», запозичений, очевидно, з польської мови, пор. польське *że* (ЕСУМ 2, с. 190): *здаєцьця же хтось лежит* (В, с. 11), *добре знаєм же ім тоже нічого не сніться* (ВЗР, с. 36), *то не припадок же не спю* (ВЗР, с. 36), *розломіш хлієб і поблагословіш за страх же за хутко зчорствієє* (ВЗР, с. 40). Цей же сполучний засіб відповідно до загальноновживаного *що* засвідчено в структурі підрядних речень міри і ступеня: *я такая одінока же воздух старієєтьє помалієй* (ЯТО, с. 120), *я кричу так тіхо же не задрижит навіть повієтре* (ВЗР, с. 38), *вони так твоєє же боюсь* (ВЗР, с. 7).

У структурі підрядного умовного речення в конструкції *єслі уміраю на ново роджусь* (ВЗР, с. 40) зауважено сполучник *єслі*, який в українських говірках визнано запозиченням із польської мови, пор. польське *jeśli* (ЕСУМ 2, с. 181).

У підрядних часових реченнях, які вказують на часові межі, період тривання дії або стану, у функції сполучника вжито слово *аж* «поки», пор.: *жду аж перевернешся на буюк* (ВЗР, с. 37), *терпімо рико глухі крик моїх слюоз... аж виплачем з себе всьо* (ВЗР, с. 38), *жду аж спасеш мене завтра од любові помсти і дня* (ВЗР, с. 44). Очевидно, подібні конструкції відображають вплив синтаксичної системи польської мови, де в таких реченнях сполучник *aż* відповідає літературній нормі (MSJP, с. 29). Щоправда, староукр. *аже, ажъ, аж* вважають архаїчним явищем [104, с. 461]. У підрядних часових реченнях зауважено і прислівник *пока*: *голубіт дотикі по ночних марах пока не запукаю до твоїх двери* (ВЗР, с. 21), *хотіела би биті тобою пока скрипнут двери* (ВЗР, с. 22), *радуєся пока сьмієх є* (ВЗР, с. 28). Можливо, наведені конструкції відображають вплив із боку синтаксичної системи російської мови.

Підрядні означальні речення засвідчують сполучне слово *котори* – давній (продовжує псл. **kotorъ* (ЕСУМ 3, с. 61)) варіант загальноновживаного *котрий*: *розжену спокуй котори курчит думкі* (ВЗР, с. 40), *лієс пахне деревами котори все ростут* (В, с. 11), *не встричаю чоловієка которим хотіела би биті* (ЯТО, с. 120), *то ще одна із скритих думок котори в посьпіхові дні входят пуд подушкі* (ВЗР, с. 21), *перестаю биті тею которою завше є* (ВЗР, с. 38), *нішу навіть твуой перелекани правдою погляд правдою котореї і я не знаю* (ВЗР, с. 41).

У значенні порівняльних сполучників у підрядних реченнях способу дії та в порівняльних зворотах поетеса використовує слово *би*, що за походженням сягає форми 2–3 ос. одн. сигматичного аориста дієслова **byti* [104, с. 459], пор.: *утікаєш би звієр* (ВЗР, с. 30), а також складний сполучник *якби* < **як(о)бы* [104, с. 478], пор.: *погледаєш якби штось чув* (ВЗР, с. 35), *женси розвівають сьвієт якби настав день мотилок* (ВЗР, с. 41). Окрім того, в структурі складнопідрядних речень виявлено фонетичні варіанти загальноновживаних сполучних засобів.

Відмінності супроти літературної мови у вживанні сурядних сполучників можна звести хіба що до використання давніх (ЕСУМ, т. 4, с. 106, с. 192) протиставних сполучників *оно, но* «але, тільки», пор.: *співають звучно оно глухо* (ВЗР, с. 27), *впаду в зотлівєши жар... но заколисана не умією вернутись* (ВЗР,

с. 23–24), а також фонетичного варіанта *але* загальноновживаного протиставного сполучника: *близько але з боку* (ЯТО, с.120), *терпят але даремно* (ВЗР, с. 27).

2.2.4 Лексичний рівень. У художньому мовленні Ю. Королько специфічна лексика представлена в основному полонізмами – запозиченнями з польської мови чи з інших мов за польським посередництвом². Зрозуміло, що більшість таких лексем адаптовано до фонетико-морфологічних особливостей української підляської говірки. Поетеса активно використовує полонізми з різних тематичних груп місцевого словника, з усіх лексико-граматичних класів. Найбільше польських запозичень виявлено серед іменників, переважно найменувань конкретних предметів: *запалкі* «сірники» (пол. *zapalka* (MSJP, с. 1117)), пор.: *одягняна туолько в животік з каштана і ручки з запалок* (ВЗР, с. 33); *гузік* «гудзик» (пол. *guzik* (MSJP, с. 243)), пор.: *кольорами запінаю свіет на остатні гузік* (ВЗР, с. 40); *банька* «бульбашка» (пол. *bania* (MSJP, с. 35)), пор.: *в баньках з мила одпливаємо в тішину* (ВЗР, с. 27); *бутелька* «пляшка» (пол. *butelka* (MSJP, с. 72)), пор.: *розоб'ємо бутелькі на наших головах* (ВЗР, с. 22), *в долінах солодкеї води ковкаєш капслі на бутельках* (ВЗР, с. 28); *капсель* «ковпачок» (пол. *kapsel* (MSJP, с. 296)), пор.: *в долінах солодкеї води ковкаєш капслі на бутельках* (ВЗР, с. 28); *криж* «хрест» (пол. *krzyż* (MSJP, с. 364)), пор.: *Христос умер на крижові й воскрес* (ВЗР, с. 27), *кричу в небо над крижамі* (ВЗР, с. 30), *танцюю міжду крижамі і всьо молюсь* (ВЗР, с. 34); *ліна* «канат» (пол. *lina* (MSJP, с. 392)), пор.: *в люстрах твари ногі на лінах* (ВЗР, с. 34); *люстро* «дзеркало» (пол. *lustro* (MSJP, с. 399)), пор.: *од люстра одбіваюсь туолько* (ЯТО, с. 122), *одбляск люстра* (ВЗР, с. 21), *одбіти в люстрах ховаються пуд рами* (ВЗР, с. 27), *наш дуом в норіє кроліка пуд розбітим люстром* (ВЗР, с. 45); *манкет* «манжета» (пол. *mankiet* (MSJP, с. 418)), пор.: *помалу скапуют із стертих манкетув в чари повни віна* (ЯТО, с. 121); *полапка* «пастка» (пол. *pułapka* (MSJP, с. 762)), пор.: *коти-посідухі попалісь в свое полапкі* (ВЗР, с. 23); *тафля* «пластина» (пол. *tafla* (MSJP, с. 929)), пор.: *на шкляних тафлях оси сскробуют весну* (ЯТО, с. 117); *фотель* «крісло» (пол. *fotel* (MSJP, с. 205)),

² Окремі слова, кваліфіковані нами як полонізми, можуть бути праслов'янськими архаїзмами, які, вважаємо, в підляських говірках підтримувані саме польським впливом.

пор.: *животи оперти на вибжджаних фотелях* (ВЗР, с. 20); *лямпа* «лампа» (пор. *lampa* (MSJP, с. 380)), пор.: *злетімоє як тьми до лямпи* (ЯТО, с. 119); *спуст* «замок, засув» (пол. *spust* (MSJP, с. 874–875)), пор.: *живемо замкньони на всіє спусти* (ВЗР, с. 35). Полонізми трапляються серед назв машин, механізмів: *вінда* «ліфт» (пол. *winda* (MSJP, с. 1023)), пор.: *страшаться віндами і прорваними сходами* (ВЗР, с. 24); *ровер* «велосипед» (пол. *rower* (MSJP, с. 790)), пор.: *то бабця з відром води звонок ровера брамка двери* (В, с. 11); *карузеля* «карусель» (пол. *karuzela* (MSJP, с. 301)), пор.: *коб сьвітло лічило карузели покручаних долонюв* (ВЗР, с. 20), *туолько што починається будьонна карузеля* (ВЗР, с. 42); найменувань різних споруд та частин будівель: *пристанок* «зупинка, мала залізнична станція» (пол. *przystanek* (MSJP, с. 756)), пор.: *на пристанках шумно встає нови час* (ВЗР, с. 21); *полап* «стеля» (пол. *pułap* (MSJP, с. 762)), пор.: *а в хаті крутяться столи загубяни полати* (ВЗР, с. 20). До групи іменників із конкретним значенням прилягають лексеми *кропля* «крапля» (пол. *kropła* (MSJP, с. 358)), пор.: *стерта скрипом двери і кропльою бьющою в окно* (ЯТО, с. 118); *сярка* «сірка» (пол. *siarka* (MSJP, с. 840)), пор.: *на днові мого слуху смокі випльовуют сярку* (ВЗР, с. 35); *дзюрка* «дірка» (пол. *dziurka* (MSJP, с. 176)), пор.: *всьо окружающе влілось через дзюрку в рані* (ЯТО, с. 119), *загледают через дзюркі од ключа* (ЯТО, с. 121), пор. ще похідне *дзюрави* «дірявий» (пол. *dziurawy* (MSJP, с. 175)), пор.: *а завтра нікне пuste звіхняне дзюраве як сіто* (ВЗР, с. 29); *ходнік* «тротуар» (пор. *chodnik* (MSJP, с. 86)), пор.: *по ходніках шопотом промикают прохожи* (ВЗР, с. 23).

У групі анатомічних та фізіологічних назв простежено лексеми *твар* «обличчя» (пол. *twarz* (MSJP, с. 961)), пор.: *муой чоловіек одягняни в сонце і твар його так сіяє* (ВЗР, с. 25), *твар заліває кров і жовч – страшу всіх* (ВЗР, с. 32), *паперови твар малюют* (ВЗР, с. 36); *женси* «вія» (пол. *rzęsy* (MSJP, с. 825)), пор.: *женси розвівають сьвіт якби настав день мотилок* (ВЗР, с. 41); *шпон* «кіготь» (пол. *szpon* (MSJP, с. 913)), пор.: *шпони крукув* (ВЗР, с. 20); *взрок* «зір» (пол. *wzrok* (MSJP, с. 1091)), пор.: *мутіться мніє взрок перед їх бляском* (ВЗР, с. 37), *ворочаює і скланяю повікі перед скварцьом – взроком без кази* (ЯТО, с. 117).

Тематична група назв тварин, комах маніфестована полонізмами *смок* «змій» (пол. *smok* (MSJP, с. 860)), пор.: *на днові мого слуху смокі випльовують сярку* (ВЗР, с. 35); *тьма* «нічний метелик» (пол. *ćma* (MSJP, с. 116)), пор.: *злетімось як тьми до лампи* (ЯТО, с. 119); найменувань рослин – *огурок* «огірок» (пол. *ogórek* (MSJP, с. 559)), пор.: *в ваннах кісят огуркі* (ВЗР, с. 36).

Назви процесів, дій, станів репрезентують іменники *вищєчка* «екскурсія» (пол. *wycieczka* (MSJP, с. 1050)), пор.: *по дорозі з вищєчки з Кійова* (В, с. 11); *самобуйство* «самогубство» (пол. *samobójstwo* (MSJP, с. 829)), пор.: *в змієнах вієри самобуйствах претенсиях* (ВЗР, с. 37); *бляск* «блиск», *одбляск* «відблиск» (пол. *blask* (MSJP, с. 53), *odblask* (MSJP, с. 537)), пор.: *мутіться мніє взрок перед їх бляском* (ВЗР, с. 37), *одбляск люстра* (ВЗР, с. 21); *оглошенє* «оголошення» (пол. *ogłoszenie* (MSJP, с. 557)), пор.: *встає нови час по переходжаних оглошенях* (ВЗР, с. 21); *жицє* «життя» (пол. *życie* (MSJP, с. 1179)), пор.: *в нас сонце... повторає жицє по жицьові* (ВЗР, с. 31), *луожко... переповняє неколі на половіну смерті і жиця* (ВЗР, с. 37), *мієла тебе любіті ... цієле жицє* (ВЗР, с. 42).

Кілька полонізмів використано й у групі іменників з абстрактним значенням: *літосьць* «жалість, співчуття» (пол. *litość* (MSJP, с. 394)), пор.: *топіться долоня в долоні літосьці* (ВЗР, с. 42); *ульга* «полегшення» (пол. *ulga* (MSJP, с. 977)), пор.: *кричу в небо над крижамі – яка ульга* (ВЗР, с. 30); *сказа* «огріх, вада; недосконалість» (пол. *skaza* (MSJP, с. 846)), пор.: *скланяю повієкі перед скварцьом – взроком без сказы* (ЯТО, с. 117); *претенсия* «претензія» (пол. *pretensja* (MSJP, с. 704)), пор.: *в змієнах вієри самобуйствах претенсиях* (ВЗР, с. 37); *фільозофія* «філософія» (пол. *filozofia* (MSJP, с. 199)), пор.: *фільозофія пульсує в люстрові* (ВЗР, с. 30); *припадок* «випадковість» (пол. *przypadek* (MSJP, с. 753)), пор.: *то не припадок же не сплю* (ВЗР, с. 36); *пльотка* «чутка, плітка» (пол. *plotka* (MSJP, с. 631)), пор.: *ти не одгадав... моїх пльоток* (ВЗР, с. 45). У групі найменувань природних явищ виявлено лексеми *фаля* «хвиля» (пол. *fala* (MSJP, с. 192)), пор.: *волоси пахлі фалямі* (ВЗР, с. 43), *насмієшкі омивають спливають фалямі* (ЯТО, с. 122), *колиє фаля* (ВЗР, с. 20), *колишу фалі до смерті* (ВЗР, с. 41); *вулькан* «вулкан» (пол. *wulkan* (MSJP, с. 1046)), пор.: *уха обліпляю*

вульканами повнимі смоли (ВЗР, с. 35). До полонізмів, мабуть, можна віднести і субстантив *поранок* «початок ранку» (пол. *poranek* (MSJP, с. 675)), пор.: *поранок встає по звонкові будільніка і муоцной каві* (ВЗР, с. 21), *заточились поранкі і вечера – одна колотнеча* (ВЗР, с. 23), *проста ніби поранок в вітругу* (ЯТО, с. 118), *а потім випьем звикли поранок* (ЯТО, с. 119), *ласкаюсь і тулюсь скуляна пуд серцьом розцвітаю поранком* (ВЗР, с. 20), *буджусь при тобіє што поранок мягка як мгла* (ВЗР, с. 44).

У групі дієслівної лексики засвідчено такі полонізми: *виставаті* «випирати» (пол. *wystawać* (MSJP, с. 1076)), пор.: *твої ноги будут виставаті спуд ковдри* (ЯТО, с. 119); *лапаті* «ловити», *злапаті* «піймати» (пол. *łapać* (MSJP, с. 402)), пор.: *лапаємо чисте повітре* (ВЗР, с. 22), *тримавшись криесла злапаєм дотик* (ЯТО, с. 119); *пукаті* «стукати», *запукаті* «постукати» (пол. *rykać* (MSJP, с. 762)), пор.: *воздух круто стірається в порох пукає в урни* (ВЗР, с. 34), *запукаю до твоїх двери* (ВЗР, с. 21), пор. ще похідне *пуканє* «стукіт, стукання», пор.: *коб ти не порисовав пуканьом усьмієшкі* (ВЗР, с. 43); *кісіті* «квасити» (пол. *kisić* (MSJP, с. 310)), пор.: *в ваннах кісят огуркі* (ВЗР, с. 36); *переочиті* «прогаяти» (пол. *przeoczyć* (MSJP, с. 732)), пор.: *моє слово приготовяне коб збавіті любов не переочиті* (ВЗР, с. 30); *плошиті* «полохати, лякати», *сплошиті* «сполохати, налякати» (пол. *płoszyć* (MSJP, с. 634)), пор.: *заспани оддых плошит вієчни огонь* (ВЗР, с. 24), *не шевельну рукою коб не сплошиті* (ЯТО, с. 118), пор. ще похідне *несплошани* «несполоханий», пор.: *за окнами присієв несплошани воздух* (ВЗР, с. 27); *промикаті* «проноситися» (пол. *przemykać* (MSJP, с. 730)), пор.: *по ходніках шопотом промикают прохожи* (ВЗР, с. 23); *жлобіті* «робити заглиблення; довбати», *вижлобіті* «зробити заглиблення; видовбати» (пол. *źłobić* (MSJP, с. 1177)), пор.: *місець жлобіт талію* (ВЗР, с. 43), *на моїх пальцях осієв пил постарієв і вижлобієв сліди* (ВЗР, с. 38), пор. ще похідне *вижлобяни* «видовбаний; такий, що має зморшки», пор.: *слідами вижлобяних долоніуєв бігу по волосах* (ВЗР, с. 23); *заздростіті* «заздрити» (пол. *zazdrościć* (MSJP, с. 1134)), пор.: *лжемо як наняти коб нам не заздростілі всього навіть того чого не маємо* (ВЗР, с. 36), *заздростят стоїмо пусти і задовольони* (ВЗР, с. 36); *доптаті* «топтати»,

придоптовати «притоптувати» (пол. *deptać* (MSJP, с. 127)), пор.: *і на што ж встаси лівою ногою допчеш моїе очи* (ВЗР, с. 29), *ходжу навколо і придоптую штора́з то нови моїе сліди* (ВЗР, с. 29); *кляскати* «плескати» (пол. *klaskać* (MSJP, с. 312)), пор.: *на што ж кляскати стоя* (ЯТО, с. 118); *скланяти* «схиляти, опускати» (пол. *skłaniać* (MSJP, с. 847–848)), пор.: *скланяю повікі перед скварцьом* (ЯТО, с. 117); можливо, також *потикатіся* «спотикатися» (пол. *potykać się* (MSJP, с. 688)), пор.: *потикаюсь о твоїе очи* (ВЗР, с. 44). Імовірно, польські впливи відображають дієприкметники *заказани* «заборонений» (пол. *zakazany* (MSJP, с. 1105)), пор.: *з долонюв... стертих перед остатнім дотиком заказаних двери рая* (ВЗР, с. 33); *затрути* «отруєний» (пол. *zatruty*, похідне від *zatrucić* «отруїти» (MSJP, с. 1129)), пор.: *в затрутих одіночеством кутках ховається наша скритосьць* (ВЗР, с. 21), *як затрути стріели летімо бізько але з боку* (ЯТО, с. 20). Із польським дієсловом *kulić* «зіщулювати, згинати, звивати» (MSJP, с. 369) пов'язаний дериват *скуляни*, пор.: *ласкаюсь і тулюсь скуляна* (ВЗР, с. 20); із дієсловом *czochrać* «обламувати, обрубувати гілля» (MSJP, с. 111) – дієприкметник *розчохрани*, пор.: *потим скачеш через розчохрани ліса* (ВЗР, с. 28); із *otulić* «укутати» (MSJP, с. 587) – *отуляни*, пор.: *судьба утуляна скалами і мглою* (ВЗР, с. 33).

Виразні полонізми виявлено серед прикметників, зокрема назв фізичних властивостей предметів: *зімни* «холодний» (пол. *zimny* (MSJP, с. 1150–1151)), пор.: *в зімни каменіє вбіваємо наши тайни* (ЯТО, с. 120); *квасни* «кислий» (пол. *kwaśny* (MSJP, с. 376)), пор.: *той квасни смак в ротіві з далека шарпає горло* (ВЗР, с. 29); *шари* «сірий» (пол. *szary* (MSJP, с. 903)), пор.: *рукі опадают як шаре лісьце* (В, с. 11); *штивни* «жорсткий» (пол. *sztwny* (MSJP, с. 915)), пор.: *сушим старії простиніє біели і штивни* (ЯТО, с. 120); найменувань рис характеру й особливостей поведінки людини: *звінни* «моторний, спритний» (пол. *zwinny* (MSJP, с. 1171)), пор.: *завтра встану звінна як дзись* (ВЗР, с. 20), *звінни ногі і руовни оддых* (ВЗР, с. 31); *упарти* «впертий» (пол. *uparty* (MSJP, с. 982)), пор.: *упарти в віери а віеримо обидвоє* (ЯТО, с. 120). Як виразні полонізми кваліфікуємо і прикметники *млєчни* «молочний» (пол. *mleczny* (MSJP, с. 466)),

пор.: *за млечним плотом воли плюск вбіває паліе часу* (ЯТО, с. 120); *аксамітні «оксамитний»* (пол. *aksamitny* (MSJP, с. 7)), пор.: *аксамітна долоня розтірає мніе віска набракняни* (ВЗР, с. 33); *правдзіві «справжній»* (пол. *prawdziwy* (MSJP, с. 701)), *неправдзіві «несправжній»*, пор.: *за мною мур ясных тіені почти неправдзівих* (ЯТО, с. 122), *і биті хоч на міг – правдзіві* (ЯТО, с. 121); *остатні «останній»* (пол. *ostatni* (MSJP, с. 581)), пор.: *кольорами запінаю сьвіет на остатні гузік* (ВЗР, с. 40), *на сіети раз всьож-такі одскочу перед остатньою мінutoю* (ВЗР, с. 29), *з долонюв... стертих перед остатнім дотиком заказаних двери рая* (ВЗР, с. 33). Можливо, адаптацію в підляській говірці польського *przejrzysty* (MSJP, с. 724) або його вплив засвідчує прикметник *прозристи* «прозорий», пор.: *в прозристу гуліцю ночи вносім нас* (ВЗР, с. 26).

Кілька виразних полонізмів простежено в складі прислівникової лексики: *барзо* «дуже» (пол. *bardzo* (MSJP, с. 36)), пор.: *і хоч я так барзо стараюсь тії тисячи всьо буольши гришат* (ВЗР, с. 32), *так барзо бракує тебе по другуй стороні люстра* (ВЗР, с. 33); *дзись, дзіся* «сьогодні» (пол. *dziś, dzisiaj* (MSJP, с. 175)), пор.: *але нам дзись наснілось* (ВЗР, с. 36), *стрилялі дзись перед полудньом* (ВЗР, с. 43), *завтра встану звінна як дзись* (ВЗР, с. 20), *хілюсь над тобою коб спав дзись лепі* (ВЗР, с. 33), *може хватім на дзіся* (ВЗР, с. 25); *лепі, лепі* «краще» (пол. *lepiej* (MSJP, с. 386–387)), пор.: *хілюсь над тобою коб спав дзись лепі* (ВЗР, с. 33), *загледає на пальцях коб лепі зобачиті люстра* (ВЗР, с. 33); *мабуть, також глубіей «глибше»* (пол. *głębiej*), пор.: *глубіей дівюсь стружу очи* (ВЗР, с. 24); *украдкою «крадькома»* (пол. *ukradkiem* (MSJP, с. 976)), пор.: *усьміхаємся украдкою* (ВЗР, с. 36), *в погребях пригледаємся украдкою* (ВЗР, с. 44), *погледає украдкою куот* (ЯТО, с. 120); можливо, й *навильот* «наскрізь» (пол. *na wylot* (MSJP, с. 1064)), пор.: *моїе велізуоразни очи навильот біели білюсенькі* (ВЗР, с. 32).

Іншу групу запозичень складають росіянізми та слова церковнослов'янського походження (щоправда, деякі з цих лексем можуть бути збережені в архаїчній підляській говірці з давнього часу). Найбільшу кількість їх виявлено серед іменників, зокрема назв абстрактних понять: *завість* «зздрість» (рос. *зависть*), пор.: *присягну стерегчи оддиху перед завістюю* (ВЗР, с. 34);

одіночество «самотність» (рос. *одиночество*), пор.: *в затрутих одіночеством кутках ховається наша скритосьць* (ВЗР, с. 21); *судьба «доля»* (рос. *судьба*), пор.: *на злуосць судьбіє бачу туолько плями* (ВЗР, с. 26), *судьба... загледає на пальцях коб лепі zobачиті люстра* (ВЗР, с. 33); *пространство «простір»* (рос. *пространство*), пор.: *слухаємо в воздушнум пространствіє* (ЯТО, с. 120); *подобіє «подоба»* (рос. *подобие*), пор.: *я створана на образ і подобіє Бога* (ВЗР, с. 31); назв дій, процесів, станів: *вздох «зітхання»* (рос. *вздых*), пор.: *глибокім вздохом попереджуємо смерть* (ВЗР, с. 35); *воздыханія «зітхання»* (рос. *воздыхания*), пор.: *вкочую їх пуд дуом моїх воздыханій* (ЯТО, с. 120); найменувань конкретних предметів та їхніх сукупностей: *часи «годинник»* (рос. *часы*), пор.: *тикают часи скрипят секунди* (ВЗР, с. 30); *воротнік «комірець»* (рос. *воротник*), пор.: *ковкают будні кольору стіен і помятих воротнікуов* (ВЗР, с. 36); *більйо «білизна»* (рос. *бельё*), пор.: *ше туолько більйо і очи висохнут на клямках* (ВЗР, с. 29); номінацій людей: *чародеї «чаклун»* (рос. *чародей*), пор.: *як чародеї перейті босо не окалічившись* (ВЗР, с. 34); анатомічних назв: *вісок «скроня»* (рос. *висок*), пор.: *аксамітна долоня розтірає мніє віска набракняни* (ВЗР, с. 33), *кажди як звіер в каждом сільній розбіти віска* (ЯТО, с. 121). Перелік запозичень із російської мови продовжують прикметники *прозрачни «прозорий»* (рос. *прозрачный*), пор.: *прозрачна як павутієнє ліета* (ЯТО, с. 118); *разни «різний»* (рос. *разный*), пор.: *у нас разни целі* (ВЗР, с. 30); *обіщаті «обіщати»* (рос. *обещать*), пор.: *мніє обіщали што колі я спасаюсь кругом мене спасаються тисячи* (ВЗР, с. 32), *обіщала собіє* (ВЗР, с. 42); *спротивлятісь «чинити опір»* (рос. *сопротивляться*), пор.: *схочеш єї повернуті – не буде спротивлятісь* (ВЗР, с. 40); *шевельнуті «ворухнути»* (рос. *шевельнуть*), пор.: *не шевельну рукою коб не сплошиті* (ЯТО, с. 118); *сохраняті «зберігати, оберігати»* (рос. *сохранять*), пор.: *сохраняє мене пусти ломот в головіє* (ВЗР, с. 30); субстантивовані прикметники *прошле «минуле»* (рос. *прошлое*), пор.: *прошле оттісне на нас слід як што дня* (ЯТО, с. 119), *непонятне «незрозуміле»* (рос. *непонятное*), пор.: *голубью непонятне* (ВЗР, с. 44) а також дієприкметник *окружающе «навколишнє»* (рос. *окружающее*), пор.: *всьо окружающе влілось через дзорку в рані* (ЯТО, с. 119); прислівник *почті «майже»* (рос. *почти*), пор.: *за*

мною мур ясних тієні почті неправдзівих (ЯТО, с. 122); прийменник *міжду* «між» (рос. *между*), пор.: *виходжу міжду люде* (ВЗР, с. 36), *танцюю міжду крижамі* (ВЗР, с. 34).

У деяких випадках складно кваліфікувати однозначно, з якої саме мови (або за посередництвом якої саме мови) – польської чи російської – запозичене слово, бо відповідники наявні в обох мовах, як-от: *міг* «мить» (пол. *mig*, рос. *миг*), пор.: *і биті хоч на міг – правдзіві* (ЯТО, с. 121); *мгла* «імла» (пол. *mgła*, рос. *мгла*), пор.: *як за мглою бачу: утікаєш би звіер* (ВЗР, с. 30), *судьба отуляна скалами і мглою* (ВЗР, с. 33), *буджусь при тобіє што поранок м'ягка як мгла* (ВЗР, с. 44); *лгати* «брехати» (пол. *łgać*, рос. *лгать*), пор.: *лжемо як наняти коб нам заздростілі всього навіть того чого не маємо* (ВЗР, с. 36), *усьміхаюсь виходжу міжду люде і лгу* (ВЗР, с. 36), пор. ще похідне *лганє* «брехня», пор.: *на дев'яти місяць лганя далісь ще ковтнуті* (ВЗР, с. 32); *кажди* «кожен» (пол. *każdy*, рос. *каждый*), пор.: *кажди як звіер в кождум сільній розбіти віска* (ЯТО, с. 121), *кажду мінуту би любіла без перестаня* (ВЗР, с. 41); *мінута* «хвилина» (пол. *minuta*, рос. *минута*), пор.: *на сієти раз всьож-такі одскочу перед остатньою мінутою* (ВЗР, с. 29), *примаєш сієте за нормальну простоту мінути* (ВЗР, с. 29), *кажду мінуту би любіла без перестаня* (ВЗР, с. 41).

Лексема *воздух* «повітря», найімовірніше, належить до лексичних архаїзмів, а не росіянізмів, пор.: *кружусь в воздухові безвоздушнум* (ВЗР, с. 32), *воздух круто стірається в порох* (ВЗР, с. 34), *рострачує запах в змучани радосьцьою воздух* (ЯТО, с. 119), *воздух тає в сонцьові* (ЯТО, с. 122). Подібного походження прикметник *воздушни* «повітряний» (рос. *воздушный*), пор.: *слухаємо в воздушнум пространствіє* (ЯТО, с. 120).

Ю. Королько використала й інші місцеві слова. Серед них особливої уваги заслуговують давні за походженням лексеми. Наприклад, безпосереднім продовженням псл. **žeg-* (ЭСБМ, т. 3, с. 269) є відомий у підляській говірці прикметник *жежкі, жешкі* «гарячий», пор.: *перелєкани таракани за жежкім сьвітлом* (ВЗР, с. 45), *зсохли трави тебе унесут як колоси жежкі вітьор* (ВЗР, с. 24), *туолько нога в жешкум піскові* (ВЗР, с. 42). Ю. Королько використала

прислівник *мнуого* «багато», пор.: *за мнуого оно одворочуюсь* (ВЗР, с. 32), який продовжує псл. **тъног-* (ЕСУМ, т. 3, с. 490). Зв'язок із псл. **vortjati*, паралельним до **vortiti* (ЭСБМ, т. 2, с. 64–65), зберігають підляські дієслова *ворочатися* «повертатися назад», пор.: *ворочаюсь і скланяю повікі перед скварцьом – взроком без кази* (ЯТО, с. 117), *карти ворочаюцьця до господара* (ЯТО, с. 121); *одворочоваті* «відвертати», пор.: *лініво одворочую твар* (ЯТО, с. 122), *одворочую любов виворожану з руки* (ВЗР, с. 37); *одворочоватися* «відвертатися», пор.: *за мнуого оно одворочуюсь* (ВЗР, с. 32).

Поетеса послуговується також відомими і в інших українських діалектах варіантами загальноновживаних слів, які засвідчують нерегулярні фонетичні модифікації або зміни морфемної структури, як-от: *ковкаті* «ковтати», пор.: *ковкают будні кольору стіен* (ВЗР, с. 36), *город в снові ковкаю з криком* (ВЗР, с. 23), *в долінах солодкеї води ковкаеш капслі на бутельках* (ВЗР, с. 28), *ти зловів мене як ковкала сонце* (ВЗР, с. 41); *мотилка* «метелик», пор.: *падаю як зблуджана мотилка при тобіє* (ВЗР, с. 20), *женси розвівають сьвіет якби настав день мотилок* (ВЗР, с. 41).

Із підляської говірки Ю. Королько перейняла також виразний регіоналізм *сіети* «щей», пор.: *тож не всоліш мніє на сіети раз* (ВЗР, с. 23), *што нас на сіети раз розкінуло по кутках* (ВЗР, с. 25), *на сіети раз всьож-такі одскочу перед остатньою мінутою* (ВЗР, с. 29), *примаєш сіете за нормальну простоту мінути* (ВЗР, с. 30).

Локалізмом, а може, авторським новотвором є прикметник *велізуоразни*, значення якого з контексту точно встановити складно (можливо, «великий»), пор.: *моїє велізуоразни очи навилют бієли білюсєнькі* (ВЗР, с. 32). Так само не вдалося чітко визначити семантику іменника *гуцар*, можливо, пов'язаного з *густий*, пор.: *в гуцарові крижов аксамітна долоня розтірає мніє віска* (ВЗР, с. 33). Затемнене походження і значення використаних поетесою лексем *таровий*, пор.: *сад таровий* (ВЗР, с. 21), *скварець*, пор.: *ворочаюсь і скланяю повікі перед скварцьом* (ЯТО, с. 117), *куось*, пор.: *куось зрослась нам в куосьць* (ВЗР, с. 31). Засвідчена в одному

з текстів дієслівна форма *долонюют* (*заплієсняни долоні долонюют кішеніє* (ВЗР, с. 24)), найімовірніше, авторський новотвір.

Висновки до розділу 2

Волинськополіську говірку в художню літературу у 2010-х рр. увів В. С. Лис. Він позначив усі виразні особливості місцевої фонетики, на морфологічному рівні найбільш детально маніфестував відмінності в оформленні та словозміні займенників, виразними прикладами відтворив специфіку формотворення іменників, відмінності у фонетичному оформленні та словозміні числівників, меншою мірою – локальні риси дієвідмінювання та прикметникової словозміни. Локальні явища синтаксичного рівня письменник обмежив уживанням фонетичних варіантів загальноновживаних службових слів, кількох специфічних сполучних засобів, а також пошанної множини.

Із метою створення ефекту природного народного мовлення, для відображення місцевого рельєфу, побуту і господарювання поліщуків В. С. Лис активно використав говіркову лексику, зокрема назви одягу і суміжних понять, меблів, кухонного начиння, страв і напоїв, побутового приладдя, знарядь праці, найменування людей за фізичними, психічними та іншими ознаками, анатомічних та фізіологічних понять, транспортну лексику, флоро- і фаунономени, назви особливостей поліського рельєфу, суспільно-політичну термінологію, дієслівну та абстрактну лексику тощо. Переважають полонізми, помітний відсоток складають росіянізми та церковнослов'янізми; зрідка трапляються германізми; виразних слов'янських архаїзмів простежено небагато. Значення лексичних діалектизмів в основному вказане у виносках або розкрито в авторських коментарях чи просто зрозуміле з контексту.

Різномірні діалектні явища В. С. Лис передає найперше в діалогах, репліках, внутрішніх монологів, спогадах персонажів, хоча говорити про точне і послідовне відтворення народного мовлення не можна (художній твір, зрештою, не діалектографічна праця). Під говірку письменник часто стилізує фрагменти авторської мови. Таке використання діалекту можна вважати цікавим художнім

прийомом, що створює ефект суб'єктивної оповіді-сповіді. Завдяки цьому «роман і сприймається як така собі індивідуалізована версія історії України ХХ століття, історії, класично розказаної з перспективи „маленької” людини» – мешканця глухого волинського села [170].

На відміну від В. С. Лиса, в мові якого все ж можна розмежувати літературні й діалектні елементи, поетеса з Північного Підляшшя Ю. Королько пише суціль місцевою українською говіркою, тобто використовує її в якості літературної мови, «олітературнює». Аналізовані тексти засвідчили, що авторка максимально повно й системно відобразила колорит підляського мовлення на фонетичному, морфологічному та синтаксичному рівнях.

Лексична система творів письменниці підтверджує однозначну і свідому мовленнєву орієнтацію авторки на місцеву говірку. Поетеса активно використовує підляську лексику різних тематичних груп, усіх лексико-граматичних класів, не уникає характерних для підляського ареалу полонізмів і навіть вузькорегіональних лексем. Найбільше польських запозичень виявлено серед іменників, зокрема в найменуваннях конкретних предметів, дій, процесів та станів, тварин, комах, у групі анатомічних та фізіологічних назв, в абстрактній лексиці. Чимало полонізмів простежено в різних тематичних класах прикметників та прислівників. Іншу групу запозиченої лексики складають росіянізми та слова церковнослов'янського походження; найбільшу їхню кількість виявлено серед іменників, зокрема назв абстрактних понять. Використано також кілька виразних лексичних архаїзмів. Оскільки ні авторка, ні упорядники видань не подбали про пояснення діалектної лексики, то значення багатьох лексем непідготовлений читач змушений буде з'ясовувати за словниками; без цього сприймати тексти буває важко.

Загалом тексти авторки настільки повно репрезентують українські говірки Північного Підляшшя, що можуть з успіхом бути використані як матеріал для діалектологічних студій.

Основні положення розділу 2 відображено в таких публікаціях: «Фонетичні особливості волинсько-поліської говірки в романі В. Лиса “Століття Якова”» [197], «Морфологічні особливості волинсько-поліської говірки в романі

Володимира Лиса “Століття Якова”» [185], «Волинсько-поліська говірка в романі Володимира Лиса “Іван і Чорна Пантера”» [183], «Vocabulary of Volyn Polissyan Patois in Volodymyr Lys’s Novel “Jacob’s Century”» [217], «Українська підляська говірка в поезії Юстини Королько: фонетичний рівень» [196], «Українська підляська говірка в поезії Юстини Королько: морфологічний рівень» [194], «Українська підляська говірка в поезії Юстини Королько: синтаксичний рівень» [195], «Лексика української підляської говірки в поезії Юстини Королько» [184].

РОЗДІЛ 3

СЕРЕДНЬОПОЛІСЬКИЙ ГОВІР У СУЧАСНІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

3.1 Середньополіська говірка в романах Миколи Закусила

М. І. Закусило в романах «Грамотка скорблячих» та «Книга пророків» часто вдається до говірки рідної Овруччини, а окремі публіцистичні твори, які друкує, зокрема, на сторінках «Нової літературної газети», стилізує цілком під рідний правобережнополіський діалект, щоправда, доповнюючи його деякими церковнослов'янськими вкрапленнями.

3.1.1 Фонетичний рівень. М. І. Закусило в романах детально відобразив специфіку типової для говірок Овруччини рефлексії **o*. У наголошеній позиції в закритих складах часто вказано монофтонгічний рефлекс, позначений літерою *o* (можливо, так графічно передано голосний [ô], який у цьому ареалі відзначають дослідники [149, с. 581]): *гной* (ГС, с. 389), *конь* (ГС, с. 394), *ноч* (КП, с. 66), *живот* (КП, с. 66), *вон* (КП, с. 10; ГС, с. 387), *мой* (КП, с. 39; ГС, с. 436), *бойся* (КП, с. 99), *вокна* (ГС, с. 426), *стой* (КП, с. 133), *поспокойнеї* (КП, с. 150), *моцно* (ГС, с. 398), *позно* (ГС, с. 422) та ін. Такий же рефлекс у позиції під наголосом трапляється в закінченнях, зокрема іменників: *хрестов* (КП, с. 152), *годков* (ГС, с. 401), *братов* (ГС, с. 375), *дерунов* (ГС, с. 393), *глухаров*, *тетеров*, *боков* (ГС, с. 432), *кубов* (ГС, с. 481), *з берегов* (ГС, с. 482), прикметників: *в сирой* (КП, с. 99) та ін. Голосний [o] закономірно збережений у прислівнику *опосля* (КП, с. 4; ГС, с. 377), *после* (ГС, с. 422), *послей* (ГС, с. 462), а також у наголошених відкритих складах: *межі окон* (ГС, с. 373), *ноченьку* (ГС, с. 375), *восем* (КП, с. 112), можливо, сюди ж *осімдесят* (ГС, с. 414).

На місці наголошеного **o* в закритих складах знайдено й написання *uo*, що може свідчити про бажання автора передати дифтонгічний рефлекс [uo]: *вуон* (КП, с. 72; ГС, с. 375), *твуой* (ГС, с. 376), *нуоч* (ГС, с. 429), *туольки* (ГС, с. 440), *двуор* (ГС, с. 480), за аналогією в структурі полонізма *хлуопцам* (ГС, с. 462). У кількох лексемах на місці **o* в цій позиції трапилося *ε*, яке мало б означати монофтонг [e]:

нєч (ГС, с. 432), *лєжко* (ГС, с. 496), *нєплєдна* (ГС, с. 480), *нєплєддєм* (ГС, с. 429), *рєзками* (КП, с. 43), пор. псл. **rozga* «лозина» (ЕСУМ, т. 5, с. 93), один раз – у ([y]): *вукна* (ГС, с. 496). Деякі діалектизми засвідчують, окрім того, ще й не зовсім очікуваний у цьому ареалі розвиток **o > [i]*: *сиродій* (КП, с. 68), *покійничков* (КП, с. 111), *скільки* (КП, с. 114), *кілько* (КП, с. 141); у випадку *підгірля* (КП, с. 7) [i] в другому складі виступає ще й на місці секундарного [o] < *ъ. Важливо, що більшість з указаних слів на сторінках книг М. І. Закусила мають варіанти з [o] замість [yo], [e], [y], [i], пор.: *вун* – *вон*, *твуй* – *твой*, *туольки* – *тольки*, *двуор* – *двор*, *нуоч*, *нєч* – *ноч*, *лєжко* – *ложок*, *пуд ложком*, *вукна* – *вокна*, *кілько* – *колько* тощо. Можливо, письменник намагався передати варіативність рефлексії наголошеного **o*. Наявність в одній говірці варіантів, наприклад, з [o] та [yo] і навіть з [y] сумнівів, у принципі, не викликає; впливом літературної мови можна пояснити форми з [i]; структури ж із [e] на місці **o* в цій же говірці видаються непереконливими, штучними. На жаль, автор міг виявити неточність у відображенні народного мовлення, використовуючи форми, народжені його уявленням про можливі наслідки давніх мовних процесів.

У ненаголошеній позиції теж простежено варіативність у передачі рефлексів **o* в новозакритих складах. Найчастіше відображено [o]: *война* (ГС, с. 382), *ночліг* (ГС, с. 488), *родня* (ГС, с. 496), *смород* (ГС, с. 496), *у вокнє* (ГС, с. 498), *радость* (ГС, с. 373), *светлость*, *жалость* (КП, с. 36), *моторошность*, *вмиротвореность*, *болісность* (КП, с. 148), *овсюки* (ГС, с. 389), *познав* (КП, с. 150), *зровняєцца* (КП, с. 152) та ін. На відміну від літературних відповідників, виправдано збережене **o* у відкритих складах: *конец* (ГС, с. 516), *колочка*, *колочком* (КП, с. 152), *осімнанцать*, *восімнадцата* (ГС, с. 402). Явище **o > [o]* в ненаголошеній позиції в закритих складах відображене й у флексіях іменників: *гадов* (КП, с. 34), *покійничков* (КП, с. 111), *ангелов* (КП, с. 150), *сидельников* (ГС, с. 373), *партизанов* (ГС, с. 387), *годочков* (ГС, с. 441), *рубщикова* (ГС, с. 462), *градусова* (ГС, с. 477) та ін., прикметників: *на бєлом конє* (ГС, с. 375), *к подвійной радості* (ГС, с. 373), *[y] ямі глибокой*, *[y] печері бездонной* (КП, с. 158) та ін.; у префіксі та прийменнику **отъ*: *одитовхнуцца* (КП, с. 158), *одтуль* «звідти» (КП, с. 71; ГС,

с. 498), *одсюль* «звідси» (КП, с. 119), *однекуйса* (КП, с. 149), *од похльобки* (КП, с. 40), *од капусти* (КП, с. 52), *од хрещення* (КП, с. 148), *од ленощів* (ГС, с. 403) та ін. Рефлексацію *o > [o] виявлено й у структурі префіксів *по-*, *до-* в словах на зразок *пойди* (КП, с. 150), *пойдеш* (ГС, с. 462), *пойдемо* (ГС, с. 451), *пойдуть* (КП, с. 99), *пошли* (ГС, с. 375), *пошла* (ГС, с. 375; КП, с. 110), *дойшли* (КП, с. 72). На відміну від літературних відповідників, закономірна звукова структура префіксів, де [o] секундарний – з *ь, зокрема *розо-* < *розь-: *розоллеца* (ГС, с. 432), *розоп'ять* (КП, с. 41), *розопнуца* (КП, с. 158), *розошлиса* (ГС, с. 377), *зо-* < *зь-: *зорвав* (ГС, с. 479), *зойнявса* (ГС, с. 481), *зозналас* (ГС, с. 375), *обо-* < *обь-: *обогнало* (ГС, с. 479), *обойшов* (ГС, с. 443), *воз-* < *въз-: *возьмуца* (ГС, с. 482), *возьми* (КП, с. 34). Так само й тоді, коли перший [o] префікса у відкритому складі, а другий – секундарний: *подо-* < *подь-: *подойти* (ГС, с. 433), *одо-* < *одь-: *одойди* (КП, с. 156).

Натомість у префіксі і прийменнику *под* < *подь відповідно до *o майже послідовно позначено [y]: *пудняв* (КП, с. 4), *пудписав* (КП, с. 34), *пудставляє* (КП, с. 112), *пудлога* (ГС, с. 443), *пудводи* (ГС, с. 462), *пудсобне* (ГС, с. 432), *пуднімалися*, *пуд ними* (КП, с. 87), *пуд хрестом* (КП, с. 148), *пуд образами*, *пуд покровом* (ГС, с. 373), *пуд козирок* (ГС, с. 377), *пуд очима* (ГС, с. 466), *з-пуд низу* (ГС, с. 481), але [o] у випадку *поцвинок* «підсвинок» (КП, с. 40). Розвиток *o > [y] в ненаголошеному закритому складі представлено і в лексемах *спудніца* (ГС, с. 422), *пувланети* (ГС, с. 479), один раз – у прийменнику *оть: *вуд смерті* (ГС, с. 439). У словоформі *пушов* (ГС, с. 432), яку письменник ужив лише раз замість традиційної для нього *пошов* (КП, с. 16; ГС, с. 377), на місці ненаголошеного *o зауважено дифтонг [yo], який у відкритому складі міг з'явитися хіба що за аналогією. Не зовсім зрозуміла звукова структура слів *вуона* (ГС, с. 393), *вуоно* (ГС, с. 441), *вуони* (ГС, с. 463), *гуосударству* (ГС, с. 462), *вискуочило* (ГС, с. 477), *вбуолоті* (ГС, с. 478), *внуочі* (ГС, с. 495), *куоні* (ГС, с. 463), де дифтонг позначено у відкритих переважно ненаголошених складах, а також словоформи *стуовни* (ГС, с. 477), де дифтонг – на місці ненаголошеного секундарного [o] < *ь, пор. *st^blpь

(ЕСУМ, т. 5, с. 422). Такі варіанти в середньополіських говірках не були фіксовані, тому видаються штучними.

У текстах М. І. Закусила ілюстровано залежну від наголосу рефлексію **e* в новозакритому складі. Перед складом, у якому стояв редукований переднього ряду, на місці наголошеного **e* в основному позначено монофтонг [e] / [ê], до того ж указано на можливе ствердіння губних та [p] перед **e*: *семдесят* (ГС, с. 441), *печ* (КП, с. 37), *п'еч* (ГС, с. 443; КП, с. 52), *похмелля* (КП, с. 66), *матерки* «матірки, матері» (КП, с. 37). Перед складом, у якому занепав редукований заднього ряду, розвинувся лабіалізований рефлекс [o]: *льод* (ГС, с. 464; КП, с. 151), *тьотка* (ГС, с. 402), *тьотко* (ГС, с. 479), *сьол* (ГС, с. 386), *неподальок* (ГС, с. 386), зокрема в дієслівних формах мин. ч. на зразок *зовйов* (ГС, с. 389), *повйоз* (ГС, с. 389), *завйоз* (ГС, с. 432), *перевйоз* (ГС, с. 495), *привйоз* (ГС, с. 441), *ньос* (ГС, с. 429), *приньос* (ГС, с. 422; КП, с. 39), *вньос* (КП, с. 131), *втьок* (КП, с. 16), у флексії Р. в. мн. іменників ч. р. м'як. гр. *-*евъ* > -*ов*: *крьолов* (ГС, с. 444), *бойов* (ГС, с. 482), *рубльов* (ГС, с. 433), *дньов* (КП, с. 141). За аналогією [o] постало й у словоформах *йой* «ій» (ГС, с. 402; КП, с. 39), *в ньой* «в ній» (ГС, с. 497; КП, с. 110), *на ньом* (КП, с. 150) перед історично м'яким приголосним [104, с. 149]. З [o]-рефлексом **e* М. І. Закусило використовує й форми іменника **женька*: *жонка* (ГС, с. 373; КП, с. 39), *жонко* (ГС, с. 375; КП, с. 9), *жонкою* (ГС, с. 389; КП, с. 51), *жонку* (ГС, с. 436), проте в кількох випадках позначено дифтонгічний рефлекс [yo] на місці **e*: *жуонка* (ГС, с. 463), *жуонко* (ГС, с. 467), *жуонкою* (ГС, с. 479). Дифтонг за аналогією представлено навіть у ненаголошеному складі: *жуонкі* (ГС, с. 376), зокрема у відкритому: *жуонок* (ГС, с. 376). Не зовсім зрозуміла в цьому плані структура *вжуо* «вже» (ГС, с. 441), де умов для розвитку дифтонга не було. Закономірно збережене секундарне [e] у формі *восем* (КП, с. 112). У ненаголошеному закритому складі відповідно до **e* фіксовано [e], пор.: *попел* (ГС, с. 516), *вусень* «гусінь» (ГС, с. 441), *шестсот* (КП, с. 112), *сельце* (ГС, с. 402), *колєщатко* (КП, с. 65), або лабіалізований рефлекс [o]: *тьотками* (ГС, с. 438), *жонками* (КП, с. 95), пор. також за аналогією у відкритому складі: *жоночу* (КП,

с. 158); розвиток **e* > [o] відображено й у закінченні Р. в. мн. іменників ч. р. м'як. гр.: *променьов* (КП, с. 148), *із злидньов* (ГС, с. 466), *до Норинцов* (ГС, с. 479).

Тексти М. І. Закусила віддзеркалюють специфіку рефлексії в поліській говірці **ě*. Наголошений **ě* представлений тільки монофтонгічним рефлексом [ê] / [e], який позначено літерами *e*, *є*: *грешикам* (КП, с. 149), *горех* (ГС, с. 481), *грелиса* (ГС, с. 389), *греє* (ГС, с. 434), *погрецца* (ГС, с. 460), *нагрели* (ГС, с. 463), *резали* (КП, с. 110), *резала* (КП, с. 111), *грех* (ГС, с. 396), *трєснуло* (ГС, с. 462), *стрєв* (КП, с. 110), *мєсецом* (ГС, с. 498), *при свєчці* (ГС, с. 495), *вєтер, двє* (ГС, с. 390), *чоловєче* (ГС, с. 394), *вєк* (КП, с. 10), *вєдьма* (КП, с. 11), *пєвень* (КП, с. 16), *сметтє* (КП, с. 158), *цьвет* (ГС, с. 507), *свєтецца* (КП, с. 61), *розумели* (ГС, с. 386), *єж* (ГС, с. 394), *єздили* (ГС, с. 379), *єхала* (КП, с. 10), *дєвка, сєла* (КП, с. 4), *дєда, хотєв* (КП, с. 10), *сєно* (КП, с. 34), *лєс* (ГС, с. 382), *Полєссє* (ГС, с. 380), *лєкар* (ГС, с. 387), *нємци* (ГС, с. 386), *снєгом* (ГС, с. 389), *цєли «цілий»* (ГС, с. 479) та ін.; також у закінченнях М. в. одн. іменників I та II відмін: *в сем'є* (ГС, с. 466), *у водє* (ГС, с. 482), *на самотє* (ГС, с. 518), *по землє* (ГС, с. 495), *в сєлє* (ГС, с. 417), *в деснє* (ГС, с. 497), *на чужинє* (ГС, с. 508), *в молоцє* (ГС, с. 466), *в руцє* (ГС, с. 402) та ін., 2 ос. мн. наказ. сп. дієслів: *одомкнєт, спалєт* (ГС, с. 516), *ослобонєт* (ГС, с. 481), *простєт* (КП, с. 66), *налєт* (КП, с. 57), *йдєт* (ГС, с. 377) та ін. Єдиний рефлекс ненаголошеного **ě* – монофтонг [e]: *бєда* (ГС, с. 462), *вєнок* (КП, с. 4), *мєшок, пробєжи* (КП, с. 150), *насмєтив* (КП, с. 34), *пєсок* (КП, с. 99; ГС, с. 429), *вєнок* (КП, с. 4), *чоловєски* (КП, с. 65), *осєменяють* (КП, с. 73), *помєшалася* (ГС, с. 421), *грєха* (КП, с. 99), *грєшила* (ГС, с. 375), *коло рєки* (ГС, с. 478), *дєтєй* (ГС, с. 386), *лєчицца* (ГС, с. 497), *сєм'я* (ГС, с. 451), *вдєляв* (ГС, с. 433), *лєвшя, лєвица* (ГС, с. 463), *втєкат* (ГС, с. 480), *цєлюцца* (ГС, с. 495), *посєвна* (КП, с. 42), *вилєтєла* (КП, с. 87), *вчадєла* (КП, с. 79), *заслєпила* (ГС, с. 422), *хлєбину* (ГС, с. 463), *дєтьми* (ГС, с. 386). У структурах *пудобйог* «підбіг» (ГС, с. 377) та *вильоз* «виліз» (КП, с. 4) відповідно до **ě* письменник указав [o], який у схожих формах мин. ч. дієслів загалом виступає на місці **e* перед складом із колишнім **ь*, див.: *зовйов, повйоз, приньос, втьок* та под. Лабіалізований рефлекс у випадках *пудобйог, вильоз* міг з'явитися якраз за аналогією до форм із континуантами **e*.

Відображено також специфіку рефлексії в поліських говірках **ε*, найперше в ненаголошеній позиції, де в основному позначено [e]: *паметь* (ГС, с. 440), *паметі* (КП, с. 148), *жабеча* (КП, с. 129), *десеть* (ГС, с. 496), *лекают* (ГС, с. 508), *висвети* «висвяти» (ГС, с. 467), *виречив* «вирячив» (ГС, с. 481), *тресуца* (ГС, с. 434), *вигледают* (ГС, с. 496), *лекачка* «та, що лякає» (КП, с. 135), *пуд місяцьом* (ГС, с. 498), *три мнєсеци* (ГС, с. 422), *колько мєсецов* (ГС, с. 382); так само в закінченні 3 ос. мн. теп. ч. та простого майб. ч. дієслів II дієвідм.: *курет* (ГС, с. 401), *ходить, виходет* (ГС, с. 432), *поприходет* (КП, с. 10), *приносет* (ГС, с. 494), *крутет* (КП, с. 10), *свeteцца* (КП, с. 61), *плoдeцца* (КП, с. 71), *дивeцца* (ГС, с. 496), *настовбурчeт* (ГС, с. 432) та ін. Рефлекс [e] відповідно до **ε* можливий і в наголошеній позиції: *застрeв* «застряв» (КП, с. 477), *гледь* (КП, с. 119). У структурі складних числівників у другій основі на місці ненаголошеного **ε* зауважено [a]: *одинанцать, осімнанцать* (ГС, с. 402), *дванцать, двананцать* (КП, с. 112), *тринцать* (ГС, с. 394) та ін.

На відміну від іншого представника так званої «древлянської» літератури – О. М. Кулеша, М. І. Закусило дуже скупко відтворив специфіку поліської рефлексії **i* та **y*. Наприклад, про збереження **i* можна говорити лише в одиничних випадках, а саме: *гусі* (КП, с. 71), *смоліну* (ГС, с. 432), *соромотніца, сподніца* (ГС, с. 422), *ягодица* (ГС, с. 425), *поворотніца* (ГС, с. 427), *вечорніци* (ГС, с. 436), *рятувальніца, ратовніца* (ГС, с. 439), *лєсніка* (ГС, с. 433), *завіщала* «завищала» (КП, с. 129), *пекучі хрест* (КП, с. 148), *межі окон* «між вікнами» (ГС, с. 373), *хтото інші* (КП, с. 149), *подріпаєш* (КП, с. 86), *пекучі хрест* (КП, с. 148), *животворящі хрест* (КП, с. 149). Процес розвитку **y* в [i] маніфестовано після губних лише такими спорадичними словоформами: *віще* «вище» (ГС, с. 375), *до Жабі* (КП, с. 42), *у сові* (КП, с. 61), *скупі чоловік* (ГС, с. 433), *той же самі хрест* (КП, с. 148), *кущові семінар* (ГС, с. 389); непослідовно після задньоязикових та фарингального в групах **гы, *кы, *хы* > [г'і], [к'і], [х'і]: *ви гідкі* (КП, с. 42), *[Фенєчка] такі чахли, такі нудни* (КП, с. 39), *[блуд] крепкі* (КП, с. 95), *кожен не глухі* (КП, с. 148), *Мост великі, високі, довгі* (ГС, с. 375), *[ти] сухі ж* (ГС, с. 401),

колодязь глибокі (ГС, с. 508), *шлях далекі* (ГС, с. 516), *сон такі* (ГС, с. 518) та ін., один раз – після [p]: *я вже старі* (ГС, с. 401).

Структури *змеї* (ГС, с. 429), *змеюка* (ГС, с. 478) відображають появу секундарного [e] з *ь у позиції перед *j, очевидно, під впливом білоруської мови, пор. біл. *змеі* (ЕСУМ, т. 2, с. 269). У випадку *накрошив* (ГС, с. 462) представлено розвиток ненаголошеного звукосполучення *рь до [ро], а не [ри], як у літературній мові. Часом діалектне слово зберігає давній голосний, який у літературній мові втрачений: лексема *глибоко* (КП, с. 118) засвідчує давній корінь псл. *glɔb- (ЕСУМ, т. 1, с. 523); слово *замуж* (ГС, с. 389) зберігає прямий зв'язок із псл. *mqž- (ЕСУМ, т. 2, с. 231).

Аналізовані тексти відтворюють позиційну реалізацію в говірках Середнього Полісся сучасних голосних. Підвищення і звуження артикуляції ненаголошеного [a] до [e] після [й] можна простежити у випадках *ек* (ГС, с. 438; КП, с. 43), *екби* (ГС, с. 465; КП, с. 150), *екраз* (ГС, с. 479), *еке* (ГС, с. 479; КП, с. 150), *еку* (ГС, с. 498; КП, с. 148), *в екоє* (ГС, с. 508), *екі* (ГС, с. 402), *екими* (КП, с. 148), *екесь* (КП, с. 152), *епонського* (ГС, с. 479). Підвищення артикуляції ненаголошеного [e] до [и] маніфестовано лише в словоформі *минє* «мені» (КП, с. 10; ГС, с. 375); посилення лабіалізації ненаголошеного [o] до [y] – тільки в лексемах *вугонь-реактор* (ГС, с. 429), *свує* «свої» (ГС, с. 429), *дудом* (ГС, с. 429), *розкуркорять* «розкоркують» (ГС, с. 381), *кучеріжник* «місце для кочерг» (КП, с. 114), *куверкає* (ГС, с. 389), пор. рос. *коверкать*; лабіалізацію [e] > [o] – лише в випадках *шчодре* (ГС, с. 440), *всьо* «все» та, можливо, в прислівнику *вжуо* «вже» (ГС, с. 441), а словоформа *вечерами* (ГС, с. 389) розвитку [e] > [o] не засвідчує. У випадку *заматала* (КП, с. 110) поява [a] замість ненаголошеного [o] сталася, мабуть, внаслідок асиміляції до [a] в наступному наголошеному складі; подібне явище вбачаємо в словоформі *вихарашали* «кастрували» (ГС, с. 479), пор. початкове *харашати* < *хорошати (ЕСУМ, т. 6, с. 197). Можливо, обниження і розширення артикуляції ненаголошеного [e] до [a] маніфестовано в структурі лексем *нарети* (ГС, с. 429), пор. загальноновживане *нерет* «риболовна сітка», *хмареча* «лісова хаща», пор. в інших говорах: *хмеречья* (ЕСУМ, т. 6, с. 188),

мереча (ЕСУМ, т. 3, с. 441). Дієслівна словоформа *жоваяю* (ГС, с. 515), на відміну від представленого в літературній мові інфінітива *жувати*, зберігає [o], що постало шляхом лабіалізації секундарного [e] < *ь, пор. псл. *žvati (ЕСУМ, т. 2, с. 207). У структурах *чавончик* «горщик із чавуну» (ГС, с. 495), *в копочках* «в купочках» (КП, с. 111) представлено гіперичний розвиток [y] > [o].

У системі консонантизму віддзеркалено в основному ті відмінності від літературної мови, які пов'язані з частотністю вживання в поліських говірках м'яких чи пом'якшених варіантів приголосних, що тісно пов'язано зі рефlekсацією *ě, *e, *e. У різних групах консонантів відзначено свою специфіку щодо м'якшення чи депалаталізації в цій позиції. Перед рефлексом наголошеного *ě письменник частіше підкреслює збереження пом'якшеної вимови попереднього губного шляхом написання літери *є*: *месецом* (ГС, с. 498), *при свечці* (ГС, с. 495), *встер*, *двє* (ГС, с. 390), *чоловече* (ГС, с. 394), *чоловек*, *век*, *собє* (КП, с. 10), *тобє* (КП, с. 48), *ведьма* (КП, с. 11), *пєвень* (КП, с. 16), *двєсті*, *збєгла*, *прибєг* (КП, с. 34), *бєгли*, *прибєгли*, *задимєла* (ГС, с. 389), *бєла* (КП, с. 47), *бєдна* (ГС, с. 379), *мєсце* (ГС, с. 380), *у світї* (ГС, с. 382), *осветлює* (КП, с. 148), *бєлом*, *свєтит* (ГС, с. 375), *примєром* (ГС, с. 413) та ін. Трохи рідше в цій позиції трапляється літера *e*, яка, отже, вказує на можливість ствердіння губних перед *ě: *сметтє* (КП, с. 158), *цьвет* (ГС, с. 507), *сьвета* «світла» (КП, с. 119), *осветлює* (КП, с. 148), *свєтеца* (КП, с. 61), *розумєли* (ГС, с. 386), *успєли* (ГС, с. 389), *обєщаною* (ГС, с. 477), *советував* (ГС, с. 495), *вєсть* (ГС, с. 508), *на мєсці* (ГС, с. 508; КП, с. 133), *свєчка* (ГС, с. 498), *пєшки* (ГС., с. 380), *тобє* (ГС, с. 377), *собє* (КП, с. 65), *розумєючих* (ГС, с. 375) та ін. Спорадично фіксовано й інший наслідок ствердіння губних перед наголошеним *ě – розвиток додаткової артикуляції [й], а після [м] – [н']: *об'єд* (ГС, с. 515), *б'єдни* (КП, с. 52), *б'єдна* (КП, с. 61), *пов'єр* (КП, с. 150), *прим'єром* «приміром» (ГС, с. 445), *п'єрє* «пір'я» (КП, с. 72), *в голов'є* (ГС, с. 423), *три мнєсеци* (ГС, с. 422). Неетимологічний [й] як результат депалаталізації губних указаний також перед рефlekсами наголошеного *e: *п'єч* (ГС, с. 443; КП, с. 52), *зовйов* (ГС, с. 389), *повйоз* (ГС, с. 389), *завйоз* (ГС, с. 432), *перевйоз* (ГС, с. 495), *привйоз* (ГС, с. 441), хоча в одному випадку і в цій позиції маніфестовано звичайне

ствердіння губного: *похмелля* (КП, с. 66). Більш виразну тенденцію до депалаталізації губні виявляють перед рефлексом ненаголошеного **ě*. Форми зі стверділим у цій позиції губним трапляються удвічі частіше, аніж форми зі збереженням пом'якшення губного, пор.: *беда* (ГС, с. 462), *венок* (КП, с. 4), *мешок*, *пробежи* (КП, с. 150), *бегом*, *наметив* (КП, с. 34), *песок* (КП, с. 99; ГС, с. 429), *замешаю*, *мешаю* (КП, с. 99), *смеюцца* (КП, с. 110), *осветило* (КП, с. 148), *спеває* (ГС, с. 377), *спеши* (ГС, с. 462) та ін., але й *венок* (КП, с. 4), *по светах* (КП, с. 52), *чоловеки* (КП, с. 65), *осеменяють* (КП, с. 73), *помешалася* (ГС, с. 421), *просветлиса* (ГС, с. 433), *пешаком* (ГС, с. 482) та ін. Ствердіння губного в слові *попел* (ГС, с. 516) сталося перед рефлексом ненаголошеного **e*. Специфіка передачі пом'якшеної вимови чи ствердіння губних перед рефlekсами **ě* та **e* ще й у тому, що автор допускає паралельні написання на зразок *псч* – *п'еч*, *осветлює* – *осветлює*, *тобе* – *тобе*, *собє* – *собе*, *при свєцці* – *свечка*, *мєсецом* – *три мнєсеци*.

Подібну варіативність у текстах М. І. Закусила помічено в передачі м'якої вимови чи депалаталізації вібранта перед **ě*. За нашими спостереженнями, після *p* відповідно до **ě* незалежно від місця наголосу письменник частіше використовує літеру *e*, що свідчить про більш виражену тенденцію до ствердіння [p'] у цій позиції: *грешникам* (КП, с. 149), *грєха* (КП, с. 99), *грешила* (ГС, с. 375), *горєх* (ГС, с. 481), *резали* (КП, с. 110), *прорезуют* (ГС, с. 508), *скорей* (КП, с. 113), *горєли* (ГС, с. 386), *горєв* (ГС, с. 477), *згорєв* (ГС, с. 479), *грєт* «гріти» (ГС, с. 498), *грєлиса* (ГС, с. 389), *грєє* (ГС, с. 434), *погрєцца* (ГС, с. 460), *нагрєли* (ГС, с. 463), *стрєху* (ГС, с. 389), *стрєнешя* (ГС, с. 382), *у дворє* (ГС, с. 508), *за рєчкою* (ГС, с. 402). Щоправда, депалаталізацію [p'] перед **ě* письменник відобразив непослідовно, пор.: *рєзала* (КП, с. 111), *грєх* (ГС, с. 396), *трєснуло* (ГС, с. 462), *стрєв* (КП, с. 110), *погрєцца* (КП, с. 4), *сєрєт* «сіріти» (ГС, с. 478), *рєжут* (ГС, с. 482), *коло рєки* (ГС, с. 478). Часом навіть в одній кореневій морфемі відзначено різні наслідки цього явища, пор.: *резали*, *прорезуют* – *рєзала*, *рєжут*, *стрєнешя* – *стрєв*, *грешникам* – *грєх*. Натомість передано послідовне ствердіння в позиції перед [e] < **ě* шиплячих, зокрема у формах Д. в. та М. в. одн. іменників ж. р.: *душе своей* (ГС, с. 375), *в душе* (ГС, с. 382), *на печє* (ГС, с. 460), а також у формах 2 ос.

мн. наказ. сп.: *свищет* «свищіть» (ГС, с. 376), *держет* «держіть» (КП, с. 34). Подібне за природою ствердіння в слові *шестсот* (КП, с. 112) відбулося перед рефлексом ненаголошеного **e*.

Після передньоязикових [д], [т], [з], [с], [ц], [л], [н] відповідно до наголошеного **ě* М. І. Закусило майже послідовно використав літеру *є*, яка, отже, свідчить про м'яку вимову вказаних консонантів: *дєвка*, *сєла* (КП, с. 4), *дєда*, *хотєв* (КП, с. 10), *сєно* (КП, с. 34), *у хлєвчику* (КП, с. 152), *хлєв*, *сєни* (КП, с. 40), *сусєди* (КП, с. 110), *дєло* (КП, с. 111), *дєти*, *колєна* (ГС, с. 375), *сидєв* (ГС, с. 373), *лєз* (ГС, с. 375), *лєс* (ГС, с. 382), *Полєссє* (ГС, с. 380), *лєкар* (ГС, с. 387), *нємци* (ГС, с. 386), *снєгом* (ГС, с. 389), *цєли* «цілий» (ГС, с. 479) та ін.; також у закінченнях М. в. одн. іменників І та II відмін: *в сем'є* (ГС, с. 466), *у водє* (ГС, с. 482), *на самотє* (ГС, с. 518), *по землє* (ГС, с. 495), *в сєлє* (ГС, с. 417), *в деснє* (ГС, с. 497), *на чужинє* (ГС, с. 508), *в молоцє* (ГС, с. 466), *в руцє* (ГС, с. 402) та ін., 2 ос. мн. наказ. сп. дієслів: *одомкнєт* «відімкніть», *спалєт* «спаліть» (ГС, с. 516), *ослобонєт* «звільніть» (ГС, с. 481), *простєт* «простіть» (КП, с. 66), *налєт* «налийте» (КП, с. 57), *йдєт* «ідіть» (ГС, с. 377) та ін. Випадки написання після цих передньоязикових літери *є*, яка б указувала на результат ствердіння, обмежені лише словоформами *цєлиця* «цілється» (ГС, с. 463), *тем'я* «тім'я» (ГС, с. 433), *у сем'ях* (ГС, с. 441), *левою* (ГС, с. 463), пор. також форму наказ. сп. *впустєт* «пустіть» (ГС, с. 516). Щоправда, допущено варіативність *хлєв*, *у хлєвчику* – *хлєви*. Інша ситуація спостережена у випадку, коли передньоязикові [д], [т], [з], [с], [ц], [л], [н] стоять перед рефлексом ненаголошеного **ě*. Написань із літерами *є* чи *є* відповідно до **ě* приблизно однакова кількість, що свідчить, очевидно, про тенденцію до депалаталізації передньоязикових у цій позиції, але незавершеність чи непослідовність цього процесу, пор.: *дєтєй* (ГС, с. 386), *лєчиця* (ГС, с. 497), *полєкую* (ГС, с. 387), *вилєчи* (КП, с. 110), *лєкарствя* (КП, с. 57), *сєм'я* (ГС, с. 451), *вдєляв* (ГС, с. 433), *лєвшя*, *лєвиця* (ГС, с. 463), *втєкат* (ГС, с. 480), *цєлющя* (ГС, с. 495), але *посєвна* (КП, с. 42), *вилєтєла* (КП, с. 87), *вчадєла* (КП, с. 79), *надєлю* (ГС, с. 373), *привидєлось* (ГС, с. 382), *дєлиця* (ГС, с. 386), *заслєпила* (ГС, с. 422), *лєсникував* (ГС, с. 436), *хлєбину* (ГС, с. 463), *дєтьми* (ГС, с. 386). У словах *вусєнь*

«гусінь» (ГС, с. 441), *сельце* (ГС, с. 402) ствердіння передньоязикового відбулося перед рефлексом ненаголошеного **e*.

Треба сподіватися, що допущена письменником варіативність у відтворенні м'якої вимови чи ствердіння приголосних перед рефlekсами **ě* означає непослідовність, незавершеність процесу депалаталізації консонантів у вказаній позиції, а не помилкове чи неточне відображення автором указанного явища.

М. І. Закусило передав депалаталізацію губних і передньоязикових перед ненаголошеним **e* > [e], [a]: *паметь* (ГС, с. 440), *десеть* (ГС, с. 496), *лекают* (ГС, с. 508), *висвети* (ГС, с. 467), *виречив* (ГС, с. 481), *тресуца* (ГС, с. 434), *выгледают* (ГС, с. 496), *лекачка* «та, що лякає» (КП, с. 135), *пуд місяцьом* (ГС, с. 498), *одинанцать*, *осімнанцать* (ГС, с. 402), *дванцать*, *двананцать* (КП, с. 112). Ствердіння приголосних представлено і перед закінченням 3 ос. мн. теп. ч. та простого майб. ч. дієслів II дієвідм.: *курет* (ГС, с. 401), *ходет*, *виходет* (ГС, с. 432), *поприходет* (КП, с. 10), *познаходет* (ГС, с. 441), *говорет* (ГС, с. 482) та ін., причому у випадку губних депалаталізацію не супроводжував розвиток епентези [й] чи [л']: *поцупет* «поцуплять» (ГС, с. 463), *ставет* «ставлять» (ГС, с. 481), *поставет* «поставлять» (КП, с. 158), *дивецца* «дивляться» (ГС, с. 496). Інколи ствердіння консонанта позначене й у позиції перед наголошеним [e] з **e*: *застрев* «застряв» (КП, с. 477), *гледь* (КП, с. 119).

Письменник лише спорадично зафіксував збереження м'якої вимови приголосних перед **i*: *гусі* (КП, с. 71), *смоліну* (ГС, с. 432), *соромотніца*, *сподніца* (ГС, с. 422), *іягодица* (ГС, с. 425), *поворотніца* (ГС, с. 427), *вечорніци* (ГС, с. 436), *ратовніца* (ГС, с. 439), *лесніка* (ГС, с. 433), *пекучі хрест* (КП, с. 148), *межі окон* «між вікнами» (ГС, с. 373), *хтото інші* (КП, с. 149), *подріпаєш* (КП, с. 86), а також вторинне м'якшення губних і задньоязикових перед [i] з **у*: *віще* «вище» (ГС, с. 375), *до Жабі* (КП, с. 42), *скупі чоловік* (ГС, с. 433), *кущові семінар* (ГС, с. 389), *ви гідкі* (КП, с. 42), *[блуд] крепкі* (КП, с. 95), *кожен не глухі* (КП, с. 148), *Мост великі*, *високі*, *довгі* (ГС, с. 375), *колодязь глибокі* (ГС, с. 508), *шлях далекі* (ГС, с. 516), *сон такі* (ГС, с. 518). На відміну від інших представників «древлянської»

літератури, М. І. Закусило жодним прикладом не вказав на збереження м'якої вимови приголосних перед [e].

В аналізованих художніх текстах можна простежити й поліську тенденцію до депалаталізації вібранта [p'] перед голосними заднього ряду: *ратовніца* (ГС, с. 439), *горат* «горять» (ГС, с. 480), *вигорат* «вигорять» (ГС, с. 480), *радюжкою* (КП, с. 131), *радюжками* (КП, с. 37), *радюжечку* (КП, с. 68), *круком* «крюком» (КП, с. 118), *чирак* (ГС, с. 427), *припарувала* (ГС, с. 733), *зрахлела* (КП, с. 114), а також у випадку *сухари* (ГС, с. 515). Збережено (ЕСУМ, т. 2, с. 398) твердий [p] у формі *карачкалиса* (ГС, с. 477). Багатьма прикладами передано ствердіння в ряді позицій [ц'], зокрема в кінці основ іменників: *пальци* (ГС, с. 343), *хлопци* (ГС, с. 507), *хлопцями* (ГС, с. 376), *немци* (ГС, с. 386), *конец* (ГС, с. 508), *конца* (ГС, с. 375; КП, с. 150), *конци* (КП, с. 111), *кровопивци* (ГС, с. 42; КП, с. 42), *вдовица*, *светлица* (ГС, с. 495), *поленбица* (КП, с. 113), *ратовніца* (ГС, с. 439), *рушницю* (ГС, с. 432), *вечорніци* (ГС, с. 436), *бѣдунци* (КП, с. 16), *мѣсца* (КП, с. 150), *посля Тройци* (ГС, с. 507) та ін.; у складних числівниках на зразок *тринцать* (ГС, с. 394), *восімнадцата*, *дев'ятнанцать*, *осімнанцать*, *одининцать*, *дванцать* (ГС, с. 402) та ін.; у прикметниковому суфіксі *-цьк-*: *ведьмацку* (КП, с. 137), *морацкая* (КП, с. 34); у зворотних дієсловах у формі інфінітива та 3 ос. теп. ч. та простого майб. ч.: *погрецца*, *дивицца* (КП, с. 4), *пасуцца*, *боїцца* (ГС, с. 376), *бояцца*, *впивацца* (КП, с. 95), *числицца* (КП, с. 98), *сницца*, *греєцца*, *вивалюєцца* (КП, с. 110), *смеюцца* (КП, с. 110), *припиняєцца* (КП, с. 57), *светецца* (КП, с. 61), *плодецца* (КП, с. 71), *згинаєцца* (КП, с. 111), *дѣлицца* (ГС, с. 386), *розоллєцца* (ГС, с. 394) та ін., також зі стягненням подовженого приголосного: *валица* (КП, с. 113), *живеца* (ГС, с. 441), *боїца* (ГС, с. 457). У структурі зворотних дієслів в інших формах депалаталізації зазнав свистячий [с']: *снилоса*, *питайса*, *озналас*, *молиласа*, *осметиласа* (ГС, с. 375), *замахнувса*, *остановлюєтес*, *викупалиса* (ГС, с. 376), *возродилоса* (ГС, с. 387), *женивса*, *плакавса*, *народилоса* (ГС, с. 389), *дивюса* (ГС, с. 435), *вправюса*, *росиласа*, *вдавилася*, *вперлоса* (КП, с. 113) та ін. Словоформи *ночу* «ніччю» (ГС, с. 373; КП, с. 131), *ключи* (ГС, с. 516) ілюструють явище ствердіння [ч].

Звук [й] М. І. Закусило часто опускає, зокрема у флексіях Н. в. прикметників, дієприкметників, родових займенників ч. р.: *вогонь пекучи, хрест чесни* (ГС, с. 375), *ти вредни* (ГС, с. 376), *живи Антон* (ГС, с. 382), *куци вєтер* (ГС, с. 390), *собачка такі* (ГС, с. 432), *последні пес, добри був, народ озлоблени* (ГС, с. 433), *бєдни помер* (ГС, с. 457), *батько хвори, кволи* (ГС, с. 466), *льод окаменни* (КП, с. 151), *чисти четвер* (КП, с. 150), *хресни дух* (КП, с. 158) та ін.; у закінченні 2 ос. одн. наказ. сп.: *вині* (КП, с. 74); на межі префіксальної і кореневої морфем у випадках на зразок *вишла* (ГС, с. 375), *вишов* (ГС, с. 389), *вишли* (ГС, с. 498), *виде* (ГС, с. 495), *виняв* (ГС, с. 377), *вимали* (ГС, с. 481), *вими* (ГС, с. 434), *прими* (ГС, с. 389). Натомість звук [й], на відміну від літературної мови, збережено в словоформах *пойдемо* (ГС, с. 451), *пойдеш* (ГС, с. 462), *пойди* (КП, с. 150), *гарнєйшоє* (ГС, с. 495), *важнєйші* (ГС, с. 477).

Складно однозначно кваліфікувати спорадичні форми 1 ос. одн. теп. ч. та простого майб. ч. дієслів II дієвідм. на зразок *див'юса* (КП, с. 119), *дивюса* (ГС, с. 435), *дивюся* (ГС, с. 460), *подивюса* (КП, с. 119; ГС, с. 423), *вправюса* (КП, с. 113). У першому випадку письменник, без сумніву, фіксує наслідок процесу [вл'] > [вй]; розвиток тут [й] замість [л'] вважають явищем вторинним, відносно пізнім, зумовленим аналогією [105, с. 310]. В інших же словоформах бракує апострофа, який би вказав на наявність звукосполуки [вй]. Можна було б припустити, що структури *дивюса*, *подивюса*, *вправюса* маніфестують пом'якшення губного без появи [й]. Але такі написання без апострофа вважаємо помилками технічного складання з урахуванням того факту, що в книгах М. І. Закусила цей надрядковий знак з якоїсь причини може бути пропущений і в інших випадках, як-от: *пудєжджає* (ГС, с. 375), *бєцца* (ГС, с. 463), *сонємса* (КП, с. 113), *сонєцца* (КП, с. 113), *полумє* (ГС, с. 479) тощо. У словоформах *здоровлє* (ГС, с. 515), *здоровля* (КП, с. 10) представлено протилежний процес – розвиток [вй] > [вл'].

Відсутність або принаймні обмежене вживання в мовленні поліщуків звука [ф] маніфестують лексеми *теліхон* (ГС, с. 497), *кохти* (КП, с. 113), *патіхони* (КП, с. 10), *з патіхонами* (КП, с. 113), *конхіскація* (КП, с. 42), *прохура* (КП, с. 112),

інхормація (ГС, с. 419), *рехорма* (ГС, с. 515), *схотографірувацца* (ГС, с. 377); відсутність звука [ʒ] – словоформи *провожає* (ГС, с. 421), *приєжав* (ГС, с. 433), *повієзжали* (ГС, с. 482), *бужу* (ГС, с. 438), *утвержать* (ГС, с. 375); у випадку *кукурузу* (КП, с. 110) африкаті [ʒ] відповідає фрикативний [з]. Можливо, написаннями на зразок *взяуса* (ГС, с. 462), *кроунасти* (ГС, с. 441), *заўтра* (ГС, с. 464) письменник хотів підкреслити нескладовий [ў]. У випадках *горевку* (ГС, с. 462), *в горевці* (ГС, с. 507) представлено розвиток [л] > [в] у кінці складу. Лексеми *брацце* (КП, с. 95), *браццечко* (ГС, с. 508), вжиті як звертання до співрозмовника з метою активізації його уваги (пор.: *Я, брацце, гарно з жонками живу*), з огляду на їхній зв'язок із *брат*, *браття*, ілюструють, мабуть, вплив білоруської звукової системи. Заступлення [з'] > [ж] у слові *княжівною* (КП, с. 36) має, мабуть, не фонетичний, а аналогічний характер, пор. *княжий* і под.

У структурі частини діалектизмів, перейнятих письменником із поліського мовлення, відображено наслідки позиційних фонетичних змін. Прогресивну асиміляцію за способом творення [мй], [мл'] > [мн'] зауважено у випадках *мясо* (КП, с. 71; ГС, с. 496), *мясом* (КП, с. 110), *земня* (ГС, с. 479), *земню* (ГС, с. 480), за місцем і способом творення [зй] > [з':] – *ззість* (КП, с. 43), за дзвінкістю [рт] > [рд] – *скирда* «скирта» (КП, с. 38), за способом творення [шч] > [ш:] зі стягненням подовженого приголосного – *шо* (ГС, с. 389; КП, с. 110), *нашо* (КП, с. 154); регресивну дисиміляцію за способом творення [кт] > [хт] – у лексемі *Дохтор* (прізвисько) (КП, с. 65), [чт] > [шт] – у числівнику *штири* (ГС, с. 462), [чн] > [шн] – *вилошника* (КП, с. 121); прогресивну дисиміляцію на віддалі за місцем і способом творення [т..т] > [т..к] – *топкав* (КП, с. 154), за способом творення [н..д] > [н..н] – у числівниках другого десятка *дев'ятнанцать*, *осімнанцать*, *одининцать* (ГС, с. 402) та ін., за аналогією також *дванцать* (ГС, с. 402), *тринцать* (ГС, с. 394); регресивну асиміляцію на віддалі за способом творення [ц..с] > [с..с] – *сальсисона* «свинячого шлунка, начиненого шматочками м'яса, сала, легень» (КП, с. 113), пор. пол. *salceson* «вид ковбаси» (ЕСУМ, т. 5, с. 170). Наслідок контактної асиміляції в групах [тс'], [дс'] і наступного стягнення та ствердіння подовженого [ц':] зауважено в словоформах *скоцки* < **скотський* (ГС, с. 463), *поцвинок*

«підсвинок» (КП, с. 40), *люцка* < *людська* (ГС, с. 389), пор. також *люцку* (КП, с. 42), *люцкі* (КП, с. 42), *люцкиє* (КП, с. 71), *люцких* (ГС, с. 478), *по-люцки* (ГС, с. 451) та ін. У дієслівній формі *гочеш* «хочеш» (ГС, с. 375), якщо це не помилка складання, можна вбачати регресивну дисиміляцію на віддалі за дзвінкістю-глухістю [х..ч] > [г..ч]. Мабуть, унаслідок позиційних змін приголосних склалася звукова структура й лексем *ослобонет* «звільніть» (ГС, с. 481) < **освободіть*, *поленбица* «полядвиця» (КП, с. 113), пор. пол. *połędwica* (ЕСУМ, т. 4, с. 506–507). Результат метатези на віддалі відображено у випадку *ліворуції* (КП, с. 24), а також у складі дієслова *скацапніло* (ГС, с. 383), пор. *капцаніти* «убожіти, занепадати», яке кваліфіковане як застаріле запозичення з мови їдиш (ЕСУМ, т. 2, с. 380).

На відміну від літературної мови, протезу [в] зауважено в таких словоформах: *вусіх* (ГС, с. 462), *навучився* (КП, с. 72), *навучили* (ГС, с. 422), *навучилася*, *навучивса* (ГС, 427), *вусень* «гусінь» (ГС, с. 441), *восушували* (ГС, с. 515), *вот-вот* (ГС, с. 482), протетичний [й] – *йона* «вона» (КС, с. 39), *йодна* (КП, с. 36), *йопозорилась* (ГС, с. 429), *ето* «це» (ГС, с. 515), [г] – *гой* (ГС, с. 380), *ге* (ГС, с. 387), *гети* (ГС, с. 441), *годягають* (ГС, с. 508). У кількох випадках збережено давніші форми без протези: *осьмий* (ГС, с. 432), *осімдесят* (ГС, с. 414), *осімнанцать* (ГС, с. 402), *ухо* (ГС, с. 439; КП, с. 39), *в окне* (ГС, с. 498), *окнами* (КП, с. 112), *ольху* (ГС, с. 439), *ольхові* (ГС, с. 487), *олешник* «зарості вільхи, вільшняк» (КП, с. 99), *олешія* «т. с.» (ГС, с. 374), *овсюки* (ГС, с. 389), *овсюками* (ГС, с. 389). Про відсутність початкового етимологічного [в] як результат відштовхування від форм із відповідною протезою можна говорити у випадках *оспитую* «виховую» (ГС, с. 375) < **воспитую*, *наоспитувала* (ГС, с. 429), *озьмемо* (ГС, с. 445).

Чимало діалектизмів засвідчують різнотипні скорочення в структурі. Зокрема, опускання початкового голосного (афери́зу) простежено в лексемах *ритмія* (КП, с. 57), *єроплани* (ГС, с. 429), *пінціціт* (КП, с. 65), *лергія* (ГС, с. 466), *все 'дно* (ГС, с. 464), *Лексей*, *Лексія* (ГС, с. 376), *храннічка* (ГС, с. 427), опускання приголосного на початку слова: *'язать* «в'язати» (КП, с. 113), опускання на початку слова складу: *лісапетом* (ГС, с. 495), а також у займенниковій формі *є* «її»

< іє < є ~~ѣ~~, пор.: *в є окнє* (ГС, с. 498), *коло є, пальців в є* (КП, с. 9), *є прибацнув* (КП, с. 74), *в є не живе* (КП, с. 113). Вияви синкопи, зокрема опускання одиничного звука, вбачаємо у випадках *скоко* «скільки» (КП, с. 42; ГС, с. 386), *стоко* «стілки» (КП, с. 65; ГС, с. 416), *токо* «тілки» (КП, с. 66), *туко* «т. с.» (ГС, с. 429), *токи* «т. с.» (ГС, с. 419), *мона* «можна» (ГС, с. 396; КП, с. 10), *моляв* «мовляв» (ГС, с. 401), *хльоска* «хльостка» (ГС, с. 430), *фелшер* (ГС, с. 466), *нетрони* «нейтрони» (ГС, с. 466), *ренгени* (ГС, с. 434), *міліционеров* (ГС, с. 478), *революційонера* (ГС, с. 428), *тишчу* (ГС, с. 428), опускання цілого складу – *сьодні* (ГС, с. 464), *сьоднішні* (ГС, с. 479), *сьонішній* (ГС, с. 498), *унірмазі* (КП, с. 10), *мациклетом* (КП, с. 65). Зауважено такі приклади з усіченням кінцевого одиничного звука чи цілого звукосполучення – апокопою: *заре* «зараз» (КП, с. 43; ГС, с. 402), *ка'* «каже» (ГС, с. 462), *бо'* «Боже» (ГС, с. 488), *тре* (КП, с. 57), *мо'* (КП, с. 57; ГС, с. 420), *чо'* (КП, с. 52), *ая'* «аякже» (ГС, с. 420), *дудом* (ГС, с. 429). Про апокопу можна говорити й у випадку інфінітивів на *-т* та *-ть*: *одлетєт* (КП, с. 158), *спат* (КП, с. 113), *поціркат* (КП, с. 113), *покликат* (КП, с. 110), *полежат*, *подумат* (КП, с. 10), *слухат* (ГС, с. 377), *кричать* (КП, с. 90), *одживать* (ГС, с. 377), *цілувать* (ГС, с. 375) та ін.; форм 3 ос. одн. теп. ч. на зразок *зна* «знає» (ГС, с. 375). Комбінування афези й апокопи представлено у звертанні до чоловіка на ім'я Олексій: *Льо'* (ГС, с. 380). Результат різнопланового скорочення чи інших модифікацій компонентів зауважено й у виразах *на чорту матер* «навіщо; ні для чого, без потреби» (КП, с. 57), *крий Бога* «не можна; вживано для вираження небажаності, заперечення чого-небудь», в алегроформах *єй-бо*, *ай-бо*, пор.: *Поралник слави, єй-бо* (ГС, с. 463), *Не, не, пробуйте, ай-бо* (КП, с. 114).

У наведених прикладах, окрім усічення чи стягнення, часом простежено й позиційні зміни приголосних. Наприклад, у випадку *тишчу* «тисячу» (ГС, с. 428) після синкопи відбувалася регресивна асиміляція за місцем і способом творення [сч] > [шч]; у лексемі *пінціціт* (КП, с. 65), окрім афези, – регресивна асиміляція на віддалі за способом творення [д..ц] > [ц..ц]; у структурі *сьонішній* (ГС, с. 498), крім синкопи, – регресивна асиміляція за місцем і способом творення [д'н'] > [н':] і стягнення подовженого консонанта тощо. Розвиток інтервокального приголосного

зауважено в словоформах *радiгаця* (ГС, с. 429), *радiгації* (ГС, с. 438), *радiгацією* (ГС, с. 482), інтерконсонантних голосних – у випадку *пихнув* «пхнув», *пихне* «пхне» (КП, с. 141), *міністер* (ГС, с. 433) та, мабуть, *жуваво* «жваво» (КП, с. 65), неетимологічної групи приголосних – *ножниці* (ГС, с. 487).

3.1.2 Морфологічний рівень. Тексти М. І. Закусила відображають найвиразніші специфічні ознаки поліської іменникової словозміни. У кількох випадках помічено відмінності супроти літературної мови в граматичних значеннях роду та числа. Наприклад, іменники *дерен*, *літр* представлені варіантами ж. р.: *дерна суха* (КП, с. 97), *на дерну* (ГС, с. 477), *дві літри* (КП, с. 18); субстантив *лішко* – варіантом ч. р.: *в ложок* (ГС, с. 457), *пуд ложок* (ГС, с. 497); іменники *тетеря*, *свара*, *довбня*, *болість* – варіантами ч. р.: *глухар і тетер токуют* (ГС, с. 432), *свару буде* (ГС, с. 496), *випущена отакимов довбнем* (ГС, с. 477), *в болісті своїм* (ГС, с. 375). М. І. Закусило активно використовує збірний іменник с. р. *костє* як граматичну однину відповідно до загальнозживаної форми *кістки*, пор.: *риб'яче костє* (КП, с. 33), *чиє костє* (КП, с. 42), *костє тверде* (КП, с. 105), *хрускає костє* (ГС, с. 466) та ін. Подібно в однині зживано й форми *мебля* «меблі» та *драгель* «драглі», пор.: *меблю поставлю* (ГС, с. 496), *твою меблю* (ГС, с. 496), *трусивса драгель такі* (ГС, с. 478).

Виразних морфологічних архаїзмів виявлено небагато. До них можна зарахувати форми іменників с. р. колишніх *-jō-основ із закінченням *-e*: *ремiнячче* (КП, с. 67), *п'єре* (КП, с. 72), *воронне*, *звiр'є* (КП, с. 114), *сметте* (КП, с. 158), *Полессє* (ГС, с. 380), *здоровлє* (ГС, с. 515), *сухожиллє* (ГС, с. 394), *животтє* (ГС, с. 417), *корчов'є* (ГС, с. 432), *клоччє* (ГС, с. 444), *подвор'є* (ГС, с. 467) та ін., так само О. в. цих субстантивів із флексією *-em*: *рем'яччєм* (КП, с. 22), *неплєддєм* (ГС, с. 429); форми Р. в. одн. іменників III відм. колишніх *-ī-основ із закінченням *-и*: *від любови* (КП, с. 48), *крови* (КП, с. 50), *смерти* (КП, с. 113), *кроунасти* (ГС, с. 441); форму Р. в. одн. іменника ч. р. колишньої *-ō-основи із флексією *-a*: *сьвета* (КП, с. 119); форму Р. в. мн. іменника ж. р. I відм. з нульовим закінченням: *кур* (ГС, с. 436); двоїнну за походженням форму іменника ж. р. *літра* «літр» у

сполуці *дві літри* (КП, с. 18), якщо тут не відображено характерний для говірок цього ареалу, але мало переданий М. І. Закусилком розвиток *у > [і].

Деякі форми іменників засвідчують вияви граматичної аналогії. У випадках *місяцем*, *кошельом* (ГС, с. 498), *галошою* (КП, с. 111), *душою* (КП, с. 119), *горчицею* (ГС, с. 463) засвідчено вирівнювання форм м'як. гр. та міш. гр. за зразком тв. гр. Словоформи іменника III відм. колишньої *-ї-основи *кровею* (ГС, с. 496), *кров'єю* (КП, с. 41) відображають аналогію до форм I відм. *-jā-основ. Форми Н. в. мн. іменників ч. р. із, очевидно, наголошеною флексією -а на зразок *леса*, *голоса* (ГС, с. 379), *края* (ГС, с. 382), *легара* (ГС, с. 463) відображають вплив із боку відповідних форм колишньої дв. або с. р. [104, с. 102]. Іменники на означення збірності *цигане* (ГС, с. 428), *сельчане* (ГС, с. 515), *люде* (ГС, с. 416), *генерале* (ГС, с. 481) мають флексію -е, яка в Н. в. мн. історично була властива основам на приголосний [104, с. 101]. У К. в. іменники ч. р. трапляються у формах, співвідносних із Н. в.: *Пузир, пістоля!* (КП, с. 135), *Лексей, го Лексей!* (ГС, с. 376), *Карпо!* (КП, с. 32), *Литочка, го Литочка!* (ГС, с. 444), *А ти Льонька Кухтель прости* (ГС, с. 516); іменники ж. р. м'як. гр. можуть набувати флексії -о за зразком тв. гр.: *Ганьо-о!* (КП, с. 100).

Більшість інших форм іменників у флексіях засвідчують типові для середньополіського ареалу фонетичні явища. Рефлексацію *о > [о] в закритому складі відображено в закінченні -ов < *-овь Р. в. мн. іменників ч. р. тв. гр.: *хрестов* (КП, с. 152), *братов* (ГС, с. 375), *ворогов* (ГС, с. 376), *чоловєков* (ГС, с. 502), *ангелов* (КП, с. 150) та ін.; рефлексацію *е > [о] в закритому складі перед історично твердим приголосним – у флексії -ов < *евь цього ж відмінка м'як. гр.: *бойов* (ГС, с. 482), *рубльов* (ГС, с. 433; КП, с. 34), *крьольов* (ГС, с. 444), *променьов* (КП, с. 148), *місяцов* (ГС, с. 382), *до Норинцов* (ГС, с. 479). Розвиток наголошеного *ѣ в [е] з м'якістю попереднього приголосного зауважено у формах М. в. одн. іменників усіх трьох родів: *в воде* (КП, с. 151; ГС, с. 375), *на самоте* (ГС, с. 518), *в борозне* (ГС, с. 389), *у лепесе* (ГС, с. 433), *в голове* (КП, с. 125), *в руце* (ГС, с. 402), *на земле* (ГС, с. 412; КП, с. 150), *у сне* (ГС, с. 375), *в хлеве* (ГС, с. 508), *на коне* (ГС, с. 375), *в безладде* (ГС, с. 480), *в полум'є* (ГС., с. 387) та ін.; в

[e] після стверділого шиплячого та вібранта – у формах *в душе* (ГС, с. 382), *на пече* (КП, с. 110; ГС, с. 497), *у дворе* (ГС, с. 508). Таку ж рефлексію наголошеного **ě* відображено у формах Д. в. одн. іменників ж. р. на зразок *сатанє* (КП, с. 151), *душе своейой* (ГС, с. 375), *душе тепло* (КП, с. 158), а також у формах Р. в. одн. іменників ж. р. I відм. історично м'як. гр.: *до землє* (КП, с. 150), *людям Землє* (ГС, с. 375), *коло землє* (ГС, с. 413), *з сем'є* (ГС, с. 466), *з душе* (ГС, с. 375), *його душе* (ГС, с. 403); мабуть, за аналогією до останніх форм флексія -*є* з'явилася і в іменниках тв. гр.: *травє наєсца* (ГС, с. 496), *голове боялиса* (ГС, с. 463), так само у відповідній формі субстантива III відм.: *кров'є не буде* (КП, с. 41). Вияв [e]-рефлексії наголошеного **ě* вбачаємо й у формі Н. в. мн. іменника *день – днє*, пор.: *три днє* (ГС, с. 481), *днє важнейши* (ГС, с. 477). Форма Н. в. мн. *гусі* (КП, с. 71) засвідчує розвиток **i* > [i], словоформи Р. в. одн. *до Жабі* (КП, с. 42), *у сові* (КП, с. 61) – рефлексію **у* > [i] після губного. У формах М. в. одн. іменника ж. р. *в житци* (КП, с. 150), Р. в. одн. іменника ж. р. *посля Тройци* (ГС, с. 507), а також у словоформах Н. в. мн. іменників ч. р. та ж. р. *Мишковци, раковци* (ГС, с. 377), *немци* (ГС, с. 386), *пальци* (ГС, с. 393), *хлопци* (ГС, с. 507), *вечорніци* (ГС, с. 436), *конци* (КП, с. 111), *сухари* (ГС, с. 515), *ключи* (ГС, с. 516) у зіставленні з літературними відповідниками можна говорити про ствердіння африкат [ц'] і [ч'] та вібранта [р'].

Відмінності супроти літературних відповідників у морфемній структурі ілюструють такі іменникові словоформи: *убийці* «убивці» (КП, с. 130), *вилупень* «вилупок» (КП, с. 47), *обєдаловка* «об'їдання» (КП, с. 72), *стидухи* «стиду» (КП, с. 72), *за ожереддям* «за ожередом» (ГС, с. 488), *зугаром* «згаром» (КП, с. 134), *хворачка* «хвороба» (ГС, с. 423), *м'якиш* «м'якуш» (КП, с. 113), *курач* «курій, курячий гермафродит» (ГС, с. 463), *людечки* «люди» (КП, с. 39; ГС, с. 394), *труднеча* «трудність» (КП, с. 42), *вогончик* «вогник» (КП, с. 72), *олешник* «вільшняк» (КП, с. 99), *олешия* «т. с.» (ГС, с. 374), *взувачку* «взуття» (КП, с. 110), *торгачка* «торговка» (ГС, с. 488), *прибирачкою* «прибиральницею» (ГС, с. 422), *дєтви* «дітвори» (ГС, с. 426), *плачки* «плакальниці» (ГС, с. 429), *куропатки* «куріпки» (ГС, с. 438), *затиш* «затишок; затишшя» (ГС, с. 447), *добрині* «добра»

(ГС, с. 441), *на скосогорі* «на косогорі» (КП, с. 132), *школьниками* «школярами» (ГС, с. 439), *лікарства* «ліку, ліків» (ГС, с. 446), *левица* «жінка-лівша» (ГС, с. 463), *заворуха* «заворушення, неспокій» (КП, с. 35), *пекелнов* «пекельників» (КП, с. 118), пор. також іменники зі значенням «життя» та їхні відмінкові форми: *житка* (ГС, с. 480), *в житци* (КП, с. 150), *житку* (КП, с. 150), *з житки* (ГС, с. 428); *жизнь* (ГС, с. 381), *жизні* (ГС, с. 428); *животте* (ГС, с. 417), *животтєчко* (ГС, с. 425) та ін.

Виявлено відмінності у фонетичному оформленні, морфемній структурі та відмінюванні займенників. У формах особових та предметно-особових займенників простежено ті фонетичні явища, які характерні для говірок окресленого ареалу. Наприклад, словоформи Д. в. та М. в. займенників *ти* і *себе* засвідчують рефлексію **ě* > [e] з пом'якшеним або зі стверділим попереднім губним: *тобе* (КП, с. 48), *тобе* (КП, с. 72; ГС, с. 377), *в тебе* (КП, с. 72), *собе* (КП, с. 10), *собе* (КП, с. 65), *в себе* (КП, с. 149). Такі ж форми займенника 1 ос., окрім **ě* > [e], ілюструють ще в першому складі підвищення артикуляції [e] > [и] в ненаголошеній позиції: *минє* (ГС, с. 375; КП, с. 10), *при минє* (ГС, с. 428).

Предметно-особовий займенник ч. р. в Н. в. маніфестує варіативність рефлексії **o* > [o], [yo]: *вон* (КП, с. 10; ГС, с. 428), *вуон* (КП, с. 72; ГС, с. 375). Форми з дифтонгом [yo] в ненаголошених відкритих складах на зразок *вуона* (ГС, с. 393), *вуоно* (ГС, с. 441), *вуони* (ГС, с. 463) вважаємо штучними; один раз займенник ж. р. вжито з протезою [й]: *йона* (КП, с. 39). Форми непрямих відмінків предметно-особових займенників в основному фіксують наслідки регулярних фонетичних процесів, а також непослідовність появи приставного [н]. Словоформа Р. в., З. в. займенника ж. р. *їє* «її» < *є* ~~н~~ [104, с. 149] показує типовий у говірці [e]-рефлекс **ě*, пор.: *поховали їє* (ГС, с. 419), *їє малював* (ГС, с. 467); після прийменника приставний [н] може бути відсутній: *в їє були* (ГС, с. 508), *в їє все попереду* (КП, с. 65), *на їє кинувся* (КП, с. 71), *коло їє* (ГС, с. 432). Форма *їє* вживана й у присвійному значенні: *їє чоловік* (КП, с. 10), *в їє очах* (КП, с. 119), *в їє житті*, *їє фольклор* (ГС, с. 380), *їє пєсні* (ГС, с. 382) тощо. Окрім того, словоформа *їє* часто представлена варіантом з утраченим першим складом: *є*

прибацнув (КП, с. 74), *кинув є* (КП, с. 43), *в є окне* (ГС, с. 498), пор. також без приставного [н] після прийменника: *коло є лежать* (КП, с. 9), *в є не живе* (КП, с. 113), *пальці в є повсихали* (КП, с. 9). Варіант *єя* в конструкціях *хрестом єя греєш* (КП, с. 150), *усвідом єя, виполоц єя* (КП, с. 149), очевидно, церковнослов'янським, а не діалектизм. У Д. в. займенник ж. р. представлений формою *йой* < *юи* [104, с. 149], яка засвідчує рефлексію в закритому складі **e > [o]*, пор.: *земля йой пухом* (ГС, с. 402), *кажу йой* (ГС, с. 442), *оддавши йой* (ГС, с. 462), *шептала йой* (ГС, с. 478), *йой зробила* (КП, с. 39–40), *йой налити* (КП, с. 115) та ін.; це ж фонетичне явище – в такій же з походження формі М. в. із приставним [н]: *провалявся в ньой* (КП, с. 110), *в ньой тие храпуни* (ГС, с. 497). Спорадично трапляється архаїчний варіант Р. в., З. в. предметно-особового займенника ч. р. *єго* < *юго* [104, с. 149]: *резками єго* (КП, с. 43); у цій відмінковій позиції відзначено також відсутність приставного [н] після прийменника: *водою на єго* (КП, с. 43), *його пінціціт* (КП, с. 65). У формі М. в., яка продовжує *юь* [104, с. 149], зауважено наявність [н] та результат розвитку **e > [o]* в закритому складі: *на ньом лилася кров* (КП, с. 150), *спалили в ньом* (ГС, с. 386). Предметно-особовий займенник мн. в. О. в. представлений формою без приставного [н] *їми* < *ими* [104, с. 149]: *вигодувала їми* (ГС, с. 429), *подавилися їми* (ГС, с. 498), а в Д. в. у сполуках *показувала єм* (ГС, с. 429), *земля єм пухом* (КП, с. 42) – специфічною формою *єм*; початкове [йє] в вихідному варіанті *имь* [104, с. 149], постало, можливо, внаслідок аналогії до давніх словоформ одн. на зразок *юго, юмоу, юь, юѣ, юи, юо* [104, с. 149].

Найбільше відмінностей супроти літературної мови простежено у формах неособових родових займенників. У багатьох випадках, щоправда, виявлено лише типові фонетичні особливості говірки, зокрема рефлексію **o > [o]*: *мой* (ГС, с. 436; КП, с. 87), *твой* (КП, с. 64), *свой* (ГС, с. 507); заступлення [є] > [o] з м'якшенням попереднього приголосного: *всьо* «все» (ГС, с. 482; КП, с. 125), *усьо* «т. с.» (КП, с. 68); підвищення і звуження артикуляції ненаголошеного [а] після [й] до [є]: *єке* (ГС, с. 479; КП, с. 150), *єку* (ГС, с. 498; КП, с. 148), *в єкоє* (ГС, с. 508), *єкі* (ГС, с. 402), *єкими* (КП, с. 148), *єкесь* (КП, с. 152); усічення кінцевого [й] у

формах ч. р.: *сон такі* (ГС, с. 518), *собачка такі* (ГС, с. 432), *єки «який»* (ГС, с. 434), *той же самі* (КП, с. 148), *хтото інші* (КП, с. 149). Мабуть, не суто фонетичне явище, а наслідок аналогії до структури *сеи* «цей» засвідчує вказівний займенник ч. р. *тей* «той» < *тои*, пор. у контексті в поєднанні з указівною постпозитивною часткою *о*: *тей-о харч розвозит, а цей-о покійничков* (КП, с. 111), *тей-о став мочити* (ГС, с. 497), *приехав тей-о* (ГС, с. 481).

Трапляються форми Р. в., З. в. присвійних займенників ч. р. зі збереженням суфіксом *-йе-* [104, с. 158]: *із мого простору* (КП, с. 43), або зі зміною *-йе-* > *-йо-*: *свого присуду* (КП, с. 154). Родові займенники ч. р. в М. в. закінчуються на *-м* < *-мь* [104, с. 148]: *при том* (ГС, с. 497), *в том колодязі* (ГС, с. 508), *при цьому* (ГС, с. 482), *в цьому краю* (ГС, с. 515), *на кожному кроці* (ГС, с. 427), *у нашом краю* (ГС, с. 439), *на яком і чийом полі* (ГС, с. 460); присвійні займенники суфікс *-йо-* < *-йе-* [104, с. 158] зберігають: *в своїм зошиті* (ГС, с. 518), *в болісті своїм* (ГС, с. 375). Спорадична форма *мому* в сполуках на зразок *в мому житті* (ГС, с. 465), *в краю мому* (ГС, с. 374) засвідчує нове закінчення *-му*, перенесене з Д. в. [104, с. 149], а також утрату суфіксального елемента *-йе-*, *-йо-*; у випадку *на своєму хресті* (КП, с. 158) суфікс *-йо-* < *-йе-* збережено.

Указівні та присвійні займенники ж. р. в Р. в. представлені архаїчними формами, що безпосередньо продовжують *то ъ, се ъ, мо ъ, тво ъ, сво ъ* [104, с. 158] і засвідчують типовий для говірки розвиток **ě* > [e]: *коло тоє реки* (ГС, с. 480), *тоє осені* (ГС, с. 386), *тоє махорки* (ГС, с. 401), *голове тоє боялися* (ГС, с. 463), *з тоє хатини* (ГС, с. 387), *до моє баби* (ГС, с. 496); зрідка в таких формах зауважено рефлексію **ě* > [i]: *од тої похльобки* (КП, с. 40), *цьої присутності* (КП, с. 149), *з цьої-го павутиночки, свої хатиночки* (КП, с. 148). Флексію Р. в. *-оє* < *-о ъ* простежено й у формах інших родових займенників ж. р.: *з нашеє сем'є* (ГС, с. 466), *од нашеє церкви* (ГС, с. 479), *в якеє* (ГС, с. 508), *якоє торкнулося охрестя* (КП, с. 154). Словоформа займенника в сполуці з *душе мойої* (ГС, с. 375) ілюструє закінчення *-ої* < *-о ъ* та розвиток суфікса *-йе-* > *-йо-*. У випадку *всякої злості* (ГС, с. 376) представлено усічену флексію *-ой*. Форми Д. в. та М. в. неособових родових займенників ж. р. мають закінчення *-ой*, яке маніфестує рефлексію **o* >

[o] в закритому складі: *у той хаті* (ГС, с. 508), *в кожній трубѣ* (ГС, с. 477), *в якій землѣ* (ГС, с. 460); рефлексію *e > [o] в закритому складі, пор.: *на нашій вулиці* (ГС, с. 389), *цьої чортовщині* (КП, с. 73), *в житці цьої* (КП, с. 150), *на цьої землѣ* (ГС, с. 382), *по землѣ цьої* (ГС, с. 413), *по всьої землѣ* (ГС, с. 495), хоча у випадку словоформ *цьої* < *сеи*, *всьої* < *всьеи* можна говорити і про вирівнювання за зразком *той* < *тои*. Присвійні займенники в таких формах зберігають суфікс *-ой-*: *на мойої землѣ* (ГС, с. 518), *на мойої вулиці* (ГС, с. 402), *у порожнечі твоюю* (КП, с. 158), *у хаті твоюю* (ГС, с. 467), *душе своюю* (ГС, с. 375). Виявлено форму О. в. вказівного займенника ж. р. *цьою*, яка постала з первинної *сею*, мабуть, за аналогією до *тою* [104, с. 149], пор. у контексті: *за цьою красою* (КП, с. 148). Трапляється стягнена форма О. в. присвійного займенника ж. р. *свою*, пор.: *перед свою кончиною* (КП, с. 148).

Відповідно до давніх форм мн. присвійних займенників *моѣ*, *твоѣ*, *своѣ* [104, с. 161] та означального *всьѣ* М. І. Закусило використовує варіанти з [e]-рефлексом *ě: *люде моє* (ГС, с. 499), *моє діти* (ГС, с. 417), *супутники моє* (ГС, с. 438), *своє люде* (ГС, с. 507), *своє бумажки* (ГС, с. 482), *мислі своє* (КП, с. 152), *свує цицьки* (ГС, с. 429), *вони все* (ГС, с. 380), *усє лета* (ГС, с. 375) та ін. Інші неособові родові займенники в Н. в. мн. практично послідовно представлені повними нестягненими формами з закінченням *-иє*, де [e], мабуть, так само рефлекс *ě: *тиє деньки* (КП, с. 148), *тиє гроші* (ГС, с. 494), *тиє халамудники* (ГС, с. 477), *тиє дружбовці*, *тиє рили* (ГС, с. 478), *тиє молеца*, *тиє несучки* (ГС, с. 480), *душі нашиє* (ГС., с. 481), *іниє встравали* (ГС, с. 478), *такиє сорочки* (ГС, с. 479), *всє такиє* (ГС, с. 380), *єкиє писала* (ГС, с. 518), *котриє кричали* (КП, с. 150) та ін. Стягнені форми Н. в. мн. простежено лише у випадках *которі бєгли* (ГС, с. 477), *котори повтекали* (ГС, с. 386), де займенник безпосередньо продовжує **kotorъ* (ЕСУМ, т. 3, с. 61).

Двічі М. І. Закусило використав вказівні займенники, безсумнівно, білоруського походження: *геті молодяциє*, *гетія зустрічі* (ГС, с. 441). Відповідно до особливостей поліської говірки письменник для більш точної вказівки поширює вказівні займенники часткою *-о*, часом *-во*, *-го*: *тей-о харч розвозит*,

цей-о покійничков (КП, с. 111), *тей-о став мочити* (ГС, с. 497), *присхав тей-о, той-о пропоров* (ГС, с. 481), *той-о Грицько* (КП, с. 10), *той-о попороре* (КП, с. 40), *оті-о штанці* (ГС, с. 387), *чорні тиє-во* (ГС, с. 428), *цимо шляхом* (КП, с. 149), *отакимо довбнем* (ГС, с. 477), *за це-во не думаєш* (ГС, с. 422), *з цьої-го павутиночки* (КП, с. 148). Використано також варіанти займенників із демінутивним та аугментативним суфіксами в структурі: *нікогочки не було* (КП, с. 71), *тиєчки матюкалися* (ГС, с. 478), *на тиєчки нитки* (ГС, с. 435), *оцувоньку хату* (КП, с. 39), *таківе-е-нні карасі* (ГС, с. 377). Заперечні займенники в основному оформлені з використанням частки *ни-*: *нихто* (КП, с. 141; ГС, с. 508), *никого* (ГС, с. 421), *ничого* (ГС, с. 421; КП, с. 141), *ниняка* (ГС, с. 466). Виявлено форму неозначеного займенника, утворену за допомогою частки *-то*: *хтото інші* (КП, с. 149). Прогресивну асиміляцію за способом творення [шч] > [ш:] зі стягненням подовженого приголосного простежено в структурі займенника *шо* (ГС, с. 389; КП, с. 110). Займенники *скільки, стільки* представлені в основному варіантами з кінцевим *-ко*: *скільки* (КП, с. 114), з [о]-рефлексом **о*: *скільки* (ГС, с. 446), з наслідками синкопи в структурі: *скіко* (КП, с. 42), *скоко* (ГС, с. 386), *стоко* (КП, с. 65; ГС, с. 401); простежено необов'язковість префікса *с-*: *скільки* «скільки» (ГС, с. 374). Результат апокопи зауважено у формі *чо'* «чого», пор.: *чо' нам треба* (КП, с. 52).

Письменник використовує прикметники ч. р. з утраченим кінцевим [й]: *Павук гідки, молоди* (КП, с. 42), *живот пусти* (КП, с. 52), *язик чисти* (КП, с. 64), *божественни спів* (КП, с. 148), *вогонь пекучи* (ГС, с. 375), *хрест чесни* (ГС, с. 375), *ти вредни* (ГС, с. 376), *батько хвори, кволи* (ГС, с. 466), *последні пес* (ГС, с. 433), *сьоднішні день* (ГС, с. 479) та ін. Окрім того, після губних, задньоязикових та вібранта спорадично відображено розвиток **у* > [i]: *скупі чоловік* (ГС, с. 433), *кущові семінар* (ГС, с. 389), *я вже старі* (ГС, с. 401), *кожен не глухі* (КП, с. 149), *сухі ж, ек бадиліна* (ГС, с. 401), *колодязь глибокі* (ГС, с. 508), *шлях далекі* (ГС, с. 516), зовсім рідко – збереження **i*, зокрема після аффрикати [ч]: *пекучі хрест* (КП, с. 148), *животворящі хрест* (КП, с. 149). У М. в. прикметники ч. р. засвідчені з архаїчною флексією *-ом*, яка показує розвиток **о* > [o]: *на белом конє* (ГС,

с.375), в *Дубовом гаю* (ГС, с. 478), в *мороцє густом* (ГС, с. 481). Виявлено випадок переоформлення прикметника м'як. гр. за зразком тв. гр.: *никудишни* (ГС, с. 516), *некудишне* (ГС, с. 515).

Прикметники ж. р. в Н. в. та З. в. часом представлені повними нестягненими формами: *курва моряцкая* (КП, с. 34), *корову рогатую* (КП, с. 13), *биструю воду* (КП, с. 35), *вольную пісню* (КП, с. 91). У Р. в. у формах усіх прикметників ж. р. зауважено велику продуктивність флексії *-оє < -оѣ*, де кінцеве [е] – типовий у говірках цього ареалу рефлекс *ѣ: з *Федіноє машини* (КП, с. 66), *для соборноє (внутрідушевноє) гармонії* (КП, с. 156), з *доброє житки* (ГС, с. 428), з *утроби земноє* (ГС, с. 462), *коло темноє реки* (ГС, с. 478), *коло розорваноє труби* (ГС, с. 479), *голове тоє вовчоє боялиса* (ГС, с. 463), *коло коров'ячоє голови* (КП, с. 119) та ін. У Д. в. та М. в. усі прикметники ж. р. маніфестують флексію *-ой < -ои* з [о]-рефлексом *о: в *сирой могилі* (КП, с. 99), *у спочилой душе* (КП, с. 148), *[у] ямі глибокой, печері бездонной* (КП, с. 158), *к подвійной радості* (ГС, с. 373), *в світлой хаті* (ГС, с. 389), *на родной деревлянської землє* (ГС, с. 518), *в горящой воде* (ГС, с. 375), *в сьогоднішньої Колосовці* (ГС, с. 416). Домінують повні нестягнені форми Н. в. та З. в. мн. прикметників, оформлені за допомогою закінчення *-иє*: *темниє леса* (ГС, с. 379), *живиє души* (ГС, с. 402), *двері не розчиненіє* (ГС, с. 403), *трудниє годочки* (ГС, с. 428), *повненніє вози* (ГС, с. 463), *сропливиє пожарки, безладниє такі* (ГС, с. 478), *люцкиє тела* (ГС, с. 479), *несучки добриє* (ГС, с. 480), *стебла сухиє* (ГС, с. 496), *великиє плашки* (ГС, с. 498) та ін. Форма прикметника в словосполученні *квіти Божія* (КП, с. 156), припускаємо, відображає вплив не рідної говірки автора, а церковнослов'янської мови. Меншу частотність мають стягнені форми із флексією *-и*: *патріотични песні* (ГС, с. 374), *розни голоса* (ГС, с. 379), *непотребни помої* (ГС, с. 429), *пожарки навижени* (ГС, с. 480), *люде родни* (ГС, с. 499), *порожни полки, почотни грамоти* (ГС, с. 515) тощо.

Деякі прикметникові форми засвідчують відмінності супроти літературних відповідників у морфемній структурі: *кметка* «кмітлива» (КП, с. 113), *повненніє* «дуже повні» (ГС, с. 463), *родинственні* «родинні» (ГС, с. 505), *останнєчка*

«остання» (КП, с. 158), *скривучений* «скривлений» (ГС, с. 433), пор. також присвійні прикметники з суфіксом *-ін-*: *Феніна* (КП, с.34), *Христіна*, *Геніна*, *Висилиніного* (ГС, с. 402), компаративи з суфіксом *-ейш-*: *гарнейшоє* (ГС, с. 495), *важнейші* (ГС, с. 477).

Передано деякі відмінності у фонетичному оформленні числівників, зокрема маніфестовано полонізм *єден* (КП, с. 66); форму *штири* (ГС, с. 462) з наслідком регресивної дисиміляції за способом творення; структуру *десять* (ГС, с. 496) із [e]-рефлексом ненаголошеного **ę*; варіанти з [e]-рефлексом **e*: *сємдесят* (ГС, с. 441), *шєстсот* (КП, с. 112); форму *осьмий* (ГС, с. 432) без протези [в], подібні *осімдесять* (ГС, с. 414), *осімнанцять* (ГС, с. 402) із закономірним [о] у відкритому складі, як і у випадку *восем* (КП, с. 112), де, окрім того, збережено секундарне [e]; словоформи *двє* (ГС, с. 402), *двєсті* (КП, с. 34) з [e]-рефлексом **ě* та ін. У структурі складних числівників другого десятка на зразок *дев'ятнанцять*, *одинанцять*, *осімнанцять* (ГС, с. 402), *двананцять* (КП, с. 112) у другій основі зауважено [а] на місці ненаголошеного **ę* після стверділої свистячої африкати, а також прогресивну дисиміляцію на віддалі за способом творення [н..д] > [н..н], яка за аналогією поширена й на форми *дванцять* (ГС, с. 402), *тринцять* (ГС, с. 394). Відповідно до загальноновживаного неозначено-кількісного числівника *кілька* використано форму на *-ко* в основному з [о]-рефлексом **o*: *минуточок колько* (КП, с. 150), *колько місяців* (ГС, с. 382), пор. також *кілько днів* (КП, с. 141). Форма Р. в. складеного числівника *триста шістдесят двох* (ГС, с. 386) засвідчує, що в подібних структурах поліщукі відмінюють тільки одиниці. Із демінутивним суфіксом представлено числівник *сємочки* «сім» (ГС, с. 402).

Багатьма прикладами передано специфіку системи дієслівних форм. Наприклад, М. І. Закусило використовує інфінітиви з утраченим кінцевим голосним – на *-т* та *-ть*: *насипат*, *ловит*, *викачуват* (ГС, с. 478), *слухат*, *читат*, *падат* (ГС, с. 482), *полежат*, *подумат* (КП, с. 10), *кликат*, *покликат* (КП, с. 110), *провєдуват* (ГС, с. 420), *пустить* (ГС, с. 373), *одживать* (ГС, с. 379), *чинить* (ГС, с. 374), *обкатать* (ГС, с. 390), *косить* (КП, с. 34), *колоть*, *розоп'ять* (КП, с. 41) та ін. Зворотні дієслова в інфінітиві та у формах 3 ос. теп. ч. і простого майб. ч.

унаслідок поліетапності фонетичних змін закінчуються на *-ця*: *впиваця* (КП, с. 95), *сниця* (КП, с. 98), *погреця* (ГС, с. 480), *вibraця* (ГС, с. 477), *лечиця* (ГС, с. 497), *дивиця* (ГС, с. 394; КП, с. 4), *робиця* (ГС, с. 382), *очистиця* (ГС, с. 375), *дєлиця* (ГС, с. 386), *плодеця* (КП, с. 71), *признаєця* (КП, с. 11) та ін.; дуже рідко – на *-ца*: *целица* (ГС, с. 463), *припиняєца* (КП, с. 57), *здасца* (КП, с. 150); пор. також одиничну форму *не доїця* (КП, с. 66). В інших формах зворотні дієслова закінчуються на *-са*: *питаюса* (КП, с. 115), *смієтеса* (КП, с. 39), *напивса* (КП, с. 41), *злякавса* (КП, с. 42), *промучаласа* (ГС, с. 380), *не росиласа, вперлоса* (КП, с. 113), *дивилиса* (КП, с. 65), *подивилиса* (ГС, с. 394), *спустишса* (ГС, с. 462), *не журиса* (КП, с. 10), *научиса, подивиса* (КП, с. 113), *питайса* (ГС, с. 375), *не сердьса* (ГС, с. 377) та ін.; дуже рідко – на *-с*: *озналас* (ГС, с. 375), *остановлюєтес* (ГС, с. 376).

Деякі відмінності супроти літературної мови простежено у формах 1 ос. одн. теп. ч. і простого майб. ч. дієслів II дієвідм. За аналогією до форм інших осіб збережено [д], [т], [с], [ст] без заступлення їх шиплячими: *седю* (ГС, с. 515), *посидю* (ГС, с. 461), *закусю* (КП, с. 43), *не простю* (КП, с. 65). Відсутність звукосполучки [вл'], що постала внаслідок перехідної йотової палаталізації губного, зауважено в словоформах *див'юса* (КП, с. 119), *дивюса* (ГС, с. 435), *дивюся* (ГС, с. 460), *подивюса* (КП, с. 119; ГС, с. 423), *вправюса* (КП, с. 113). Форма 1 ос. одн. теп. ч. дієслова I дієвідм. *жоваю* (ГС, с. 515), на відміну від представленого в літературній мові відповідника *жую*, зберігає основу *жова-*, можливо, за аналогією до дієслів на зразок *читати – читаю*.

Дієслова 3 ос. теп. ч. та простого майб. ч. мають тверде кінцеве *-т*: *бачит* (КП, с. 42), *ловит* (КП, с. 71), *кричит* (КП, с. 99), *світит* (ГС, с. 375), *пудходить* (ГС, с. 377), *розсудит* (ГС, с. 375), *поцюрит* (КП, с. 43), *кажут* (КП, с. 16; ГС, с. 394), *дихають* (ГС, с. 377), *печут* (ГС, с. 382), *сидят* (ГС, с. 423), *горат* (ГС, с. 480), *перекажут* (КП, с. 113), *померзнут* (КП, с. 111) та ін. Окрім того, в закінченні 3 ос. мн. дієслів II дієвідм. представлено рефлексію ненаголошеного **ε* > [e]: *курет* (ГС, с. 401), *ходить, виходет* (ГС, с. 432), *поприходет* (КП, с. 10), *познаходет* (ГС, с. 441), *поцупет* (ГС, с. 463), *ставет* (ГС, с. 481), *говорет* (ГС,

с. 482), *приносет* (ГС, с. 494), *крутет* (КП, с. 10), *свeteцца* (КП, с. 61), *плoдецца* (КП, с. 71), *дивецца* (ГС, с. 496) та ін. Дієслова II дієвідм. в 3 ос. одн. часом уживані у варіантах із флексією *-e*, яка відображає аналогічний вплив із боку відповідних форм дієслів I дієвідміни: *ставe* (КП, с. 42), *підставe*, *роззявe* (КП, с. 36), *подзвонe* (КП, с. 65), *заголосe* (КП, с. 71), *розвалe* (КП, с. 113), *рулe* (КП, с. 39), *доє* (КП, с. 74), *зирe* (КП, с. 40). Натомість дієслова I дієвідміни, основа інфінітива яких закінчується на *-a-*, в 3 ос. одн. теп. ч. представлені усіченими формами на зразок *стука*, *маха*, *біга* (КП, с. 42), *стриба*, *глига* (КП, с. 43), *пада* (КП, с. 43), *попила* (КП, с. 110), *втіка* (КП, с. 113), *хльоба* (КП, с. 40).

Форми ч. р. мин. ч. засвідчують рефлексію **e > [o]* зі збереженням м'якості передньоязикових: *ньос* (ГС, с. 429), *приньос* (ГС, с. 422; КП, с. 39), *вньос* (КП, с. 131), *втьок* (КП, с. 16), але зі ствердінням губних, після яких розвивається додаткова артикуляція [й]: *зовйов* (ГС, с. 389), *повйоз* (ГС, с. 389), *завйоз* (ГС, с. 432), *перевйоз* (ГС, с. 495), *привйоз* (ГС, с. 441); за аналогією до таких структур постали форми з [o] на місці **ě*: *пудобйог* «підбіг» (ГС, с. 377), *вильоз* «виліз» (КП, с. 4).

Форми 2 ос. мн. наказ. сп. відображають велику продуктивність флексій *-ет*, *-ет*, які ілюструють специфіку рефлексії **ě*: *гребет* (КП, с. 34), *наллет* (КП, с. 57), *простет*, *робет* (КП, с. 66), *йдет* (ГС, с. 377), *ослобонет* (ГС, с. 481), *одомкнет* (ГС, с. 516), *держет* (КП, с. 34), *не свищет* (ГС, с. 376), *вилечет* (ГС, с. 497), *приймает* (ГС, с. 386), *впустет* (ГС, с. 516), *озовецца* (ГС, с. 515). У зворотних дієсловах в основному представлено флексію *-ете-*: *диветеса* (ГС, с. 479), *подиветеса* (ГС, с. 377), *проснетеса* (ГС, с. 438). У 2 ос. одн. зауважено втрату [й] у формі дієслова з інфінітивом на кореневе [и]: *вини* (КП, с. 74), а також зумовлену аналогією нульову флексію замість очікуваної *-и* в структурі *виполоц* (КП, с. 149).

Відмінності супроти літературних відповідників у морфемній структурі ілюструють дієслівні форми *убавлю* «забавлю, заспокою» (КП, с. 34), *розкуркоряць* «розкоркують» (ГС, с. 381), *крижавіла* «крижаніла» (КП, с. 141), *взобралиса* «зібралися» (ГС, с. 462), *осметиласа* «засмітиласа» (ГС, с. 375),

роздобрєніла «роздобрїла; стала товстою» (КП, с. 41), *перевїдаю* «відвідаю» (КП, с. 75), *розбєдовалиса* «перебїдували» (ГС, с. 389), *вперїжити* «вперїщити» (КП, с. 130), *схляб* «охляв» (КП, с. 131), *виляла* «вилила» (ГС, с. 429), *вилляй* «вилий» (ГС, с. 494), дієприкметник *сіклим* «посіченим» (ГС, с. 733). М. І. Закусило з говірки перейняв також архаїчні структури дієприслівників *чуя*, *готуясь* (КП, с. 148) та варіанти загальноновживаних дієприслівників: *розкусяючи* (КП, с. 142), *не озираючиса* (КП, с. 152), *боячиса* (ГС, с. 497), *прошачи* (КП, с. 148).

Чи не найбільш повно порівняно з іншими представниками «древлянської» літератури М. І. Закусило відобразив специфіку місцевої прислівникової системи, зокрема варіативність адвербативів. Окремі використані письменником структури, зокрема займенникового походження, можна вважати виразними слов'янськими архаїзмами. Наприклад, засвідчено прислівники з основами **-куль*, **-туль*, **-сюль*, **-вьсюль*, причому і в давньому часовому, і в новому просторовому значеннях [42, с. 38–43]: *покуль* «поки» (ГС, с. 375; КП, с. 41), *докуль* «доки, до якого часу», «до якого місця» (КП, с. 40; ГС, с. 510), *одкуль* «відколи» (КП, с. 79), *откуль* «звідки» (ГС, с. 425), *одтуль* «звідти» (ГС, с. 498; КП, с. 71), *ізтуль* «відтоді» (ГС, с. 466), *дотуль* «доти» (КП, с. 112), *доцюль* «досі» (ГС, с. 394), *одсюль* «звідси» (ГС, с. 512; КП, с. 119), *одусюль* «звідусіль» (ГС, с. 494), пор. також у значенні міри і ступеня *дотуль* «настільки» (КП, с. 150). Представлено паралельні архаїчні форми часових прислівників *всегда* (КП, с. 158), *завсїгда* (КП, с. 158), *завсєгди* (ГС, с. 382), *тогда* (КП, с. 43), *тогдє* (КП, с. 112; ГС, с. 376), пор. також форму з указівною часткою *о-*: *отогдє* (ГС, с. 432; КП, с. 150). Трапляються давні за походженням займенникові деривати *куда* (ГС, с. 478), *покуда* (ГС, с. 515), *нігде* (ГС, с. 426), *ніколи* (ГС, с. 382). До архаїзмів належить адвербатив *летось* «торік» (ГС, с. 438) < псл. **lětosь* «цього року», згодом – «минулого (найближчого) року» (ЕСУМ, т. 3, с. 269). Ознаками архаїчності позначені прислівники *тоже* (КП, с. 34), *внутрі* (КП, с. 10), *после* (ГС, с. 422), останній із яких представлений варіантами *послєй* (ГС, с. 462), *опосле* (ГС, с. 482), *опосля* (ГС, с. 377; КП, с. 119); також форми вищого ступеня порівняння з суфіксом *-ей*, а після шиплячих та вібранта – *-ей*: *веселєй* (ГС, с. 417), *холоднєй* (ГС, с. 464), *гарнєй* (КП, с. 65), *познєй*

(ГС, с. 441), *раней* (ГС, с. 459; КП, с. 119), *поспокойней* (КП, с. 150), *дальней* (ГС, с. 391), *болячей* (ГС, с. 150), *скорей* (ГС, с. 428), пор. ще похідний *зараней* «завчасу» (ГС, с. 441).

Найбільшою кількістю варіантів і синонімів представлений просторовий прислівник *тут*, зокрема виявлено дериват *тута* (КП, с. 149) з кінцевим *-а*, яке трактують як дейктичну чи вказівну частку або іменну за походженням флексію [58, с. 94]; структури з формально демінутивним суфіксом, утворені як від *тут*, так і від синонімів, що постали шляхом зрощення вказівних часток із прислівником *де*: *тутечки* (ГС, с. 386), *одечки* (ГС, с. 508), *осьдечки* (КП, с. 51; ГС, с. 477); деривати, що засвідчують вказівну частку *-о*, *-во* для вираження більш точної вказівки: *туто* (ГС, с. 417), *отуто* (КП, с. 41; ГС, с. 413), *тутово* (ГС, с. 441), *осьдо* (КП, с. 43) < *осьдео* [58, с. 96]. Прислівник *там* представлений варіантами й похідними подібного походження: *тамечки* (ГС, с. 419; КП, с. 36), *ондечки* (КП, с. 72; ГС, с. 386), *тамо* (КП, с. 43), *тамо-о* (ГС, с. 481), *ундо* (КП, с. 67).

Поширення основ формально демінутивними суфіксами та вказівною часткою *о* характерне для займенникових прислівників інших розрядів: *теперечка* (КП, с. 73), *теперечки* (ГС, с. 381; КП, с. 10), *нисколечки* (ГС, с. 389), *такечки* (КП, с. 65), *окакечки* (ГС, с. 412), *оако* (ГС, с. 387), *тако* (ГС, с. 434; КП, с. 43). Демінутивні іменні за походженням суфікси трапляються й у прислівниках іншого походження: *тожечки* (ГС, с. 401), *добречки* (ГС, с. 422), *прямочки* (ГС, с. 433), *неровнечки* (ГС, с. 389), *справдечки* (КП, с. 65), *потомусьдочки* (КП, с. 158), *прямушенько* (ГС, с. 477), навіть у структурі модальних слів: *можечки* «може» (ГС, с. 444), *мовлячки* «мовляв» (ГС, с. 495). Прислівник *добренно* (КП, с. 41) засвідчує аугментативний суфікс.

Адвербіалізації зазнав вираз *у млі ока* «негайно, цієї ж миті» (КП, с. 135), форма *в скорості* «невдовзі» (ГС, с. 389). Інші використані письменником прислівники засвідчують або типові для середньополіської говірки фонетичні явища: *больш* (ГС, с. 374), *моцно* (ГС, с. 401), *ночу* (ГС, с. 373), *ск* (ГС, с. 403), *скраз* (ГС, с. 479), *віще* «вище» (ГС, с. 375), зокрема різнотипні стягнення й

усічення: *сьодні* (ГС, с. 464), *зарає* «зараз» (ГС, с. 402; КП, с. 43), *дудом* (ГС, с. 429), *чо'* «чого» (КП, с. 57), або можуть бути кваліфіковані як морфологічні варіанти загальноновживаних адвербативів: *ницьки* (КП, с. 51), *наузад* (ГС, с. 477), *живйом* (КП, с. 130), *постоянно* (КП, с. 149), *вдосветки* (ГС, с. 433). У зв'язку з цим як паралельні вживані варіанти *скрозь* (ГС, с. 374) і *вскрозь* (ГС, с. 508), *пешки* (ГС, с. 380) і *пешаком* (ГС, с. 482), *загодя* «завчасу» (ГС, с. 467) і *завгодей* «т. с.» (ГС, с. 477).

3.1.3 Синтаксичний рівень. На рівні словосполучення, окрім фонетичних варіантів загальноновживаних прийменників із наслідками описаних вище регулярних звукових процесів на зразок *од ленощів лепече* (ГС, с. 403), *відвернула вуд смерті* (ГС, с. 439), *пуд хрестом* (КП, с. 148), *виухла меж коминами* (ГС, с. 480), *межі окон* (ГС, с. 373), *посля війни* (ГС, с. 382), *опосля війни* (ГС, с. 389), *окром усього* (ГС, с. 477), зауважено використання давнього прийменника *к*: *ходить к ньому* (КП, с. 40), *Василь к ньому* (ГС, с. 481), *буде не к хуччому* (КП, с. 150), *укликаючи к себе* (КП, с. 154), *к радості закликав* (ГС, с. 373); прийменника *за* при вказуванні на конкретну особу, предмет або абстрактне поняття, що виступають об'єктом розмови, думки: *мовчите за село* (ГС, с. 482); відмінні від звичних у літературній мові норми керування: *штири з половиною кубов* (ГС, с. 438).

На рівні простого речення виявлено вказівні частки *о* «ось», *ето* «це», *генно*, *уно*, *уночки* «он»: *О як воно було* (ГС, с. 375), *А ето все я проводив агітацію* (ГС, с. 515), *Генно тамечки й забуксував* (ГС, с. 477), *Ти уно пустки одкинь* (ГС, с. 402), *А уно Поля жила* (ГС, с. 419), *Уночки в той ямі ви купалися* (ГС, с. 477), *Уночки плодецца, здоровецька одна!* (КП, с. 71); підсилювальну частку *хотя б*: *А твоей ще молоді, хотя б не робив так моцно* (ГС, с. 401); вказівну і підсилювальну частку *осьо*: *Я осьо думаю поехат до неї...* (ГС, с. 380), *Осьо тебе!* (КП, с. 126), *Осьо я...* (КП, с. 50); питальну і підсилювальну частку *дак*: *Дак ти друг минє чи не?* (ГС, с. 423), *Дак Феніна мати, Гилярка, знуцання не видержала* (КП, с. 34), *Дак вон бегом по хатах* (КП, с. 34), *Дак Овдюшка минє кусочок вазона і гориною прив'язала* (КП, с. 111), *Дак прибий же ти себе молотом душі* (КП, с. 149);

стверджувальну і підсилювальну частку *да*: *Да-а, сметана була...* (ГС, с. 421), *Да на кого ти нас покида-а-єш?* (КП, с. 36); заперечну частку *не*: *Думаю, сидить баба, щось шепоче, аж не, коло є коржусики печені на газеті лежать* (КП, с. 9), *Не, прости Господи, все одно: я, я!* (КП, с. 111), *Не, не, спробуйте, ай-бо* (КП, с. 114); питальну частку *ге*: *Буде мороз, ге?* (КП, с. 111), *Девок не одну мали, ге?* (ГС, с. 380); фонетичні варіанти обмежувально-видільної частки *тільки – тільки, туольки, токо, токи, туко*: *Тільки я не встеріг* (ГС, с. 374), *Туольки людей зменишуєця* (ГС, с. 441), *Баба Олена одмовилась, сказала: токо не в селе, токи на курганах* (ГС, с. 419), *Туко гудели й гудели* (ГС, с. 429); вигук *го*, вживаний для привернення уваги співрозмовника: *Степане, го', ти живий?* (КП, с. 66), *Лексей, го' Лексей!* (ГС, с. 376), *Го, мамо!* (КП, с. 30). У простих реченнях у значенні частки виявлено *коб* «хоч би»: *Коб здоровля було* (КП, с. 10), *Коб я тих жаб сама поковтала* (КП, с. 35), *Коб узяв та вукна позапинав* (ГС, с. 496).

У простих та складносурядних реченнях відзначено вживання єднального сполучника *да*: *По свету розповзуца, ек жуки да вусень* (ГС, с. 441), *А я купляю да купляю* (ГС, с. 422), *Седю вже да зиру в шибу да кажу всьому свету* (ГС, с. 515), *Простірнула сорочку на чорний день, да хусточки одклала, да муки заготувала* (ГС, с. 416), протиставних сполучників *да, но*: *Ревла в хлеве да никто й не чув* (ГС, с. 508), *Гроші в їє були, но грошей... не знайшли* (ГС, с. 508), *Здохнеш собакою... но не посею* (ГС, с. 481), *В куперативников все є но дороге* (ГС, с. 5151).

На рівні складнопідрядного речення відмінності помічено так само в сполучних засобах. Простежено підрядний сполучник *єслі*: *Єслі не виграє, здаєш* (КП, с. 112), сполучні слова *покуль* «поки», *докуль* «доки, до якого часу», «до якого місця», *откуль* «звідки»: *Теля все те бачило, покуль рухнуло* (КП, с. 41), *Покуль народиш, то я й вінка зліплю* (ГС, с. 405), *Вся кров вибіжить у сало, докуль серце нацунає* (КП, с. 40), *По всьому широкому небокраї, докуль оком сягнеш* (ГС, с. 510), *Вогнисько... кинулоса до труби, откуль капала загула, ек смола, кров* (ГС, с. 479). Активно представлено варіанти загальноновживаних сполучних засобів із виявами регулярних фонетичних процесів, як-от: *І никто теперечки не знає, де вон лежить, в якій землі, на яком і чийом полі* (ГС, с. 460), *Оставляю... своє*

письмена, єкіє писала (ГС, с. 518), *Вмерла тьотка Дорогва, в єкоє вона й купила ту хату* (ГС, с. 508), *Хто зна, скоко вона лежала* (ГС, с. 508), *Бачу землю й небо шо бринит* (ГС, с. 515), *Тобе сумно шо нас так вже мало* (ГС, с. 516), *Єкби знала, то цицькою вдавила б* (ГС, с. 429) та ін.

3.1.4 Лексичний рівень. Намагаючись максимально точно передати колорит поліського мовлення, а також відобразити специфіку місцевого побуту, господарювання, рельєфу тощо, М. І. Закусило використав лексику Середнього Полісся, зокрема рідної Овруччини. На жаль, із контексту значення діалектизмів точно визначити не завжди можна, а сам автор дуже рідко вдається до відповідних пояснень. Окрім того, в таких коментарях варто було б послідовно маркувати місцеву лексику ремаркою *діал.*, бо в деяких випадках слово важко кваліфікувати як діалектизм чи авторський новотвір.

Значну частину залучених М. І. Закусилом діалектних лексем можна кваліфікувати як слов'янські архаїзми, зокрема *летось* «торік», похідні *летошній* «торішній», *позатолетошній* «позаторішній», пор.: *Летось вирубали итури з половиною кубов* (ГС, с. 438), *У нас же затиш, летошні й позатолетошні покої* (ГС, с. 447), – продовжують псл. **lětosъ* «цього літа, року» > «(найближчого) минулого літа, року» (ЕСУМ, т. 3, с. 269); *п'яло* «вилки, на яких розвішують шкіру», пор.: *Шкурки кролячі на п'ялах сохли* (ГС, с. 487), – продовження псл. **pědlo* «знаряддя для розтягування» (ЕСУМ, т. 4, с. 649–650); *вистебка* «опалювана комора в сінях», пор.: *З вистебки квашеної капусти принесе, каже, єж* (ГС, с. 393–394), *Можна було потрапити у хлівець... і у вистебку* (ГС, с. 486), *Он корова зайшла у вистебку!* (КП, с. 13), – похідне від псл. **jьstьba* «дім; господарство» (ЕСУМ, т. 1, с. 382); *овшула* «пазовий стовп каркасної будівлі», пор.: *Тут, на полицях, у дірках між овшулами, у стелі висіли, стирчали й лежали різні струги, коловороти, кельми, долота* (ГС, с. 486), *З-за овшули вийшов півник* (КП, с. 27), – похідне від псл. **šula* «стовп», хоч існує версія про запозичення лит. *šūlas* «т. с.» (ЕСУМ, т. 6, с. 487); *блюдити* «наглядати», пор.: *Токо десь бульдозерист шльондравса, ходив і блюдив* (ГС, с. 478), – продовжує псл. **bljusti* «т. с.» (ЕСУМ, т. 1, с. 214); *окрияти* «стати здоровим», пор.: *Ти вже окрияв* (ГС,

с. 423), – продовжує псл. **(o-)krъjati* «т. с.» (ЕСУМ, т. 3, с. 99); *культя* «залишок відрізаної ноги чи руки», пор.: *Чув, як нили культі* (КП, с. 118), – продовжує псл. діал. **kult-* (ЕСУМ, т. 3, с. 137–138); *туск* «туга, смуток; пригніченість», *тускний* «сумний, пригнічений», пор.: *Бербериха всихала, туск бив з болотних отворів* (КП, с. 129), *Народ темний, тускний* (КП, с. 136), – продовжує псл. **tuskъ* «т. с.» (ЕСУМ, т. 5, с. 685); *коришун* «шуліка», пор.: *Риба вгледіла коришуна* (КП, с. 143), – продовжує псл. **k^bršunъ* «т. с.» (ЕСУМ, т. 3, с. 46); *луч* «промінь», пор.: *А старіє бєдунци кажут, що війни не буде, а як буде, то вогнем і лучами* (КП, с. 13), – продовжує псл. **lučъ* «т. с.» (ЕСУМ, т. 3, с. 314); *год* «рік», похідні *годок*, *годочок*, пор.: *І за 10 годов значок, і за 20 годов значок* (ГС, с. 515), *Сємочки годков одтарабанив* (ГС, с. 402), *Вже маю почти сімдесят годочков* (ГС, с. 441), – продовжує псл. **godъ* «т. с.» (ЕСУМ, т. 1, с. 544–545). Архаїчні корені в структурі зберігають лексеми *пультатий* «витрішкуватий», пор.: *Звідти, з чорної зябкої челюсти, виходив упир, хижо зирив пультатими очима* (КП, с. 129), – продовжує псл. **puliti* «висувати, набухати» (ЕСУМ, т. 4, с. 630); *повнєжувацца* «відчувати гостру потребу, жадати», пор.: *Повнєжувалиса все до цього курева* (ГС, с. 401), – продовжує псл. **něga* «радість» (ЕСУМ, т. 4, с. 95); *мозглятник* «гниле, чахле дерево», пор.: *Ми проминули їх, щогловий ліс, мозглятник* (ГС, с. 430), – похідне від псл. **tъzgъlъ* «вогкий, сирий» (ЕСУМ, т. 3, с. 497); *зябкий* «холодний», *зябко* «холодно», пор.: *Звідти, з чорної зябкої челюсти, виходив упир* (КП, с. 129), *Нашишувався вже по пельку, зябко* (ГС, с. 423), – пов'язане з псл. **zēb(no)ti* «мерзнути» (ЕСУМ, т. 2, с. 285); *утіний* «качиний», пор.: *Бор утіний, казали, на пташиному острові* (ГС, с. 436), – похідне від псл. **oṭu* «качка» (ЕСУМ, т. 1, с. 440); *космачі* «агрус; малина (?)», пор.: *В садку дозрівали груші і космачі* (ГС, с. 485), – похідне від псл. **kostъ* «волос», мотивація – «наявність волосків на листі, стеблах чи інших частинах» (ЕСУМ, т. 3, с. 50); *стиркати* «стромляти», *вистиркуватися*, *вистиркнутися* «стирчати», пор.: *Тоді же Федора стиркала голки в каструлю з кип'ятком* (КП, с. 128), *Коріння вистиркувалось з води* (КП, с. 143), *З річки вистиркнулося мокре гілля* (ГС, с. 484), – похідне від псл. **st^brkati* «стирчати» (ЕСУМ, т. 5, с. 429). Оформлення іменника *черін* «черінь, майданчик

над склепінням печі» відображає зв'язок із псл. **čerěňь*, паралельним до **čerěňь* (ЕСУМ, т. 6, с. 306).

Часом є підстави для припущень про наслідки певних фонетичних модифікацій, які затемнюють структуру архаїчних основ. Наприклад, лексема *вихарашати* «каструвати», пор.: *Гичку жала кнуру, якого вихарашали* (ГС, с. 479), – дериват від **хорошати* «т. с.», яку вважають результатом фонетичного розвитку псл. **xolstiti* (ЕСУМ, т. 6, с. 197). Діалектизм *гергавка* «горло», вжитий у реченні *Звідти вони [жаби] падали у роззявлену гергавку* (КП, с. 16), як і діал. *гергавка* «т. с.» (ЕСУМ, т. 1, с. 498), можна зіставляти з *карк*, діал. *горгоші*, *коркоші* «плечі», а отже, зводити до псл. **k^orkъ* «шия» (ЕСУМ, т. 3, с. 26). Наслідок різнотипних модифікацій засвідчує структура діалектизму *хмареча* «лісова хаша», пор.: *Ми вийшли з хмаречі на галявину* (ГС, с. 430). Варіант діал. *хмеречця* «т. с.», припускають, є наслідком контамінації лексем *хмиз* і *дрючця* або *сучця* (ЕСУМ, т. 6, с. 188). Проте, здається, більше підстав зіставляти лексему *хмареча* з діал. *мереча* «т. с.», що продовжує псл. **merča* «т. с.» (ЕСУМ, т. 3, с. 441), точніше, вважати **хмареча* результатом контамінації лексем *мереча* і *хмиз*. Розвиток у ненаголошеній позиції [e] > [a] після губних – характерна риса овруцьких говірок. Зауважений у контексті *Там поріс ятельник* (ГС, с. 484) іменник *ятельник* засвідчує, мабуть, регресивну дисиміляцію на віддалі за місцем і способом творення [д'..т] > [й..т] у структурі зафіксованого П. С. Лисенком слова *дятельнік* «в'язіль різнобарвний» (Лис., с. 71), а отже, може бути зведений до псл. **dętel-*, **dętelina* «конюшина» (ЕСУМ, т. 2, с. 154). Із контексту *Така жичка робиться на душі, такая моторошность і ковзлятинка* (КП, с. 148) складно точно встановити значення використаних автором лексем *жичка* і *ковзлятинка*, що позначають якісь негативні відчуття людини (можливо, страх, тривожність, незадоволення чи інше). Видається можливим слово *жичка* пов'язувати із псл. **žegti* «палити» (ЕСУМ, т. 2, с. 191), а *ковзлятинка*, як і діал. *ковзитися* «вередувати», *ковеза* «вередун», *ков'яза* «мерзляк», *ков'язнути* «ціпеніти; вмирати» і под., – із псл. **kovez-* (ЕСУМ, т. 2, с. 488); звичайно, лексема *ковзлятинка* за такої умови засвідчує поліетапність фонетичних та структурних модифікацій, наприклад, через деетимологізацію.

Щодо окремих діалектизмів можна лише припускати їхній зв'язок із архаїчними основами. Це стосується лексем *мизатий* «щокатий», див.: *Мизатий про мене забув* (ГС, с. 429), пор. діал. *миза* «морда; рило», яке визнане неясним, але зіставлялося з давньоіндійським *tūkhat* «паща, морда», грецьким *μύξα* (ЕСУМ, т. 3, с. 458); *бахили* «нерівні, круті береги (?)», див.: *Зрезував береги, такі бахили були круті, коні карачкалися, то зрезував* (ГС, с. 477), пор. діал. *баха* «випуклість», яке визнане неясним, але пов'язувалося із псл. **bah-* «набухати» (ЕСУМ, т. 1, с. 152); *ковдобанка* «яма з водою, ковбаня», див.: *Так і посипались біля ковдобанок* (ГС, с. 438), пор. діал. *ковдоба* «т. с.», що визнане неясним, але пов'язувалося з псл. **kolti* «довбати» або з псл. **ka-d'lbъ* «кадіб» (ЕСУМ, т. 2, с. 481–482). Сюди ж можна віднести збірний іменник *лабузинне* «бур'ян», див.: *Того лабузиння цєли лес* (ГС, с. 479), пор. діал. *лабуз* «т. с.», що визнаний неясним, але зіставлявся з давньоіндійським *libujā* «очерет, ліана» (ЕСУМ, т. 3, с. 175). Дивно, правда, що варіант *лабузинне* відсутній у спеціальній праці, яка фіксує поліську сільськогосподарську лексику [150, с. 94]. Натомість дослідники вказують лексему *хлабустін'н'є*, але зі значенням «стебла з листям, які залишаються на грядці після збору капусти» [150, с. 85].

Письменник із поліської говірки перейняв виразні полонізми, зокрема *арцаб* чи *арцаба* «пазовий стовп у будівлі, який не закопується в землю, а ставиться торцем на підвалину; одвірок», пор.: *Сорочка Савчина розчетилася на арцабі і, як крило, трепотєла* (ГС, с. 479), – запозичення пол. діал. *arcaby* «рами, лутки», пов'язаного з *warsaby* «шашки, шашкова дошка» (ЕСУМ, т. 1, с. 90); *легар* «поперечна підвалина, на яку настиляється підлога хати», пор.: *Це вже ек строїлиса позней, то попотягали тие легара* (ГС, с. 463), – запозичення пол. *legar* «лага» (ЕСУМ, т. 3, с. 150); *венджі* «змійовик, холодильник у вигляді спіралевидної труби», пор.: *В діжках танцювала брага, бігла у венджі* (КП, с. 114), – запозичення пол. *węże* «вужі» (ЕСУМ, т. 1, с. 349); *раяти* «радити», пор.: (КП, с. 111), – запозичення пол. *raić* «т. с.» (ЕСУМ, т. 6, с. 35); *в опаланта* «гра, в якій учасники підбивають палицею маленький м'ячик», пор.: *Ввечері гуляли в опаланта на цвинтарі* (ГС, с. 377), – запозичення пол. *palant* «т. с.» (MSJP, с. 593);

поленбица «полядвиця», пор.: *Здор стопила, оточини є, м'ясо – поленбица на хибу, один м'якиш* (КП, с. 113), – запозичення пол. *połędwica* (ЕСУМ, т. 4, с. 506–507); *бедз, без* «бузок», пор.: *Бедз горит пуд вокнами* (ГС, с. 480), *І ще цвєст безу мочай* (ГС, с. 507), – запозичення пол. *bez* «т. с.» (ЕСУМ, т. 1, с. 161); *шихля* «лихоманка», пор.: *Шихля в мене тут, нашимишувався вже по пельку, зябко* (ГС, с. 423), – як і діал. *шухля* «т. с.», може бути наслідком експресивної видозміни пол. *szuchta* «т. с.» (ЕСУМ, т. 6, с. 497); *дзьоба* «зневажливо про жінку», пор.: *Наоспитувала, сем'ю інтернаціоналістську, хартію заболену сотворила, йопозорилась, дзьоба* (ГС, с. 429), – як і діал. *дзьона, дзюба* «дівчина», може бути запозиченням пол. діал. *dziopa* «т. с.» (ЕСУМ, т. 2, с. 63).

М. І. Закусило використав запозичення і з інших мов. Лексема *кантарка* «вуздечка», пор.: *Різний конячий реманент: кантарка, цибля...* (ГС, с. 487), – продовження уг. *kantár* «т. с.» (ЕСУМ, т. 2, с. 366); *бунда* «довге плаття», пор.: *Дак Феніна мати, Гилярка... закинула бунду і виставила круглу диню раком* (КП, с. 34), – запозичення (мабуть, через польське і словацьке посередництво) уг. *bunda* «хутро, шуба, кожух» чи рум. *búndă* «бурка, шуба; хутряна безрукавка» (ЕСУМ, т. 1, с. 295); *букиша* «залізна втулка в колесі», пор.: *Букиши для коліс* (ГС, с. 487), – продовження нім. *Büchse* «втулка» (ЕСУМ, т. 1, с. 288); *цибля* «вудила», пор.: *Різний конячий реманент: кантарка, цибля (те, що в рот коню, коли гнuzдають)* (ГС, с. 487), – мабуть, варіант фіксованих у правобережнополіських говірках лексем *ц'угл'а, ц'угла, ц'угло, ц'угл'і, ц'убл'і, ц'уб'є, с'убл'і* [151, с. 144], а отже, продовження нім. *Zug* «рух; перехід; потяг; тяга; ковток» (ЕСУМ, т. 6, с. 264); *бовкун* «запряжений одинцем віл», пор.: (ГС, с. 481), – похідне з суфіксом *-ун* від рум. *bóu* «віл» (ЕСУМ, т. 1, с. 218–219); *скацапніти* «спорожніти», пор.: *Скацапніло подвір'я* (ГС, с. 383), як і варіант без метатези діал. *капцаніти* «убожіти, занепадати», – продовження їдиш *kárcəp* «жебрак, бідак» (ЕСУМ, т. 2, с. 380); метатеза могла бути зумовлена зближенням із *канап*. Лексема *згириця* «згинутти, померти (?)», пор.: *Думав, кончина, уже згирлюса* (ГС, с. 463), можливо, пов'язана з діал. *гирити* «занапащати, втрачати», яке визнано запозиченням із чеської та словацької мов (ЕСУМ, т. 1, с. 508). Лексема *шершебка* «вид рубанка»

(ГС, с. 487), – експресивний варіант германізма *шерхебель* «вузький рубанок» (ЕСУМ, т. 6, с. 487). Іменник *шараміжник* «нероба», пор: *Тие шараміжники поприходет до Гальки, крутет патіхони* (КП, с. 10), як і рос. *шаромыга* «т. с.», за М. Фасмером, можна зіставляти з фр. *cher ami* «милий друг» (Фасм., т. 4, с. 411). Очевидно, до запозичень належить і лексема *фельса* «продовбаний у стіні вертикальний паз, у який вставляють кінці колод міжкамерної стіни», пор.: *Одбирники для фельси (четвертинку у віконних рамах вибирати)* (ГС, с. 487).

Із мовлення своїх земляків М. І. Закусило перейняв чимало запозичень із російської мови, як-от: *сцепленіє* «зчеплення» (ГС, с. 434), *загноєніє* «нагноєння» (КП, с. 131), *подозреніє* «підозра» (КП, с. 35), *отечєство* «вітчизна» (ГС, с. 42), *ружжо* «рушниця» (КП, с. 74; ГС, с.482), *вопшем* «одним словом» (КП, с. 95; ГС, с. 508), *понімаєш* «розумієш» (КП, с. 95), *пойняв* «зрозумів» (ГС, с. 397), *нравицца* «подобається» (ГС, с. 377), *помниш* «пам'ятаєш» (ГС, с. 380), *не розличиш* «не відрізниш» (ГС, с. 394), *считаєш* «рачуєш» (ГС, с. 402), *простірнула* «випрала» (ГС, с. 416), *утром* «вранці» (ГС, с. 429), *почти* «майже» (ГС, с. 441), *стойт* «коштувати» (ГС, с. 444), *гуосударству* «державі» (ГС, с. 462), *обчєственни* «громадський» (ГС, с. 463), *храбриє* «хоробрі» (ГС, с. 482), *почотни* «почесний» (ГС, с. 515) та ін., мабуть, так само *вредни* «нечемний», *врем'ячко* «час (пестливо)». Можливо, з рос. *оболтус* «телепень», похідним від *болтать* «базікати» (Фасм., т. 3, с. 105), пов'язана лексема *белтус*, пор. у контексті: *Чо' ти минє цівкаєш, белтус?!* (ГС, с. 426).

Частину лексем можна вважати семантичними діалектизмами, бо в літературній мові вживані відповідники з іншими значеннями, зокрема *кухонька* «літня кухня», пор.: *У дворі кухонька* (ГС, с. 485); *ополоник* «пуголовок», пор.: *Зелені, як в ополоника, очиська* (КП, с.132); *гонка* «горілка», пор.: *Гонка має блуд, та ще й крепкі* (КП, с. 95); *завод* «самогонний апарат», пор.: *І завод перетягли до неї* (КП, с. 111); *бульба* «картопля», пор.: *Свята бульба згнила* (ГС, с. 374); *шлях* «центральна вулиця в селі», пор.: *Провожає автобуси на шляху* (ГС, с. 421); *живець* «однорічні сосонки», пор.: *Жовте звір'я хизувалося в живеці* (ГС, с. 430); *трубити* «кусати», пор.: *Клеци... витрубили й наглиталиса, нацмулилисa і*

напецькаліса, ек тиє свиняки (ГС, с. 438); *лузати* «очищати деревину від кори», пор.: *Тягати колоди, з яких шився зруб, лузати жердя* (ГС, с. 506); *мурло* «пика, морда», пор.: *А мурло твоє ще не смерділо?* (КП, с. 46); *плаха, плашка* «шматок розколотої навпіл деревини, колоди; брус», пор.: *Одна плаха поскрипує* (ГС, с. 495), *Колись то й дерево моцне було, бо плашки й тепер не гниють* (ГС, с. 405); *козлики* «скріплені під кутом два дрючки для притискання гребеня солом'яного даху», пор.: *Стріха, козлики, комин – колись сіявся димок звідти* (ГС, с. 459), *мабуть, лихач «сильний вітер», пор.: Лихач угомонивса, ізнемогса, притуливса* *десь у хмарчов'є й заснув* (ГС, с. 480), якщо це не авторський новотвір.

Інші засвідчені письменником власне лексичні діалектизми в основному прозорі за мотивацією, зокрема *четвертуха* «пляшечка місткістю 0,25 л», пов'язане із *четверть, четвертина*, пор.: *Четвертуха виблискувала на столі, чекала, коли її розкуркорять* ГС, с. 381); *ціпуга* «палиця», пов'язане з *ціп*, пор.: *І вона таки полетіла, вхопивши з собою кривеньку ціпугу* (КП, с. 133); *вилошник* «держак рогача», пов'язане з *вилка*, пор.: *«Паскудство!» – крикнула Сахриниха і вхопила вилошника* (КП, с. 71); *лайнуха* «ряднина, в якій переносять сміття (вжито переносно для негативної характеристики людини)», пов'язане з *лайно*, пор.: *Вуон то живе доладу і не бєцца, хоч і лайнуха добри* (ГС, с. 463); *опинанка* «велика суконна хустка», пов'язане з *обпиналися*, пор.: *Вуона лягла, а я на лице кинула опинанку* (ГС, с. 497); *обувачка* «взуття», пов'язане з *обувати*, пор.: *Вилий воду студену з обувачки* (КП, с. 37); *кирзяки* «кирзові чоботи», пов'язане з *кирза*, пор.: *Дед, одягши кирзяки, кричав: «Мотрунько! Йду гной возит»* (ГС, с. 390); *рубщик, сучкоруб* «працівник на лісозаготівлі з певними функціями», пов'язані з *рубати, сучки рубати*, пор.: *Молоді – один-два сучкоруби* (ГС, с. 439), *Формуй бригаду рубщиків* (ГС, с. 462); *протравник* «той, хто травить гризунів», пов'язане із *протравити, протрава*, пор.: *Досі в чоботях подертих, це йому дали гумові, що протравник* (КП, с. 111); *товч* «дерть», пов'язане з *товкти*, пор.: *Опосля в кормоцеху – свиням товч возила* (КП, с. 112); *сорокаденка* «молода картопля», пов'язане з *сорок, день*, пор.: *У городі вже копали молоду картоплю (сорокаденку)* (ГС, с. 488); *одбирник* «якесь (?) знаряддя, що використовують на будівництві),

пов'язане з *одбирати*, пор.: *Одбирники для фельси (четвертинку у віконних рамах вибирати)* (ГС, с. 487); *лобовики* «оздоба на схрещенні чи стикуванні вітрових дощок коло дахового гребеня», пов'язане з *лобовий, лоб*, пор.: *Птахи сідали край хати, де з лобовичків кричали червоні різьблені півні* (КП, с. 10); *смоліна* «смолисті дерева», пов'язане зі *смола*, пор.: *Кабани-хропани вже корчов'є погризли, а теперечки смоліну* (ГС, с. 432); *горбель* «криве дерево (?)», пов'язане з *горб*, пор.: *Бурелом горбеля повалив, а я знайшов у лесі й зробив дугу* (ГС, с. 438); *здвиж* «трясовина», пов'язане з *двигати*, пор.: *Скільки ще йти, цим сосняком, драговиною, здвижем* (ГС, с. 447); *крижень* «груда, затверділий нерівний ґрунт (?)», пов'язане з *крига*, пор.: *Полоззе треснуло; мороз у болоті; крижень взяуса та ще й моцни* (ГС, с. 462); *петерик* «скло газової лампи № 5», пов'язане з *п'ять, п'ятеро* з урахуванням $*\epsilon > [e]$, пор.: *Хай петерика поставить, бо горевка буде цюрити* (КП, с. 112); *лекачка* «примара; та, що лякає (?)», мабуть, пов'язане з *лякати* з урахуванням $*\epsilon > [e]$, пор.: *Я – лекачка для вас!* (КП, с. 135); *маняк* «примара, опудало; дурень», пов'язане з *манити*, пор.: *За маняка сидітимеш* (ГС, с. 501); *шльондрацца* «вештатися», пов'язане зі *шльондра* «неохайна жінка; повія» (ЕСУМ, т. 6, с. 440), пор.: *Токо десь бульдозерист шльондравса, ходив і блюдив* (ГС, с. 478); *хмарчов'є* «простір над хмарами», пов'язане із *хмара*, пор.: *Лихач угомонивса, ізнемогса, притуливса десь у хмарчов'є й заснув* (ГС, с. 480); *любота* «приємність», пов'язане з *любий, любо*, пор.: – *Теперечки любота, – каже баба* (КП, с. 10); *оточини* «сало на кишках у свиней; перетоплене свиняче сало зі шкварками», очевидно, пов'язане з *оточити* чи *отекти*, пор.: *Здор стопила, оточини є, м'ясо – поленбица на хибу, один м'якиш* (КП, с. 113); *горина* «червона нитка», мабуть, пов'язане з *горіти*, пор.: *Дак Овдюшка мине кусочок вазона і гориною прив'язала* (КП, с. 111). Збірні іменники *ремячче, рем'ячче, ремінячче*, пор.: *Лисий став на диби, заіржав сердито, ремячче порвав* (ГС, с. 432), *Від людей пахло гноєм і рем'яччєм* (КП, с. 22), *Тоді чоловіки поцупили за ремінячче* (КП, с. 67), можна пов'язати з *ремінь*, $*remu$ «т. с.» (ЕСУМ, т. 5, с. 57). Лексеми *провожач* «той, хто проводить», *встревач* «той, хто зустрічає», пор.: *Була*

проважачем і встравачем (ГС, с. 480), *сидельник* «той, хто сидить», пор.: *Бог сидєв ще на возі й слухав своїх сидельників* (ГС, с. 373), можливо, оказіоналізми.

Мотивація деякої кількості лексем стає зрозумілою через зіставлення їх із іншими спільнокореновими діалектизмами: *бандурувато* «понуро (?)», пор.: *Бандурувато дивились селяни* (КП, с. 21), – пов'язане з діал. *бандура* «велика або незграбна річ; телепень» (ЕСУМ, т. 1, с. 133); *беззащоту* «безмірно», пор.: *Дороге беззащоту* (ГС, с. 515), – пов'язане з діал. *щитати* «лічити, рахувати» (ЕСУМ, т. 6, с. 511); *мерзавчик* «пляшка самогону», пор.: *Ти постав мерзавчика, а я вип'ю, щоб припекло трохи* (ГС, с. 393), – пов'язане з діал. *мерзавець* «мерзотник», *мерзити* «викликати огиду» (ЕСУМ, т. 2, с. 441); *цибелник* «шибеник, бешкетник (?)», пор.: *А я тобі зараз, цибелник!* (ГС, с. 484), – мабуть, пов'язане з діал. *циба* «довга нога», *цибилатий* «довгоногий» (ЕСУМ, т. 6, с. 243), а нове значення могло з'явитися під впливом *шибеник*; *трутовка* «безплідна жінка», пор.: *А теперечки трутовка, гаплик* (ГС, с. 426), – результат семантичної видозміни діал. *трутівка* «робоча бджола, з яєць якої виходять трутні» (ЕСУМ, т. 5, с. 660); *кипень* «лютий мороз», пор.: *А там кипень* (ГС, с. 463), – споріднене *скипень* «т. с.» виводять від *скипитися* «перетворитися у грудку» (ЕСУМ, т. 5, с. 271); *ковбик* «свинячий шлунок», пор.: *Я сальсисона спекла... Напхали в ковбик* (КП, с. 113), – результат контамінації слів *ковбаса* та діал. *ковбик* «колода» (ЕСУМ, т. 2, с. 481).

Деякі специфічні лексичні одиниці кваліфікуємо як експресивно-звуконаслідувальні утворення або як похідні від таких, зокрема *цюрити* «текти», пор.: *Хай нетерика поставить, бо горєвка буде цюрити* (КП, с. 112); *гуцицикати* «підстрибувати», пор.: *Грицько гуцицикав у кабіні* (КП, с. 130); *гопцуцукати* «танцювати, підстрибувати», пор.: *А дєвки гопцуцукали в клубі* (ГС, с. 389); *гейцнути* «вистрибнути», пор.: *Гейцнула з коцюбою на піч* (КП, с. 92); *гепалка* «товста людина», пор.: *Бочка, гепалка, як і вон* (ГС, с. 442); *жухати* «швидко літати», пор.: *Єроплани з Овруча ек змеї жухали над хатою* (ГС, с. 429); *цівкати* «просторікати», пор.: *Чо' ти минє цівкаси, белтус?!* (ГС, с. 426); *гарлигати* «погано співати», пор.: *Гарлигав весь дрімучий народ* (КП, с. 21); *вздубенити* «із силою вдарити», пор.: *Та коцюба вже... вздубенила Йоську по товстій зморщеній*

голові (КП, с. 135); *ухордокат* «обробити», пор.: *Десять гектаров з школниками ухордокала* (ГС, с. 439); *бемцнути* «вдарити», пор.: *Хома його довбешкою й бемцнув по плечах* (КП, с. 46); *вздупелити* «т. с.», пор.: *Лох vzdупелив її кінцем* (КП, с. 67); *дзигати* «різати (дрова)», пор.: *Перепелятник дзигає дрова* (КП, с. 37); *нашимшуватися* «закутатися», пор.: *Шихля в мене тут, нашимшувався вже по пельку, зябко* (ГС, с. 423); *крехнути* «розламати, розпастися», пор.: *Шкаралупа крехнула на дві половини* (КП, с. 15); *гилгати* «корчитися (?)», пор.: *Єкби внав та одразу, а то ще будеш гилгати* (ГС, с. 502); *шульжати* «шуміти (?)», пор.: *Хрипло шульжали очеретини* (КП, с. 141); *спацюрюцца* «зіпсувався (?)», пор.: *Ото й спацюрювся!* (КП, с. 65); *пацьмурки* «потьоки», пор.: *Тепер комин був холодний, і по ньому розтеклися рудуваті пацьмурки* (ГС, с. 459); *живкун* «горобець», пор.: *Живкуни і синиці поховалися у стріху* (ГС, с. 461); *крумкачі* «жаби», пор.: *Крумкачі злякалися пташу, кинулись навтьоки в Бербедиху* (КП, с. 15); *крекотні* «лелеки», пор.: *І крекотні на солом'яному даху мовби злітали* (КП, с. 10); *хропан* «кабан», пор.: *А нафта йшла з труби всю ночку, мов сто хропанов хтось колов швайками* (ГС, с. 478). Наслідки експресивної видозміни загальноновживаного слова вбачаємо у прислівнику *мляжливо* «мляво», пор.: *Сухі тріскані губи мляжливо ковтали повітря* (КП, с. 21).

На жаль, автор не пояснив значення й тих діалектизмів, які з контексту не зрозумілі, а часто, окрім того, мають затемнену мотивацію, зокрема *галапун*, пор.: *Галапун убієнний!.. Галапун у спідниці!* (КП, с. 46), *смикалка*, пор.: *Паразити, наркомани, смикалки!* (КП, с. 143), *храпач*, пор.: *І як храпачі: аря-а, ацю-у!* (КП, с. 115), *чичирка*, пор.: *Чичирка там отакенна, я знаю...* (ГС, с. 423), *начхуріти*, пор.: *Начхуріла стара, і Йосьці йокнуло в горлі* (КП, с. 35), *Котя начхуріла* (КП, с. 39), *набечки*, пор.: *Тре набечки Пузиря покликати* (КП, с. 110), *обпатьяожити*, пор.: *Не обпатьяожити привздохом себе* (КП, с. 146), *грацький*, пор.: *Ці грацькі, тушні пароплави тіл...* (КП, с. 147). Часом лише завдяки паралелям в інших говорах чи мовах можна здогадатися значення діалектного слова, наприклад, семантика іменника *пандьора*, пор.: *Ах ти, пандьоро!* (КП, с. 71), стає зрозуміла

лише після зіставлення з рос. діал. *пендерь, пендюра* «дармоїд, ледар» (ЕСУМ, т. 4, с. 334).

3.2 Середньополіська говірка у творах Олександра Кулеша

Цікаву спробу введення в сучасну українську художню мову середньополіської говірки зробив молодий житомирський прозаїк О. М. Кулеш, який став відомий за збірками оповідань «На хуторі Курина Сліпота» та «Колодязько». Як філолог за освітою, він адекватно оцінив унікальність рідного «древлянського» діалекту, «який найкраще зберігся в малодоступному для цивілізації, звідусіль оточеному лісами та болотами Овруцькому районі»: «Можливо, саме завдяки цьому діалекту вдасться відтворити модель української прамови» [30, с. 5]. Мабуть, саме через такі міркування О. М. Кулеш вирішив писати художні твори рідною овруцькою говіркою. Цей експеримент молодого автора, втілений у першій збірці оповідань «На хуторі Курина Сліпота», позитивно оцінив В. Д. Грабовський: «Найбільше, чим заворожує і приваблює до себе доробок Олександра Кулеша: це його добірна, самобутня, ніким не препарована і необчухрана художня мова. В ній немає штампів, вона така природна, як цілюща вода в джерелах... врятованого від цивілізації хутора» [30, с. 8]. Подібну оцінку художній майстерності цього автора у відображенні поліської мовної «патріархальності» дав В. Г. Медвідь: «Є велика спокуса означити творчість О. М. Кулеша в поставі ще глибшої вкоріненості у ментальну “екзотику” нашого краю, – здається, він зважився піти ще далі, аніж його попередники та однопоколінці» [134, с. 8]. У зв'язку з цим, щоправда, зауважено: «Говіркові вкраплення та своєрідний мовленнєвий лад поліщуків... вкидають в ошелешеність сучасного читача та й, не в жарт кажучи, академічних літературознавців» [134, с. 5].

3.2.1 Фонетичний рівень. На місці наголошеного **o* в новозакритому складі письменник вживає літеру *o*, передаючи в такий спосіб, можливо, закритий монофтонг [ô], характерний для цього ареалу [149, с. 581], як-от: *бок* (К, с. 40), *гной* (К, с. 39), *ноч* (К, с. 43), *ночку* (К, с. 26), *рок* (ХКС, с. 12), *кот* (К, с. 40), *кроль*

(К, с. 40), *вон* (ХКС, с. 18; К, с. 39), *хвост* (ХКС, с. 58; К, с. 41), *воз* (К, с. 42), *конь твій* (ХКС, с. 66), *соллю* (К, с. 43), *только* (ХКС, с. 27; К, с. 36), *з горкі* (К, с. 39), *горше* (ХКС, с. 57), *мог* (К, с. 42); так само в закінченнях: *синов* (К, с. 41), *тарганов* (ХКС, с. 57), *трусів* (ХКС, с. 59), *у таком малом* (К, с. 40), *в якій* (К, с. 41), *в одній* (ХКС, с. 60) тощо. Закономірно збережено [о] в структурі прислівника, прийменника *после* (ХКС, с. 60; К, с. 39), подібно й у випадку *блх* (ХКС, с. 57), де [о] < *ь.

Відповідно до ненаголошеного *о в нових закритих складах також простежено написання о: *помоч* (К, с. 16), *громкосць* (ХКС, с. 69), *радосць*, *з радостью* (К, с. 41), *ластовка* (К, с. 39), *сподніца* (ХКС, с. 69), *родню* (ХКС, с. 60), *скло окна* (К, с. 41), *в конце-концов* (К, с. 41), *кончалася* (ХКС, с. 69), *повкругі* (ХКС, с. 69), *повчарки* (ХКС, с. 27), *пов літрі* (К, с. 34), *ободком* (К, с. 40); так само послідовно в закінченнях: *міліцьонєров*, *у зелєпанов* (ХКС, с. 34), *сантіметров* (ХКС, с. 69), *в цинковом* (К, с. 40), *у цинковой* (К, с. 41), *на другій* (К, с. 39) тощо. Збережено ненаголошене [о] й у префіксах та прийменниках у випадках на зразок *од манє* (ХКС, с. 28), *од землі* (ХКС, с. 39), *од лопалок*, *од його* (К, с. 17), *од їх* (К, с. 43), *одчиніт* (ХКС, с. 34), *одчинєну* (К, с. 44), *под ноч*, *под кутом* (К, с. 43), *под вим'ям* (К, с. 40), *под одеялами* (ХКС, с. 32), *под колеса* (ХКС, с. 40), *подсобіт* (ХКС, с. 27), *подняв*, *поднімав*, *подстріліт* (К, с. 43), *пойду* (ХКС, с. 29), *пойшов* (К, с. 40), *пошла* (К, с. 40), *пошло* (ХКС, с. 28), *пошли* (ХКС, с. 12; К, с. 42), *кроз мост* (К, с. 16). Закономірна звукова структура префіксів, в яких [о] секундарний – з *ь, зокрема у випадках *зобраліса* (К, с. 43), *возьмет* (ХКС, 57), а також там, де перший [о] стоїть у відкритому складі, а другий – секундарний: *одорват* (К, с. 36), *одойдом* (ХКС, с. 33), *подойшов* (К, с. 42), *подожді* (ХКС, с. 56) тощо. Виправдане збереження ненаголошеного [о] у відкритому складі й у випадку *ободок* (К, с. 40).

Лише одиничними прикладами в структурі діалектизмів представлено [і]-рефлекс *о в нових закритих складах: *звідкуль* (ХКС, с. 56), *підгіцвала*, *підгіцуют* (ХКС, с. 69), *під стреху* (К, с. 39), *тільки* (К, с. 39). Можливо, тут [і] відображає

вплив на мовлення носіїв говірки літературної української мови або ж помилку автора чи результат неадекватного редагування.

Поліські рефлекси наголошеного **e*, передані О. М. Кулешем, різні за якістю залежно від характеру редукованого, який занепав у наступному складі. Перед колишнім складом із **ь* (тобто безпосередньо перед м'яким приголосним) у закритому складі розвинувся нелабіалізований монофтонг, який передано через літеру *є*: *жмель* (К, с. 39), *осенній* (К, с. 40). Якщо в наступному складі занепав **ь*, то на місці **e* в закритому складі перед історично твердим консонантом виявлено лабіалізований рефлекс, переданий через *о*: *тьотку* (К, с. 43), *до тьотки* (ХКС, с. 39), *вп'юкса* (ХКС, с. 40), *привїоз* (ХКС, с. 56), *втьок* (К, с. 35), *подньос* (К, с. 40), *жонка* (К, с. 40). У словоформі *по йой* (ХКС, с. 34) лабіалізований рефлекс на місці **e* з'явився перед м'яким приголосним, можливо, за аналогією. У випадку ненаголошеного **e* в закритих складах в основному простежено написання *e* чи *є*: *камень* (К, с. 17), *матер* (ХКС, с. 11; К, с. 16), *шашель* (К, с. 41), *погреб* (ХКС, с. 57), після шиплячих – *о*: *жонкі* (ХКС, с. 59), *вечор* (К, с. 42).

Великою кількістю прикладів можна проілюструвати поліську рефлексію **ě*. У наголошеній позиції відповідно до **ě*, по суті, послідовно простежено написання *є* (можливо, так позначено типовий для середньополіських говірок монофтонг [ê], який пом'якшує попередній приголосний): *Дева, ветер, сидіти, білого тела, чаловечі* (К, с. 16), *поєхав, проєду* (К, с. 27), *тело* (К, с. 33), *дєло* (К, с. 34), *розбєгавс, ранєй, побєг, сїдав, под стрєхою* (К, с. 41), *на месєце, хрєн, горєлкі, повєшуса* (ХКС, с. 12), *дєті, хотєлі, дєвку, намєтілі, захотєлоса, повєсїв, побєг, до нєвєсти, гомонєв* (ХКС, с. 60), *нєжно, з'єсті, свєтло, повєтра, змєшусєца* (ХКС, с. 69) тощо. Такий же рефлекс наголошеного **ě* зауважено у відповідних закінченнях М. в. одн. іменників І відм. та II відм., найперше тв. гр.: *в руцє* (К, с. 16), *по щоцє* (К, с. 44), *в сєм'є* (ХКС, с. 60), *по дворє* (К, с. 39), *у дворє* (К, с. 40), *в сєлє* (ХКС, с. 60), *в вадрє* (К, с. 40), *в концє* (К, с. 41) тощо, Д. в. одн. особових та зворотного займенників: *мінє* (ХКС, с. 13), *тобє* (ХКС, с. 13; К, с. 16), *собє* (ХКС, с. 11; К, с. 39), у флексіях 1 ос. мн. та 2 ос. мн. дієслів наказ. сп.: *ходєм* (ХКС, с. 33), *барєт* (ХКС, с. 13), *прїнесєт* (ХКС, с. 20), *возьмєт, крєпєт, покрєпєт*

(ХКС, с. 57), *'днустет* (К, с. 42) та ін. Рефлекс [і] наголошеного *ě в структурі діалектизмів обмежено випадком з *тімечка* «з тім'ячка» (К, с. 18).

Більш варіативна рефлексія ненаголошеного *ě. Як і в позиції під наголосом, виявлено чимало словоформ із написанням *є* на місці *ě, зокрема після передньоязикових [д], [т], [з], [с], [р], [л], [н], а також середньоязикового [й]: *сем'я* (ХКС, с. 27), *в сем'є* (ХКС, с. 60), *втекаєш* (ХКС, с. 56), *роз'єдало* (ХКС, с. 57), *одевали* (ХКС, с. 59), *порєшілі*, *прадед* (ХКС, с. 60), *по-дєвочому* (ХКС, с. 69), *стрєчає* (К, с. 16), *з хлева* (К, с. 39), *втекат*, *доєдаючи* (К, с. 40), *меж стєною* (К, с. 41), *слєпак* (К, с. 42) тощо. У позиції після губних зауважено рефлекс із обниженою і розширеною артикуляцією – монофтонг [а]: *патух* (ХКС, с. 33), *вібаг* (К, с. 41), *прібажіт* (ХКС, с. 37), *маняє* (ХКС, с. 57), *смаяліса* (ХКС, с. 60), *смаєца*, *посмаєца* (ХКС, с. 69), *вадро* (К, с. 41), *в вадрє* (К, с. 11), *машала*, *помашалі* (К, с. 42). Лише спорадично після губних трапилося написання *є*: *чоловєкі* (ХКС, с. 60), *пробєгав* (К, с. 41), один раз – [і]: *вібігаю* (К, с. 27). В одному випадку – в словоформі *цаловаліса* (К, с. 42) – розвиток *ě > [а] стався після [ц]. У закінченнях М. в. одн. іменників I та II відмін переважно тв. гр. трапляються різні рефлекси ненаголошеного *ě, які не залежать від попереднього приголосного, зокрема простежено написання *є*: *на спінє* (ХКС, с. 11), *у городє* (ХКС, с. 59), *і: в розорі* (К, с. 43), *по макотрі* (К, с. 40), *в хаті* (ХКС, с. 12), *на середіні* (ХКС, с. 32), *на лісіні* (ХКС, с. 39), *на драбіні* (К, с. 41), *по хозяйстві* (ХКС, с. 28), *у повітрі* (К, с. 43), а після стверділого [ц] – *и: у клетци* (К, с. 40), *на ступєнци* (К, с. 39), *по дорожци* (К, с. 41), *на павутінци* (К, с. 41).

Серед специфічних рефлексів *є О. М. Кулеш відобразив ненаголошені монофтонги: [е] після м'яких передньоязикових [д], [т], [л] та середньоязикового [й]: *стєгну* (К, с. 40), *лєгай* (К, с. 43), *злєкавс* (К, с. 43), *колодєц*, *в колодєзі* (ХКС, с. 13), *засц* (К, с. 42), один раз – [е] після стверділого губного: з *тімечка* «з тім'ячка» (К, с. 18), а також [а] після депалаталізованих губних, [ц] та [р]: *сватіє* (К, с. 17), *прівазали* (К, с. 33), *застават* «заставлять» (ХКС, с. 12), *заступаца* «заступляться» (ХКС, с. 33), *патнадцат* (ХКС, с. 69), *тридцат* (ХКС, с. 12), *перєзаражат* (К, с. 43).

Найбільшою кількістю прикладів письменник проілюстрував рефлексію в середньополіських говірках *у та *і, зокрема збіг їх у звукові [і]. Наприклад, [і] відповідно до *і передано практично послідовно після всіх приголосних: *схліпувала, першим, лучім, молитовной, паралеснік, пріклікаю, свінячі, сідеті, смоктаті, жіл не сушіті, косткі, в'яліті* (К, с. 16), *діві, прінеслі, зловілі, чі, топіліса* (К, с. 26), *люді, зналі, очіма, маті-свіня, мружілас, вкусіть, знізу, лететі, гнілий, опаріші, робіт, получіла, жісць, скоротіла, впалі, побачів, товаріща, яйцями, прілетела* (К, 39), *маті, пріперса, чі, на спіне* (ХКС, с. 9), *з-за прінципу, пошлі* (ХКС, с. 11), *прідом, прічанивса* (ХКС, с. 33), *помогті, занесті, прітулів* (ХКС, с. 34) та ін. На місці *у монофтонг [і] фіксовано найбільш послідовно після губних, зокрема в префіксі *ву-: *вімовляті, вімовляю* (К, с. 16), *вібігаю, вібілі* (К, с. 27), *вініт* (К, с. 34), *війшов* (К, с. 39), *вімовів, вібрала, вібагла* (К, с. 40), *вібаг, віломаних, вілів* (К, с. 41), *вірешивай* (ХКС, с. 33) тощо, а також у випадках *мі* (ХКС, с. 11; К, с. 34), *ві* (ХКС, с. 13; К, с. 34), *віше* «вище» (К, с. 39), *мабіт* «мабуть» (ХКС, с. 13), пор. давнє *быти, жівіх* (ХКС, с. 13), *левій бок* (К, с. 42), *обічного* (ХКС, с. 20), *міш, з кобілою* (К, с. 42), *з голові* (К, с. 16), *з бабі* (ХКС, с. 58), *коромісло* (ХКС, с. 11), *букві, ієрогліфі, мамі* (ХКС, с. 39), *под вім'ям* (К, с. 40), *абі* (К, с. 34), *шобі* (ХКС, с. 27). В основному послідовно рефлексію *у > *і відображено після задньоязикових та фарингального (у сполуках *гы, *кы, *хы): *'дкішок, 'дскладкі, косткі* (К, с. 16), *людські голос* (К, с. 17), *токі* (К, с. 35), *толькі, закускі* (К, с. 36), *рокі, тільки, з горкі* (К, с. 39), *птичкі, трошкі, короткій, носкі, другім, заکیدвала, кінут* (К, с. 40), *вуглекіслий* (К, с. 44), *якіх* (ХКС, с. 9), *горелкі* (ХКС, с. 12), *накідав* (ХКС, с. 13), *гідотою* (ХКС, с. 20), *блехі* (ХКС, с. 57) тощо. Виявлено кілька випадків розвитку *у > [і] після інших приголосних, зокрема [р], [л] та [т]: *в ріло* (К, с. 39), *з рібалки* (К, с. 26), *старі* «старий» (ХКС, с. 29), *лісий, на лісіні* (ХКС, с. 39), *тіжня* (ХКС, с. 27). Спорадичні написання, які не відповідають окресленій тенденції *у, *і > [і], на зразок *повилазят* (ХКС, с. 57), *паратрощила* (ХКС, с. 11), *сварища* (ХКС, с. 29), *до тьотки* (ХКС, с. 39), *трошки* (К, с. 27) й под., можливо, відображають непослідовність указаного процесу, або свідчать про вплив літературної мови, або являють собою результати неадекватного

редагування чи помилки автора. У випадку *сокєру* (К, с. 35) [e] на місці псл. *у, пор. псл. **sekyra*, **sokyra* (ЕСУМ, т. 5, с. 345), можна пояснити впливом білоруської мови, пор. біл. *сякера*, діал. *сокера* (ЕСУМ, т. 5, с. 345).

У творах О. Кулеша можна простежити специфіку позиційної реалізації в говірках Овруччини окремих сучасних ненаголошених голосних. Наприклад, фонема [e] після губних, вібранта [p] та шиплячих у ненаголошеній позиції реалізується у звукові з більш обниженою і розширеною артикуляцією – [a]: *манє* «мене» (ХКС, с. 11), *смардєт* (ХКС, с. 12), *барєт*, *барєтє* (ХКС, с. 13), *забарєш* (ХКС, с. 29), *валікій* (К, с. 41), *валікє* (ХКС, с. 33; К, с. 33), *валікіє*, *валікіх* (ХКС, с. 59), *завалá* (ХКС, с. 35), *впакліса* (ХКС, с. 57), *в пачєру* (К, с. 17), *вперед*, *по гребаню* (К, с. 40), *сварбєла*, *матєлік*, *дваріма* (К, с. 41), *парєдньому* (К, с. 42), *паратроцила* (ХКС, с. 11), *параступіла* (К, с. 40), *паравала* (ХКС, с. 58), *парадавалі* (ХКС, с. 59), *рацєпт* (ХКС, с. 57), *рамня* (К, с. 41), *прічапівса* (ХКС, с. 33), *жаніца*, *жаніх*, *жаніху* (ХКС, с. 60), *чарвоної* (К, с. 16), *чарєшні* (К, с. 36), *жаночі*, *чаловєчі* (К, с. 42). Лексема *змая* «змія» (ХКС, с. 17) відображає появу [a] на місці секундарного [e], що замість очікуваного на українському ґрунті [i] розвинулося з *ь у позиції перед *j, очевидно, під впливом білоруської мови, пор. біл. *змей*, *змая* (ЕСУМ, т. 2, с. 269).

Лише у випадку займенникової форми *мінє* «мені» (ХКС, с. 13) можна говорити про підвищення артикуляції ненаголошеного [e]. Словоформа *корічньовій* (К, с. 40) ілюструє характерне для багатьох поліських говірок заступлення [e] лабіалізованим голосним (процес зазвичай супроводжується м'якістю попереднього приголосного); ймовірно, це ж явище у випадку *тьошца* (К, с. 39), хоча можливий і вплив російської мови. Форми займенника *який* та прислівник *як* ілюструють підвищення і звуження артикуляції голосного [a] після [й] до [e]: *єкіє* (ХКС, с. 57; К, с. 36), *єкоє* (ХКС, с. 9), *єк* (ХКС, с. 17; К, с. 39).

У випадках *хозяїнко* (К, с. 41), *по хозяйству* (ХКС, с. 60), *по хозяйстві* (ХКС, с. 28), *помогают* (ХКС, с. 27) простежено збереження вимови [o] без розвитку [o] > [a] під впливом наступного наголошеного [a], щоправда, виявлено й варіанти *хазяїнко*, *хазяйства* (К, с. 39). Словоформи *почуствовав* (К, с. 41), *попробоват*

(ХКС, с. 57), *рісковат* (ХКС, с. 17) ілюструють відсутність більшої лабіалізації і підвищення артикуляції [o] в напрямку до [y]. Натомість [y] збережено в структурах *огурчик* (ХКС, с. 68), *гурка* (ХКС, с. 20), *замуж* (ХКС, с. 27). Заступлення ненаголошеного [o] звуком [a] у випадках *в майом колодязі* (ХКС, с. 13), *покранет* «покропіть» (ХКС, с. 57), якщо це не помилки складання, можна пояснити хіба що впливом з боку фонетичної системи білоруської мови; прислівник *пагано* (К, с. 42), окрім того, може відображати ще й фонетичний розвиток [o] > [a] внаслідок асиміляції до [a] в наступному наголошеному складі. У структурах *давайте* (ХКС, с. 17), *носекомімі* (ХКС, с. 57) натомість може бути засвідчено гіперичний розвиток ненаголошеного [a] > [o] як результат відштовхування від білоруського «акання».

Відмінності супроти літературної мови в системі консонантизму в основному пов'язані з частотністю вживання м'яких та пом'якшених приголосних, що тісно пов'язано зі специфікою рефлексії деяких давніх голосних. З урахуванням факту еволюції **i* > [i] всі приголосні перед ним зберігають свою м'яку чи пом'якшену вимову: *ссілаю, сіньому, одпусті* (К, с. 17), *робіш, вкралі, на вулицю* (К, с. 27), *робімо, відно, наприклад, попасті, придумайом, приде* (К, с. 34), *з-за принціпу, пошли* (ХКС, с. 11), *прідом, причапівса* (ХКС, с. 33), *помогті, занесті, прітулів* (ХКС, с. 34) та ін. Перед [i], що постав на місці **y*, вторинного пом'якшення зазнали губні: *мі* (ХКС, с. 11; К, с. 34), *ві* (ХКС, с. 13; К, с. 34), *віше* «вище» (К, с. 39), *левій бок* (К, с. 42), *обічного* (ХКС, с. 20), *міш, з кобілою* (К, с. 42), *коромісло* (ХКС, с. 11), *букві, ієрогліфі, мамі* (ХКС, с. 39), *под вім'ям* (К, с. 40), *вібігаю, вібілі* (К, с. 27) та ін.; задньоязикові та фарингальний [ɣ]: *рокі, тільки, з горкі* (К, с. 39), *птічкі, трошкі, короткій, носкі, другім, заکیدвала, кінут* (К, с. 40), *якій, навпакі, мухі, мукі, якіє* (К, с. 41), *горелкі* (ХКС, с. 12), *гідотою* (ХКС, с. 20), *блехі* (ХКС, с. 57) та ін.; зрідка й інші приголосні, зокрема [p], [л] та [т]: *в ріло* (К, с. 39), *з рібалки* (К, с. 26), *старі* «старий» (ХКС, с. 29), *лісий, на лісіні* (ХКС, с. 39), *тіжня* (ХКС, с. 27). О. М. Кулеш проілюстрував також збереження в говірці історичної м'якої чи пом'якшеної вимови більшості приголосних перед [e] (за винятком губних, вібранта [p] та шиплячих перед ненаголошеним [e], яке в цій

позиції розвинулося в [а]): *це, себе, колесо, де* (ХКС, с. 9), *ледве, в тебе, вже* (ХКС, с. 11), *музейних, може, не буде* (ХКС, с. 12), *двері* (ХКС, с. 13), *почнемо* (ХКС, с. 17), *далеко, не зайде* (ХКС, с. 18), *тепер, усе готове* (ХКС, с. 19), *день* (ХКС, с. 27), *десь, брешеш, інтелектом, хрест* (ХКС, с. 28), *несла, йдеш, з вочей, 'дсерца* (К, с. 16), *лежать, принесли* (К, с. 26), *молодець* (К, с. 35), *лезете* (К, с. 36), *втекла, до дверець, понесла* (К, с. 39) тощо. Вторинного м'якшення перед [e] зазнали й історично тверді задньоязикові та фарингальний: *геройом* (ХКС, с. 32), *валіке* «велике» (К, 33), *друге* (ХКС, с. 32).

Натомість у багатьох випадках, на відміну від літературної мови, відбулося ствердіння історично м'яких консонантів. Наприклад, губні зазнали депалаталізації перед [a]-рефлексом ненаголошеного **ě*: *прібажіт* (ХКС, с. 37), *маняє* (ХКС, с. 57), *смаяліса* (ХКС, с. 60), *смаєца, посмаєца* (ХКС, с. 69), *вадро* (К, с. 41), *в вадрє* (К, с. 11), *машала, помашалі* (К, с. 42). Окрім того, ствердіння губних зауважено перед рефлексами ненаголошеного **e*: з *тімечка* «з тім'ячка» (К, с. 18), *сватиє* (К, с. 17), *прівазали* (К, с. 33), *застават* «заставлять» (ХКС, с. 12), *заступаца* «заступляться» (ХКС, с. 33), *патнадцат* (ХКС, с. 69), інколи також ненаголошеного **e*: *камень* (К, с. 17). Перед [o]-рефлексом наголошеного **e* ствердіння губного супроводжував розвиток додаткової артикуляції – звука [й]: *вп'юкса* (ХКС, с. 40), *привіоз* (ХКС, с. 56). У багатьох випадках депалаталізація охопила історично м'який [ц], зокрема в кінці основ іменників I відм. та II відм.: *рушніца, рушніцу* (К, с. 43), *у клетци* (К, с. 40), *на ступенци* (К, с. 39), *по дорожци* (К, с. 41), *на павутінци* (К, с. 41), *сподніц* (ХКС, с. 59), *у сподніцах* (ХКС, с. 60), *засц* (К, с. 42), *хлопец* (К, с. 41), *молодець* (К, с. 35; ХКС, с. 56), *палца* (К, с. 39), *задріпанца* (К, с. 40), *'дсерца* (К, с. 16), *з кінцями* (ХКС, с. 28), хоча чомусь трапилося *на вуліцю* (К, с. 27). Ствердіння [ц] можливе перед рефлексами **e*: *тридцат* (ХКС, с. 12), *патнадцат* (ХКС, с. 69), а у випадку *цаловаліса* (К, с. 42) – перед рефлексом **ě*. Окрім того, послідовно депалаталізації і стягнення зазнав [ц] у структурі зворотних дієслів на зразок *ховаца* (К, с. 39), *дівіца* (К, с. 40), *вертаца* (ХКС, с. 35), *одриваца* (ХКС, с. 39), *справіца* (ХКС, с. 57), *сунуца* (К, с. 42), *сунеца* (ХКС, с. 33), *колупаца* (К, с. 43), *жаница* (ХКС, с. 60), *розуца* (ХКС, с. 11), *плетеца*

(ХКС, с. 32), *додумац* (К, с. 41), *здаєц* (ХКС, с. 59), *розувац* (ХКС, с. 11), *прісніц* (ХКС, с. 32) тощо. У структурі зворотних дієслів ствердів також [с']: *робіліса*, *цаловаліса*, *знялоса*, *розкідавса*, *забоявса* (К, с. 42), *причаїліса*, *зобраліса* (К, с. 43), *топіліса* (К, с. 26), *пріперса* (ХКС, с. 9), *повешуса* (ХКС, с. 12), *дівіліса* (ХКС, с. 29), *подівівс*, *розбегавс*, *розсердівс*, *прімоствівс*, *запутавс* (К, с. 41), *договарваліс*, *злякалас* (К, с. 42), *надумавс*, *злекавс*, *здавайс*, *нацелілас*, *покотівс* (К, с. 43), *не бойс* (ХКС, с. 37), *звяжіс* (ХКС, с. 32) тощо. Депалаталізацію свистячих простежено й у прикметникових суфіксах у словоформах *ламовськіє* (ХКС, с. 39), *колорадського* (К, с. 39), *музку «чоловічу»* (К, с. 40), *совецького* (ХКС, с. 34), хоча явище відображено непослідовно: *колорадськіє* (ХКС, с. 57), *людські* (К, с. 17). Вібрант [р'], шиплячий [ч'], на відміну від літературної мови, зазнали ствердіння перед голосними заднього ряду: *повітра* (ХКС, с. 69), *не гарачіс* (ХКС, с. 11), *потєрав*, *прамо* (К, с. 40), *дверамі* (К, с. 41), *перезаражат* (К, с. 43), *веровку* (К, с. 41), *ноччу* (К, с. 26).

Виявлено й інші відмінності супроти літературної мови в частотності окремих приголосних. Словоформа *кухвайку* (К, с. 39) засвідчує відсутність у говірці губного [ф], структури *вихожу* (ХКС, с. 27), *жмель* (К, с. 39) – утрату африкати [ʃ]. Дієслівні форми *пріде* (К, с. 34), *прішли* (ХКС, с. 60), *вішли* (ХКС, с. 60) ілюструють утрату після префікса кореневого [й]. Окрім того, редукцію кінцевого [й] зрідка передано в прикметниках ч. р.: *розвратнік старі* (ХКС, с. 29), *людські голос* (К, с. 17). Натомість словоформи *пойшов* (К, с. 40), *пойде* (К, с. 34), *пойду* (ХКС, с. 29) ілюструють збереження кореневого [й] після префікса, на відміну від літературної мови.

Окремі діалектні явища фонетичного рівня зумовлені позиційними модифікаціями в групах приголосних. Наприклад, результат прогресивної асиміляції за місцем і способом творення [с'т'] > [с'ц'] вбачаємо в структурах *радосць* (К, с. 41), *громкосць* (ХКС, с. 69), *жісць* «життя» (К, с. 39), *жисці* (ХКС, с. 11), *жісці* (ХКС, с. 56). Прогресивну асиміляцію за способом творення [шч] > [ш:] та наступне стягнення подовженого приголосного позначено в *шо* (ХКС, с. 11), *шось* (К, с. 43), *шоб* (ХКС, с. 28). Прислівник *сьогоні* (К, с. 26) засвідчує

регресивну асиміляцію за місцем і способом творення [д'н'] > [н':] і стягнення подовженого консонанта. Словоформа *боїцу* «боїшся» (ХКС, с. 33), мабуть, відображає, окрім ствердіння свистячого й апокопи, прогресивну дисиміляцію за способом творення [с:] > [сц]. Про регресивну суміжну асиміляцію за способом творення [тч] > [ч:] можна говорити у варіанті *очепіс* «відчепися» (ХКС, с. 26). Можливо, позиційну фонетичну зміну засвідчено й у випадку [д'] > [й]: *хоїш* (К, с. 34) < **ходіш, схоїш* (К, с. 34) < **сходіш, хоїт* (К, с. 17) < **ходіт, бує* (К, с. 17) < **будє*.

Засвідчено структури з різними типами скорочень. Наприклад, результат афери́зи ілюстровано в основному на прикладі прийменника і префікса *од-*: *дразу* (ХКС, с. 59), *'дпустєт* (К, с. 42), *'дпустів* (К, с. 41), *'дсерца, 'дкішок, 'джовчі, 'джілкі, 'дскладкі* (К, с. 16), *'дправлят, 'дгною* (К, с. 39), а також словоформи *на слончіку* (ХКС, с. 32). Синкопу представляють структури *сокі* «скільки» (ХКС, с. 13), *токі* «тільки» (К, с. 37), *стокі* «стільки» (ХКС, с. 57), *мона* «можна» (ХКС, с. 17). Явище апокопи засвідчено в лексемах *можь* «може» (ХКС, с. 32), *мо'* «т. с.» (ХКС, с. 11; К, с. 26), *треб* «треба» (ХКС, с. 32), *тре* «т. с.» (К, с. 52), *тре* «т. с.» (ХКС, с. 33), *зара* «зараз» (К, с. 63), *зарє* «т. с.» (К, с. 34; ХКС, с. 60), *дужч* «дужче» (К, с. 40), *лучи* «краще» (ХКС, с. 17), *помовч* (ХКС, с. 17). Про апокопу можна говорити й у випадку інфінітивів на *-т*: *бухат, піт, випіт, гулят* (К, с. 34), *добуват* (К, с. 35), *одорват, зрезат* (К, с. 36), *робіт* (К, с. 39), *втекат, кінут* (К, с. 40), *поставіт, ходіт, смардет* (ХКС, с. 12), *ходіт* (ХКС, с. 13), *рісковат* (ХКС, с. 17) та ін., а також зворотних дієслів без кінцевого [а]: *додумац* (К, с. 41), *здаєц* (ХКС, с. 59), *розувац* (ХКС, с. 11), *прісніц* (ХКС, с. 32), *подівівс, розбєгавс, розсердівс, прімоствівс, запутавс* (К, с. 41), *договарваліс, злякалас* (К, с. 42), *надумавс, злекавс, здавайс, нацєлілас, покотівс* (К, с. 43), *нє бойс* (ХКС, с. 37), *звяжіс* (ХКС, с. 32) та ін. У випадках *сєдно* «все одно» (К, с. 41; ХКС, с. 48), *люміньову* (К, с. 40) вбачаємо результат афери́зи й синкопи, а *'днаков* «однаково» – афери́зи й апокопи. За походженням до алегроформ можна віднести слово *мабіт* «мабуть» (ХКС, с. 13) та лексему *дальбо* «їй-богу; справді» (ХКС, с. 13), яку визнано калькою пол. *dalibóg*, буквально «якщо дасть Бог» (ЕСУМ II, с. 10).

Появу інтерконсонантних секундарних голосних демонструють словформи *літер* «літр» (ХКС, с. 57), *цєнтер* (ХКС, с. 34), *лушупайках* (К, с. 40), розвиток неетимологічних груп приголосних – іменник *дорц* «дощ» (К, с. 41) та дієслівні структури *вп'йокса* (ХКС, с. 40), *привйоз* (ХКС, с. 56), виникнення інтервокального консонанта – лексеми *тувалєт* (ХКС, с. 60), *сілуєти*, *сілуєтами* (К, с. 42). Протезу виявлено лише у випадках з *вочєй* (К, с. 16), з *економіт* (ХКС, с. 60), натомість без приставного приголосного зауважено структури з *окна* (К, с. 42), *огонь* (ХКС, с. 19).

3.2.2 Морфологічний рівень. Відмінні від літературної мови форми іменників в основному відображають типові для місцевої говірки фонетичні особливості. Специфіку рефлексії в новозакритих складах *o відтворюють форми Р. в. мн. з основами на твердий приголосний та закінченням -ов < *овъ: *синов* (К, с. 41), *тарганов* (ХКС, с. 57), *трусов* (ХКС, с. 59), *штанов* (ХКС, с. 60), *бураков* (ХКС, с. 67), *мілицьонєров*, у *Зєлєпанов* (ХКС, с. 34), *сантієтров* (ХКС, с. 69), *горобєйков* (К, с. 42), *товаріщов* (К, с. 43) та ін. Закінчення М. в. одн. іменників I та II відмін відображає рефлексію *ě > [e]: *в руцє* (К, с. 16), *по щоцє* (К, с. 44), *в сєм'є* (ХКС, с. 60), *на спінє* (ХКС, с. 11), *по дворє* (К, с. 39), *у дворє* (К, с. 40), *у городє* (ХКС, с. 59), *в сєлє* (ХКС, с. 60), *в вадрє* (К, с. 40), *в концє* (К, с. 41); у ненаголошеній позиції після стверділого [ц] представлено флексію -и як інший рефлекс *ě: *у клетци* (К, с. 40), *на ступєнци* (К, с. 39), *по дорожци* (К, с. 41), *на навутінци* (К, с. 41). У зв'язку зі збігом *у, *і у звукові [i] флексія Н. в., З. в. мн. -і збережена у формах *люді* (ХКС, с. 59), *деті* (ХКС, с. 60), *груді* (ХКС, с. 69), а також поширена на форми тв. гр. з основою на губний, задньоязиковий і фарингальний: *ієрогліфі*, *букві*, *молітві*, *мамі*, *монахі* (ХКС, с. 39), *жуки*, *блохі*, *ложкі* (ХКС, с. 57), *жонкі* (ХКС, с. 59), *чоловєкі* (ХКС, с. 60), *мухі* (К, с. 41), *чаравікі*, *вальонкі*, *ногі*, *рукі* (К, с. 43) та ін. Це ж фонетичне явище зумовило появу флексії -і у формах Р. в. одн. іменників ж. р. з основами на губні, задньоязикові і фарингальний консонанти: *з голові* (К, с. 16), *з бабі* (ХКС, с. 58), *закускі* (К, с. 36), *з горкі* (К, с. 39), *з голінкі* (К, с. 42), *горєлкі* (ХКС, с. 12) та ін., а також збереження [i] у формах О. в. мн. після губного: *з концями* (ХКС, с. 28), *яйцями* (К, с. 39),

німбамі (К, с. 40), пам'ятниками (К, с. 42), дверамі (К, с. 41), подібно після [p] у випадку *дваріма* (К, с. 41). Через ствердіння свистячих та [p] за зразком тв. гр. оформлено структури на зразок *рушніца*, *рушніцу* (К, с. 43), *сподніц* (ХКС, с. 59), *на дверцах* (К, с. 41), *заєц* (К, с. 42), *хлопец* (К, с. 41), *задріпанца* (К, с. 40), з *концями* (ХКС, с. 28), *Мотру* (ХКС, с. 28), *повітра* (ХКС, с. 69) та ін. Збереження м'якості приголосних перед [e] відображено у формах Р. в. мн. *коней* (К, с. 27), *вочей* (К, с. 16) тощо.

Небагато фіксованих О. М. Кулешем форм кваліфіковано як морфологічні архаїзми. До таких можна віднести хіба що іменники с. р. *жабуреньє* (ХКС, с. 18), *здоров'є* (ХКС, с. 27), *вихован'є* (ХКС, с. 28), *соромот'є* (ХКС, с. 60) з історичною флексією -є; іменник ч. р. у формі Р. в. мн. з нульовою флексією в словосполученні *тридцат рок* (ХКС, с. 12); двоїнну за походженням форму іменника ч. р. у сполучі *два дуба* (ХКС, с. 19).

Одиничними прикладами представлено морфологічні інновації аналогічного походження: за зразком тв. гр. склалася форма О. в. іменника ч. р. *геройом* (ХКС, с. 32). У якості звертання часто зауважено форми, співвідносні з Н. в.: *Тамара* (ХКС, с. 21), *дядько* (ХКС, с. 40), *Олег* (ХКС, с. 33). Відмінна від Н. в. форма К. в. *Васе* (ХКС, с. 27), очевидно, має флексію аналогічного походження. Певну специфіку відмінювання в овруцькій говірці, за свідченням О. М. Кулеша, виявляє іменник *мати*, який у Н. в., крім фонетичного варіанта *маті* (ХКС, с. 9), має й форму *матер* (ХКС, с. 11). Цікаво, що структура *матер* представлена й у Д. в.: *понесла на експертізу матер свого обкроваленого палца, матер подварещват* (К, с. 39), а також К. в., щоправда, лише в сполученні *Матер Божя* (К, с. 16).

Хитання в роді іменників виявлене в таких конструкціях: *летучій миш* (К, с. 42) – *маленька миш* (К, с. 43); *літер води, літер олеї – то ше літру* (ХКС, с. 57); іменник *миш*, окрім того, на рівні флексії зберігає безпосередній зв'язок із давньою формою *мышь* [12, с. 52]. Відповідно до загальноновживаного іменника с. р. *ліжка* в текстах О. М. Кулеша представлено варіант ч. р. з нульовим закінченням: *давай-но у ложок* (ХКС, с. 32).

Простежено відмінності супроти літературної мови в морфемному складі окремих іменників, пор.: *крадун* «крадій» (К, с. 42), *слепок* «сліпень (комаха)» (К, с. 42), *горобейков* «горобців» (К, с. 42), *голінку* «гілочку» (К, с. 36), з *голінки* «з гілочки» (К, с. 42), *хазяїнко* «хазяїн» (К, с. 36), *хозяїнко* «т. с.» (К, с. 41), *соромот'є* «сором» (ХКС, с. 60), *патух* «півень» (ХКС, с. 33).

У формах особових, предметно-особових та зворотного займенників більшість відмінностей супроти літературної мови пов'язані зі специфікою фонетичної системи місцевої говірки. У Н. в. предметно-особовий займенник ч. р. має форму *вон* (К, с. 39; ХКС, с. 18), яка відображає рефлексію $*o > [o]$, а займенники 1 та 2 осіб мн. представлені варіантами *мі* (К, с. 34; ХКС, с. 11), *ві* (К, с. 34; ХКС, с. 13), де $[i]$ – типовий після губних рефлекс $*u$. Форма Р. в. зворотного займенника *себе* ілюструє збереження м'якості приголосних перед $[e]$, а форма цього ж відмінка займенника 1 ос. *манє* (ХКС, с. 35) в першому складі – обниження і розширення артикуляції ненаголошеного $[e]$ до $[a]$ після губного. Форми Д. в. *тобе* (К, с. 16; ХКС, с. 13), *собє* (К, с. 39; ХКС, с. 11) пов'язані з рефлексією $*ě > [e]$, а структура *міне* «мені» (ХКС, с. 13), окрім того, засвідчує ще й підвищення артикуляції $[e] > [i]$ в ненаголошеній позиції. Збереження $[i]$ представляють форми О. в. мн. *вамї* (ХКС, с. 12), *намї* (ХКС, с. 67).

О. М. Кулеш чітко відобразив ще й таку особливість словозміни предметно-особових займенників, як відсутність приставного $[n]$ у Р. в. після прийменника: *коло його* (К, с. 40), *в його* (К, с. 41), *од його* (К, с. 41), *у його* (ХКС, с. 39), *з його* (ХКС, с. 60), *до їх* (ХКС, с. 60). У випадку предметно-особового займенника ж. р. в Р. в., З. в. відображено також збереження $[e]$ в першому складі та типово поліську рефлексію $*ě > [e]$ в другому складі: *єє ждав* (ХКС, с. 69), *бачїт єє* (ХКС, с. 69), *в єє* (ХКС, с. 27), *у єє* (ХКС, с. 57), пор. також у присвійному значенні: *коло єє шїї*, *єє очї*, *в єє очах* (ХКС, с. 69), *до єє спіни* (К, с. 43), *єє яйца* (К, с. 39), *єє носкі*, *под єє вім'ям* (К, с. 40), *з єє окна* (К, с. 42). Приставний $[n]$ відсутній також у формах О. в.: з *їм* (К, с. 40), за *їм* (ХКС, с. 17), *єю* (ХКС, с. 58), *їми* (К, с. 36); у множині, окрім того, збережено $[i]$: *їмі* (К, с. 39), *повз їмі* (К, с. 42), *з їмі* (К, с. 43), *под їмі*

(ХКС, с. 19). Відсутність [н] простежено й у М. в.: *по йой, на їх* (ХКС, с. 34); форма *по йой* засвідчує також рефlekсацію *e > [o] в закритому складі.

Форми неособових займенників часто засвідчують лише наслідки фонетичних процесів регулярного характеру, зокрема збіг *у, *і у звукові [і]: *такій дурний* (ХКС, с. 60), *такій сікун* (ХКС, с. 32), *такій чувак* (ХКС, с. 39), *хрен такій* (ХКС, с. 57), *якій їх точів* (К, с. 41), *п'яний якійсь* (ХКС, с. 37), *якім приступом* (ХКС, с. 11), *якіх чоботях* (ХКС, с. 9), *якімісь молитвами* (ХКС, с. 40), *у саміх рубашках* (ХКС, с. 59), *кім?* (ХКС, с. 39), *з кімсь* (ХКС, с. 60), *мамою чією* (ХКС, с. 39), *чімось* (К, с. 40) та ін.; збереження м'якої вимови передньоязикових та вторинну м'якість задньоязикових приголосних перед [e]: *все сватиє* (К, с. 17), *все мінулоє* (К, с. 40), *усе готове* (ХКС, с. 19), *інше місце* (ХКС, с. 32), *за таке* (ХКС, с. 57), *якесь дурне* (ХКС, с. 40) та ін.; рефlekсацію в закритому складі *o, *e > [o]: *конь твоя* (ХКС, с. 66), *в якій* (К, с. 41), *у таком дворі* (К, с. 40), *в майом колодезі* (ХКС, с. 13). У першому складі слівформ *єкіє* (ХКС, с. 57; К, с. 36), *єкоє* (ХКС, с. 9) ненаголошений [а] після [й] зазнав підвищення артикуляції до [e]. Часом займенникові форми відображають комбінаторні звукові зміни: у випадках *сокі* «скільки» (ХКС, с. 13) та *стокі* (ХКС, с. 58) зауважено результат синкопи; структури *шо* (ХКС, с. 39), *шось* (К, с. 43) ілюструють прогресивну асиміляцію за способом творення та наступне стягнення [шч] > [ш:] > [ш].

Флексія Р. в. займенників ж. р. *єкоє стогноти* (ХКС, с. 9), *'джілки усякоє* (К, с. 16) засвідчує типово поліську рефlekсацію *ě > [e] [12, с. 171]. Форма *всьоє* «всієї», пор.: *всьоє єє* (К, с. 36), склалася на основі давньої *всьеѣ* [12, с. 171] з урахуванням *ě > [e], а появу [o] замість очікуваного [e] можна пояснити аналогією до давньої форми *тоѣ* «тієї». Мабуть, і форма М. в. вказівного займенника ж. р. *в цьой* «в цій», пор.: *в цьой хаті* (ХКС, с. 12), постала на основі вихідної *в сеи* в результаті аналогічного впливу з боку давньої *тои*. У випадку вказівного займенника ч. р. *теі* «той», пор.: *теі момент* (К, с. 40), *теі жаніх* (ХКС, с. 60), можна говорити про вирівнювання за зразком *сей / цей*. Давнішою порівняно з літературним відповідником вважаємо форму *тоєю* «тією», пор.:

тоєю Ламою (ХКС, с. 40), яка постала на основі первісної *тою* за аналогією до *моєю* [12., с. 172].

Використані О. М. Кулешем форми Н. в. та З. в. мн. родових займенників у сполуках *твое дед з бабою* (К, с. 35), *це ієрогліфі, це мамі* (ХКС, с. 39), *такіє н'ятна* (ХКС, с. 32), *якієсь фобії* (ХКС, с. 32) безпосередньо продовжують давні форми З. в. мн. ч. р. та ж. р. на зразок *твоѣ, сиѣ, такыѣ* [12., с. 150], а отже, ілюструють типову для овруцької говірки рефлексацию $*\check{e} > [e]$, а також розвиток $*кы > [к'і]$.

Із поліської говірки перейнято спосіб виражати більш точну вказівку за допомогою частки *о*: *оціх-о тьотьку з дядьком принесли* (К, с. 59).

О. М. Кулеш у своїх творах відобразив і найвиразніші явища поліської системи прикметникової словозміни. Практично всі вони пов'язані зі специфікою фонетики місцевих говірок. Унаслідок збереження після всіх консонантів [і] та розвитку після губних, задньоязикових і фарингального приголосних $*у$ в [і] в повних формах прикметників (так само порядкових числівників і дієприкметників) ч. р. виступає закінчення *-ій*: *першій побачів* (ХКС, с. 60.), *летучій міш* (К, с. 42), *лівій бок* (К, с. 42), *валікій корон* (К, с. 41). Кількома прикладами проілюстровано й форми ч. р. з усіченим кінцевим [й]: *Антон Майські* (ХКС, с. 2), *розвратнік старі* (ХКС, с. 29), *людські голос* (К, с. 17). Збіг $*у$, $*і$ в [і] простежено також у флексіях словоформ *лучім часом, першім разом* (К, с. 16), *з голубім* (ХКС, с. 34), *жівіх* (ХКС, с. 13), *другім шагом* (К, с. 40), *з другіх дверець* (К, с. 39), *валікіх* (ХКС, с. 59) та ін., збереження м'якої вимови більшості приголосних чи вторинне м'якшення задньоязикових перед [е] – в прикметниках с. р.: *готове* (ХКС, с. 19), *пахуче повітра* (ХКС, с. 69), *серйозне* (ХКС, с. 37), *валіке* (К, с. 33). Зі специфікою рефлексії $*\check{e} > [e]$ пов'язана флексія Р. в. ж. р. *-оє < -оѣ* [12, с. 197]: *коло тонкоє шії* (ХКС, с. 69), *з водяноє горкі* (К, с. 39), *жовтоє косткі* (К, с. 16), *одеяльної матерії* (К, с. 43), *з лежачоє позиції* (К, с. 43). Це ж явище, а в частині структур також розвиток звукосполук $*кы$, $*гы$ в [к'і], [г'і] зумовили появу повних нестягнених форм Н. в. та З. в. мн. із закінченнями *-иє, -іє < -ыѣ* [12, с. 201]: *одниє* (ХКС, с. 59), *свадебниє* (ХКС, с. 60), *сексуальниє обриси, закругленіє груди, вони*

зафіксованіє, красчкі опуццєніє (ХКС, 69), все сватиє (К, с. 17), застрїкнутиє (К, с. 43), малиє і валїкіє (ХКС, с. 59), букві ламовскїє, довгіє дістанції (ХКС, с. 39), жуки колорадськїє (ХКС, с. 57), довгіє ножкї (ХКС, с. 69). Специфіку рефлексациї в овруцькій говірці *о ілюструють форми М. в. ч. р. із флексією -ом: у малом дворе, в цїнковом вадре (К, с. 40), а також форми Д. в. та М. в. ж. р. із закінченням -ой: хращєной, молїтовной Тетяні (К, с. 16), у цинковой балїї (К, с. 41), в одной сем'є (ХКС, с. 60), на другой ступенци (К, с. 39); у випадку у прїхожой (К, с. 41) поява флексії -ой замість історичного закінчення м'як. гр. -ei може бути пояснена аналогією до тв. гр. [12, с. 198].

Відмінності супроти літературних відповідників у морфемному складі маніфестують словоформи *капусному* «капустяному» (К, с. 43), *остатню* «останню» (К, с. 40), *курїна* «куряча» (ХКС, с. 15), дієприкметник *прїзв'язана* «прив'язана» (К, с. 40).

Із-поміж діалектних варіантів числівників письменник використав лише специфічні форми непрямих відмінків збірних числівників на зразок *п'ятєром* (ХКС, с. 67), *обїдвох* (К, с. 41; ХКС, с. 30).

У системі дієслівних форм О. М. Кулеш ілюструє специфіку в оформленні інфінітива за допомогою суфікса -т, який поширює основи на голосний: *поставїт, смардєт, ходїт* (ХКС, с. 12), *рїсковат* (ХКС, с. 17), *мазат* (ХКС, с. 20), *забрат* (ХКС, с. 27), *брат* (ХКС, с. 28), *робїт* (ХКС, с. 32), *знат, бїт* (ХКС, с. 33), *одчїнїт* (ХКС, с. 34), *вїтягнут* (ХКС, с. 37), *забут, підгїцват, летат* (ХКС, с. 39), *дат, казат, попробоват* (ХКС, с. 57), *окронїт* (ХКС, с. 58), *бухат, пїт, гулят* (К, с. 34), *добуват* (К, с. 35) та ін. Очевидно, такі інфінітивні утворення, як і одиничний варіант на -ть, пор.: *бразнуть* (К, с. 40), засвідчують усічення кінцевого голосного. Повніший варіант суфікса – -ті – поширює інфінітивні основи на приголосний, пор.: *помогті, занєсті* (ХКС, с. 34), *попастї* (К, с. 34), *стрігтіс* (ХКС, с. 67), *наєстіс* (ХКС, с. 32), *з'єсті* (ХКС, с. 69), і лише зрідка приєднується до основ на голосний: *полєжатї* (ХКС, с. 32), *сїдетї, смоктатї, сушітї, в'ялітї* (К, с. 16), *летєтї* (К, с. 39), *їтї* (ХКС, с. 60).

Зворотні дієслова за традицією середньополіської говірки О. М. Кулеш оформляє за допомогою постфікса зі стверділим свистячим *-са*, пор.: *пріперса* (ХКС, с. 9), *повешуса* (ХКС, с. 12), *дівіліса* (ХКС, с. 29), *прічачівса* (ХКС, с. 33), *вп'юкса*, *вспокоїшся*, *дівішса* (ХКС, с. 40), *взяліса* (ХКС, с. 56), *впакліса* (ХКС, с. 57), *согласівса*, *захотелоса*, *осталіса*, *смаяліса* (ХКС, с. 60), *топіліса* (К, с. 26), *робіліса* (К, с. 42), *знялоса*, *розкідавса*, *забоявса* (К, с. 42) та ін., або усіченого варіанта *-с*: *не гарачіс* (ХКС, с. 11), *розувавс* (ХКС, с. 12), *зросліс* (ХКС, с. 19), *займаюс* (ХКС, с. 20), *очепіс* (ХКС, с. 29), *наєстіс*, *договоріліс*, *звяжіс* (ХКС, с. 32), *дівіс*, *вісоввайс*, *вісоввалас* (ХКС, с. 34), *соромаетес* (ХКС, с. 57), *мружілас* (К, с. 39), *мінулос*, *заціпівс* (К, с. 40), *подівівс*, *розбегавс*, *прімоствівс*, *розсердівс*, *запутавс* (К, с. 41) та ін. Інколи фіксовані варіанти зворотних дієслів на *-ся* на зразок *побойся* (ХКС, с. 13), *поделася* (ХКС, с. 32), *кончалася* (ХКС, с. 69), можливо, відображають вплив літературної мови, якщо не являють собою помилки складання. У структурі інфінітивів та форм 3 ос. теп. ч. і простого майб. ч. [ц':] зазнав депалаталізації і стягнення, у зв'язку з чим постали варіанти на *-ца*, пор.: *розуца* (ХКС, с. 11), *останавлюваца*, *пісяца* (ХКС, с. 32), *вертаца* (ХКС, с. 35), *одриваца* (ХКС, с. 39), *розвіваца* (ХКС, с. 58), *жаница* (ХКС, с. 60), *ховаца* (К, с. 39), *пітаєца* (ХКС, с. 11), *плетеца* (ХКС, с. 32), *сунеца* (ХКС, с. 33), *посмаєца*, *збараєца*, *змешуєца* (ХКС, с. 69), *остаюца* (ХКС, с. 32), *дівляца* (ХКС, с. 69), *ховаюца* (К, с. 41), *сунуца* (К, с. 42) та ін., а також менш частотні усічені на *-ц*: *розувац* (ХКС, с. 11), *прісніц* (ХКС, с. 32), *додумац* (К, с. 41), *подкрадавац* (К, с. 43), *здаєц* (ХКС, с. 59; К, с. 33). Словоформа *боїсц* «боїшся» (ХКС, с. 33), мабуть, наслідок поліетапності звукових змін: ствердіння свистячого в постфіксі *-ся*, апокопа, прогресивна дисиміляція за способом творення [с:] > [сц].

Форми 1 ос. мн. теп. ч. та простого майб. ч. дієслів І дієвідм. організовані за допомогою закінчення *-ом*, рідше – *-омо*: *йдом* (ХКС, с. 18), *єдом* (К., с. 42), *прідом*, *одойдом* (ХКС, с. 33), *пойдом* (ХКС, с. 37), *подождом* (ХКС, с. 59), *забаром* (ХКС, с. 59), *парідумайом* (К, с. 34; ХКС, с. 11), *покладомо* (ХКС, с. 32), за тим же зразком – форми майб. ч. дієслова *бути*: *будом* (ХКС, с. 13), *будомо* (ХКС, с. 34). Поява колишнього тематичного суфікса **-о-* в цих структурах могла

відбутися за аналогією до давніх форм 1 ос. одн. та 3 ос. мн. Форми 3 ос. теп. ч. і простого майб. ч. засвідчують твердість флексійного *-т*: *гомоніт* (ХКС, с. 40), *бачіт* (ХКС, с. 69), *хоїт* (К, с. 17), *подсобіт* (ХКС, с. 27), *прібажіт* (ХКС, с. 37), *догоніт* (ХКС, с. 60), *постоїт* (ХКС, с. 66), *вкусіт* (К, с. 39), *хочут* (ХКС, с. 27), *кажут* (ХКС, с. 32), *можут, ждут* (ХКС, с. 33), *жівут* (К, с. 35), *помогают* (ХКС, с. 27), *повилазят, сипнут* (ХКС, с. 57), *’дправлят* (К, с. 39), *вб’ют* (К, с. 39), *хоча лежать* (К, с. 26). Твердість кінцевого *-т* й, окрім того, розвиток у флексії **ě > [e]* зауважено у формах 2 ос. мн. наказ. сп.: *барет* (ХКС, с. 13), *прінесет* (ХКС, с. 20), *возьмет, кропет, покрапет* (ХКС, с. 57), *’дпустет* (К, с. 42). У випадку дієслівних форм 3 ос. мн. простого майб. ч. II дієвідм. *застават* «заставлять» (ХКС, с. 12), *заступаца* «заступляться» (ХКС, с. 33) О. М. Кулеш відобразив тенденцію до рефлексії **e > [a]* зі звичайним ствердінням попередніх губних приголосних. Дієслово *вихожу* (ХКС, с. 27) засвідчує втрату проривного елемента африкати [ʒ].

Форми ч. р. мин. ч. засвідчують рефлексію **e > [o]* зі збереженням м’якості передньоязикових: *втьок* (К, с. 35), *подньос* (К, с. 40); губні в таких формах зазнали ствердіння, яке супроводжував розвиток додаткової артикуляції [й]: *вп’йокса* (ХКС, с. 40), *привйоз* (ХКС, с. 56). В інших дієслівних формах засвідчено лише наслідки регулярних фонетичних процесів, зокрема збереження **i*: *розкладі* (ХКС, с. 19), *йді* (ХКС, с. 33), *подожді* (ХКС, с. 56), *прінесі* (К, с. 35), *бачіш* (ХКС, с. 19), *робіш* (К, с. 27), *спініш* (ХКС, с. 29), *пошли* (ХКС, с. 12), *понавєшивалі, булі* (ХКС, с. 13), *спорілі, гуделі, прійшли, побеглі* (ХКС, с. 34), *прінєслі, зловілі* (К, с. 26) та ін., збереження м’якої вимови приголосних перед [e]: *ростє* (ХКС, с. 37), *барєтє* «берете» (ХКС, с. 13), *зайде* (ХКС, с. 18), *поможє* (ХКС, с. 56), *станє* (К, с. 17), *пріде, скажє, пойдє* (К, с. 34), *порєжтє* (ХКС, с. 20), *шукайтє* (К, с. 34) та ін.; рефлексію **ě > [e]*: *ходєм* «ходімо» (ХКС, с. 33). Словоформи *хоїш* «ходиш», *схоїш* «сходиш» (К, с. 34), *хоїт* «сходить» (К, с. 17), *бує* «буде» (К, с. 17), мабуть, склалися внаслідок якоїсь позиційної фонетичної зміни. Дієслова, інфінітиви яких у літературній українській мові мають суфікс *-ува-*, у творах О. М. Кулеша відповідно до особливостей говірки оформлені за

допомогою суфікса *-ва-*: *занюхvat* (К, с. 42), *підгіцvat* (ХКС, с. 39), *подварєцvat* (К, с. 40), причому цей суфікс послідовно зберігається у формах дійсн. сп. та наказ. сп.: *воспітваю* (К, с. 41), *запісvают* (ХКС, с. 39), *нагіцvав*, *понатягvав*, *вдержvав* (К, с. 41), *вісоввалас* (ХКС, с. 34), *вірєшvай* (ХКС, с. 33). Трапляються й варіанти із суфіксами *-ова-*: *почуствовав* (К, с. 41), *попробоват* (ХКС, с. 57), *рісковат* (ХКС, с. 17), *-ива-*: *понавєшивалі* (ХКС, с. 13), *-ава-*: *подкрадаvац* (К, с. 43); можливо, деривати з двома останніми суфіксами відображають чужомовні впливи. Відмінності супроти літературної мови в морфемному складі помічено також у дієслівних формах *попріvаю* «поспривіvаю» (ХКС, с. 13), *соромаетєс* «соромитєся» (ХКС, с. 57), *здурнєв* «здурів» (ХКС, с. 32), *здурнєлі* «здуріли» (ХКС, с. 11), *вспокоїшса* «заспокоїшся» (ХКС, с. 40).

Відзначено також архаїчні варіанти займенникових прислівників: *тогда* «тоді» (ХКС, с. 27), *зкудова* «звідки» (ХКС, с. 56), *звідкуль* «звідки» (ХКС, с. 56), зокрема поширені суфіксом *-ка*: *тутака* (ХКС, с. 33), *оттуляка* «звідти» (К, с. 36), *зтуляка* «т. с.» (К, с. 39), *отсєляка* «звідси» (ХКС, с. 37), *одсєляка* «т. с.» (ХКС, с. 40). Прислівник *оньдьо* «ось тут» (ХКС, с. 19), *ондьо* «т. с.» (ХКС, с. 9) засвідчує стягнення голосних у структурі вихідного деривата *оньдео* – зрощення вказівної частки *он'*, прислівника *де* і ще однієї вказівної частки – *о*, яка виконує функцію більш точної вказівки [58, с. 98]; у групі [н'д] > [н'д'] відбулася прогресивна асиміляція за м'якістю. Помічено відмінності в морфемному складі прислівників вищого ступеня порівняння: *ранєй* (К, с. 41), *хучєй* (К, с. 39), *віше* «вище» (К, с. 39). Як словотвірні діалектизми кваліфікуємо деривати *взад* «назад» (К, с. 34), *завчора* «позавчора» (ХКС, с. 13), *соправді* «справді» (ХКС, с. 57). Більшість же адвербіальних лексем, перейнятих О. М. Кулешем із поліської говірки, засвідчують своїм звуковим складом лише типові фонетичні особливості місцевого мовлення.

3.2.3 Синтаксичний рівень. Специфічні синтаксичні особливості овруцької говірки у творах О. М. Кулеша представлені невеликою кількістю явищ. На рівні словосполучення зауважено вживання прийменника *повз* із О. в.: *процокала повз їмі* (К, с. 42); прийменника *з-за* на означення причини дії: *не буду з-за прінціпу*

(ХКС, с. 12); прийменника *кроз* на означення простору, по якому відбувається дія: *йшла кроз мост* (К, с. 16); прийменника *по* для вказівки на підставу якоїсь дії: *по цьому поводу прикупів* (ХКС, с. 60); прийменника *за* для вказування на конкретний предмет, що виступає об'єктом розмови, думки: *згадали б за штани* (ХКС, с. 60); також фонетичних варіантів загальноновживаних прийменників: *замєст совєцкоґо* (ХКС, с. 34), *под вїм'ям* (К, с. 40), *од його* (К, с. 41), *'д гною* (К, с. 39), *бєз штанов* (ХКС, с. 60), *послє чоґо* (К, с. 39), *меж ноґамі* (ХКС, с. 69), *перед тим* (ХКС, с. 60).

На рівні простого речення помічено вживання часток *бутто*, *біто* як відповідників загальноновживаних *ніби*, *наче*: *хазяїну вона ж якось вкусна біто* (К, с. 42), *вона бутто обїжєна* (ХКС, с. 69); частки *да* як еквівалента стверджувального речення: – *Що, стрїґтіс?* – *Да* (ХКС, с. 67), – *Цє ві якусь історію розказат хотєлі, чї шо?* – *Да, да* (ХКС, с. 60); частки *нє* як еквівалента заперечного речення: – *Ві нє бачілі, дє сє я штани склав?..* – *Нє, здаєц, нє бачів* (ХКС, с. 59); підсилювальної частки *да*: *Да нє гарачіс, синку!* (ХКС, с. 11); – *А шо, нєльґо хїба?..* – *Да нє, нє!* (ХКС, с. 13); підсилювальної, вказівної частки *сє / цє*: *А шо сє вона в тєбє завчора робїла?* (ХКС, с. 29), *А куди сє Люда подєлася?* (ХКС, с. 32), *Куди цє ти вжє влєз?* (ХКС, с. 9), *Цє я колєсо змазав* (ХКС, с. 9); складеного сполучника *да й* як засобу поєднання однорідних членів речення: *Дєвку вжє найшов да й кажє батьку* (ХКС, с. 60).

На рівні складного речення відмінності супроти літературної мови простежено у використанні сполучних засобів, зокрема сполучника *коб* у підрядному реченні умови як еквівалента загальноновживаних *якби*, *коли б*: *Коб цє ти або я, то згадали б за штани* (ХКС, с. 60); сполучника *гейби* в підрядному з'ясувальному реченні як відповідника загальноновживаного *щоб*: *Колодязько теж не міг, гейби не покласти у відро око* (К, с. 13); також фонетичних варіантів загальноновживаних сполучників: *Вжє луч розуца... алє я розувац не буду* (ХКС, с. 11–12); *За тє, шобї жїлі!* (ХКС, с. 27); *Ото добрє, шо ти мїнє того тіжня віорав* (ХКС, с. 27); *Можє, дочка відрєсірєвала, шоб од манє втєкло* (ХКС, с. 28);

Вона ж не хоче, абі люди знали, що вона їх єст, бо єк визнают – то на роботу 'дправлят (К, с. 39) тощо.

Звичайно, вплив розмовної стихії відображено в таких синтаксичних конструкціях, де порушено правила сполучуваності слів: *Толькі без сварица* (ХКС, с.29), – *Куди це ти вже влез? – Кого влез? – Да не кого, а себе куди влез?* (ХКС, с. 9); усталений порядок слів: *На сіньому морі є там камень* (К, с. 17) тощо. Проте такі явища характерні для розмовного мовлення загалом і не становлять якоїсь виразної особливості саме овруцької говірки.

3.2.4 Лексичний рівень. О. М. Кулеш вводить у діалоги своїх персонажів поліську лексику, щоправда, на сторінках книг зовсім відсутні пояснення діалектизмів. Читач із контексту в основному може зрозуміти, про що йдеться, проте в кількох випадках варто було б дати відповідний коментар. Відзначено такі лексичні діалектизми: *леса* «драбина», пор.: *Андрей попросів манє лесу помогті йому занєсті кудись там* (ХКС, с. 34), – продовжує псл. **lěsa* «плетінка з гілок, прутів, клітка, плетена огорожа, пліт» (ЕСУМ, т. 3, с. 267); *п'ятно* «пляма» (ХКС, с. 32), пор.: *Кажут не такіє п'ятна остаюца* (ХКС, с. 32), – продовження псл. **pętyno* «слід, знак» (ЕСУМ, т. 4, с. 652); *музкий* «чоловічий», пор.: *Тьоца... жалєла, що то не ту музку стать вібрала для отмстєнія* (К, с. 40), – дериват від псл. **mqżь* «чоловік» (ЕСУМ, т. 3, с. 530); *нєльго* «не можна», пор.: *А шо, нєльго хіба?* (ХКС, с. 13), – результат злиття заперечної частки *не* та іменника *льга* «легкість; можливість», як і біл. *нєльга* «т. с.» (ЕСУМ, т. 4, с. 69); *сварцало* «дзеркало», пор.: *Подивившись на себе у сварцало, вона раптом відчула фрустацію* (ХКС, с. 19), – полонізм, запозичення пол. *zwierciadło* «т. с.» (ЕСУМ, т. 1, с. 361); *мотошно* «страшно», пор.: *Але я не вісоввалас, хоч мотошно було* (ХКС, с. 34), – можливо, варіант загальноновживаного *моторошно*, яке зіставляється з біл. *моташны* «неприємний; тривожний», але визнається неясним (ЕСУМ, т. 3, с. 523); *шаг* «крок», пор.: *Другім шагом вон заціпівс за люміньову бляху* (К, с. 40), *шагнуті* «ступити», пор.: *Вже шагнув іті до хати* (К, с. 40), – утворення на основі первісного **сяг* «т. с.» (ЕСУМ, т. 6, с. 366); *потєраті* «утратити», пор.: *Потєрав усе сознаніє* (К, с. 40), – лексема, пов'язана з *терти* (ЕСУМ, т. 5, с. 560).

Більшість же використаної О. М. Кулешем специфічної лексики – це слова, які мають прямі відповідники в російській мові. Очевидно, значна частина з них може бути кваліфікована як запозичення, хоча не можна відхиляти думку, що якісь слова в архаїчній поліській говірці вживані з давнього часу: *срочно* «терміново» (К, с. 40), *сочувственно* «співчутливо» (К, с. 41), *летучій міш* «кажан» (К, с. 42), *последній* «останній» (К, с. 42), *прохладний* «прохолодний» (К, с. 44), *харашо* «добре» (ХКС, с. 19), *хорошо* «т. с.» (ХКС, с. 33), *розвратнік* «розпусник» (ХКС, с. 29), *клубніка* «полуниця» (ХКС, с. 37), *воще* «загалом» (ХКС, с. 33), *вошем* «одним словом» (ХКС, с. 60), *свідетелі* «свідки» (ХКС, с. 33), *сознаніє* «свідомість» (К, с. 40), *наследство* «спадщина» (ХКС, с. 59), *наоборот* «навпаки» (ХКС, с. 58), *конєшно* «звичайно» (ХКС, с. 60), *свадебніє* «весільні» (ХКС, с. 60), *стуло* «стілець» (ХКС, с. 67), *вкусна* «смачна» (К, с. 42), пор. також словоформи *на кріші* «на даху» (К, с. 41), *форточку* «кватирку» (К, с. 44), *зглазілі* «врекли» (ХКС, с. 11), *обічного* «звичайного» (ХКС, с. 20), *Родіну* «Батьківщину» (ХКС, с. 32), *почуствовав* «відчув» (К, с. 41), *у пріхожой* «у передпокої» (К, с. 41), *проісходіло* «відбувалося» (К, с. 39), *на ступенци* «на сходинці» (К, с. 39), *поіздевавс* «познушався» (ХКС, с. 58), *отмстєнія* «помсти» (К, с. 40), *воспітваю* «виховую» (К, с. 41), *пойму* «зрозумію» (ХКС, с. 56), *носекомімі* «комахами» (ХКС, с. 57), *бабйо* «жіноцтво» (ХКС, с. 12), *согласівса* «погодився» (ХКС, с. 60) та ін.

Висновки до розділу 3

Серед сучасних авторів, які першими вдалися до «олітературнення» поліського діалекту, – відомий прозаїк М. І. Закусило. У романах «Книга плачів» та «Грамотка скорблячих» він майстерно й умотивовано використав елементи середньополіської говірки рідної Овруччини, причому достатньо повно й системно представив діалектні риси на всіх мовних рівнях.

Найбільше зацікавлення в романах М. І. Закусила викликає місцева лексика, яка відображає колорит поліського мовлення, специфіку побуту, господарювання, особливості рельєфу та ін. Значну частину діалектних лексем, позначених у творах

письменника, кваліфіковано як виразні архаїзми праслов'янського походження. Із поліської говірки М. І. Закусило перейняв чимало росіянізмів, близько десятка полонізмів, окремі запозичення з інших мов.

Поліські лінгвальні елементи фонетичного, морфологічного та синтаксичного рівнів М. І. Закусило використовує в основному в діалогах персонажів, а також в авторських роздумах і спогадах, які в обох романах послідовно виділено курсивом. Натомість лексичні діалектизми, окрім того, спостережено і в звичайній авторській мові, особливо тоді, коли письменник намагається підкреслити специфіку місцевого побуту, господарювання чи ландшафту. У такий спосіб М. І. Закусило забезпечив і мовну характеристику героїв, і відображення поліського колориту. На жаль, письменник рідко пояснює значення діалектизмів, а деякі з них із контексту не зовсім зрозумілі, окрім того, мають затемнену мотивацію. Частина таких слів фіксують спеціальні праці, проте читачеві зручніше було б сприймати текст, якби сам автор більш послідовно коментував значення діалектних лексем у посторінкових виносках.

О. М. Кулеш на сторінках своїх книг активно використав різнорівневі діалектизми, щоправда, в основному в мовленні персонажів. Найбільш повно відображено діалектні явища фонетичного рівня, меншою мірою – явища словозміни, зовсім принагідно – поліські синтаксичні риси. Набагато рідше, порівняно з М. Закусилом, О. М. Кулеш вводить у діалоги своїх персонажів поліську лексику, але, на жаль, так само не пояснює значення діалектизмів. У місцевому словнику помічено кілька виразних архаїзмів і полонізмів; домінують слова, які мають прямі відповідники в російській мові (очевидно, якась частина з них може бути кваліфікована як росіянізми).

У кількох творах автор вдався до більш сміливого експерименту – зробив спроби цілком писати говіркою, тобто використав діалект у якості літературної мови. Ідеться про три замальовки, об'єднані під назвою «У жовтому комбінезоні жмель» (К, с. 39–44), а також про невеличкий текст «Єє очі смаяліса» (ХКС, с. 69). Ці твори можна вважати сучасними писаними пам'ятками середньополіського говору.

Є, звичайно, підстави говорити про те, що деякі поліські лінгвальні явища, особливо фонетичні, М. І. Закусило та О. М. Кулеш відтворюють непослідовно. Часом виникає враження, що звукова структура поліського слова відтворена неточно через помилку складання або ж у результаті неадекватного редагування (такі спостереження принагідно зроблено в роботі). Водночас у завдання авторів художнього твору і не входило документально точне відображення однієї конкретної говірки. Художній текст має інше завдання – відтворити місцевий мовний колорит. Із цим М. І. Закусило та О. М. Кулеш цілком упоралися: вони, по суті, створили узагальнений художній образ поліської говірки як комунікативної системи.

Основні положення розділу 3 відображено в таких публікаціях: «Середньополіська говірка у творах Олександра Кулеша: фонетичний рівень» [189], «Синтаксичні особливості середньополіської говірки у творах Миколи Закусила та Олександра Кулеша» [190], «Поліська лексика в романах Миколи Закусила: архаїзми, запозичення» [187].

РОЗДІЛ 4

СХІДНОПОЛІСЬКИЙ ГОВІР У РОМАНІ ВОЛОДИМИРА ДРОЗДА «ЛИСТЯ ЗЕМЛІ»

У великий роман-дилогію «Листя землі» В. Г. Дрозд органічно увів елементи східнополіської української говірки. Дружина письменника І. В. Жиленко в передмові до книги відзначила: «Складна метафоричність тексту, алегорії, міфи, притчі, казки – весь огрому духовності українського народу плюс вкраплення поліського діалекту – все це зробило твір не для “масового читача”» [75, с. 6]. Разом із тим діалектолог, фаховий читач, знайде в цьому тексті чимало відомостей про мовлення поліщуків Чернігівщини.

4.1 Фонетичний рівень

У новозакритих складах на місці **o* В. Г. Дрозд допускає написання *o*, що відображає відповідний монофтонгічний рефлекс: *вол* (ЛЗ-1, с. 146), *кошки* (ЛЗ-1, с. 392), *вóйни* (ЛЗ-2, с. 62), *вольний* (ЛЗ-1, с. 400), *йон* (ЛЗ-1, с. 40), *больш* (ЛЗ-1, с. 41), *сход* (ЛЗ-1, с. 47), *ноччу* (ЛЗ-1, с. 159), *рóдна* (ЛЗ-1, с. 280), *скільки* (ЛЗ-1, с. 37), *скільки* (ЛЗ-1, с. 130), *кончилося* (ЛЗ-1, с. 400), *горькая* (ЛЗ-1, с. 51), *родня* (ЛЗ-1, с. 264), *война* (ЛЗ-2, с. 50), *позней* (ЛЗ-1, с. 255), *уповночі* (ЛЗ-1, с. 208), *нутренность* (ЛЗ-1, с. 165), *большак* (ЛЗ-1, с. 393), *осьмуху* (ЛЗ-1, с. 373) та ін., зокрема й у префіксі, прийменнику **отъ*: *одки* «звідки» (ЛЗ-1, с. 45), *одкуль* «т. с.» (ЛЗ-1, с. 437), *оттуль* «звідти» (ЛЗ-1, с. 211), *одлякувать* (ЛЗ-1, с. 209), *одгрохав* (ЛЗ-1, с. 66), *од розказань* (ЛЗ-1, с. 58), у префіксах *до-*, *по-*, *про-* у випадках на зразок *дождешся* (ЛЗ-1, с. 392), *пойшли* (ЛЗ-1, с. 44), *упознала* (ЛЗ-1, с. 49), *прозвисько* (ЛЗ, т. 1, с. 50) та ін. Монофтонг [o] закономірно збережено й у структурі прислівника, прийменника **poslě* (ЕСУМ, т. 4, с. 414): *опосля* (ЛЗ-1, с. 258), *последей* (ЛЗ-1, с. 385), *последє Спаса* (ЛЗ-1, с. 164), *последі Тройці* (ЛЗ-1, с. 77), *последей того* (ЛЗ-1, с. 69), а також у випадках, де [o] секундарний – з **ъ*, як-от: *возьми* (ЛЗ-1, с. 143), або один [o] – у відкритому складі, а другий – секундарний: *одомстить* (ЛЗ-1, с. 40). У префіксі **подъ-*, у прийменнику **крозь* зауважено два

рефлекси *o – [o] й [y]: *подлѣтки* (ЛЗ-1, с. 341), *пуднавеска* (ЛЗ-1, с. 578), *пуддѣвкою* (ЛЗ-1, с. 688), *крозь землю* (ЛЗ-1, с. 100), *крузь деревця* (ЛЗ-1, с. 240); у префіксі *розу-* в дериваті *розузнав* (ЛЗ-2, с. 296) [y] постав на місці секундарного [o].

Кілька прикладів ілюструють поліську рефлексію *e в закритих складах, зокрема в наголошеній позиції в основному перед твердим приголосним зауважено монофтонг [o]: *жонка* (ЛЗ-1, с. 51), *жонкою* (ЛЗ-1, с. 199), *жонку* (ЛЗ-1, с. 36), *жонці* (ЛЗ-1, с. 199), *маладъонка* «молодиця» (ЛЗ-1, с. 67), *завльотка* «дівчина, яка любить гуляти з хлопцями» (ЛЗ-1, с. 72), *йой* «ій» (ЛЗ-1, с. 49), переважно перед м'яким консонантом – [e], приголосний перед яким зберігає м'якість або зазнав депаталізації: *ей* «ій» (ЛЗ-1, с. 41), *сельські* (ЛЗ-1, с. 205), *сельські* (ЛЗ-1, с. 319), *женський* (ЛЗ-1, с. 328); в ненаголошеній позиції – [e] після твердого консонанта: *гребень* (ЛЗ-1, с. 79). У випадку *беріг* (ЛЗ-2, с. 20) поява [i] на місці [e], мабуть, має характер гіперизму.

Відповідно до *ě зауважено [e] в основному після м'якого приголосного: *детки* (ЛЗ-1, с. 36), *дѣвку* (ЛЗ-1, с. 36), *лета* (ЛЗ-1, с. 55), *влетку* (ЛЗ-1, с. 223), *позалетось* (ЛЗ-1, с. 222), *спѣвки* (ЛЗ-1, с. 271), *хатѣв* (ЛЗ-1, с. 57), *єсті* (ЛЗ-1, с. 143), *наєздїлась* (ЛЗ-1, с. 40), *бег* (ЛЗ-1, с. 45), *чалавек* (ЛЗ-1, с. 58), *навек* (ЛЗ-1, с. 70), *вєсть* (ЛЗ-1, с. 217), *пеють* «співають» (ЛЗ-1, с. 271), *дєди*, *прадєди* (ЛЗ-1, с. 42), *не гнєви* (ЛЗ-1, с. 39), *лєчення* (ЛЗ-1, с. 447), *бєжить* (ЛЗ-1, с. 240) та ін.; лише зрідка [e] – після твердого консонанта: *стрелася* (ЛЗ-1, с. 520), *пуднавеска* (ЛЗ-1, с. 578), *вечною* (ЛЗ-1, с. 65), *лекарства* (ЛЗ-1, с. 447), *семено* «сім'я» (ЛЗ-1, с. 307), *стрекає* «зустрічає» (ЛЗ-1, с. 679); по одному разу – [a]: *стракатись* «зустрічатися» (ЛЗ-1, с. 577), [o]: *ходьом* «ходімо» (ЛЗ-1, с. 43).

В. Г. Дрозд проілюстрував також монофтонг [i] відповідно до *i, а отже, і збереження м'якої чи пом'якшеної вимови приголосних у цій позиції: *калі* (ЛЗ-1, с. 38), *калісь* (ЛЗ-1, с. 170), *калі-не-калі* (ЛЗ-1, с. 603), *рабіть* (ЛЗ-1, с. 53), *зрабів* (ЛЗ-1, с. 142), *рабілось* (ЛЗ-1, с. 67), *єсті* (ЛЗ-1, с. 143), *радіна* (ЛЗ-1, с. 240), *дікий* (ЛЗ-1, с. 146), *повредїлось* (ЛЗ-1, с. 520), *напрасліци* (ЛЗ-1, с. 149), *тапіло* (ЛЗ-1, с. 209), *лесніцями* (ЛЗ-1, с. 59), *наєздїлась* (ЛЗ-1, с. 40) та ін. Часом з'являється [i]

на місці *у: *вороні* «ворони» (ЛЗ-1, с. 45), *мабіть* «мабуть» (ЛЗ-1, с. 72), пор. *быти* «бути». Іноді на місці звукосполучення *кы трапляється [к'і]: *скольки* (ЛЗ-1 с. 39), *од люльки* (ЛЗ-1 с. 41). Збереження м'якої вимови приголосних перед [е] передано лише в кількох словоформах: *меней* «менше» (ЛЗ-1, с. 442), *осе* «оце» (ЛЗ-1, с. 79), *чалавече* (ЛЗ-1, с. 45).

Відображено специфіку позиційної реалізації окремих сучасних голосних у переднаголошених складах маніфестовано розвиток ненаголошеного [о] в [а] (так зване «акання»): *кrapивa* (ЛЗ-1, с. 330), *па гаршки* (ЛЗ-1, с. 37), *чалавек* (ЛЗ-1, с. 58), *гаравать* (ЛЗ-1, с. 49), *рабіть* (ЛЗ-1, с. 53), *зrabів* (ЛЗ-1, с. 52), *рабітумуть* (ЛЗ-1, с. 277), *маладьон* «молодий» (ЛЗ-1, с. 288), *маладьонка* «молодиця» (ЛЗ-1, с. 67), *маладухою* (ЛЗ-1, с. 85), *хлапаки* (ЛЗ-1, с. 56), *парабки* (ЛЗ-1, с. 577), *гарадок* (ЛЗ-1, с. 75), *калі* (ЛЗ-1, с. 38), *калісь* (ЛЗ-1, с. 170), *яго* «його» (ЛЗ-1, с. 36), *яна* «вона» (ЛЗ-1, с. 101), *яни* «вони» (ЛЗ-1, с. 100) та ін. Натомість збереження [о] без розвитку в [а] ілюструє дієслівна форма *помогало* (ЛЗ-2, с. 55); у структурі лексеми *сольтисони* заміна [а] > [о], *мабуть*, має гіперпоправний характер. В основному в наголошеній позиції зауважено лабіалізацію [е] > [о], яку супроводжує м'якшення передньоязикових, за винятком шиплячих: *потьомки* (ЛЗ-2, с. 71), *льогшою* (ЛЗ-1, с. 483), *льогка* (ЛЗ-1, с. 397), *льогкі* «легені» (ЛЗ-1, с. 328), *польогку* «полегкість» (ЛЗ-2, с. 67), *подьонно* (ЛЗ-1, с. 165), *Артьомом* (ЛЗ-1, с. 349), *ужо* (ЛЗ-1, с. 45) *розлучонка* (ЛЗ-1, с. 172), *з пасьом* (ЛЗ-1, с. 417), *ручоньки* (ЛЗ-1, с. 414), *ніжоньки* (ЛЗ-1, с. 679) та ін. Посилення лабіалізації і підвищення артикуляції ненаголошеного [о] > [у] засвідчено лише у випадках *дохтурам* (ЛЗ-1, с. 266), *дохтурів* (ЛЗ-2, с. 66), *кумедія* (ЛЗ-2, с. 71), *кумедь* «т. с.» (ЛЗ-2, с. 94), *кумедіянти* (ЛЗ-2, с. 71).

В. Г. Дрозд відобразив деякі діалектні явища в системі консонантизму, зокрема заступлення [ф] звукосполученням [хв]: *галіхва* (ЛЗ-2, с. 399), *хвантазія* (ЛЗ-1, с. 293), *маніхвеста* (ЛЗ-1, с. 299), *прохвесором* (ЛЗ-1, с. 293), *хвaмілія* (ЛЗ-2, с. 72), *хвермер* (ЛЗ-2, с. 130), *хвeсрверки* (ЛЗ-2, с. 431), *хвартух* (ЛЗ-1, с. 406), *хвіцер*, *хвіцери*, *хвіцерик* (ЛЗ-1, с. 535), також одиничним [х]: *хундамент* (ЛЗ-1, с. 609), *хундаментах* (ЛЗ-2, с. 355), *хунти* (ЛЗ-1, с. 456), *грахіт* (ЛЗ-1, 342),

арифметика (ЛЗ-2, с. 84); розвиток [л] > [в] у слові *горівка* (ЛЗ-1, с. 69). Кількома прикладами відзначено ствердіння вібранта: *вітруган* (ЛЗ-2, с. 10), *повітра* (ЛЗ-2, с. 52), *стрелася* (ЛЗ-1, с. 520), *стрекає* «зустрічає» (ЛЗ-1, с. 679), часом – африкати [ц']: *гарцають* (ЛЗ-1, с. 79), *напраслиці* (ЛЗ-1, с. 149), але у випадку *брюкви* (ЛЗ-2, с. 261) м'якість [р'], очевидно, має характер гіперизму.

Маніфестовано позиційні зміни в групах приголосних, зокрема регресивну суміжну дисиміляцію за способом творення [д'б] > [йб]: *свайбу* (ЛЗ-2, с. 362), [кт] > [хт]: *дохтори, докторах* (ЛЗ-1, с. 404), *дохтурам* (ЛЗ-1, с. 266), [чт] > [шт]: *што* (ЛЗ-1, с. 141), *штоб* (ЛЗ-1, с. 242); прогресивну суміжну дисиміляцію за способом творення [мн'] > [мл']: *сумлівався, сумлівається* (ЛЗ-1, с. 220), *сумліви* (ЛЗ-1, с. 228) і под. Лексема *коклетки* (ЛЗ-1, с. 541) відображає прогресивну асиміляцію на віддалі за місцем творення [к..т] > [к..к] або регресивну дисиміляцію на віддалі за місцем творення [т..т] > [к..т]. Очевидно, поліетапність комбінаторних звукових змін зумовила звукову структуру словоформи *римбу* «ринву» (ЛЗ-2, с. 67), пор. вихідне пол. *гуппа, гуппа*, що продовжує нім. *Rinne* (ЕСУМ, т. 5, с. 77). Метатезу на відстані передано в словоформах *шолупиння* «лушпиння» (ЛЗ-1, с. 479), *ліворвери* (ЛЗ-1, с. 285), *ліворверами* (ЛЗ-1, с. 298), *по соші* (ЛЗ-2, с. 559), *на соші* (ЛЗ-2, с. 604).

Простежено випадки усічень та скорочень у звуковій структурі слів. Утрату початкового голосного ілюструють лексеми *рештанти* (ЛЗ-1, с. 626), *єростати, єроплани* (ЛЗ-1, с. 669), *Зрайль* (ЛЗ-1, с. 584), *скристий* (ЛЗ-1, с. 339), *хвіцер, хвіцери, хвіцерик* (ЛЗ-1, с. 535), *Лександр* (ЛЗ-1, с. 328), *ніверситету* (ЛЗ-1, с. 293), початкового звукосполучення – *струмент* (ЛЗ-1, с. 293), *телігенція* (ЛЗ-1, с. 483), *лісапетю* «велосипедом» (ЛЗ-1, с. 447), *скусії* «дискусії» (ЛЗ-1, с. 441); скорочення одиничного звука чи складу в середині слова – *ренгені* (ЛЗ-2, с. 267), *патрет* (ЛЗ-2, с. 649), *аглійських* (ЛЗ-1, с. 375), *стіко* (ЛЗ-1, с. 468), *революцьонера* (ЛЗ-2, с. 235), *релюцьонери* (ЛЗ-1, с. 211); стягнення подовженого приголосного – *дарованя* (ЛЗ-1, с. 84), *од'їсися* (ЛЗ-1, с. 41); усічення кінця слова – *мо'* «може» (ЛЗ-1, с. 63), *маб'* «мабуть» (ЛЗ-1, с. 65), *кумедь* «комедія» (ЛЗ-2, с. 94).

Появу протетичного [й] передано в лексемах *йондечки* «он» (ЛЗ-1, с. 79), *елемент* (ЛЗ-1, с. 436), *йон* «він» (ЛЗ-1, с. 41), *яна* «вона» (ЛЗ-1, с. 101), *яно* «воно» (ЛЗ-1, с. 57), *яни* «вони» (ЛЗ-1, с. 100), *ето* «це» (ЛЗ-1, с. 216), так само у випадках з афезею: *єростати*, *єроплани* (ЛЗ-1, с. 669); за аналогією оформлено словоформу *єнералом* (ЛЗ-1, с. 350). Приставний [в] представлено у *вумний* (ЛЗ-2, с. 442), *двоє вутят* (ЛЗ-1, с. 72), натомість без протези [в] зауважено форму *осьмуху* (ЛЗ-1, с. 373). Епентезу [й] ілюструють структури *радiйо* (ЛЗ-1, с. 447), *шпiйони* (ЛЗ-1, с. 483), *пiяніну* (ЛЗ-1, с. 272), *окiяни* (ЛЗ-2, с. 244), *тiятр* (ЛЗ-2, с. 15), *тiятри* (ЛЗ-2, с. 15), *кумедiянти* (ЛЗ-2, с. 71), *радiяцiя* (ЛЗ-2, с. 47), [в] – *каравули* (ЛЗ-1, с. 49), *савуну* (ЛЗ-2, с. 130). Появу неетимологічних груп приголосних простежено в лексемах *ахкадемії* (ЛЗ-2, с. 130), *пантронташ* (ЛЗ-1, с. 441), *вистягла* (ЛЗ-1, с. 161), *гайсали* (ЛЗ-1, с. 299). У випадку *гильготин* «гільйотина» (ЛЗ-1, с. 304) представлено заступлення [й] > [г], як зауважив сам автор, через зближення із лексемою *гильготати* «лоскотати». Натомість збереження етимологічного [й] засвідчено в словоформі *пайшла* «пішла» (ЛЗ-1, с. 164).

4.2 Морфологічний рівень

На рівні словозміни іменників найвиразніше передано відмінності супроти літературної мови в реалізації категорії роду переважно іншомовних лексем. Значення ж. р., а не с. р. чи ч. р. мають субстантиви у випадках *пiанiна тая* (ЛЗ-1, с. 577), *пiяніну привезли* (ЛЗ-1, с. 272), *повітра тая* (ЛЗ-2, с. 52), *маніхвеста зветься* (ЛЗ-1, с. 299), *у біноклю дивилася* (ЛЗ-2, с. 235), *бутиль трьохлітрову* (ЛЗ-2, с. 66), *своя череня* (ЛЗ-1, с. 345), *лісанетою* (ЛЗ-1, с. 447), ч. р., а не ж. р. – *гильготин* (ЛЗ-1, с. 304), *увесь Європ* (ЛЗ-1, с. 434), *город Одес* (ЛЗ-1, с. 581), с. р., а не ж. р. – *прем'я одержав* (ЛЗ-2, с. 249). У випадках *роля легка* (ЛЗ-2, с. 244), *ролю судді* (ЛЗ-2, с. 31) іменник зберігає значення ж. р., але засвідчує результат вирівнювання за зразком субстантивів І відм. м'як. гр. Окремі іншомовні субстантиви, які в літературній мові не відмінюються, В. Г. Дрозд відмінює за традицією народного мовлення: *мулинєм червоним* (ЛЗ-2, с. 563), *галіхва не носив*

(ЛЗ-2, с. 399), *у галіфах* (ЛЗ-2, с. 235), *по соші* (ЛЗ-2, с. 559), *на соші* (ЛЗ-2, с. 604), *піяніну привезли* (ЛЗ-1, с. 272). У конструкціях *попадетесь в чеку* (ЛЗ-1, с. 668), *непа тая почалася* (ЛЗ-2, с. 55) відображено специфіку відмінювання аббревіатур, пор. загальноживані невідмінювану *чека* «скорочена назва Надзвичайної комісії для боротьби з контрреволюцією, саботажем і спекуляцією» та відмінювану, але ч. р. *неп* «нова економічна політика».

Інші діалектні явища субстантивної словозміни передано лише спорадично. Ознаки архаїчності мають флексія *-'е* іменників с. р. м'як. гр. на зразок *знатте* (ЛЗ-1, с. 120), *видінне* (ЛЗ-1, с. 568), *мужичче* (ЛЗ-1, с. 214); закінчення *-и* М. в. іменників ж. р. III відм.: *по любости* (ЛЗ-1, с. 149); нульова флексія Р. в. мн. іменників ч. р. та с. р.: *год сто було* (ЛЗ-1, с. 372), *за сто год* (ЛЗ-1, с. 650), *дев'яносто год* (ЛЗ-2, с. 329), *нікого з одногодок* (ЛЗ-1, с. 317), *сім аршин* (ЛЗ-2, с. 593), *двоє плать* (ЛЗ-2, с. 178). Закінчення *-а* Н. в. мн. іменників ч. р. у випадках *обода* (ЛЗ-1, с. 577), *мої года* (ЛЗ-1, с. 663), *годика два* (ЛЗ-2, с. 34), *чотири годика* (ЛЗ-2, с. 40), мабуть, відображає зв'язок із колишньою дв.; можливо, такого ж походження словоформа *мебеля* «меблі» (ЛЗ-1, с. 646). У випадку *семено* «сім'я» (ЛЗ-1, с. 307) суфікс *-ен-* поширено з форм непрямих відміків, а закінчення *-о* відображає результат аналогії до іменників с. р. на зразок *село*, *болото*. Інші специфічні явища іменникової словозміни мають суто фонетичний характер, зокрема рефлексію **o > [o]* в закритому складі маніфестують форми Р. в. мн. іменників ч. р. *годков* (ЛЗ-1, с. 39), *з дєдов* (ЛЗ-1, с. 67); депалаталізацію [ц'] у кінці основ – словоформи *лесніцями* (ЛЗ-1, с. 59), *напрасліци* (ЛЗ-1, с. 149).

Численні іменникові форми ілюструють відмінності супроти літературної мови в морфемній структурі чи способі творення, як-от: *дєтва* «дітвора» (ЛЗ-2, с. 70), *мужитва* «мужики» (ЛЗ-1, с. 672), *людова* «люди, люд» (ЛЗ-1, с. 71), *людоти* «люду, людей» (ЛЗ-1, с. 87), *родак* «родич» (ЛЗ-1, с. 273), *людяка* «людина» (ЛЗ-1, с. 229), *розумняки* «розумаки» (ЛЗ-1, с. 176), *дєваками* «дівчатами» (ЛЗ-1, с. 246), *хлопаки* «хлопці» (ЛЗ-1, с. 299), *гордяка* «гордій» (ЛЗ-1, с. 330), *грамотяка* «грамотій» (ЛЗ-1, с. 328), *знатяка* «знавець» (ЛЗ-1, с. 338), *тижняку* «з тиждень» (ЛЗ-1, с. 257), *дощаки* «сильні дощі» (ЛЗ-1, с. 60),

роботайло «робітник» (ЛЗ-1, с. 42), *щобетайло* «щобетун» (ЛЗ-1, с. 42), *лепетайло* «лепетун» (ЛЗ-1, с. 328), *матка* «мати» (ЛЗ-1, с. 40), *датку* «подання» (ЛЗ-1, с. 50), *гомонки* «гомону, розмови» (ЛЗ-1, с. 50), *польогку* «полегкість» (ЛЗ-2, с. 67), *роботько* «робітник» (ЛЗ-1, с. 50), *фотко* «фото» (ЛЗ-2, с. 295), *носцики* «носки взуття» (ЛЗ-1, с. 165), *мерлюки* «мерці» (ЛЗ-1, с. 72), *од завидьок* «від завидків» (ЛЗ-1, с. 165), *дівчук* «дівчина» (ЛЗ-1, с. 251), *дівчучка* «дівчинка» (ЛЗ-1, с. 210), *голодухи* «з голоду» (ЛЗ-1, с. 159), *маладуха* «молодиця» (ЛЗ-1, с. 143), *житуху* «життя» (ЛЗ-1, с. 228), *жінощини* «жінки» (ЛЗ-1, с. 221), *женщини* «т. с.» (ЛЗ-1, с. 476), *красивлюга* «красуня» (ЛЗ-1, с. 644), *красолицею* «красунею» (ЛЗ-1, с. 625), *лодирі* «ледарі» (ЛЗ-1, с. 439), *багатиня* «багач» (ЛЗ-2, с. 390), *взувачки* «взуття» (ЛЗ-1, с. 57), *обувка* «т. с.» (ЛЗ-1, с. 298), *жованик* «жованка» (ЛЗ-2, с. 129), *молодьон* «молодець, парубок» (ЛЗ-2, с. 13), *молодьонком* «молодцем, парубком» (ЛЗ-2, с. 68), *маладьонка* «молодиця» (ЛЗ-1, с. 149), *молодайки* «молодиці» (ЛЗ-1, с. 146), *у колясах* «у колясках» (ЛЗ-2, с. 14), *горобенята* «малята горобців» (ЛЗ-1, с. 643), *свиненя* «маля свині» (ЛЗ-1, с. 160), *куреник* «курінь» (ЛЗ-1, с. 373), *скуситель* «спокусник» (ЛЗ-1, с. 651), *глитавка* «глотка» (ЛЗ-1, с. 674), *болотина* «болото» (ЛЗ-1, с. 674), *молодіж* «молодь» (ЛЗ-1, с. 675), *грамотник* «грамотій» (ЛЗ-1, с. 221), *давена* «давнина» (ЛЗ-1, с. 79), *зеленок* «зеленець» (ЛЗ-1, с. 191), *жисть* «життя» (ЛЗ-1, с. 53), *жистечка* «т. с.» (ЛЗ-1, с. 51), *спечище* «сильна спека» (ЛЗ-1, с. 55), *ремество* «ремесло» (ЛЗ-1, с. 62), *одєв* «одяг» (ЛЗ-1, с. 164), *глибач* «глибина» (ЛЗ-1, с. 284), *уборни* «вбиральні» (ЛЗ-1, с. 469), *нутренность* «нутро» (ЛЗ-1, с. 164), *льогкі* «легені» (ЛЗ-1, с. 328), *братеник* «брат» (ЛЗ-1, с. 395), *братішка* «братик» (ЛЗ-1, с. 378), *лєчення* «лікування» (ЛЗ-1, с. 447), *у пічурці* «у пічці» (ЛЗ-1, с. 88), *на мєсті* «на місці» (ЛЗ-1, с. 319), *гололедиця* «ожеледиця» (ЛЗ-2, с. 306), *із подумок* «із думок» (ЛЗ-2, с. 109), *придумки* «видумки» (ЛЗ-1, с. 243), *накритка* «покритка» (ЛЗ-1, с. 68), *поверхник* «верхняк» (ЛЗ-2, с. 259) та ін.

Специфіку в морфемній структурі чи способі творення ілюструють прикметникові форми *горісну* «горьову, горьовану» (ЛЗ-1, с. 391), *задаваста* «задавакувата» (ЛЗ-1, с. 164), *природиста* «породиста» (ЛЗ-1, с. 84), *чужовенна*

«зовсім чужа» (ЛЗ-2, с. 390), *добрений* «дуже добрий» (ЛЗ-1, с. 688), *бідовений* «дуже бідовий» (ЛЗ-1, с. 625), *високенна* «дуже висока» (ЛЗ-1, с. 149), *красивенна* «дуже красива» (ЛЗ-1, с. 316), *гладенна* «дуже гладка» (ЛЗ-1, с. 497), *трудненну* «дуже трудно» (ЛЗ-2, с. 66), *скупердезна* «дуже скупа» (ЛЗ-1, с. 141), *видкий* «видний» (ЛЗ-2, с. 89), *страшкій* «страшній» (ЛЗ-1, с. 401), *спечне* «спекотне» (ЛЗ-2, с. 53), *молодній* «молодий» (ЛЗ-1, с. 362), *сиротинную* «сирітську» (ЛЗ-2, с. 10), *куриний* «курячий» (ЛЗ-2, с. 34), *матчину* «мамину» (ЛЗ-1, с. 76), *людяцька* «людська» (ЛЗ-1, с. 53), *справжнецька* «справжня» (ЛЗ-2, с. 15), *горделива* «гордлива» (ЛЗ-2, с. 449), *шкуратним* «шкірним» (ЛЗ-1, с. 80), *сплошним* «сполоханим» (ЛЗ-1 с. 263), *скаженійший* «скаженіший» (ЛЗ-2, с. 116) та ін., також дієприкметники *поранетий* «поранений» (ЛЗ-2, с. 66), *зранетою* «зраненою» (ЛЗ-2, с. 14), *переломатою* «переломаною» (ЛЗ-1, с. 410) і под.

В. Г. Дрозд використовує повні нестягнені форми Н. в., З. в. прикметників, дієприкметників та родових займенників ж. р. і с. р.: *отруйна хмара* (ЛЗ-2, с. 47), *Марусина тая* (ЛЗ-1, с. 328), *такая цегла* (ЛЗ-2, с. 68), *жисть трудную* (ЛЗ-1, с. 418), *войну тую проклятую* (ЛЗ-2, с. 268), *тую підстелюху* (ЛЗ-1, с. 258), *сюю власть* (ЛЗ-1, с. 371), *земельку нашую* (ЛЗ-2, с. 252), *у якую утюрився* (ЛЗ-2, с. 116), *щось страшкеє* (ЛЗ-1, с. 360), *теє бачила* (ЛЗ-1, с. 260), *сеє усе* (ЛЗ-1, с. 608), *такеє зчинилося* (ЛЗ-1, с. 246), *нашеє горе* (ЛЗ-1, с. 439) та ін., зокрема зауважено архаїчні форми Н. в. с. р. із флексією *-оє*: *многоє* (ЛЗ-1, с. 74), *тоє буде* (ЛЗ-1, с. 349), *тоє фотко* (ЛЗ-2, с. 295), *такоє* (ЛЗ-1, с. 441), *самое вікно* (ЛЗ-2, с. 50) та ін. Виявлено одиничну форму Н. в. мн. з нестягненим закінченням *-иє*: *такіє не треба* (ЛЗ-1, с. 255). У конструкції *нема гіршей долі* (ЛЗ-1, с. 308) у прикметнику зауважено флексію *-ей*, яка розвинулася фонетично з колишнього закінчення м'як. гр. *-єи*.

Відповідно до давніх форм Р. в. вказівних займенників ж. р. *тои, сеи* В. Г. Дрозд використовує структури *тої, сеї*: пор: *тої весни* (ЛЗ-2, с. 65), *тої душі* (ЛЗ-1, с. 72), *од людяки сеї* (ЛЗ-2, с. 268); частіше трапляється варіант *сьої*, який відображає аналогію до *тої*: *владі сьої* (ЛЗ-1, с. 404), *сьої ночі* (ЛЗ-2, с. 227), *сьої родини* (ЛЗ-1, с. 458), *осьої пори* (ЛЗ-2, с. 242) та ін., такого ж походження форма

усьої, пор.: *усьої роботи* (ЛЗ-1, с. 352). Принагідно відзначаємо: у формах указівного займенника **сеи* послідовно вживано кореневе [с], а не [ц], пор. також: *сього хліба* (ЛЗ-1, с. 283), *сього не буду* (ЛЗ-1, с. 638) та ін. Окрім того, простежено випадки вживання займенника *етой* «цей» та його варіантів: *етого богохульника* (ЛЗ-1, с. 83), *етого діла* (ЛЗ-1, с. 468), *ета буде моєю* (ЛЗ-1, с. 43), *сталося ето* (ЛЗ-1, с. 471) та ін. У словосполученні *на хазяйстві свому* (ЛЗ-2, с. 90) зауважено стягнену форму М. в. присвійного займенника *свій*.

Форма Д. в. займенника 2 ос. одн. *табє* (ЛЗ-1, с. 41) < *тобъ* відображає рефлексію **ě* > [e] й так зване «акання». Передано також фонетично зумовлені форми предметно-особових займенників, зокрема в Н. в. зауважено приставний [й]: *яна* (ЛЗ-1, с. 101), *яно* (ЛЗ-1, с. 57), *яни* (ЛЗ-1, с. 100), у формі ч. р. – також [о]-рефлекс **о*: *йон* (ЛЗ-1, с. 41); словоформи Д. в. займенника ж. р. *ей* (ЛЗ-1, с. 41), *йой* (ЛЗ-1, с. 41) < *кн* ілюструють варіативність розвитку в закритому складі **e* > [e], [o]; у Р. в. відзначено відсутність приставного [н] після прийменника: *яго на небі* (ЛЗ-1, с. 320), *у яго осталися* (ЛЗ-1, с. 84), *до яго возносяться* (ЛЗ-1, с. 321), *до його хилився* (ЛЗ-1, с. 362), *до єї завльотився* (ЛЗ-1, с. 596), у цих же словосполученнях засвідчено форму займенника ч. р. *яго*, що відображає так зване «акання», та форму займенника ж. р. *єї*, яка розвинулася фонетично з давньої *кѣ*.

У формах займенників *скільки* (ЛЗ-1, с. 37), *скільки* (ЛЗ-1, с. 130), *скільки* «кілька» (ЛЗ-1, с. 306), *стільки* (ЛЗ-2, с. 69) відображено розвиток **о* в [o], а також варіативність *-ки / -ко*. Форма Р. в. заперечного займенника *нічоженно* «нічого» (ЛЗ-2, с. 279) засвідчує продуктивний у цих говірках аугментативний суфікс *-енн-*; спорадично фіксована словоформа *што* (ЛЗ-1, с. 141) розвинулася із **что* через регресивну суміжну дисиміляцію за способом творення. Виявлено неозначені займенники з часткою *кой-*: *кой-що* (ЛЗ-1, с. 639), *кой-шо* (ЛЗ-2, с. 13), *кой-чим* (ЛЗ-2, с. 13), присвійний займенник *наський* «наш», пор.: *окрім наського полотна* (ЛЗ-1, с. 164).

Відмінності супроти літературної мови в морфемній структурі ілюструють числівникові форми *шестерко* (ЛЗ-1, с. 373) та *перві* «перші» (ЛЗ-1, с. 681).

Специфіку дієслівних форм передано через інфінітиви з відкритими основами та суфіксом *-ть*, закритими – *-ті*: *розгулювать, думать* (ЛЗ-1, с. 71), *поминають, одробляють* (ЛЗ-1, с. 77), *одлучить* (ЛЗ-1, с. 75), *буть* (ЛЗ-1, с. 85), *єсті* (ЛЗ-1, с. 143) та ін.; стягнені форми 3 ос. одн. теп. ч. дієслів III класу на зразок *виверта* (ЛЗ-1, с. 392); словоформи 3 ос. одн. дієслів II дієвідм. на зразок *робе* (ЛЗ-1, с. 51), *баче* (ЛЗ-1, с. 143), що відображають аналогію до відповідних форм I дієвідм.; архаїчну форму теп. ч. дієслова *бути* – *єсть* (ЛЗ-1, с. 607), її варіант *єстяка* (ЛЗ-1, с. 84) з формально демінутивним суфіксом; зумовлену, мабуть, аналогією форму 1 ос. мн. наказ. сп. *ходьом* (ЛЗ-1, с. 43), де відповідно до **ě* вжито [o]. Словоформа *закусював* (ЛЗ-1, с. 471) ілюструє відсутність заступлення [с] > [ш] у кореневій морфемі. Дієприслівник *глядючи* «дивлячись» (ЛЗ-1, с. 304), похідний від дієслова II дієвідм. *глядіти*, переофомлений за зразком похідних від дієслів I дієвідм. Відмінності в морфемній структурі ілюструють дієслівні форми *родаємося* «родичаємося» (ЛЗ-2, с. 448), *родався* «родичався» (ЛЗ-2, с. 445), *гадкую* «згадюю» (ЛЗ-2, с. 346), *розкасирували* «скасували» (ЛЗ-1, с. 328), *гарцапає* «гарцює» (ЛЗ-1, с. 67), *загарцав* «загарцював» (ЛЗ-1, с. 66), *привічає* «вітає» (ЛЗ-2, с. 32).

В. Г. Дрозд виразно відобразив специфіку морфемного складу прислівників, зокрема використав архаїчні відзайменникові структури *когда* «коли» (ЛЗ-1, с. 467), *тогда* «тоді» (ЛЗ-1, с. 471), *тади* «т. с.» (ЛЗ-1, с. 54), *туда* «туди» (ЛЗ-1, с. 615), особливо активно – адвербативи з основами **-куль, *-туль, *-сюль, *-вьсюль* у просторому та часовому значеннях [42, с. 38–43]: *одкуль* «відколи» (ЛЗ-1, с. 184), *адкуль* «звідки» (ЛЗ-1, с. 72), *одтуль* «звідти» (ЛЗ-2, с. 32), *оттуль* «т. с.» (ЛЗ-1, с. 211), *одсюль* «звідси» (ЛЗ-2, с. 123), *одусюль* «звідусіль» (ЛЗ-1, с. 305), *зодусюль* «т. с.» (ЛЗ-2, с. 120), *повсюль* «повсюди» (ЛЗ-1, с. 361), *ніодкуль* «нізвідки» (ЛЗ-2, с. 389), *одкулясь* «звідкись» (ЛЗ-1, с. 617), *покуль* «поки» (ЛЗ-1, с. 54), *докуль* «доки» (ЛЗ-1, с. 165), *допокуль* «т. с.» (ЛЗ-2, с. 244), *дотуль* «доти» (ЛЗ-1, с. 165), *досюль* «досі, до цього часу» (ЛЗ-1, с. 285), *досюль* «до цього місця» (ЛЗ-2, с. 123), за аналогією навіть *довкуль* «довкола» (ЛЗ-1, с. 367); лише спорадично зауважено варіанти з основами **-коль, *-сель* на зразок *одкіляся*

«звідкись» (ЛЗ-1, с. 552), *досель* «досі» (ЛЗ-1, с. 77). За традицією народного мовлення письменник поширює основи прислівників формантом *-а*: *тута* (ЛЗ-2, с. 300), *тепера* (ЛЗ-1, с. 89), *колися* (ЛЗ-1, с. 495), *деся* (ЛЗ-2, с. 257), *одкіляся* «звідкись» (ЛЗ-1, с. 552), також формально демінутивними суфіксами: *тутки* (ЛЗ-1, с. 419), *тутака* (ЛЗ-1, с. 71), *туточки* (ЛЗ-1, с. 77), *отуточки* (ЛЗ-1, с. 306), *теперки* (ЛЗ-1, с. 367), *теперка* (ЛЗ-1, с. 305), *теперека* (ЛЗ-1, с. 77), *теперечки* (ЛЗ-1, с. 346), *осьдечки* «ось тут» (ЛЗ-1, с. 235), *частюка* «часто» (ЛЗ-1, с. 408), *байдужки* «байдуже» (ЛЗ-1, с. 160), *завтрашки* «завтра» (ЛЗ-1, с. 100), *завтрака* «т. с.» (ЛЗ-2, с. 13), причому це ж явище охоплює навіть дієслово *єстяка* «є» (ЛЗ-1, с. 84), модальні слова *можечки* «може» (ЛЗ-1, с. 74), *очевидьки* «очевидно» (ЛЗ-1, с. 164), допустовий сполучник *хайдечки* «хай» (ЛЗ-1, с. 216), порівняльний сполучник *начечки* «наче» (ЛЗ-1, с. 140), вказівні частки *осьдечка* «ось» (ЛЗ-1, 207), *осьдечки* «т. с.» (ЛЗ-1, с. 139), *йондечки* «он» (ЛЗ-1, с. 79). Зауважено також прислівники з іменними суфіксами, перенесеними із базових прикметників, – аугментативним *-енн-* та демінутивним *-еньк-*: *добренно* «дуже добре» (ЛЗ-1, с. 50), *давенно* «дуже давно» (ЛЗ-2, с. 61), *багатенно* «дуже багато» (ЛЗ-2, с. 92), *довгенно* «дуже довго» (ЛЗ-2, с. 106), *чистенно* «чисто» (ЛЗ-1, с. 407), *ближченько* «ближче» (ЛЗ-2, с. 15), *легшенько* «легше» (ЛЗ-2, с. 55) та ін. Письменник часто використовує форми вищого ступеня порівняння прислівників із кінцевим формантом *-ей / -ей*: *позней* (ЛЗ-1, с. 477), *раней* (ЛЗ-1, с. 273), *болей* (ЛЗ-1, с. 199), *меней* (ЛЗ-2, с. 94), *далей* (ЛЗ-1, с. 209), *давнєй* (ЛЗ-1, с. 52), *частєй* (ЛЗ-2, с. 29), *хужєй* (ЛЗ-1, с. 244), *хужєй* (ЛЗ-1, с. 629), *легшеєй* (ЛЗ-1, с. 496), *легчеєй* (ЛЗ-1, с. 676), *большеєй* (ЛЗ-1, с. 130), *меншеєй* (ЛЗ-1, с. 184), *лучшеєй* (ЛЗ-1, с. 120), *луччеєй* (ЛЗ-1, с. 219), *дужчеєй* (ЛЗ-1, с. 341), *хутчеєй* (ЛЗ-1, с. 76), *ближчеєй* (ЛЗ-1, с. 667) та ін.; формант *-ей / -ей* наявний також у структурі прислівників *завгодеєй* «заздалегідь» (ЛЗ-1, с. 509), *погодеєй* «згодом» (ЛЗ-1, с. 57), *негадеєй* «невдовзі» (ЛЗ-2, с. 97), *невдовжєєй* «т. с.» (ЛЗ-1, с. 194), *здавнєєй* «здавна» (ЛЗ-1, с. 121).

Зауважено й інші діалектні адвербативи: *другодні* «наступного дня» (ЛЗ-1, с. 164), *опосля* «потім» (ЛЗ-1, с. 258), *послеєй* «т. с.» (ЛЗ-1, с. 385), *січас* «зараз» (ЛЗ-1, с. 41), *сей час* «зразу ж» (ЛЗ-1, с. 217), *льовко* «гарно» (ЛЗ-2, с. 70),

страшко «страшно» (ЛЗ-1, с. 69), *уранні* «вранці» (ЛЗ-1, с. 222), *насоправде* «насправді» (ЛЗ-1, с. 161), *сперва* «спершу» (ЛЗ-1, с. 148), *навзирки* «назирці» (ЛЗ-2, с. 254), *наглядки* «зовні, з вигляду» (ЛЗ-1, с. 658), *поглумки* «глузливо» (ЛЗ-1, с. 72), *ні гадки* «байдуже» (ЛЗ-1, с. 224), *навдибачки* «навдибки, навшпиньки» (ЛЗ-1, с. 165), *лисачком* «підлещуючись» (ЛЗ-1, с. 176), *доста* «досить» (ЛЗ-1, с. 50), *босака* «босоніж» (ЛЗ-1, с. 299), *босяка* «т. с.» (ЛЗ-1, с. 54), *бігма* «бігом, швидко» (ЛЗ-2, с. 22), *щогодика* «щороку» (ЛЗ-1, с. 618), *за дармовицю* «задарма» (ЛЗ-1, с. 52), *на дармовицю* «за чий-небудь рахунок» (ЛЗ-2, с. 22).

4.3 Синтаксичний рівень

В. Г. Дрозд відтворив деякі явища поліського діалектного синтаксису. На рівні словосполучення зауважено варіанти загальноновживаних прийменників *від*, *пор.*: *мерли од голоду, од холоду, од хвороб* (ЛЗ-1, с. 420); *після*, *пор.*: *сватай послей того* (ЛЗ-1, с. 69), *другодні послє Спаса* (ЛЗ-1, с. 164), *невдовжей послі японської* (ЛЗ-1, с. 194), *уже опосля війни* (ЛЗ-1, с. 605); *окрім*, *пор.*: *окроме тебе є* (ЛЗ-1, с. 72); *крізь*, *пор.*: *крізь землю провалилися* (ЛЗ-1, с. 100), *в'ється крузь деревця* (ЛЗ-1, с. 240); *довкола*, *пор.*: *стовпи довкуль вигону* (ЛЗ-1, с. 140), *довкуль нас степ* (ЛЗ-1, с. 54); *навкруг*, *пор.*: *проходки навкруг церкви* (ЛЗ-1, с. 70); також прийменник *об* із М. в. для вираження часових відношень: *були об ту пору* (ЛЗ-1, с. 325), *буваю об таку пору* (ЛЗ-1, с. 508), *об Різді було* (ЛЗ-1, с. 527), *об Різді поженимося* (ЛЗ-1, с. 56).

На рівні простого речення простежено випадки так званої пошанної мн., коли підмет виражено іменниками на зразок *мама, тато*, а означення, присудки мають форми мн.: *Мама кличуть* (ЛЗ-1, с. 328); *Тато, як живі були, ходили* (ЛЗ-1, с. 796) та ін. Еквівалент заперечного речення – частка *не*, *пор.*: *Не, Вовчар уже тади у червоних служив* (ЛЗ-1, с. 370); *Ой, не, не так яно було* (ЛЗ-1, с. 338). У простих реченнях зауважено вказівні частки *осьдечка, осьдечки, оде* «ось», *ондечки, йондечки* «он», *се* «це», *ето* «т. с.», *пор.*: *Загляніть осьдечка у душу мою!* (ЛЗ-1, 207); *І осьдечки я тобі гомоню* (ЛЗ-1, с. 139); *Оде його батько розказував* (ЛЗ-1, с. 66); *Ондечки начальники мринські і пакульські стоять* (ЛЗ-2, с. 94);

Йондечки один чоловік у Мньові до скрині докопався (ЛЗ-1, с. 79); Не пужайся, се дікий вол (ЛЗ-1, с. 146); Єто пише Михаль (ЛЗ-1, с. 471); Што єто за земля Горіхова щаслива (ЛЗ-1, с. 241) та под.

В. Г. Дрозд використовує єднальний сполучник, підсилювальну частку *да*, пор.: *Дядьки знову гомонять да пєють (ЛЗ-1, с. 271); Да тольки жалів я панночку (ЛЗ-1, с. 101), Да тольки нема Латки і в помині (ЛЗ-1, с. 218); підсилювальну частку, сполучник дак, рідко – даки: Дак йон такий і був-бо (ЛЗ-1, с. 69), Дак у тої завльотки даровання – сім день поля (ЛЗ-1, с. 72), Дєвки виганяли з хати, хто куриє, дак мені все чисто видно (ЛЗ-1, с. 69), Як ти зрабів таке добро мені та моїм деткам, дак оддам і труну (ЛЗ-1, с. 52), Прийшов, щоб тебе бить, даки ти з душею своєю поганою не розпрощаєшся навек (ЛЗ-1, с. 70); протиставний сполучник *зате* у варіанті *затєє*, пор.: *Затєє з молоком теперечки будете (ЛЗ-1, с. 346); порівняльний сполучник начечки «начє», пор.: І як наблизиться яно до стовпа, то начечки грім гримить (ЛЗ-1, с. 140); порівняльні сполучники анєж, анєй, пор.: Краще, мовляв, їм на каторзі быть, анєж у сьому селі (ЛЗ-1, с. 228), На іконах я красивіший, анєй насоправдє (ЛЗ-1, с. 222), Далєй бачив, анєй мужик простий (ЛЗ-1, с. 673); допустовий сполучник хайдечки «хай», пор.: Хайдечки що хоч зі мною роблять, а знайду я для людяк пакульських землю Горіхову (ЛЗ-1, с. 216).**

У підрядних реченнях зауважено сполучні слова *когда* «коли», *калі* «т. с.», *одкуль* «відколи», «звідки», *покуль* «поки», *докуль* «доки», пор.: *Когда згоріла економія, батько поїхав кудись далеко шукати нову роботу (ЛЗ-1, с. 472); Калі ж йон біля мене сидів, як ось ви, на лавочці, а я ще молода людяка була (ЛЗ-1, с. 38); Я вже надивився, одкуль у вас за економа роблю (ЛЗ-1, с. 184); Чому не питаєш, одкуль я туточки узявся (ЛЗ-1, с. 145–146); У сьому селі, одкуль їм виходити не дозволено (ЛЗ-1, с. 228); Знать і не вірити, покуль ціну велику не заплачено (ЛЗ-1, с. 90); Битиму тебе, докуль душа твоя не вернеться до пекла (ЛЗ-1, с. 70) та под.*

4.4 Лексичний рівень

В. Г. Дрозд із рідної поліської говірки перейняв виразні слов'янські архаїзми, зокрема *вивериця* «білка», що пов'язаний із псл. **vĕverica* (ЕСУМ, т. 1, с. 342), пор.: *Виверицею сковзував униз* (ЛЗ-1, с. 232); *сівер* «північ», що пов'язаний із псл. **sĕverъ* «т. с.» (ЕСУМ, т. 5, с. 249), також похідні *сіверний* «північний; холодний, пронизливий», *сіверець* «холодний пронизливий вітер», пор.: *Червоні з сівера підходять* (ЛЗ-1, с. 627), *Сіверний вітер гнав холодну дощину стіною* (ЛЗ-1, с. 438), *Холодний вітер, сіверець, із-за Невклі віяв* (ЛЗ-1, с. 193); *сирін* «обледеніла кірка на снігу», що пов'язаний із псл. **sernъ* «світло-сірий» (ЕСУМ, т. 5, с. 219), пор.: *Сніжок смоктала, сирин розбивши* (ЛЗ-1, с. 582); *муж* «чоловік», пов'язаний із псл. **mъžъ* (ЕСУМ, т. 3, с. 530), також похідне збірне *мужва* «мужики», *мужеський* «чоловічий», пор.: *Я удова, без мужа, а важна, дитя ношу* (ЛЗ-1, с. 183), *Ви, мужва сіра* (ЛЗ-1, с. 216), *Жодне око мужеське не минало* (ЛЗ-1, с. 149); *сябро* «друг; спільник по роботі», що пов'язаний із псл. **sębrъ* (ЕСУМ, т. 5, с. 495), пор.: *Будьте щасливі, сябри* (ЛЗ-1, с. 264); *год* «рік», що пов'язаний із псл. **godъ* «т. с.» (ЕСУМ, т. 1, с. 544–545), також похідне *одногодок* «ровесник», *щогодика* «щороку» а ін., пор.: *Я вже сьомий год саме дуб'є гризу* (ЛЗ-1, с. 41), *Болей нікого з одногодок не осталося* (ЛЗ-1, с. 317), *Було у мене щогодика курей десятків десять* (ЛЗ-1, с. 618); *кlokати* «кричати», пов'язаний зі звуконаслідувальним псл. **klok-* (ЕСУМ, т. 2, с. 464), пор.: *Серце зболене klokaє* (ЛЗ-1, с. 672); *ручий* «охочий, беручкий», що продовжує псл. **rъč-* «швидкий» (ЕСУМ, т. 5, с. 150–151), пор.: *Не дуже йон до роботи ручий* (ЛЗ-1, с. 289); *обчий* «спільний», що пов'язаний із псл. **obъtjo* «те, що навколо», пор.: *Усе обче буде* (ЛЗ-1, с. 329); *уйма* «величезна кількість», що пов'язаний із псл. **ujma* «збиток, нестача» (ЕСУМ, т. 6, с. 26), пор.: *Уйма землі, де тепер хати, для землеробства вивільниться* (ЛЗ-1, с. 329); *оратай, ратай* «орач», що пов'язаний із псл. **ortajъ* (ЕСУМ, т. 5, с. 29), пор.: *Се свідчу я, Нестор, чії діди й прадіди з роду оратаї* (ЛЗ-1, с. 86), *Тепер усі ми робітники, ратаї на землі* (ЛЗ-1, с. 174); *довг* «борг», що пов'язаний із псл. **d^olgъ* (ЕСУМ, т. 2, с. 99–100), також похідне *довжність* «посада», пор.: *Обікрав мене... за довги твої* (ЛЗ-1, с. 143), *Яків увесь*

свій вік... прошвендяв, на довжностях колоничальницьких (ЛЗ-1, с. 90); ушула «пазовий стовп каркасної будівлі», що пов'язаний із псл. *šula «стовп», хоч існує версія про запозичення лит. šūlas «т. с.» (ЕСУМ, т. 6, с. 487), пор.: *І впала матка моя стара між двох ушул* (ЛЗ-1, с. 219); *чолопочок* «маківка», що продовжує псл. *čelopokъ (ЕСУМ, т. 6, с. 340), пор.: *На всю жисть залишився слід од цієї невеселої пригоди на моєму чолопочку* (ЛЗ-1, с. 472); *челядь* «прислуга», що пов'язаний із псл. *čel'adъ (ЕСУМ, т. 6, с. 293), також похідні *челядник* «слуга», *челядка* «служниця», пор.: *Челядь і кухар вбралися в чистий одяг* (ЛЗ-1, с. 166), *А йон, басурман, жалів мене, коли катував руками своїх челядників?!* (ЛЗ-1, с. 58), *А ким же я буду, пане, для вас — челядкою чи полюбовницею?* (ЛЗ-1, с. 163); *страп'я* «одяг, лахміття», що пов'язаний із псл. діал. *strep- «щось обтріпане» (ЕСУМ, т. 5, с. 433), пор.: *Було у мене страп'я трохи, свого і свекрушиного* (ЛЗ-1, с. 442); *блюсти* «берегти, охороняти», що продовжує псл. *bljusti «т. с.» (ЕСУМ, т. 1, с. 214), пор.: *Зобов'язаний був вищою владою обчу лінію... твердо блюсти* (ЛЗ-1, с. 462–463), *Красивенна була, і блюла себе, хоч і вдова, як незайманка* (ЛЗ-2, с. 34); *хахли* «місце, пропущене при косінні», що продовжує псл. *xoxolъ < *koxolъ (ЕСУМ, т. 6, с. 205–206), пор.: *Попустив Мартин коней, щоб скубли хохли край дороги* (ЛЗ-1, с. 146). Результатом переосмислення вживаного в поліських говорах архаїзму *когут* «півень» (Лис., с. 100), який продовжує псл. *kokotъ (ЕСУМ, т. 2, с. 489), стали іменники *кугути* «зневажливо про селян», *кугутка* «селянка», *Що розумне тії кугути сельські могли сказати?* (ЛЗ-1, с. 520); *Се божевільна якась кугутка* (ЛЗ-1, с. 445).

Безпосередній зв'язок із давніми основами зберігають діалектизми *вутья* «качєня», пов'язаний із псл. *qtu «качка» (ЕСУМ, т. 1, с. 440), пор.: *Уляна — удовка, чотири вугли в неї та двоє вутья у подолі* (ЛЗ-1, с. 72); *студорга* «великий холод», пов'язаний із псл. *studъ, *studa «прохолода, свіжість, мороз» (ЕСУМ, т. 5, с. 456–457), пор.: *І студорга тут страшенна, кості од морозу ломить* (ЛЗ-1, с. 223); *позалєтось* «позаторік», що є дериватом від псл. *lětosъ «найближчого (минулого) року» (ЕСУМ, т. 3, с. 269), пор.: *Позалєтось у твоїм царстві уже народився той, хто дошки з твоїми парсунами на цвинтарях палитиме* (ЛЗ-1,

с. 22); *доблягузкувати* «плести нісенітниця», що продовжує псл. **bleu-* «вивергати з себе» (ЕСУМ, т. 1, с. 206), пор.: *Бабські язика теперечки доблягузкують* (ЛЗ-1, с. 608); *сукраччє* «нерівності на поверхні землі», що, можливо, пов'язаний із псл. **kьrjakъ* «кущ, корінь» (ЕСУМ, т. 3, с. 115), пор.: *Віз мій розсипався на дорожньому сукраччі* (ЛЗ-1, с. 223), *Воза на сукраччях підкидає* (ЛЗ-1, с. 224); *хемереча* «лісова хаща», яке за посередництвом діал. *мереча* «т. с.», контамінованого із *хмиз*, продовжує псл. **merča* «т. с.» (ЕСУМ, т. 3, с. 441), пор.: *Там така хемереча понад лугом* (ЛЗ-1, с. 147); *болботати* «белькотати», *бальботати* «т. с.», які пов'язані з псл. **b'lb-* (ЕСУМ, т. 1, с. 225), пор.: *Людяки бальбочуть* (ЛЗ-1, с. 362), *На людяку болбочете* (ЛЗ-1, с. 149); *перекулитися* «перекинутися через голову», що продовжує іє. **keu-* «кривити, згинати, звертати» (ЕСУМ, т. 3, с. 133); *нескосирний* «неприхильний», рідко – *скосирний* «прихильний», можливо, похідний від *косорий* «з рогами; рогатий», яке продовжує псл. **kosorъ*, **kosorъ* «серп, ніж, коса» (ЕСУМ, т. 3, с. 52), пор.: *Зосталася яна саменька, яко перст, у світі великому, до сироти нескосирному* (ЛЗ-1, с. 406), *До людяк йон скосирний* (ЛЗ-1, с. 278); *обшмуглений* «стертий», пов'язаний із діал. *шмугляти*, яке продовжує псл. діал. **smuliti*, *smuljati* «робити безрогим; позбавляти вух, хвоста, шерсті», видозмінене під впливом псл. **smugati* «швидко рухатися» (ЕСУМ, т. 6, с. 448), пор.: *І кожна п'ядь землі пам'ятала її ноги босі, стернею поколоті, обшмуглені сухотрав'ям* (ЛЗ-2, с. 11); *глижжє* «грудки землі», мабуть, як і діал. *глизавий*, *глизький* «глевкий, в'язкий», пов'язаний з псл. **gьlzdati* (ЕСУМ, т. 1, с. 524), пор.: *Женемося ми гуртом за тим псом, глижжям кидаємося* (ЛЗ-2, с. 70); *збеленіти* «роздратуватися», пов'язаний з *белена* «блекота», яке продовжує псл. **belna* (ЕСУМ, т. 1, с. 165), пор.: *Мурахи збеленіли, заметушилися, забігали* (ЛЗ-2, с. 51); *йомка* «чаплія», похідний від псл. **imati*, **jetі* «брати» (ЕСУМ, т. 2, с. 296–297), пор.: *Дак я заслонкою піч затулив і заклав йомкою* (ЛЗ-2, с. 418); *смурніти* «хмурніти», похідний від псл. **smur-* «темний, хмурий» (ЕСУМ, т. 6, с. 331), пор.: *Буває врем'я... коли уранні – уже смурніє на вечір* (ЛЗ-1, с. 507); *здіваться* «знущатися», можливо, пов'язаний із псл. **dēti* «говорити» (ЕСУМ, т. 2, с. 255), пор.: *Що ж ви, дядьку, з нас так*

здівається (ЛЗ-1, с. 493). Дієслово *бурать* «руйнувати», мабуть, пов'язане з діал. *бурити* «т. с.», яке кваліфікують як «результат перерозкладу і деетимологізації» псл. **ob-oriti* «обвалити, зруйнувати» (ЕСУМ, т. 1, с. 301), пор.: *Прийшов... Семирозумову криницю бурать* (ЛЗ-2, с. 116). Лексеми *обиденній* «зроблений протягом одного дня», *обиденник* «рушник, витканий чи вишитий протягом одного дня» пов'язані з прислівником діал. *обидень* «за день», що «вважається наслідком дисимілятивної зміни словосполучення **объ инь дьнь*» (ЕСУМ, т. 4, с. 131), пор.: *Лише вовки, лисиці та пси здичавіли риськали б по ній, якби не рушник обиденній, що його виткала для мньовчан* (ЛЗ-2, с. 574), *І годилося не полотно на рушник-обиденник* (ЛЗ-2, с. 590).

Більшість же власне лексичних діалектизмів – це специфічні поліські лексеми, що в основному мають прозору мотивацію: *парки* «зв'язані докупи два кулики, що їх використовували для покриття будівлі», пов'язане з *пара*, пор.: *Кривлю Остап вивів як на показ: чотирисхилу, спина рівненька, вишита парками* (ЛЗ-1, с. 66); *большак* «найстарший за віком», пов'язане з *більший*, пор.: *Ти – большак між нас* (ЛЗ-1, с. 393); *очоловічитися* «одружитися; вийти заміж», пов'язане з *чоловік*, пор.: *Очоловічився, узявши за себе попову наймичку* (ЛЗ-1, с. 373), *Ще я не очоловічилася, ще я у матки рідної жила* (ЛЗ-1, с. 554); *убіж* «бідняк», пов'язане з *убогий*, пор.: *А був у нас у Пакулі Федот Темний, убіж, звичайно* (ЛЗ-1, с. 619); *гризь* «ломота, ревматизм», пов'язане із *гризти*, пор.: *Гризь-гризища, іди на дубища* (ЛЗ-1, с. 325); *непуть* «негідник», пов'язане з *путь*, пор.: *А калі збрехав, непуть, з живого шкуру зніму* (ЛЗ-1, с. 670); *потяжка* «прибуток», пов'язане з *тягти*, пор.: *Знав, яку і хто потяжку з колективу має* (ЛЗ-1, с. 608); *потяганочка, пацяганка* «чоловічий кожух, покритий матерією», пов'язане з *тягти*, пор.: *І зняли вони з Дарини потяганочку, добренну ще, на хутрі* (ЛЗ-1, с. 581), *Кожухок-пацяганка на ньому* (ЛЗ-1, с. 567); *напиначка* «велика вовняна хустка», пов'язане з *напинати*, пор.: *Узяла яна ту напиначку* (ЛЗ-1, с. 161); *топтуха* «різновид снасті, сак», пов'язане з *топтати*, пор.: *Візьми... риби, що я учора топтухою зачерпнула* (ЛЗ-1, с. 331); *рушанне* «ущерб місяця», пов'язане з *рушати*, пор.: *Місяць ще був тільки на рушанні* (ЛЗ-1, с. 582); *дерилюд*

«здирник», пов'язане з *дерти, люди*, пор.: *Наш батюшка скупирдяй, дерилюд* (ЛЗ-1, с. 619); *зальотка, завльотка* «дівчина, яка любить гуляти з хлопцями», пов'язане з *залетіти*, пор.: *Завльотку Килину П'явчину узяв* (ЛЗ-1, с. 72), *А була у Демида зальотка одна* (ЛЗ-1, с. 684); *гробки* «поминки», пов'язане з *гріб*, пор.: *Калі гробки в селі, підводами йому у двір калачі та буханки з могилок возили* (ЛЗ-1, с. 619); *крутьолний* «меткий», пов'язане з *крутити*, пор.: *Кріпко крутьолний йон був* (ЛЗ-1, с. 577); *пуднавеска* «повітка», пов'язане з *висіти*, пор.: *У пуднавесці обода на колесо одягали* (ЛЗ-1, с. 577); *толешній* «торішній», пов'язане з **то лето* «той (минулий) рік», пор.: *На картоплину гнилу, толешню... дивилися як на сонейко* (ЛЗ-1, с. 604); *кулидка* «буханка хліба», *кулидочка* «невелика буханка», можливо, пов'язане з *колода*, пор.: *Приніс кусень сала, кулидку хліба, кислих огірків* (ЛЗ-2, с. 414), *Дозвольте йому узять хоч кулидочку хліба* (ЛЗ-1, с. 279); *поруха* «знищення (?)», пов'язане з *рух, рушити*, пор.: *Змій огнедихий над землею літатиме і буде поруха на все живе* (ЛЗ-1, с. 340); *таніло* «трясовина», пов'язане з *топити*, пор.: *Закрутив головою, аж таніло збрижилось* (ЛЗ-1, с. 209); *запатилок* «панчоха», мабуть, пов'язане з *тил*, пор.: *Мамо, розв'язуй запатилок... та діставай скарби свої* (ЛЗ-1, с. 337); *пішкувати, спішкувати* «іти, ходити», *попішкувати* «піти», *пропішкувати* «пройти», пов'язане з *пішки*, пор.: *Я пішкую нашими полями під виспіву жайворонків* (ЛЗ-1, с. 157), *Спішкували чоловіки до церкви* (ЛЗ-1, с. 75), *І попішкував Нестор вздовж залізниці* (ЛЗ-1, с. 46), *З етапом пропішкував Нестор до Києва* (ЛЗ-1, с. 47); *тепличина* «вирій», пов'язане з *теплий, тепло*, пор.: *З тепличини летіли журавлі* (ЛЗ-1, с. 37); *носодрал* «пихата людина, чванько», пов'язане з *ніс, дерти*, пор.: *Для такого, як ти, носодрала, колішня плуга у гурті знайдеться* (ЛЗ-1, с. 331); *майовать, маювать* «гуляти; бути неодруженим», «вигадувати, обманювати», «світити, сліпити (?)», мабуть, пов'язане з *маяти*, пор.: *Буду женити тебе, Устиме, сьої осені, досить табе майовать* (ЛЗ-1, с. 258), *Маладзьонка уміла маювать і виплітатъ химороди* (ЛЗ-1, с. 149), *Сонечко так маювало, так маювало* (ЛЗ-1, с. 646); *засльозаний* «заплаканий», пов'язане зі *сльоза*, пор.: *Його очі, засльозані, сумні, пам'ятатиму* (ЛЗ-2, с. 70); *лупавки* «очі», пов'язане з *лупати*, пор.: *Вовчі лупавки у яго осталися*

(ЛЗ-1, с. 84); *притьопаний* «несповна розуму», пов'язане з *тьопнути* «вдарити», пор.: *Дак і пан Опанас був мужик ладний, хоч і притьопаний* (ЛЗ-1, с. 149); *чавунка* «вузькоколійна залізниця», пов'язане з *чавун*, пор.: *Чавунка везла Нестора цілу ніч* (ЛЗ-1, с. 46); *другодення* «наступний день», *другодні* «наступного дня», пов'язане з *другий, день*, пор.: *На другодення налетів з поля вітер* (ЛЗ-1, с. 229), *Сє було калі б не у вівторок, другодні после Спаса* (ЛЗ-1, с. 164); *невихажалка* «незаміжня дівчина», пов'язане з *невиходити*, пор.: *Дак то усе ви, баби, молодайки та дєвки-невихажалки, од завидьок* (ЛЗ-1, с. 165); *нежонач* «неодружений парубок», пов'язане з *нежонатий*, пор.: *Ти в нежоначах досюль* (ЛЗ-1, с. 67); *лапотник* «обірванець», пов'язане з *лапоть*, пор.: *Сьгодні він – голова, а завтра – лапотник останній* (ЛЗ-2, с. 361); *доброхот* «доброзичливець (?)», пов'язане з *добрий, хотіти*, пор.: *Доброхоти підкажуть властям, де мій курінь* (ЛЗ-2, с. 420); *затирашка* «страва, що готується з рідкого тіста, яке набирається ложкою й опускається в окріп», пов'язане з *затирати*, пор.: *Напоїла я хлоп'я затирашкою тою* (ЛЗ-2, с. 429); *прогорниця* «частина жорен», пов'язане із *прогортати*, пор.: *Невидимий хтось замість зерен у прогорницю ківшем людяк бідолашних сипле* (ЛЗ-2, с. 259); *лея* «злива», пов'язане з *лити*, пор.: *Дощі лили і лили леєю непроглядною* (ЛЗ-1, с. 447); *некось* «некошена трава», пов'язане з *не косити*, пор.: *Тамочки, округ болота, некось така височенна була* (ЛЗ-1, с. 496); *підстелюха* «жінка легкої поведінки», пов'язане з *підстелити*, *трав'янка* «т. с.», пов'язане з *трава, трав'яний*, пор.: *І вже на тую злидоту, на тую підстелюху, на тую трав'янку Оксану і оком не веде* (ЛЗ-1, с. 258); *колодки* «вечорниці», пов'язане з *колода*, пор.: *Ми ж із нею на колодках разом гуляли* (ЛЗ-1, с. 164); *одмолодь* «стан людини, коли виглядає молодшою», «молодий ліс», пов'язане з *молодий*, пор.: *Ледве упізнав її, пайшла, пайшла в одмолодь очевидно* (ЛЗ-1, с. 164), *Я в одмолоді під Страхоліссям збирав гриби* (ЛЗ-1, с. 164); *розходні шляхи* «перехрестя», пов'язане з *розходитися*, пор.: *Піди серед ночі на розходні шляхи* (ЛЗ-1, с. 207); *погородній* «селянин, у якого не було польової землі, а лише город», пов'язане з *город, городній*, пор.: *Був Гаврило із погородніх, латки землі, окрім грядки біля хати, не мав* (ЛЗ-1, с. 206); *шаландати* «бродити, лазити»,

мабуть, пов'язане з *шаланда*, або це афективне утворення, пов'язане з *шаліти*, пор.: *Яни голову сушили, де ти шаландаєш* (ЛЗ-1, с. 256).

У деяких випадках мотивацію затемнюють різнотипні фонетичні модифікації, які відбулися в структурі слова, зокрема через деетимологізацію: *голошок, олошок* «ожеледь; лід, оголений від снігу», очевидно, «результат фонетичної видозміни первісного *голишок*, пов'язаного з *голий* (*голиш* < лід >) з пізнішим зближенням кінцевого *-шок* зі словом *щока*» (ЕСУМ, т. 1, с. 555), пор. у контексті: *Морозцем по голошоку земельку вхопило* (ЛЗ-1, с. 567), *І ми, хлапаки, з теплого череня та по струп'ю мерзлому, по олошоку босоніж до церкви* (ЛЗ-1, с. 299); *маторженик* «печиво з домішкою лободи», очевидно, складне утворення з основ *мак, ржаний* «житній», тобто результат модифікації **макоржаник* (ЕСУМ, т. 3, с. 367), пор.: *З лободи та висівок маторженики пекли* (ЛЗ-1, с. 604); *сівериця* «жайворонок», пов'язане з *сивий, сиворакша* (ЕСУМ, т. 5, с. 225), пор.: *І запитувала вона про Богданку свою у сівериць* (ЛЗ-1, с. 582); *напрасліца* «даремне обвинувачення», пов'язане з *напрасний* «несправедливий», пор.: *Не гомоніть, мужики, зайвого, напрасліци не вигадуйте* (ЛЗ-1, с. 149); *кіки* «кукурудза», пов'язане з *кий* (ЕСУМ, т. 2, с. 442), пор.: *Ступай... та ламай кіки* (ЛЗ-1, с. 681); *путинка* «сорт яблук», очевидно, результат видозміни варіанта *путівка* «т. с.», який пов'язують із ойконімом *Путивль*, гідронімом **Путивъ* (ЕСУМ, т. 4, с. 640), пор.: *З усіх яблук путинки любив* (ЛЗ-1, с. 650); *захло* «згин дороги», очевидно, пов'язане з діал. *кло* «кут, ребро, грань, виступ у предмета», *ікло* (ЕСУМ, т. 2, с. 226), пор.: *І доїхали яни до захла, так у нас старі люди поворот дороги називають* (ЛЗ-1, с. 280).

Деякі використані В. Г. Дроздом специфічні лексеми можна кваліфікувати як семантичні діалектизми, як-от: *спина* «верх даху», пор.: *Кривлю Остап вивів як на показ: чотирисхилу, спина рівенька* (ЛЗ-2, с. 66); *могилки* «кладовище», пор.: *Прийдуть інгуші – нікого не помилують, і не буде Горіхової землі в Пакулі, а будуть могилки* (ЛЗ-1, с. 302); *день* «міра земельної площі, близько 1 га», пор.: *Даю я табе дванадцять днів поля* (ЛЗ-1, с. 306); *важна* «вагітна», пор.: *Я удова, без мужа, а важна, дитя ношу* (ЛЗ-1, с. 183); *плаха* «шматок розколотої навіпіл

деревини, колоди; брус», пор.: *Дубових плах не вистачило, добудовували в закидь, між ушул* (ЛЗ-1, с. 66); *накидка «знаряддя для лову риби», пор.: Риба сама до нього у волочок, та в ятір, та в накидку іде* (ЛЗ-1, с. 62); *вершуквати «викладати верх стіжка», пор.: Я на стогу сіна вершукую* (ЛЗ-1, с. 220).

На сторінках роману зафіксовано типові для поліського мовлення полонізми: *бутелька «пляшка», пов'язане з пол. butelka «т. с.»* (ЕСУМ, т. 1, с. 308), пор.: *Діставав він із закутку бутельку із сивухою* (ЛЗ-2, с. 361); *люстро «дзеркало», яке продовжує пол. lustro «т. с.»* (ЕСУМ, т. 3, с. 328), пор.: *Прилаштувала люстро* (ЛЗ-1, с. 73); *слаква «сльота», яке продовжує пол. діал. śląkwa «т. с.»* (ЕСУМ, т. 5, с. 295), пор.: *І повіялася слаква несусвітня, дощем холодним мочило нас* (ЛЗ-1, с. 221); *кодло «рід (нейтральна назва)», яке вважають видозміною пол. godło «умовний знак, символ», пор.: Кодло моє од віку в Пакулі, правда твоя* (ЛЗ-1, с. 39); *гильготати «лоскотати», що, припускають, пов'язане з пол. gielgotać «белькотіти», діал. gielkać się «розважатися»* (ЕСУМ, т. 1, с. 491), пор.: *Не гильготала вона* (ЛЗ-1, с. 304); *потарганити «потягнути, повезти», затарганити «затягнути, завезти», притарганити «притягти», що пов'язані з пол. targać «смикати, тягти, рвати»* (ЕСУМ, т. 5, с. 522), пор.: *Посадять тебе у тюрму, потарганять у краї сибірські* (ЛЗ-1, с. 216), *Нас трьох, як дітей репресованих, – затарганили під Брест* (ЛЗ-1, с. 493), *Були такі, що й кулемети притарганили* (ЛЗ-1, с. 382); *нараяти «порадити», що пов'язане з пол. raіć «радити»* (ЕСУМ, т. 6, с. 35), також похідне *нараятий «якому порадили», пор.: І нараяли йому людяки ніти опівночі на Вишневу гору* (ЛЗ-1, с. 141), *А на завтра кличе його пан Опанас, нараятий Уляною Несторкою* (ЛЗ-1, с. 207); *підгейстер «деталь воза», що пов'язане з пол. діал. podgierty «т. с.»* (ЕСУМ, т. 4, с. 390), пор.: *Вовк слідом біг, прип'ятий до підгейстра* (ЛЗ-1, с. 146).

В. Г. Дрозд, порівняно з іншими письменниками-вихідцями з Полісся, використав суттєво менше запозичень із російської мови: *вушлий «хитрий, кмітливий, спритний», що продовжує рос. ушлый «т. с.»* (ЕСУМ, т. 6, с. 58), пор.: *Кривинку нашу смоктатимуть, бо вушли од роду* (ЛЗ-2, с. 408); *одчебучити «виробити, вибудувати», що засвідчує переосмислення рос. отчебучить «сказати*

дурницю» (ЕСУМ, т. 1, с. 395), пор: *Такі хороми одчебучив* (ЛЗ-1, с. 149); також *конєшно* «звичайно» (ЛЗ-1, с. 351), *ружжо* «гвинтівка» (ЛЗ-1, с. 232), *вскорі* «невдовзі» (ЛЗ-2, с. 70), *плотник* «тесляр» (ЛЗ-2, с. 180), *плотницький* «теслярський» (ЛЗ-2, с. 15), *мечтать* «мріяти» (ЛЗ-2, с. 67), *нонішній* «теперішній» (ЛЗ-2, с. 68), *больниця* «лікарня» (ЛЗ-1, с. 419), *чулка* «панчоха» (ЛЗ-1, с. 468), *пойнять* «зрозуміти» (ЛЗ-1, с. 474), *пошти* «майже» (ЛЗ-1, с. 498) та ін.

Старослов'янізмами в українській мові визнано лексеми *супружниця* «дружина», *супружество* «шлюб», що пов'язані зі стсл. *сѣпрѣгъ* «пара волів; подружжя; чоловік; товариш» (ЕСУМ, т. 5, с. 478), пор: *Зосталися ми удвох з супружницею моєю дорогою* (ЛЗ-1, с. 620), *Благословив ти супружество наше* (ЛЗ-1, с. 620–621); *вредний* «поганий», *повредіться* «зіпсуватися», що пов'язані зі стсл. *врѣдъ* «отрута; виразка, рана» (ЕСУМ, т. 6, с. 42), пор.: *Не вредний комендант був, не* (ЛЗ-2, с. 449), *Дивувалася я з того, думала – йому в голові повреділося* (ЛЗ-1, с. 72); *врем'я* «час», пов'язане зі стсл. *врѣмѧ* «т. с.» (ЕСУМ, т. 1, с. 432–433), пор.: *Буває врем'я... коли уранні – уже смурніє на вечір* (ЛЗ-1, с. 507).

В. Г. Дрозд маніфестував деякі запозичення з неслов'янських мов (окремі з них поширені в українській мові за польським чи російським посередництвом): *шиндрити* «обшукувати», що, мабуть, пов'язане з нім. *schinden* «лупити, чистити» (ЕСУМ, т. 6, с. 416), пор.: *По хатах ми шиндрили, усе перевертали* (ЛЗ-1, с. 639); *маштарка* «комірчина для збруї», яке через пол. *masztarnia* «стайня» пов'язане з нім. *ma(h)rstal* «т. с.» (ЕСУМ, т. 3, с. 425), пор.: *Ковзнула з клуні до маштарки, комірчини в стайні, де збруя кінська* (ЛЗ-1, с. 263); *могозей* «комора», що через рос. діал. *магазей* «т. с.» пов'язане з гол. *magazijn* «склад» (ЕСУМ, т. 3, с. 351), пор.: *А в могозях Мартинових хлібець був* (ЛЗ-1, с. 598); *бакай* «глибока яма», яке пов'язане з крим.-тат., тур. *bok* «кал, гній, бруд» (ЕСУМ, т. 1, с. 119), пор.: *Згряя котів крилатих шуганула в бакай* (ЛЗ-1, с. 697); *мажара* «віз», *мажа* «т. с.», що пов'язане з крим.-тат. *маџар* «т. с.» (ЕСУМ, т. 3, с. 358), пор.: *Запряг я конячку у мажару* (ЛЗ-1, с. 609), *Мажа батькова зсталася* (ЛЗ-1, с. 143); *чекмень*, *чекмель* «довгий суконний каптан», що пов'язане з крим.-тат. *čäktän* «верхній одяг», тур.

сектен «т. с.» (ЕСУМ, т. 6, с. 292), пор.: *На бричці він сидів, залізом кованій, у шапці-кубанці і в чорнім чекмені наопаи* (ЛЗ-1, с. 430), *А завтрашки налетіло з Мрина жандарів, ой налетіло, усі в чекмелях синіх* (ЛЗ-1, с. 100); *бахур* «розпусник», що пов'язане з гебр. *bāxūr* «юнак» (ЕСУМ, т. 1, с. 153), пор.: *Подушкою старого бахура задушила* (ЛЗ-1, с. 58); *борах* «коханець», пов'язане із власним ім'ям *Барух*, *Борух* гебрейського походження, пор.: *Се йон на тебе око поклав, у борахи набивається* (ЛЗ-1, с. 160); *горовати* «тяжко без відпочинку працювати», похідне від запозиченого з давньоісландської мови **гарь* чи **гарь* «данина; взяття в неволю» (ЕСУМ, т. 1, с. 476–477), пор.: *Я над полоттям саме горувала* (ЛЗ-1, с. 79). Дієслово *вкнапитися* «встрянути (?)», пор.: *Вкнапився Нестірко у боріння з Богом* (ЛЗ-2, с. 123), можливо, пов'язане з нім. *Кнарре* «юнак; наймит; паж; підмайстер» (ЕСУМ, т. 2, с. 472–473).

До афективних утворень віднесено діалектизми *желібать* «їсти», *пожелібать* «поїсти», пор.: *Пирій желібав, сам себе лікуючи* (ЛЗ-2, с. 69), *Там уже – грядки коло хат, щось знайдеться пожелібать, осінь таки ж* (ЛЗ-2, с. 298); *мельтешити* «часто міняти напрям руху», пор.: *Три дні не з'являвся на вулиці Коршак, та й у дворі не мельтешив* (ЛЗ-2, с. 408); *карабкаться* «дертися, видиратися нагору», пор.: *Сміливці карабкаються на дзвони* (ЛЗ-2, с. 75); *утюриться* «закохатися», пор.: *Утюрився йон, як у дівку* (ЛЗ-2, с. 116); *перехняблений* «згорблений», *перехнябившись* «згорбившись», пор.: *Повернувся Громницький до людей спиною перехнябленою* (ЛЗ-1, с. 492), *Сама вона впряглася у возика з гноєм і, перехнябившись, навпіл склавшись, волочить його по краю грядки* (ЛЗ-1, с. 483); *на викиштель* «викинути геть», пор.: *Стружку з мене до кості мосі селянської зняли і з міліції – на викиштель* (ЛЗ-2, с. 13); до звуконаслідувальних – *райкати* «квакати», також у переносному значенні *зарайкали* «заговорили», пор.: *Райкали жаби в озерці* (ЛЗ-1, с. 146), *Зарайкали по селу* (ЛЗ-1, с. 100); *крахати* «каркати», пор.: *Не крахай, як ворона* (ЛЗ-1, с. 672); *галайдакати* «теревенити», пор.: *Людова до сих пір галайдакає* (ЛЗ-1, с. 71); *клекотень* «лелека», пор.: *Уже перелітны, чужі, клекотні бродили по лугу* (ЛЗ-1, с. 146).

Деякі поліські лексеми мають затемнену мотивацію: *муторно* «нестерпно; страшно», пор.: *Сьогодні і тобі, синку, кріпко муторно прийшлося* (ЛЗ-2, с. 50); *скумасний* «страшний», *скумасно* «страшно», пор.: *Юхим заревів голосом скумасним, наче звір поранений* (ЛЗ-1, с. 395), *Самій удома страшно, скумасно* (ЛЗ-2, с. 182); *замандьоритися* «виникнути, з'явитися (про бажання зробити щось)», пор.: *Замандьорилося синам моїм і невісткам на переселення їхати* (ЛЗ-1, с. 336); *шмаляти* «тікати, забиратися геть», пор.: *Шмаляй одсюль і не оглядайся* (ЛЗ-2, с. 256); *пруганитися* «повільно пересуватися», пор.: *Пустелею пруганився* (ЛЗ-1, с. 238); *бузгорак* «невисокий горб, пагорбок», пор.: *А на піщанім бузгораці догоряла халупчина кострищем погребовим* (ЛЗ-1, с. 693); *напугритися* «настовбурчитися», пор.: *Дак яна уся напугрилася до мене* (ЛЗ-1, с. 165); *дзузлий* «набряклий, брезклий», пор.: *Дядько уже був дзузлий* (ЛЗ-1, с. 208); *калабушити* «хльоскати», пор.: *Сіллю солили та батогами калабушили* (ЛЗ-1, с. 58); *сектіти* «сочитися», пор.: *З-під могили цементової, жива вода сектіє* (ЛЗ-2, с. 121); *пом'яхи* «якісь квіти», пор.: *Йде по стежці, пом'яхами та айстрами обсаджений* (ЛЗ-2, с. 560). Це ж стосується лексеми *понеде́тка*, *понеде́тка*, значення якої з контексту не зовсім зрозуміле, а сам автор, на жаль, не вважав за потрібне його пояснити, пор.: *Нема у мене, понеде́тка, нема і не нюхала* (ЛЗ-1, с. 440), *В'яжи рушники, понеде́тко, в'яжи рушники* (ЛЗ-1, с. 579).

Висновки до розділу 4

На відміну від В. С. Лиса, Ю. Королько, М. І. Закусила, О. М. Кулеша, відносно невеликою кількістю прикладів В. Г. Дрозд передав специфіку місцевої фонетичної системи (послідовно в «пакульському» звуковому оформленні представлено фактично лише кількасот слів). Принагідно, окремими штрихами письменник позначив діалектні явища словозміни та синтаксису, натомість достатньо повно відобразив специфіку поліського словотворення.

Окрім того, В. Г. Дрозд використав великий за обсягом місцевий словник, зокрема поліські локалізми, які в основному мають прозору мотивацію, семантичні діалектизми, афективні утворення, виразні архаїзми праслов'янського

походження. На сторінках роману простежено типові для поліського мовлення полонізми, церковнослов'янізми, запозичення з німецької, румунської, турецької, кримськотатарської, угорської, гебрейської мов. Використано суттєво менше, ніж в інших письменників-поліщуків, запозичень із російської мови.

Говіркові елементи В. Г. Дрозд використовує в зазвичай дуже розлогих розповідях та спогадах персонажів (традиційних діалогів на сторінках роману, по суті, нема). Авторська мова орієнтована на літературний стандарт, хоча в ній також маніфестовано діалектизми, переважно лексичні. Це явище виправдане з огляду на бажання автора максимально точно і достовірно відобразити місцевий мовний колорит, специфіку рельєфу, побуту і господарювання, забезпечити мовну експресивність.

Деякі положення розділу 4 відображено в такій публікації: «Поліська лексика в романі Володимира Дрозда “Листя землі”» [188].

ВИСНОВКИ

До введення поліських говорів у сучасну художню літературу найбільшою мірою і з найвищою майстерністю та переконливістю долучилися прозаїки В. Г. Дрозд, М. І. Закусило, О. М. Кулеш, В. С. Лис, а також поетеса Ю. Королько. Північноукраїнські діалекти у творах цих авторів використано неоднорідно.

За ступенем насиченості художньої мови говірковими елементами розмежовано два типи текстів. Поетичні твори Ю. Королько, окремі тексти О. М. Кулеша написані суціль говіркою. Такі тексти доводять спроможність діалекту як самодостатньої і довершеної мовної системи реалізувати художні задуми автора. Різномірні поліські елементи виконують свої функції так само, як і літературна мова, – забезпечують образність, експресивність, характеротворення, етнографічну достовірність. Ці тексти так точно відображають народне мовлення, що їх можна вважати сучасними писемними пам'ятками поліського наріччя.

Другий тип представляють прозові твори В. Г. Дрозда, М. І. Закусила, В. С. Лиса, більшість текстів О. М. Кулеша. Ідеться про авторів, які пишуть літературною мовою, але вдаються до стилізації під діалект для відтворення стихії поліського мовлення, мовної індивідуалізації персонажів, передачі особливостей місцевого побуту, господарювання, рельєфу тощо.

У межах другого типу розмежовано два різновиди текстів за співвіднесеністю говіркових елементів із конкретним типом мови твору – мовою персонажів чи мовою автора. Перший різновид – більшість прозових творів О. М. Кулеша, в яких різномірні північноукраїнські елементи використано тільки в мовленні персонажів, зокрема в прямій та невластивій мові, у внутрішніх монологіях. Авторська мова в його творах цілком орієнтована на літературний стандарт. Другий різновид представлено романами М. І. Закусила, В. С. Лиса та В. Г. Дрозда. Діалоги, репліки, внутрішні монологи, спогади персонажів так само стилізовано під говірку, але, на відміну від творів О. М. Кулеша, різномірні діалектні елементи представлено й у фрагментах власне авторського тексту – роздумах, описах, спогадах тощо (М. І. Закусило в

романі «Грамотка скорблячих» виділяє такі фрагменти курсивом). Авторський текст в основному все ж зберігає орієнтацію на літературну мову. Лексичні діалектизми в мові автора цілком виправдані з огляду на необхідність передати реалії побуту і господарювання поліщуків, специфіку поліського рельєфу та ін. Стилізацію авторської мови під говірку на фонетичному і граматичному рівнях можна трактувати як самоціль. Водночас насичення авторської мови говірковими елементами – це свідомий художній прийом із метою створення максимальних ефектів природного мовлення та суб'єктивної оповіді-сповіді. Звичайно, така художня практика більш достовірно відображає народнорозмовну стихію, але ускладнює сприйняття тексту пересічним читачем, який не обізнаний з усіма деталями мовлення поліщуків. Останнє зауваження особливо актуальне з огляду на те, що всі автори, окрім В. Л. Лиса, майже не коментують значення лексичних діалектизмів, а з контексту воно не завжди зрозуміле.

Письменники-поліщуки використали північноукраїнські лінгвальні явища різних рівнів, проте в їхньому застосуванні виявили певну специфіку. Зрозуміло, що найбільш повно і послідовно говіркові риси всіх рівнів представлено в поетичних творах Ю. Королько, які написані суціль говіркою. Серед авторів, які вдавалися до стилізації під діалект, поліське мовлення на всіх рівнях найповніше і найбільш послідовно відтворив М. І. Закусило: на фонетичному рівні не просто відображено всі основні риси середньополіських говірок, але й передано варіативність багатьох звукових процесів; на лексичному рівні використано велику кількість місцевих назв реалій побуту, господарювання, природи тощо. Різномірні говіркові елементи використав і В. С. Лис, зокрема більш чи менш послідовно маніфестував основні фонетичні особливості поліського мовлення, меншою кількістю прикладів – тільки найвиразніші явища словозміни і синтаксису (щоправда, дуже детально відтворив відмінності супроти літературної мови в займенникових формах), а також представив у великому обсязі місцеву лексику. У творах В. Г. Дрозда найбільш повно ілюстровано саме специфічну поліську лексику, відносно невеликою кількістю прикладів – місцеві явища фонетичного, морфологічного та синтаксичного рівнів. О. М. Кулеш найповніше і

найпоследовніше відобразив говіркові риси фонетичного рівня, меншою мірою – явища словозміни, та й то в основному фонетично зумовлені інновації, зовсім принагідно – поліські синтаксичні риси та місцеву лексику.

Для кожного письменника характерний свій корпус північноукраїнських лінгвальних елементів, кількість і комбінація яких у різних авторів неоднакові. Серед загальнополіських фонетичних процесів в усіх аналізованих текстах із різною мірою послідовності й частотності відображено такі: відмінна від [i] рефлексія *o в наголошених закритих складах та монофтонг [o] на місці *o в ненаголошених закритих складах: *вин, буоль, ноч – война*; різна рефлексія ненаголошеного *o в структурі прийменників та префіксів *отъ > од, *подъ > пуд: *оддати, од їх, пуддєвка, пуд столом* (В. Г. Дрозд лише спорадично представив варіантність *пуд / под*); відмінна від [i] рефлексія *e в наголошених закритих складах: *щильно, пєч, жонка, жуонка*; відмінна від [i] рефлексія ненаголошеного *ě: *дитей, беда, хлєбина, вадро*; розвиток звукосполук *гы, *кы, *хы в [г'і], [к'і], [х'і]: *Руській, хитрий, гідкі*; лабіалізація [e] > [o] перед твердим приголосним та в займеннику *все*: *в льогких, всьо*; ствердіння [p'] перед голосними заднього ряду: *бурак, вітруган*; протетичні приголосні [г], [в], [й]; різнотипні скорочення та спрощення.

Опрацьовані тексти на фонетичному рівні відображають протиставлення говірок різних північноукраїнських діалектів та говіркових груп. Тільки у творах В. С. Лиса, які співвідносні з волинськополіським ареалом, простежено такі локальні явища: монофтонг [и] < *o в закритих складах: *вин, стилько*; [e], [a] < *e після губного, через депалаталізацію якого розвинулася додаткова артикуляція, як-от: *памнєть, памнять*; обниження артикуляції наголошеного [и] > [e]: *купєти, зрубєла*; підвищення і звуження артикуляції ненаголошеного [e] > [и], а після [й] – [e] > [і]: *типерка, ни знайш*; підвищення і звуження артикуляції наголошеного [a] > [e] після м'яких приголосних: *п'єть, тєжко*; посилення лабіалізації ненаголошеного [o] > [у]: *гувурєти, чулувік* (лише в одиничних словоформах це явище фіксують М. І. Закусило та В. Г. Дрозд); збереження історичної м'якості шиплячих перед [a] > [e]: *дивчєта, мішєли, жєль*. Тільки у творах Ю. Королько,

що маніфестують підляську говірку, як результати регулярних звукових процесів представлено дифтонг [yo] < *o в закритому складі: *буоль, злуосць* (лише в кількох словоформах це явище фіксує М. І. Закусило); [ie], [ie] на місці наголошеного *ě: *цьвіет, гриех*; [yo] перед твердим приголосним та [ie], [ie] перед м'яким приголосним на місці наголошеного *e: *жуонка, постіель, щцельно*; м'яку вимову [ц']: *сонце, гуліця*; м'яку вимову губних перед [a]-рефлексом *e: *мягка, девяти, скрипят*; фонему [ф]: *фалишивих, фалямi*. Тільки у творах В. С. Лиса та Ю. Королько, які представляють дві говіркові групи західнополіського діалекту, простежено такі звукові явища: [y] відповідно до ненаголошеного *o не тільки у прийменнику *пуд*, але і в інших позиціях: *до кунця, на кунціе*; [и] на місці ненаголошеного *ě: *дитей, симня, гришити*; ствердіння [ц'] перед рефlekсами наголошеного *ě: *ццлий, ццелі*. Тільки в романі В. Г. Дрозда, який співвідносний зі східнополіським ареалом, відображено реалізацію ненаголошеної фонемі [o] у звукові [a]: *маладьонка, гаравать*. Тільки у творах О. М. Кулеша, які відображають середньополіську говірку, простежено такі локальні фонетичні явища: рефlekсацію ненаголошеного *ě > [a] після стверділих губних: *вадро, смаяліса*; [a] на місці *e після губного, який зазнав звичайного ствердіння без розвитку додаткової артикуляції: *сватие, патнадцат, застават*; реалізацію ненаголошеної фонемі [e] після губних, [p] та шиплячих у звукові [a]: *валікій, прічачівса, раццпт*. Тільки в романах М. І. Закусила, які маніфестують іншу середньополіську говірку, представлено ствердіння губних перед [e]-рефлексом наголошеного *ě з розвитком додаткової артикуляції [й], після [м] – [н']: *н'єре, об'єд, три мнєсеци*; [e] на місці *e після губного, який зазнав звичайного ствердіння: *двєцца, ставет, жабєча*. Найчіткіше у творах О. М. Кулеша та М. І. Закусила маніфестовано тенденцію до депалаталізації губних перед ненаголошеними рефlekсами *ě: *беда, вадро*; в цих же авторів простежено підвищення і звуження артикуляції ненаголошеного [a] > [e] після [й]: *єкраз, єкіє*; ствердіння губних перед [o]-рефлексом *e з розвитком додаткової артикуляції [й], зокрема формах на зразок *повйоз, привйоз*; ствердіння свистячого в постфіксі

зворотних дієслів: *подівівса, подєлас, додумацца*. У текстах М. І. Закусила, О. М. Кулеша, В. Г. Дрозда представлені такі регулярні фонетичні явища: [o] на місці наголошеного *o в закритому складі: *конь, ноч, вольний*; [e] на місці наголошеного *e в закритому складі перед історично м'яким приголосним: *пєч, жмєль*; [e] на місці наголошеного *ě: *пєвень, тєло, влєтку, горєх*; розвиток *y > [i]: *віще, рібалка, мабіть* (найбільш послідовно явище відобразив О. М. Кулєш, спорадично – В. Г. Дрозд). Ю. Королько та М. І. Закусило засвідчили ствердіння вібранта та шиплячих перед *ě: *рїєчка, грєх, грєшити, в душе*; відсутність сполук типу «губний + [л']» у дієслівних формах на зразок *терпю, дивюса, люб'ю, голубью*. У мові О. М. Кулєша маніфестовано збереження м'якої вимови приголосних перед [e]: *далєко, тєпєр*; Ю. Королько це явище відображає в основному тільки щодо [л'] та [ц']: *шєлєст, сонцє*. У більшості опрацьованих текстів, за винятком творів В. С. Лиса, відображено збереження *i та м'яку вимову попереднього приголосного: *одін, чути, гусі, смоліна* (В. С. Лис передає це явище лише спорадично після губних); звичайно непослідовну тенденцію до ствердіння шиплячих: *плєчи, ноччу*, але *жіві*. Усі автори, крім Ю. Королько, маніфестували ствердіння [ц'] у кінці основ іменників: *граница, кєнєц, напрєслїци*; заміну [ф] > [хв], [х]: *хвантазія, хронт*. Усі твори, за винятком текстів В. Г. Дрозда, засвідчили можливість рефлексії ненаголошеного *e як [e]: *памнєть, поглєдає, злєкавє*.

На рівні словозміни автори-поліщуки найчастіше фіксують інновації, які відображають наслідки різних фонетичних процесів. Власне морфологічних інновацій, зумовлених дією граматичної аналогії, небагато. Усі автори, крім В. Г. Дрозда, позначили закінчення *-ою* та *-ом* в О. в. одн. іменників м'як. гр. та міш. гр. відповідно I відм. та II відм.: *долонью, куньцьом*. Ю. Королько та М. І. Закусило маніфестували флексії *-ою, -єю* у формах О. в. одн. іменників III відм.: *радосьцьою, кров'єю*. Усі автори, крім В. С. Лиса, представили форми непрямих відмінків предметно-особових займенників без приставного [н] після прийменника: *в їє були, коло його стояв*. В. С. Лис та Ю. Королько використали форми М. в. одн. іменників ч. р. та с. р. із закінченням *-ові*: *в воздухіві, на сїнові*, а також форми Р. в. прикметників ж. р. тв. гр. із флексією *-еї*: *з лївеї ноги*; В. С. Лис

– форми непрямих відмінків предметно-особових займенників із приставним [н] незалежно від наявності прийменника: *бачив неї, відучив неї*, а також присвійний займенник *неїн* «її»; Ю. Королько – форми Р. в. мн. іменників ж. р. та с. р. із закінченням **-овь*: з *деревуов, з простинюов*; М. І. Закусило та В. Г. Дрозд – форми 3 ос. одн. дієслів на зразок *робе, заголосо*; О. М. Кулеш – форми 1 ос. мн. дієслів із флексіями *-ом, -омо*: *йдом, подождомо* тощо. Серед архаїчних словозмінних явищ усі автори зафіксували закінчення *-є* в іменниках с. р. на зразок *щастє, клоччє*; повні нестягнені форми прикметників ж. р., с. р. та мн.: *земля сухая, старое цілованє, люде молодіє*; В. С. Лис, Ю. Королько, М. І. Закусило та В. Г. Дрозд – двоїнні за походженням форми Н. в. мн. іменників ч. р.: *голоса, края*; В. С. Лис, Ю. Королько та М. І. Закусило – флексію *-и* в Р. в. одн. іменників III відм.: *старости*; Ю. Королько та М. І. Закусило – більшу супроти літературної мови продуктивність флексії *-а* у формах Р. в. одн. іменників ч. р.: *горизонта, края*; В. С. Лис та Ю. Королько – історичні форми Р. в. прикметників ж. р. м'як. гр. з закінченням *-еї*: *завтрашнєї ночі*; О. М. Кулеш та В. Г. Дрозд – нульову флексію у формах Р. в. мн. іменників ч. р.: *сто год*; В. С. Лис – закінчення *-ох, -ех* у формах М. в. мн. іменників на зразок *у грудех, на ворітьох*, а також займенник 2 ос. мн. у варіанті *ви-те* тощо.

Із поліської діалектної лексики в сучасному художньому тексті репрезентативними виявилися номени різних тематичних груп. Найбільшу кількість лексичних діалектизмів маніфестували В. С. Лис, Ю. Королько, М. І. Закусило та В. Г. Дрозд. В. С. Лис використав волинськополіські найменування одягу, взуття і суміжних понять: *маринарка, майтки, пацьори, шальоха*; меблів і кухонного начиння: *люстро, поренжа, куфер, бутелька*; страв, напоїв: *гомачка, пумнєстуха, самограй*; рослин: *трускавки, димка, бульба, ведмеді*; тварин та комах: *боцюн, дзік, петрусь, прусак*; місцевого рельєфу: *ружок, калабаня, ланкє*; найменування людей за різними ознаками: *кобіта, меницизна, охверма, затєнтий, політок, любовальниця* тощо; анатомічні і фізіологічні назви: *льохи, жолудок, груба*; транспортну лексику: *крипа, таксувка, самольот*; суспільно-політичну термінологію: *осаднік, постерунок, жолнєж, тміна*; дієслівну

лексику: *довгарати, погрумичати, сагонити, сабанити* тощо. Ю. Королько послуговується підляськими назвами конкретних побутових предметів: *запалкі, гузік, капсель, криж, ліна, тафля, фотель*; дієслівною лексикою: *лапати, пукати, жлобіті, кісіті, переочиті, кляскаті*, а також назвами процесів, станів та дій: *вищечка, самобуйство, жище*; прикметниками-найменуваннями фізичних якостей предметів та різних рис людини: *зімни, квасни, шари, штивни, звінни*; анатомічними та фізіологічними номенами: *твар, женса, шпон, взрок*; абстрактною лексикою: *літосьць, ульга, сказа*; прислівниковою лексикою: *дзись, барзо* тощо. М. І. Закусило використав середньополіські назви одягу та взуття: *бунда, опиначка, обувачка*; найменування різних знарядь праці, деталей упряжі: *п'яло, венджі, кантарка, букша, ремячче, цибля, шершебка*; назви будівель та їхніх частин: *вистебка, овшула, арцаб, легар, лобовики*; найменування рослин: *космачі, ятельник, лабузинне*; назви тварин: *коршун, ополоник*; анатомічні і фізіологічні номени: *культя, гергавка, поленбица, оточини*; найменування, що відображають специфіку місцевості: *мозглятник, хмареча, ковдобанка*; назви людей за діяльністю: *сучкоруб, протравник*, а також фізичними ознаками та поведінкою: *пультатий, мизатий, дзьоба, шараміжник*; різну дієслівну лексику: *блюдити, раяти, окрияти, повнежуваца, скацапніти, вихарашати, згирица*; абстрактну лексику: *туск, луч, год, жичка* тощо. Зі східнополіської говірки В. Г. Дрозд переніс на сторінки свого роману найменування людей за різними ознаками (чимало з них мають емоційно-оцінне забарвлення): *муж, сябро, оратай, большак, убіж, дерилюд, зальотка, носодрал, лапотник, підстелюха, доброхот, ручий, нескосирний, крутьолний*; дієслівну лексику: *клокати, блюсти, доблягузкувати, очоловічитися, шаландати*; метеорологічну термінологію: *сівер, сирин, студорга, лея, голощок*; назви, що відображають специфіку поліської місцевості: *сукрачче, глижжє, хемереча, бакай*, тваринного світу: *вивериця, вутя, сівериця*, рослинності: *кіки*; назви будівель та їхніх частин: *ушула, парки, пуднавеска, маштарка, могозей*; назви одягу: *пацяганка, страп'я, напиначка, чекмень*; назви страв: *затирачка, маторженник*; абстрактну лексику: *обчий, уйма, напрасліца, потяжка* тощо. На сторінках творів О. М. Кулеша специфічну

лексику середньополіської говірки представлено небагатьма одиницями: *леса, стовб, п'ятно, сварцало, музкий, нельго*.

Використані письменниками-поліщуками лексичні діалектизми неоднорідні з погляду походження. У творах Ю. Королько абсолютну більшість специфічної лексики складають полонізми: *запалкі, гузік, капсель, криж, ліна, тафля, женса, взрок, вищечка, штивни, дзюрка, ходнік, шпон, смок, літосьць, ульга, сказа, кісіті, жлобіті, дзісь, барзо, лені* тощо; помітний відсоток – росіянізми та церковнослов'янізми (авторка здобула кваліфікацію вчителя російської мови): *одіночество, пространство, часи, воротнік, більйо, вісок, чародей, сохраняті, прошле, разни* тощо; виявлено також кілька праслов'янських архаїзмів: *жешкі, мнуого, ворочатіса*. Волинськополіська лексика, яку використав В. С. Лис, із погляду походження майже рівною мірою представлена запозиченнями з польської мови: *маринарка, майтки, станік, пацьори, поренжа, таксувка, лагодзінки, трускавки, кобіта, охверма, осаднік, жолнеж* тощо; запозиченнями з російської мови: *заявленіє, месность, побєда, звєстіє, отдєл, сєльсовет, свадьба, больниця* тощо; власне лексичними діалектизмами з прозорою мотивацією: *гомачка, пумнетуха, городник, самограй, ружок, політок, лупень, любовальниця, вирва, довгарати* тощо. Виявлено кілька семантичних діалектизмів: *горох, бульба, бакун, диньки, ведмеді, прусак, могилки, груба, понести*, праслов'янських архаїзмів: *попруга, жолудок, попудити, лучитися*, а також одиничні германізми через польське посередництво: *крипа, гвер, куфер*. У складі лексики середньополіської говірки в мові М. І. Закусила основні групи з погляду походження – це лексичні діалектизми із прозорою мотивацією: *четвертуха, ціпуга, вилошник, лайнула, опинанка, обувачка, горбель, здвиж, оточини, петерик* тощо, а також виразні праслов'янські архаїзми або деривати з архаїчними коренями: *летось, п'яло, вистєбка, овишула, блюдити, окрияти, культя, туск, год, мозглятник* тощо. Помітну групу складають росіянізми: *отєчество, сцєпленіє, ружжо, храбриє, загноєніє, считати, почти* та ін. Виявлено з десяток полонізмів: *арцаб, легар, венджі, раяти, полєнбица, без, шихля, дзьоба* та ін.; стільки ж семантичних діалектизмів: *кухонька, завод, бульба, шлях, трубити, плаха, козлики*

та ін.; одиничні запозичення з німецької (*букша, цибля, шершебка*), угорської (*кантарка, бунда*), румунської (*бовкун*) мов, з їдиш (*скацапніти*). Специфічна східнополіська лексика, маніфестована В. Г. Дроздом, з погляду походження представлена так само найперше власне лексичними діалектизмами з прозорою мотивацією: *парки, большак, очоловічитися, убїж, топтуха, напиначка, чавунка, другодні, нежонач, невихажалка, доброхот* тощо, а також праслов'янськими архаїзмами чи дериватами з архаїчними твірними основами: *вивериця, сівер, сирич, муж, сябро, год, клопати, ручий, обчий, ушула, чолопочок, челядь, страп'я, блюсти, кугути, вутя, студорга, позалетось, сукрачче* тощо. Невеликі групи складають семантичні діалектизми: *спина, могилки, день, важна, плаха, накидка, вершувати*, полонізми: *люстро, слаква, кодро, гильготати, нараяти, підгейстер*, росіянізми: *вушлий, одчебучити, ружжо, плотник, мечтати*. Запозичення з інших мов одиничні, зокрема з німецької: *циндрити, маштачка*, з тюркських: *бакай, мажа, чекмень*, гебрейської: *борах*.

Різномірні північноукраїнські лінгвальні елементи, найперше лексичні, в сучасних белетристичних текстах виконують важливі художні функції: вони відображають поліську ментальність та світобачення, забезпечують мовну експресивність та художню переконливість і достовірність відтворення місцевого мовного колориту, особливостей побуту і господарювання, організації громадського життя, специфіки рельєфу та природи краю, а також мовну та етнографічну ідентифікацію персонажів.

Перспективи подальшого дослідження пов'язані з потребою вивчення специфіки вживання поліських лінгвальних елементів у перекладах, зокрема Ф. Д. Климчука, М. О. Лукаша, а також із поглибленням аналізу поліських діалектизмів як стилістичної категорії та їхнім лексикографічним опрацюванням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Художні твори

В – Королько Ю. Вірші : [поезії] / Юстина Королько // Над Бугом і Нарвою : український часопис Підляшшя. – 1997. – № 1 (29). – С. 11.

ВЗР – Королько Ю. В зелені рук : [поезії] / Юстина Королько // Український літературний провулок. – 2007. – Т. 7. – С. 19–45.

ГС – Закусило М. І. Грамотка скорблячих : роман-жальки / Микола Іванович Закусило // Вечеря на дванадцять персон: житомирська прозова школа / упоряд., передм., літ. ред. В. Даниленка. – К. : Генеза, 1997. – С. 373–518.

ІЧП – Лис В. С. Іван і Чорна Пантера : [роман] / Володимир Савович Лис. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. – 320 с.

К – Кулеш О. М. Колодязько : проза / Олександр Миколайович Кулеш ; авт. передм. В. Г. Медвідь. – Житомир : Полісся, 2001. – 72 с.

КП – Закусило М. І. Книга плачів : роман-міф / Микола Іванович Закусило. – К. : Український письменник, 1999. – 159 с.

ЛЗ-1 – Дрозд В. Г. Листя землі : [роман] : у двох кн. / Володимир Григорович Дрозд. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – Кн. 1. – 703 с.

ЛЗ-2 – Дрозд В. Г. Листя землі : [роман] : у двох кн. / [упоряд. І. В. Жиленко] / Володимир Григорович Дрозд. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – Кн. 2. – 622 с.

Ник. – Никончук М. В. Зворини : [поезії] / Микола Васильович Никончук. – Житомир, 1992. – 95 с.

ПМП – Лис В. С. Із сонцем за плечима. Поліська мудрість Пелагеї : [проза] / Володимир Савович Лис ; худож. А. Печенізький та ін. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – 240 с.

СС – Лис В. С. Соло для Соломії : роман / Володимир Савович Лис ; передм. Т. Прохаська. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 368 с.

СЯ – Лис В. С. Століття Якова : [роман] / Володимир Савович Лис ; передм. О. Забужко. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. – 240 с.

ХКС – Кулеш О. М. На хуторі Куріна Сліпота : [оповідання] / Олександр Миколайович Кулеш ; авт. передм. В. Грабовський ; худож. В. Кондратюк. – Житомир : Полісся, 2000. – 70 с.

ЯТО – Королько Ю. Я така одінока : [поезії] / Юстина Королько // Український літературний провулок. – 2006. – Т. 6. – С. 117–122.

Лексикографічні праці

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К. : Наукова думка, 1982– . –

Т. 1 : А – Г / уклад. Р. В. Болдирев [та ін.]. – 1982. – 632 с.

Т. 2 : Д – Копці / уклад. Р. В. Болдирев [та ін.]. – 1985. – 570 с.

Т. 3 : Кора – М / уклад. Р. В. Болдирев [та ін.]. – 1989. – 550 с.

Т. 4 : Н – П / уклад. Р. В. Болдирев [та ін.]. – 2004. – 654 с.

Т. 5 : Р – Т / уклад. Р. В. Болдирев [та ін.]. – 2006. – 704 с.

Т. 6 : У – Я / уклад. Г. П. Півторак [та ін.]. – 2006. – 704 с.

Лис. – Лисенко П. С. Словник поліських говорів / Панас Силович Лисенко ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наукова думка, 1974. – 260 с.

Тур. – Тураўскі слоўнік : у 5-ці т. / [склад. А. А. Крывіцкі, Г. А. Цыхун, І. Я. Яшкін]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1982– . –

Т. 1 : А – Г. – 1982. – 255 с.

Фасм. – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / Макс Фасмер ; пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачев ; ред. и предисл. Б. А. Ларин. – М. : Прогресс, 1964– . –

Т. 3 : Муза – Сят. – 1971. – 827 с.

Т. 4 : Т – Ящур. – 1973. – 852 с.

ЭСБМ – Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / рэд. В. У. Мартынаў ;
Акадэмія навук Беларускай ССР, Ін-т мовазнаўства імя Якуба Коласа. – Мінск :
Навука і тэхніка, 1978.–

Т. 2 : В – Вяшчэль / [рэд. В. У. Мартынаў]. – 1980. – 344 с.

Т. 3 : Г – Ішчэ / [уклад. Р. У. Краўчук і інш. ; рэд. В. У. Мартынаў]. – 1985. –
408 с.

Т. 7 : Мгла – Немарасць / [уклад. І. І. Лучыц-Федарэц, Г. А. Цыхун ; рэд.
В. У. Мартынаў]. – 1991. – 315 с.

MSJP – Mały słownik języka polskiego / red. E. Sobol. – Warszawa : PWN,
1999. – 1181 s.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аркушин Г. Л. Деякі словотвірні діалектизми у творах Лесі Українки (відсубстантивні суфіксальні іменники) та їх західнополіські відповідники / Г. Л. Аркушин // Науковий вісник Волинського державного університету. Серія : Філологічні науки. – 1998. – № 7. – С. 44–46.
2. Аркушин Г. Л. Західнополіська діалектологія : навч. посіб. з регіон. діалектології для студ. спец. «Укр. мова та літ.» / Григорій Львович Аркушин ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 256 с.
3. Аркушин Г. Л. Іменний словотвір західнополіського говору : монографія / Григорій Львович Аркушин ; відп. ред. П. Ю. Гриценко. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 763 с.
4. Аркушин Г. Л. Лексика берестейських говірок і «поліська волода» / Г. Л. Аркушин // Науково-технічна революція і сучасні процеси розвитку лексики української народно-розмовної мови : тези доповідей Республіканської конференції / Ужгород. держ. ун-т ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – Ужгород : [б. в.], 1989. – С. 6–8.
5. Аркушин Г. Л. Народна лексика Західного Полісся : монографія / Григорій Львович Аркушин ; Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Ін-т філології та журналістики, Західнополіс. ономастико-діалектол. центр. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – 236 с.
6. Аркушин Г. Л. Підляські семантичні діалектизми / Г. Л. Аркушин // Діалектологічні студії : [зб. наук. пр.]. – 2003. – Вип. 3 : Збірник пам'яті Ярослави Закревської. – Львів, 2003. – С. 87 – 104.
7. Аркушин Г. Л. Підсилювальні частки у волинсько-поліських говірках / Г. Л. Аркушин // Волинь філологічна: текст і контекст. Лінгвостилістика XXI століття: стан і перспективи : зб. наук. пр. – 2014. – Вип. 17. – С. 5–14.
8. Аркушин Г. Л. Про статус підляських говірок (межиріччя Володавки і Нареві) / Г. Л. Аркушин // Gwary Północnego Podlasia / red. M. Stepaniuk ;

Stowarzyszenie Dziedzictwo Podlasia, Związek Ukraińców Podlasia. – Bielsk Podlaski, Puchły, 2008. – S. 62–69.

9. Аркушин Г. Л. Прослідки означеного артикля в західнополіських говірках та його фіксація в творах Лесі Українки / Г. Л. Аркушин // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. – 1999. – № 15. – С. 88–93.

10. Аркушин Г. Л. Словотвір антропонімів в оповіданнях Лесі Українки на волинську тематику і їх паралелі в сучасних західнополіських говірках / Г. Л. Аркушин // Науковий вісник Волинського державного університету. Серія : Філологічні науки (лесезнавство). – 1999. – № 10. – С. 5–9.

11. Аркушин Г. Л. Словотвір займенників у творах Лесі Українки на волинську тематику та їхні сучасні західнополіські відповідники / Г. Л. Аркушин // Леся Українка і сучасність : зб. наук. пр. / упоряд. Н. Г. Сташенко ; редкол. : М. Г. Жулинський [та ін.] ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2003. – С. 369–374.

12. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови. (Нариси із словозміни та словотвору) / Степан Пилипович Бевзенко ; [ред. кол.: Й. О. Дзендзелівський (відп. ред.) та ін.]. – Ужгород : Закарпатське обласне видавництво, 1960. – 416 с.

13. Бегаль О. Діалектизми у творах Лесі Українки / О. Бегаль // *Ukraińskie i polskie gwary pogranicza* / red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn ; UMCS, PUW im. Łesi Ukrainki. – Lublin, Łutsk : Wyd-wo PTL, 2001. – S. 173–175.

14. Бекеш Н. Б. Засади дослідження граматичної аналогії / Н. Б. Бекеш // Український діалектологічний збірник / упоряд. та відп. ред. П. Ю. Гриценко [та ін.] ; НАН України, Ін-т укр. мови. – К. : Довіра, 1997. – С. 57–63.

15. Бекеш Н. Б. Нівеляція родових відмінностей у множинній парадигмі іменників / Н. Б. Бекеш // Волинь-Житомирщина : історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Житомир, 2005. – Вип. 14. – С. 44–48.

16. Білоус П. В. Прозаїки житомирського кола / П. В. Білоус // Волинь – Житомирщина : історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 2008. – № 18. – С. 204–208.

17. Богдан С. К. Лінгвістичні раритети в збірці Лесі Українки «На крилах пісень» / С. К. Богдан // Леся Українка і сучасність : зб. наук. пр. / упоряд. Н. Г. Стащенко ; редкол.: М. Г. Жулинський [та ін.] ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – Т. 5. – С. 487–503.

18. Бондаренко Д. В. Стилiстична функція лексичних дiалектизмiв в українській художній лiтературi / Д. В. Бондаренко // Структура i розвиток українських говорiв на сучасному етапi. XV Респ. дiалектолог. нарада : тези доп. i повiдомл. : до IX Мiжнар. з'їзду славістів / Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні АН УРСР ; відп. ред. М. В. Никончук. – Житомир : [б. в.], 1983. – С. 180–181.

19. Бондарчук Л. І. Народнорозмована лексика в «Лісовій пісні» Лесі Українки / Л. І. Бондарчук // Культура слова. – 1996. – Вип. 46 / 47. – С. 27–31.

20. Борцюх М. Фонетичні та граматичні особливості української говірки села Вербиця біля Томашова Любелського / М. Борцюх // Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. – 2000. – № 6. – С. 74–79.

21. Бублейник Л. В. Відображення особливостей говірок Волині в мові художньої літератури / Л. В. Бублейник // Минуле і сучасне Волині. Краєзнавство: історія, здобутки, перспективи : тези доповідей та повідомлень II регіональної «Велика Волинь» і VI обласної історико-краєзнавчої конференції, 8–10 жовтня 1992 р. / Волин. обл. т-во краєзнавців; редкол. Б. Й. Заброварний [та ін.]. – Луцьк : [б. в.], 1992. – С. 105.

22. Бублейник Л. В. Мовні барви волинських говірок у художній прозі Лесі Українки / Л. В. Бублейник // Бублейник Л. В. Особливості художнього мовлення : навчальний посібник зі спецкурсу для студентів гуманітарних факультетів. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – С. 69–76.

23. Бублейник Л. В. Мовні барви Волинського Полісся в художній прозі Лесі Українки / Л. В. Бублейник // Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край : матеріали IX наукової історико-краєзнавчої конференції, 20–23 січня

1998 р. / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки ; відп. ред. Г. Бондаренко [та ін.]. – Луцьк : Надстир'я, 1998. – С. 200–202.

24. Бублейник Л. В. Народна мовна стихія в листуванні Лесі Українки / Л. В. Бублейник // *Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 24–25 лютого 2001 р., с. Колодяжне : наук. зб. / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки ; упоряд. А. Силук ; ред. Г. Бондаренко [та ін.]. – Луцьк : Надстир'я, 2001. – С. 22–23.*

25. Воронич Г. В. Західнополіський говір / Г. В. Воронич // *Українська мова : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 181–182.*

26. Гаврилюк Ю. «Велика політика» та українська література на Північному Підляшші / Ю. Гаврилюк // *Над Бугом і Нарвою : український часопис Підляшшя. – 2002. – № 5–6. – С. 45–49.*

27. Гаврилюк Ю. Пропозиції запису підляських діалектів / Юрій Гаврилюк. – Більськ : Думка, 1998. – 17 с.

28. Говірки Чорнобильської зони: системний опис / П. Ю. Гриценко [та ін.] ; НАН України, Ін-т укр. мови. – К. : Довіра, 1999. – 271 с.

29. Голоюх Л. В. Діалектизми в драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» як засіб реалістичного відображення життя волинського краю / Л. В. Голоюх // *Минуле і сучасне Волині : тези доповідей та повідомлень Волинської регіональної історико-краєзнавчої конференції, 26–28 вересня 1985 р. / Луц. держ. пед. ін-т ім. Лесі Українки [та ін.] ; відп. ред. Н. В. Бурчак. – Луцьк, 1985. – С. 161–164.*

30. Грабовський В. Древлянський пересмішник / В. Грабовський // Кулеш О. *На хуторі Куріна Сліпота. – Житомир : Полісся, 2000. – С. 5–8.*

31. Гримашевич Г. І. Концепція взаємодії літературної мови та діалектів у мовознавчій спадщині Івана Франка / Г. І. Гримашевич // *Волинь – Житомирщина : історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 2006. – № 15. – С. 209–215.*

32. Гримашевич Г. І. Поліський світ у поетичній творчості Миколи Никончука / Г. І. Гримашевич // Волинь – Житомирщина : історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 2010. – № 1 (22). – С. 339–348.

33. Грицевич Ю. В. Діалектні явища іменної словозміни в українських підляських говірках (на матеріалі записів місцевого фольклору) / Ю. В. Грицевич // Молодий вчений. – 2014. – № 12 (15). – С. 212–217.

34. Грицевич Ю. В. Особливості волинськополіських говірок у збірнику фольклорних записів О. Кондратович «Калиновий квіт Полісся» / Ю. В. Грицевич // Молодий вчений. – 2014. – № 5. – С. 56–59.

35. Грицевич Ю. В. Особливості консонантизму підляських говірок у фольклорних записах І. Ігнатюка / Ю. В. Грицевич // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство) : зб. наук. пр. – 2014. – С. 102–107.

36. Грицевич Ю. В. Фонетичні особливості підляських говірок у записах місцевого фольклору / Ю. В. Грицевич // Типологія та функції мовних одиниць : наук. журн. – 2014. – № 1. – С. 55–65.

37. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики : монографія / Павло Юхимович Гриценко ; АН УРСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – К. : Наукова думка, 1990. – 270 с.

38. Гриценко П. Ю. Діалектизм / П. Ю. Гриценко // Українська мова : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 146–147.

39. Гриценко П. Ю. Мови чисті джерела / П. Ю. Гриценко // Культура слова. – 1983. – Вип. 25. – С. 32–38.

40. Гриценко П. Ю. Моделювання системи діалектної лексики : монографія / Павло Юхимович Гриценко ; АН УРСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – К. : Наукова думка, 1984. – 227 с.

41. Громик Ю. В. Вияви граматичної аналогії в говірках берестейсько-пінського Полісся (на матеріалі записів місцевого фольклору) / Ю. В. Громик //

Народна творчість українців у просторі та часі : матеріали міжнародної наукової конференції в рамках VI Міжнародного фестивалю українського фольклору «Берегиня» / за ред. проф. Г. Аркушина. – Луцьк : ВМА «Терен», 2010. – С. 254–260.

42. Громик Ю. В. Відзайменникові прислівники з суфіксами **-li, *-lb, *-lě* у західнополіському говорі / Ю. В. Громик // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. – 2001. – № 9. – С. 35–43.

43. Громик Ю. В. Відзайменникові прислівники з формантами *-гди (-ди), -гда (-да), -гді (-ді)* у західнополіських говірках / Ю. В. Громик // Філологічні студії : науковий часопис. – 2002. – № 1. – С. 26–34.

44. Громик Ю. В. Відзайменникові прислівники із суфіксом **-ak-* у західнополіських та суміжних говірках / Ю. В. Громик // Літопис Волині : всеукраїнський науковий часопис. – 2011. – № 9. – С. 136–141.

45. Громик Ю. В. Деякі архаїчні структури прислівників в українських підляських говірках / Ю. В. Громик // Rozprawy Komisji Językowej ŁTN. – 2003. – Т. XLVIII. – S. 39–49.

46. Громик Ю. В. Заперечні та неозначені прислівники в західнополіських і суміжних говірках / Ю. В. Громик // Літопис Волині : всеукраїнський науковий часопис. – 2010. – № 8. – С. 163–173.

47. Громик Ю. В. Західнополіські прислівники зі значенням вихідного пункту руху та часової лімітативності / Ю. В. Громик // Волинь – Житомирщина : історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 2005. – № 14. – С. 81–96.

48. Громик Ю. В. Західнополіські прислівники на *-ки, -ка* / Ю. В. Громик // Волинь філологічна: текст і контекст. Актуальні проблеми сучасного мовознавства : зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 14. – С. 26–38

49. Громик Ю. В. Комбінаторні звукові зміни в поліській говірці села Липне: асиміляція, дисиміляція / Ю. В. Громик // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство) : зб. наук. пр. – 2014. – Вип. 19. – С. 107–112.

50. Громик Ю. В. Комбінаторні звукові зміни в поліській говірці села Липне: метатеза, протеза, афереза, синкопа, апокопа, епентеза / Ю. В. Громик // Типологія та функції мовних одиниць : наук. журн. – 2014. – № 2. – С. 67–76.

51. Громик Ю. В. Особливості вокалізму українських говірок Берестейсько-Пінського Полісся в записах місцевого фольклору / Ю. В. Громик // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. – 2004. – № 6. – С. 109–119.

52. Громик Ю. В. Особливості дієслівної словозміни в українських говірках берестейсько-пінського Полісся (на матеріалі записів місцевого фольклору) / Ю. В. Громик // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. – 2008. – № 10. – С. 30–34.

53. Громик Ю. В. Особливості іменної словозміни в українських говірках берестейсько-пінського Полісся (на матеріалі записів місцевого фольклору) / Ю. В. Громик // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. – 2006. – № 7. – С. 282–291.

54. Громик Ю. В. Особливості консонантизму українських говірок Берестейсько-Пінського Полісся в записах місцевого фольклору / Ю. В. Громик // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. – Луцьк, 2006. – № 6. – С. 221–231

55. Громик Ю. В. Особливості словотвору та словозміни займенника в поліській говірці с. Липне / Ю. В. Громик // Літопис Волині : всеукраїнський науковий часопис. – 2008. – Ч. 4. – С. 135–141.

56. Громик Ю. В. Песенный фольклор как диалектографический материал / Ю. В. Громик // Литературоведение на современном этапе: Теория. История литературы. Творческие индивидуальности. Выпуск 2 : К 130-летию со дня рождения Е. И. Замятина. По материалам международного конгресса литературоведов 1–4 октября 2014 г. : в 2-х книгах. Книга вторая / сост. Н. Н. Комлик. – Елец : Елецкий государственный университет им. И. А. Бунина, 2014. – С. 123–127.

57. Громик Ю. В. Позиційна реалізація голосних у поліській говірці с. Липне / Ю. В. Громик // «Мова та література у полікультурному просторі» : матеріали міжнародної науково-практичної конференції : м. Львів, 13–14 лютого 2015 р. – Львів : ГО «Наукова філологічна організація “ЛОГОС”», 2015. – С. 62–64.

58. Громик Ю. В. Прислівники зі значенням ‘тут, у цьому місці’ в західнополіських та суміжних говірках / Ю. В. Громик // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. – 2011. – Вип. 24. – С. 93–99.

59. Громик Ю. В. Просторові та часові прислівники з основами **коль*, **толь*, **сель* в українських підляських говірках / Ю. В. Громик // Діалектологічні студії : [зб. наук. пр.]. – 2003. – Вип. 3 : Збірник пам’яті Ярослави Закревської. – Львів, 2003. – С. 142–148.

60. Громик Ю. В. Словозміна прикметників у поліській говірці села Липне / Ю. В. Громик // Філологічний вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини : зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 23. – С. 19–24.

61. Громик Ю. В. Рефлексація давніх голосних у поліській говірці с. Липне / Ю. В. Громик // Молодий вчений. – 2015. – № 2. – С. 74–77.

62. Громик Ю. В. Розмовні та діалектні варіанти прислівників у творах Лесі Українки та їх фіксація в сучасних західнополіських говірках / Ю. В. Громик // Науковий вісник Волинського державного університету. Серія : Філологічні науки. – 1998. – № 7. – С. 57 – 60.

63. Громик Ю. В. Система дієслівних форм у поліській говірці села Липне / Ю. В. Громик // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. – 2014. – № 2 (279). – С. 89–92.

64. Громик Ю. В. Словозміна іменників у поліській говірці села Липне / Ю. В. Громик // Літопис Волині : всеукраїнський науковий часопис. – 2011. – Ч. 10. – С. 104–110.

65. Громик Ю. В. Фольклорні тексти з Берестейщини як діалектографічний матеріал / Ю. В. Громик // Справа : беларуска-українські альманахи Товариства

української літератури при Союзі беларускіх пісьменнікаў. – Мінск : Смэлтак, 2015. – С. 162–169.

66. Грещук В. В. Студії з українського мовознавства : вибрані праці / Василь Васильович Грещук ; упоряд. Р. О. Бачкур. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. – С. 347–360.

67. Демчук Л. П. Спостереження над текстом і мовою «Лісової пісні» Лесі Українки / Л. П. Демчук, О. П. Карпенко // Культура слова. – 1991. – Вип. 40. – С. 21–24.

68. Денисюк І. О. Дивоцвіт: джерела і поетика «Лісової пісні» Лесі Українки / Іван Оксентійович Денисюк, Леоніла Іванівна Міщенко. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1963. – 93 с.

69. Дмитренко Н. С. Волинізми у творчості Лесі Українки / Н. С. Дмитренко // Нова педагогічна думка : науковий журнал. – 2011. – № 4 (68). – С. 95–97.

70. Должикова Т. І. Мовна особистість Пантелеймона Куліша / Т. І. Должикова // Вісник Черкаського університету. Серія : Філологічні науки. – 2001. – Вип. 24. – С. 137–139.

71. Должикова Т. І. Мовна особистість Пантелеймона Куліша : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Тетяна Іванівна Должикова ; НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – К., 2004. – 21 с.

72. Єрмоленко С. Я. Говіркове багатоголосся сучасної української прози / С. Я. Єрмоленко // Українознавство : науково-популярний, суспільно-політичний, культурно-мистецький журнал. – 2008. – Число 1. – С. 198–205.

73. Єрмоленко С. Я. Сучасна літературна мова і діалекти / С. Я. Єрмоленко // Рідне слово. – 1972. – Вип. 6. – С. 6–17.

74. Железняк М. Г. Східнополіський (лівобережнополіський) говір / М. Г. Железняк // Українська мова. Енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови ; ред. В. М. Русанівський [та ін.]. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана», 2004. – С. 673–674.

75. Жиленко І. В. Світ творений / І. В. Жиленко // Дрозд В. Г. Листя землі : у двох кн. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – Кн. 1. – С. 5–7.

76. Жилко Ф. Т. Говори української мови : [навчальний посібник] / Федот Трохимович Жилко. – К. : Радянська школа, 1958. – 172 с.

77. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови : [навчальний посібник] / Федот Трохимович Жилко. – К. : Радянська школа, 1955. – 315 с.

78. Жовтобрюх М. А. Проблеми взаємодії української літературної мови і територіальних діалектів / М. А. Жовтобрюх // Мовознавство. – 1973. – № 1. – С. 3–15.

79. Загароддзе-1 : матэрыялы Міждысцыплінарнага навуковага семінара па пытаннях даследавання Палесся (Мінск, 19 верасня 1997 г.) / уклад. Ф. Д. Клімчук ; пад агул. рэд. Ф. Д. Клімчука ; Беларускі ін-т праблем культуры, Заходнепалескае навукова-краязнаўчае таварыства «Загароддзе». – Мінск : БелПІК, 1999. – 100 с.

80. Загароддзе-2 : матэрыялы навукова-краязнаўчай канферэнцыі «Палессе – скрыжаванне культур і часу», 25–27 верасня 1999 г., Пінск / уклад. і агул. рэд. Ф. Д. Клімчука, В. А. Лабачэўскай. – Мінск : Тэхналогія, 2000. – 207 с.

81. Загароддзе-3 : матэрыялы навукова-краязнаўчай канферэнцыі «Палессе у ХХ стагоддзі», 1–4 чэрвеня 2000 г., Беласток / Кафедра беларускай культуры Універсітэта у Беластоку (Польшча), Грамадскае аб'яднанне «Заходнепалескае навукова-краязнаўчае таварыства “Загароддзе”», Беларускі дзяржаўны ін-т праблем культуры ; рэд. Ф. Д. Клімчук [і інш.]. – Мінск : Тэхналогія, 2001. – 318 с.

82. Зеленюк А. С. Про деякі функції діалектизмів у мові художньої літератури / А. С. Зеленюк // Культура слова. – 1982. – Вип. 22. – С. 39–41.

83. Зінчук Р. С. Вплив іменників давніх *-ā-, *-jā-основ на формування іменникової словозміни західнополіських і суміжних говірок / Р. С. Зінчук // Науковий вісник СХУ ім. Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. – 2013. – № 22 (271). – С. 48–53.

84. Зінчук Р. С. Давальний та місцевий відмінки однини іменників чоловічого роду в західнополіських і суміжних говірках / Р. С. Зінчук // Науковий вісник ВНУ ім. Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. – 2012. – № 1. – С. 51–57.

85. Зінчук Р. С. Діалектна специфіка іменної словозміни західнополіського говору (на матеріалі замовлянь) / Р. С. Зінчук // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 18. – С. 203–207.

86. Зінчук Р. С. Діалектні особливості парадигми множини іменника в українських підляських говірках / Р. С. Зінчук // TeKa komisji polsko-ukraińskich związków kulturowych. – 2010. – Vol. V. – S. 92–101.

87. Зінчук Р. С. Діалектні явища іменної словозміни в прозових творах і фольклорних записах Лесі Українки та їх відповідники в сучасних західнополіських говірках / Р. С. Зінчук // Леся Українка і сучасність : зб. наук. пр. / упоряд. Н. Г. Сташенко ; редкол.: М. Г. Жулинський [та ін.] ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – Т. 5. – С. 557–571.

88. Зінчук Р. С. Залишки давніх двоїнних форм у західнополіських і суміжних говірках / Р. С. Зінчук // Літопис Волині : всеукраїнський науковий часопис. – 2010. – Ч. 8. – С. 158–162.

89. Зінчук Р. С. Називний відмінок множини іменників у західнополіських і суміжних говірках / Р. С. Зінчук // Типологія та функції мовних одиниць : наук. журн. – 2014. – № 2. – С. 95–108.

90. Зінчук Р. С. Народнорозмовні елементи в епістолярній спадщині Тараса Шевченка: фонетичний та морфологічний рівні / Р. С. Зінчук // Волинь філологічна: текст і контекст. Творчість Т. Шевченка: традиції і сучасність : зб. наук. пр. – 2014. – Вип. 18. – С. 264–276.

91. Зінчук Р. С. Орудний відмінок однини іменників давніх вокалічних *-ā, *-jā-основ у західнополіських говірках / Р. С. Зінчук // Науковий вісник ВНУ ім. Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. – 2010. – № 2. – С. 43–48.

92. Зінчук Р. С. Особливості ад'єктивної словозміни в західнополіських говірках (на матеріалі записів місцевого фольклору) / Р. С. Зінчук // Волинь філологічна: текст і контекст. Західнополіський діалект у загальноукраїнському і всеслов'янському контекстах : зб. наук. пр. – 2007. – Вип. 4. – С. 384–389.

93. Зінчук Р. С. Особливості субстантивної словозміни в західнополіських говірках (на матеріалі записів місцевого фольклору) / Р. С. Зінчук // Літопис Волині : всеукраїнський науковий часопис. – 2008. – Ч. 4. – С. 150–153.

94. Зінчук Р. С. Родовий відмінок однини іменників жіночого роду в західнополіських і суміжних говірках / Р. С. Зінчук // Волинь філологічна: текст і контекст. Лінгвостилістика ХХІ століття: стан і перспективи : зб. наук. пр. – 2014. – Вип. 17. – С. 99–112.

95. Зінчук Р. С. Родовий відмінок однини іменників чоловічого роду в західнополіських і суміжних говірках / Р. С. Зінчук // Сучасна філологія: теорія і практика : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 7–8 листопада 2014 р. / відп. ред. І. В. Ступак. – Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2014. – С. 10–13.

96. Зінчук Р. С. Словозміна іменника в західнополіській говірці села Смідин / Р. С. Зінчук // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. пр. – 2008. – Вип. 12. – С. 138–141.

97. Зінчук Р. С. Словозміна іменника в західнополіській говірці села Смідин. II / Р. С. Зінчук // Волинь – Житомирщина : історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 2008. – № 18. – С. 90–99.

98. Зінчук Р. С. Словозміна іменників жіночого роду, оформлених за зразком давніх **-i*-основ у західнополіських та суміжних говірках / Р. С. Зінчук // Волинь – Житомирщина : історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 2010. – № 22 (2). – С. 79–88.

99. Зінчук Р. С. Словозміна іменників середнього роду, оформлених за зразком давнього консонантного типу на **-t-*, у західнополіських та суміжних говірках / Р. С. Зінчук // Волинь філологічна: текст і контекст. Актуальні проблеми сучасного мовознавства : зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 14. – С. 49–57.

100. Зінчук Р. С. Фонетичні та морфологічні особливості займенників у західнополіських і суміжних говірках (на матеріалі записів місцевого фольклору) / Р. С. Зінчук // Народна творчість українців у просторі та часі : матеріали міжнародної наукової конференції в рамках VI Міжнародного фестивалю

українського фольклору «Берегиня» / за ред. проф. Г. Аркушина. – Луцьк : ВМА «Терен», 2010. – С. 283–295.

101. Ігнатюк І. Українські говірки Південного Підляшшя / І. Ігнатюк // Волинь філологічна: текст і контекст. Західнополіські говірки в просторі та часі : зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 9. – С. 231–238.

102. Ігнатюк І. «Шість колосків пшениці» : розмова Тадея Карабовича про «Наш голос» / І. Ігнатюк ; вів Т. Карабович // Український літературний провулок. – 2008. – Т. 8. – С. 175–181.

103. Історія української мови. Лексика і фразеологія / В. О. Винник [та ін.] ; відп. ред. В. М. Русанівський ; АН УРСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – К. : Наукова думка, 1983. – 743 с.

104. Історія української мови. Морфологія / С. П. Бевзенко [та ін.] ; АН УРСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – К. : Наукова думка, 1978. – 540 с.

105. Історія української мови. Фонетика / М. А. Жовтобрюх [та ін.] ; АН УРСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – К. : Наукова думка, 1979. – 368 с.

106. Каленюк С. О. Лексика творів Уласа Самчука: народнорозмовні джерела, семантична структура та стилістичні функції : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Світлана Олександрівна Каленюк ; НАН України, Ін-т укр. мови. – К., 2007. – 18 с.

107. Каленюк С. О. Особливості функціонування діалектної лексики у творах Уласа Самчука / С. О. Каленюк // Мовознавчий вісник : зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 9. – С. 260–266.

108. Калнынь Л. Э. Включение диалектизмов в художественный текст как разновидность контакта между диалектной и литературной формами русского языка / Л. Э. Калнынь // Вопросы языкознания. – 1998. – № 6. – С. 58–68.

109. Карабович Т. «І своїм голосом промовили!» Українська поезія на Підляшші періоду видання «Нашого голосу» (1983–1988) / Т. Карабович // Над Бугом і Нарвою : український часопис Підляшшя. – 2008. – № 4 (89). – С. 39.

110. Клімчук Ф. Д. Гаворкі Заходняга Палесся: фанетычны нарыс / Фёдар Данілавіч Клімчук ; АН Беларус. ССР, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа. – Мінск : Навука і тэхніка, 1983. – 128 с.

111. Клімчук Ф. Д. Пра мову «Пінскай шляхты» / Ф. Д. Клімчук // Волинь – Житомирщина : історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 2010. – № 22 (1). – С. 72–82.

112. Кобилянський Б. В. Діалект і літературна мова. (Східнокарпатський і покутський діалекти, їх походження і відношення до української літературної мови) / Броніслав Володимирович Кобилянський. – К. : Рад. школа, 1960. – 276 с.

113. Козачук Г. О. Вокалізм надбузько-поліських говірок / Г. О. Козачук // Проблеми сучасної ареалогії / відп. ред. П. Ю. Гриценко ; АН України, Ін-т укр. мови. – К. : Наукова думка, 1994. – С. 260–265.

114. Козачук Г. О. Діалектизми в сучасній прозі / Г. О. Козачук // Рідне слово. – 1971. – Вип. 5. – С. 52–56.

115. Козачук Г. О. Лексична інтерференція в західнополіських говірках / Г. О. Козачук // Український діалектологічний збірник / упоряд. та відп. ред. П. Ю. Гриценко [та ін.] ; НАН України, Ін-т укр. мови. – К. : Довіра, 1997. – С. 139–145.

116. Козачук Г. О. Лексичні діалектизми у прозових творах Лесі Українки / Г. О. Козачук // Українське літературознавство : зб. наук. пр. – 1972. – Вип. 16. – С. 79–85.

117. Кумеда О. П. Вказівні займенники в мові першодруків П. Куліша / О. П. Кумеда // Філологічні науки: синхронічний та діахронічний аспекти : зб. наук. праць – 2010. – Вип. 2. – С. 30–37.

118. Кумеда О. П. Джерела варіантності в мові першодруків творів П. Куліша / О. П. Кумеда // Мовознавчий вісник : зб. наук. праць. – 2010. – Вип. 10. – С. 131–136.

119. Кумеда О. П. Дієслівні форми в мові першодруків П. О. Куліша / О. П. Кумеда // Мовознавчий вісник : зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 12–13. – С. 46–50.

120. Кумеда О. П. Ідіолект П. О. Куліша на тлі східнополіського діалекту : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Олена Павлівна Кумеда ; НАН України, Ін-т укр. мови. – К., 2011. – 20 с.

121. Кумеда О. П. Лексичні регіоналізми в першодруках П. Куліша / О. П. Кумеда // Культура слова. – 2010. – Вип. 72. – С. 31–36.

122. Кумеда О. П. Рефлекси давнього ё в мові творів П. Куліша / О. П. Кумеда // Філологічні науки : зб. наук. праць. – 2008. – С. 69–75.

123. Кумеда О. П. Рефлекси праслов'янського проривного [g] у мові першодруків П. Куліша / О. П. Кумеда // Лінгвістика. – 2013. – № 3 (30). – С. 21–27.

124. Кумеда О. П. Риси східнополіського консонантизму в мові першодруків творів П. О. Куліша / О. П. Кумеда // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія : Філологічні науки. – 2013. – Кн. 1. – С. 63–67.

125. Кумеда О. П. Форми іменників II відміни в мові першодруків П. Куліша / О. П. Кумеда // Література та культура Полісся. – 2010. – Вип. 59 : Спадщина П. Куліша і її роль у розвитку української мови, літератури та культури. – С. 122–128.

126. Лесів М. Підляська говірка у віршах Софії Сачко / М. Лесів // Волинь філологічна: текст і контекст. Західнополіські говірки в просторі та часі : зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 9. – С. 343–359.

127. Лесів М. Українські говірки в Польщі : [монографія] / Михайло Лесів. – Варшава : Український архів, 1997. – 496 с.

128. Матвіяс І. Г. Варіанти української літературної мови / Іван Григорович Матвіяс ; НАН України, Ін-т укр. мови. – К. : [б. в.], 1998. – 162.

129. Матвіяс І. Г. Відображення особливостей говорів у мові української художньої літератури / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2008. – № 6. – С. 3–12.

130. Матвіяс І. Г. Діалектна основа мови в творах Пантелеймона Куліша / І. Г. Матвіяс // Українська мова. – 2008. – № 1. – С. 95–99.

131. Матвіяс І. Г. Діалектна основа української мови в першій половині XIX ст. / І. Матвіяс // Українська мова. – 2003. – № 2. – С. 13–16.

132. Матвіяс І. Г. Вплив говорів на українську літературну мову / І. Г. Матвіяс // Діалектна мова: сучасний стан і динаміка в часі. До 100-річчя професора Ф. Т. Жилка : тези доповідей Міжнародної наукової конференції (5–7 березня 2008 р., Київ). – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. – С. 125–128

133. Мацюк З. С. Фразеологічні одиниці в епістолярії Лесі Українки та їхні західнополіські відповідники / З. С. Мацюк // Літопис Волині : всеукраїнський науковий часопис. – 2008. – Ч. 4. – С. 154–156.

134. Медвідь В. Г. «Колодязько» та інші твори Олександра Кулеша / В. Г. Медвідь // Кулеш О. Колодязько. – Житомир : Полісся, 2001. – С. 5–11.

135. Мислива І. Я. Гіперизми в українських поліських говорах / І. Я. Мислива // Станаўленне : зборнік Міжнароднай студэнцкай канферэнцыі, прысвечанай 60-годдзю Перамогі ў Вялікай Айчыннай вайне і 60-годдзю стварэння філалагічнага факультэта. – Брэст : [б. в.], 2005. – Вып. 7. – С. 115–118.

136. Мислива І. Я. Нерегулярні звукові зміни при адаптації польських запозичень на ґрунті української західнополіської говірки / І. Я. Мислива // Філологічні студії : науковий часопис. – 2004. – № 3. – С. 258–262.

137. Мойсієнко В. М. Звідки родом дядько Лев? / В. М. Мойсієнко // Вісник Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка. – 2001. – № 7. – С. 87–88.

138. Мойсієнко В. М. Континуанти давнього *ę* у поліських говорах / В. М. Мойсієнко. – Українська мова. – 2005. – № 2. – С. 71–88.

139. Мойсієнко В. М. Про південноукраїнський ікавізм та поліські дифтонги : монографія / Віктор Михайлович Мойсієнко ; Житом. держ. ун-т ім. І. Франка. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 94 с.

140. Мойсієнко В. М. Фонетична система українських поліських говорів у XVI–XVII ст. : монографія / Віктор Михайлович Мойсієнко ; Житом. держ. ун-т ім. І. Франка. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 448 с.

141. Мойсієнко В. М. Фонетичні особливості поліського наріччя / В. М. Мойсієнко // *Ukraińskie i polskie gwary pogranicza* / red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn ; UMCS, PUW im. Łesi Ukrainki. – Lublin, Łutsk : Wyd-wo PTL, 2001. – S. 51–59.

142. Наближені до України. Антологія сучасної української літератури, твореної у Польщі / упоряд. В. П. Яручик. – Луцьк : Твердиня, 2012. – 383 с.

143. Назарова Т. В. К проблеме украинского икавизма / Т. В. Назарова // *Вопросы языкознания*. – 1971. – № 2. – С. 39–52.

144. Назарова Т. В. Деякі фонетичні гіперизми в українських говірках Нижньої Прип'яті / Т. В. Назарова // *Діалектологічний бюлетень*. – 1961. – Вип. 8. – С. 8–30.

145. Назарова Т. В. Розвиток рефлексів *ѣ, *о, *е в українських говорах / Т. В. Назарова // *Мовознавство*. – 1972. – № 1. – С. 13–27.

146. Никончук М. В. Будівельна лексика правобережного Полісся в лексико-семантичній системі східнослов'янських мов / Микола Васильович Никончук, Олександр Миколайович Никончук ; АН УРСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні [та ін.]. – Житомир : РВВ облполіграфвидаву, 1990. – 369 с.

147. Никончук М. В. Матеріали до лексичного атласу української мови (Правобережне Полісся) / Микола Васильович Никончук ; АН УРСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Житомир. держ. пед. ін-т ім. І. Франка. – К. : Наукова думка, 1979. – 315 с.

148. Никончук М. В. Правобережнополіські говірки в лінгвогеографічному висвітленні : монографія / Микола Васильович Никончук ; Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка, Каф. укр. мови, Північноукр. діалектол. центр ім. Миколи Никончука. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2012. – 315 с.

149. Никончук М. В. Середньополіський говір / М. В. Никончук // *Українська мова. Енциклопедія* / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови ; ред. В. М. Русанівський [та ін.]. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана», 2004. – С. 581.

150. Никончук М. В. Сільськогосподарська лексика правобережного Полісся / Микола Васильович Никончук ; АН УРСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Житомир. держ. пед. ін-т ім. І. Франка. – К. : Наукова думка, 1985. – 312 с.

151. Никончук М. В. Транспортна лексика правобережного Полісся в системі східнослов'янських мов / Микола Васильович Никончук, Олександр Миколайович Никончук ; АН УРСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Житомир. держ. пед. ін-т ім. І. Франка. – К. : Наукова думка, 1990. – 291 с.

152. Ніколаєнко І. О. До питання про «олітературення» діалектів / І. О. Ніколаєнко // Лінгвістика : зб. наук. пр. – 2010. – № 3 (21), ч. 1. – С. 223–227.

153. Ніколаєнко І. О. Мовна практика Петра Біливоди в олітературюванні мовлення, властивого носіям діалектно-розмовної культури / І. О. Ніколаєнко // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 24. – С. 193–197.

154. Ніколаєнко І. О. Риси західнополіського діалекту в романі Володимира Лиса «Століття Якова» / І. О. Ніколаєнко // Лінгвістика : зб. наук. пр. – 2012. – № 1 (25), ч. 1. – С. 149–156.

155. Ніколаєнко І. О. Функція діалектизму в художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття / І. О. Ніколаєнко // V Международные Севастопольские Кирилло-Методиевские чтения : сб. науч. ст. – Севастополь : Гит пак, 2011. – С. 221–229.

156. Німчук В. В. «Кодифікувати» нові літературні мови? Зберегти й захистити українські говори! / В. В. Німчук // Українська мова. – 2013. – № 3. – С. 3–26.

157. Ольховик Т. І. Діалектна лексика в поезії М. В. Никончука / Т. І. Ольховик // Велике лядо : збірник статей, присвячений 60-річчю доктора філологічних наук, професора Миколи Васильовича Никончука / відп. ред. О. М. Никончук. – Житомир : [б. в.], 1997. – С. 144–149.

158. Омельковець Р. С. Назви лікарських рослин у творах Лесі Українки на волинську тематику та їх сучасні відповідники / Р. С. Омельковець // Науковий вісник Волинського державного університету. Серія : Філологічні науки. – 1999. – № 15. – С. 123–125.

159. Осташ Л. Р. Мовний світ поліської дитини (на матеріалі повісті Віталія Нечитайла «Хліб від зайця») / Л. Р. Осташ, Р. І. Осташ // Лінгвістика : зб. наук. пр. – 2012. – № 3, ч. 2. – С. 30–48.

160. Пена Л. І. Діалектизми в сучасному поетичному мовленні / Л.І. Пена // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького національного університету : зб. наук. пр. – 2013. – Вип. 9, ч. 2. – С. 298–306.

161. Перковська М. Західнополіські фонетичні діалектизми в романі В. С. Лиса «Соло для Соломії» / М. Перковська // Scripta manent: молодіжний науковий вісник Інституту філології та журналістики : зб. наук. пр. – 2015. – Вип. 2. – С. 32–33.

162. Покальчук В. Ф. «Волинізми» у творах Лесі Українки / В. Ф. Покальчук // Тези доповідей Львівської міжобласної діалектологічної наради, 25–27 квітня 1957 р. – Львів : [б. в.], 1958. – С. 23–24.

163. Покальчук В. Ф. «Волинізми» у творах Лесі Українки / В. Ф. Покальчук // Леся Українка : зб. ст. – Луцьк : Волин. обл. вид-во, 1957. – С. 57–76.

164. Пулатова Л. Й. Полонізми у мовно-поетичній картині світу Володимира Лиса (на матеріалі роману «Століття Якова») / Л. Й. Пулатова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна. – 2014. – Вип. 48. – С. 229–231.

165. Рябець Л. В. Із спостережень над словозміною іменника у середньополіських говірках / Л. В. Рябець // Волинь – Житомирщина : історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 1998. – Вип. 3. – С. 32–36.

166. Рябець Л. В. Словозміна іменника в говірках центральнополісько-середньонадніпрянської суміжності : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Рябець Людмила Віталіївна ; НАН України, Ін-т укр. мови. – К., 1999. – 16 с.

167. Рябець Л. В. Словозміна іменника говірки с. Товстий Ліс / Л. В. Рябець // Говірки Чорнобильської зони : системний опис / П. Ю. Гриценко [та ін.] ; НАН України, Ін-т укр. мови. – К. : Довіра, 1999. – С. 27–32.

168. Савенець А. М. Діалектні особливості мови роману-епопеї Уласа Самчука «Волинь» / А. М. Савенець // Східнослов'янські мови в їх історичному

розвитку : зб. наук. пр., присвячений пам'яті професора С. П. Самійленка / Запоріж. держ. ун-т ; Нан України, Ін-т укр. мови. – Запоріжжя : Вид-во ЗДУ, 1996. – Т. 2. – С. 45–46.

169. Сагаровський А. А. Варіанти форм у «Лісовій пісні» Лесі Українки / А. А. Сагаровський // Співець мужності і краси : тези доповідей науково-практичного семінару, присвяченого 115-річчю з дня народження Лесі Українки (21–22 березня 1986 року) / М-во освіти УРСР ; Луц. держ. пед. ін-т ім. Лесі Українки ; Волин. обл. від. нар. освіти. – Луцьк : [б. в.], 1986. – С. 108–109.

170. Свято Р. З цього можна зробити насправду добрий сценарій, або Деякі міркування про тріумфальний роман Володимира Лиса [Електронний ресурс] / Р. Свято. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2010/10/29/dvi-recenziji-na-bestseller-volodymyra-lysa> (29.10.2010)

171. Сірий М. П. Діалектні елементи та їх функції в синонімічній системі художньої мови / М. П. Сірий // Народні говори Наддніпрянщини : збірник / Дніпропетровський орден Трудового Червоного Прапора державний університет ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією, кафедра української мови. – Дніпропетровськ : ДДУ, 1969. – С. 130–137.

172. Скопненко О. І. Берестейсько-пинські говірки: генеза і сучасний стан (історико-фонетичний нарис) / Олександр Іванович Скопненко ; НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – К. : [б. в.], 2001. – 174 с.

173. Скопненко О. І. Елементи північноукраїнського походження в мові перекладу Миколи Лукаша / О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк-Скопненко // Волинь – Житомирщина : історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 2010. – № 22 (1). – С. 374–383.

174. Спанатій Л. С. Діалектизми та їх місце в мовному і метамовному дискурсі (на матеріалі роману «Століття Якова» В. С. Лиса) / Л. С. Спанатій // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили] комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія : Філологія. Мовознавство. – 2013. – Т. 219, вип. 207. – С. 109–112.

175. Столярчук Б. Спаси мене від любові, помсти і гріха / Б. Столярчук // Над Бугом і Нарвою : український часопис Підляшшя. – 2012. – № 2 (120). – С. 33–34.

176. Тичина Є. Г. Про діалектизми в мові художніх творів / Є. Г. Тичина // Українська мова в школі. – 1955. – № 1. – С. 26–30.

177. Ткач Л. О. Західноукраїнські лексичні елементи в мові Лесі Українки / Л. Ткач // Урок української. – 2006. – № 10. – С. 29–34.

178. Толстой Н. И. Новый славянский литературный микроязык? // Толстой Н. И. Избранные труды. – М. : Языки русской культуры, 1998. – Т. 2 : Славянская литературно-языковая ситуация. – С. 497–506.

179. Українська діалектна морфологія / АН УРСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – К. : Наукова думка, 1969. – 198 с.

180. Халін В. В. Полісся і полісизми в поезії М. В. Никончука / В. В. Халін // Волинь – Житомирщина : історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 2010. – № 1 (22). – С. 369–374.

181/ Цыхун Г. А. Пра заходнепалескую літаратурную мікрамову (праект М. Шэляговіча) // Г. А. Цыхун // Загароддзе-3 : матэрыялы навукова-краязнаўчай канферэнцыі «Палессе у XX стагоддзі», 1–4 чэрвеня 2000 г., Беласток / Кафедра беларускай культуры Універсітэта у Беластоку (Польшча), Грамадскае аб'яднанне «Заходнепалескае навукова-краязнаўчае таварыства “Загароддзе”», Беларускі дзяржаўны ін-т праблем культуры ; рэд. Ф. Д. Клімчук [і інш.]. – Мінск : Тэхналогія, 2001. – С. 23–28.

182. Шылягович М. М. Принципы зложиння жітвјежиі (поліськії) лытырацькії мовы / М. М. Шылягович // Жітвјежа (поліська) штудііно-прахтыцька конфырэncia : тэзы проказэй (13–14 априля 1990 р.). – Пынськ : [б. в.], 1990. – С. 92–93.

183. Яворський А. Ю. Волинсько-поліська говірка в романі Володимира Лиса «Іван і Чорна Пантера» / А. Ю. Яворський // Наукові записки [Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя]. Серія : Філологічні науки. – 2013. – Кн. 1. – С. 267–272.

184. Яворський А. Ю. Лексика української підляської говірки в поезії Юстини Королько / А. Ю. Яворський // *TeKa Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych PAN.* – 2014. – Т. IX. – S. 53–60.

185. Яворський А. Ю. Морфологічні особливості волинсько-поліської говірки в романі Володимира Лиса «Століття Якова» / А. Ю. Яворський // *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство.* – 2013. – № 22 (271). – С. 150–155.

186. Яворський А. Ю. Морфологічні особливості середньополіських говірок у повісті Володимира Даниленка «Сонечко моє, чорне й волохате» / А. Ю. Яворський // *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство) : зб. наук. пр.* – 2013. – Вип. 17. – С. 89–94.

187. Яворський А. Ю. Поліська лексика в романах Миколи Закусила: архаїзми, запозичення / А. Ю. Яворський // *Актуальні проблеми філології та перекладознавства : зб. наук. пр.* – 2015. – Вип. 8. – С. 142–145.

188. Яворський А. Ю. Поліська лексика в романі Володимира Дрозда «Листя землі» / А. Ю. Яворський // *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство.* – 2015. – № 6 (307). – С. 154–158.

189. Яворський А. Ю. Середньополіська говірка у творах Олександра Кулеша: фонетичний рівень / А. Ю. Яворський // *Молодий вчений.* – 2015. – № 2. – С. 137–140.

190. Яворський А. Ю. Синтаксичні особливості середньополіської говірки у творах Миколи Закусила та Олександра Кулеша / А. Ю. Яворський // «Мова та література у полікультурному просторі»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції : м. Львів, 13–14 лютого 2015 р. – Львів : ГО «Наукова філологічна організація “ЛОГОС”», 2015. – С. 81–83.

191. Яворський А. Ю. Теоретичні засади вивчення діалектизмів у мові художньої літератури / А. Ю. Яворський // Лінгвостилістичні студії. – 2015. – № 2. – С. 230–236.

192. Яворський А. Ю. Територіально здиференційовані елементи в мові Лесі Українки як об'єкт наукових студій / А. Ю. Яворський // Лінгвостилістичні студії : науковий журнал. – 2014. – Вип. 1. – С. 195–204.

193. Яворський А. Ю. Українська підляська говірка в поезії Марії Сарнацької / А. Ю. Яворський // Волинь філологічна: текст і контекст. Мова і вірш : зб. наук. пр. – 2013. – Вип. 16. – С. 283–291.

194. Яворський А. Ю. Українська підляська говірка в поезії Юстини Королько: морфологічний рівень / А. Ю. Яворський // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. – 2013. – № 1 (250). – С. 145–150.

195. Яворський А. Ю. Українська підляська говірка в поезії Юстини Королько: синтаксичний рівень / А. Ю. Яворський // Молодий вчений. – 2014. – № 5. – С. 69–72.

196. Яворський А. Ю. Українська підляська говірка в поезії Юстини Королько: фонетичний рівень / А. Ю. Яворський // Волинь філологічна: текст і контекст. Лінгвостилістика ХХІ ст.: стан і перспективи : зб. наук. пр. – 2014. – Вип. 17. – С. 303–315.

197. Яворський А. Ю. Фонетичні особливості волинсько-поліської говірки в романі В. Лиса «Століття Якова» / А. Ю. Яворський // Волинь філологічна: текст і контекст. Актуальні проблеми сучасного мовознавства : зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 14. – С. 279–289.

198. Яворський А. Ю. Фонетичні особливості середньополіських говірок у повісті Володимира Даниленка «Сонечко моє, чорне й волохате» / А. Ю. Яворський // Дослідження з лексикології і граматики української мови : зб. наук. пр. – 2013. – Вип. 13. – С. 164–171.

199. Янчук Н. Флективна родова варіативність іменників у поліських говорах / Н. Янчук // Велике лядо : збірник статей, присвячений 60-річчю доктора

філологічних наук, професора Миколи Васильовича Никончука / відп. ред. О. М. Никончук. – Житомир : [б. в.], 1997. – С. 171–176.

200. Яручик В. П. Діалектизми у листах Лесі Українки з Колодяжного / В. П. Яручик // *Ukraińskie i polskie gwary pogranicza* / red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn ; UMCS, PUW im. Łesi Ukrainki. – Lublin, Łutsk : Wyd-wo PTL, 2001. – S. 177–180.

201. Яручик В. П. Українська література в Польщі. (Історія, видавнича діяльність та періодика, літературні дискусії, поезія) : історико-літературний нарис / Віктор Павлович Яручик. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2009. – 156.

202. Яручик В. П. Українська поезія, творена в Польщі після Другої світової війни : монографія / Віктор Павлович Яручик ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк : РВВ Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 227 с.

203. Barszczewska N. Kilka przykładów wpływu języka polskiego na składnię gwar ukraińskich Białostoczczyzny / N. Barszczewska, J. Głuszkowska // *Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce : materiały z Międzynarodowej Konferencji Sławistycznej nt. “Gwary wschodniosłowiańskie w Polsce”* / Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Wydz. Humanistyczny. – Lublin : Wyd-wo UMCS, 1997. – S. 171–174.

204. Borciuch M. Fleksja rzeczowników rodzaju męskiego w gwarach ukraińskich okolic Hrebennego / M. Borciuch // *Z lubelskich badań nad Słowiańszczyzną Wschodnią : studia dedykowane Profesorowi Michałowi Łesiuwowi*. – Lublin : Wyd-wo KUL, 2010. – S. 161–166.

205. Borciuch M. Paralele leksykalne w gwarach ukraińskich i polskich gminy Dubicze Cerkiewne / M. Borciuch, M. Olejnik // *Ukraińskie i polskie gwary pogranicza* / red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn ; UMCS, PUW im. Łesi Ukrainki. – Lublin, Łutsk : Wyd-wo PTL, 2001. – S. 77–81.

206. Borciuch M. Polonizmy w ukraińskich gwarach okolic Hrebennego / M. Borciuch // *Z badań nad polsko-ukraińskimi powiązaniem językowymi* / pod red. D. Buczki, M. Łesiowa. – Lublin : Wyd-wo KUL, 2003. – S. 143–151.

207. Borciuch M. Polsko-ukraińskie pogranicze językowe w świetle tekstografii gwarowej / M. Borciuch // *Treści i mechanizmy przenikania kultur na pograniczu*

polsko-ukraińskim / red. H. Bednarski, F. Czyżewski, J. Ślusarski ; Wyższa Szkoła Umiejętności Pedagogicznych i Zarządzania w Rykach. – Ryki, 2003. – S. 221–228.

208. Czyżewski F. Uwagi o leksyce gwary Nosów w powiecie Biała Podlaska / F. Czyżewski // *Język ukraiński: współczesność – historia* / red. F. Czyżewski, P. Hrycenko. – Lublin : Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2003. – S. 151–158.

209. Czyżewski F. Fonetyka i fonologia gwar polskich i ukraińskich południowo-wschodniego Podlasia / F. Czyżewski ; Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Wydz. Humanistyczny. – Lublin : Wyd-wo UMCS, 1994. – 467 s.

210. Czyżewski F. Polonizmy w ukraińskich gwarach Pobuża / F. Czyżewski // *Interferencje językowe na różnych obszarach słowiańszczyzny* / Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Wydz. Humanistyczny. – Lublin : Wyd-wo UMCS, 1989. – S. 87–129.

211. Czyżewski F. Wokalizm gwary wsi Kolembrody na Podlasiu / F. Czyżewski // *Український діалектологічний збірник* / упоряд. та відп. ред. П. Ю. Гриценко [та ін.] ; НАН України, Ін-т укр. мови. – К. : Довіра, 1997. – С. 27–32.

212. Dudek A. Fleksja rzeczowników w gwarze ukraińskiej wsi Nosów w pow. Biała Podlaska / A. Dudek // *Ukraińskie i polskie gwary pogranicza* / red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn ; UMCS, PUW im. Łesi Ukrainki. – Lublin, Łutsk : Wyd-wo PTL, 2001. – S. 159–164.

213. *Жітвјежа (поліська) штудійно-прахтыцька конфырэncia : тэзы праказэй (13–14 априля 1990 р.)*. – Пынськ : [б. в.], 1990. – 98 с.

214. Pastusiak K. Z fleksji czasownika w gwarach ukraińskich koło Włodawy i Chełma / K. Pastusiak // *Rozprawy Slawistyczne* / red. S. Warchoł ; Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Wydz. Humanistyczny. – 2002. – T. 19 : *Z dialektologii słowiańskiej*. – S. 83–91.

215. Pluskota T. Czasownik i przysłowki w gwarze ukraińskiej wsi Hrebenne w województwie lubelskim / T. Pluskota // *Język ukraiński: współczesność – historia* / red. F. Czyżewski, P. Hrycenko. – Lublin : Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2003. – S. 121–126.

216. Sajewicz M. O białorusko-ukraińskiej granicy językowej na Białostocczyźnie / M. Sajewicz // Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce : materiały z Międzynarodowej Konferencji Sławistycznej nt. "Gwary wschodniosłowiańskie w Polsce" / Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Wydz. Humanistyczny. – Lublin : Wyd-wo UMCS, 1997. – S. 91–104.

217. Yavorskiy A. Vocabulary of Volyn Polissyan Patois in Volodymyr Lys's Novel "Jacob's Century" / A. Yavorskiy // Типологія та функції мовних одиниць : наук. журн. – 2014. – № 1. – С. 295–302.

218. Zienkiewich L. Formy z / epentetycznym w słownictwie ukraińskiej gwary Dratowa / L. Zienkiewicz // Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce : materiały z Międzynarodowej Konferencji Sławistycznej nt. "Gwary wschodniosłowiańskie w Polsce" / Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Wydz. Humanistyczny. – Lublin : Wyd-wo UMCS, 1997. – S. 39 – 43.